تصوير ابو عبد الرحمن الكردي

مردن و ژیانی ناو گۆڕ

لە قورئان و فەرموودە صەحیحەکان دا

منتدى إقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

نووسینی

محمد ملا فائق شارەزووری

چاپی شەشەم

١٤٣٠ هـ ٢٠٠٩ م

ئاوێنە

بۆدابەزاندنی جۆرەها کتێب:سەردانی: (مُنتَدى إقرَأ الثَقافِي)

لتحميل انواع الكتب راجع: (مُنتَدى إقرَأ الثَقافِي)

براي دانلود كتابهاى مختلف مراجعه: (منتدى اقرأ الثقافى)

www. iqra.ahlamontada.com

منتدى إقراء الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

للكتب (كوردى ، عربي ، فارسي)

مردن و ژیانی ناو گۆڕ

لەقورئان و فەرمودە صەحیحەکان دا

نووسینی

محمد ملا فائق شارەزووری

چاپی شەشەم

١٤٣٠ هـ ٢٠٠٩ م

نارین

📖 ناوی کتێب : مردن وژیانی ناو گۆڕ له قورئان وفەرموودە صەحیحەکاندا.

✍ نووسینی : محمد ملا فائق شارەزووری.

❁ ژمارەی لاپەڕە: ١٥٥

❁ نۆرەی چاپ: شەشەم

❁ ژمارەی تیراژ:٢٠٠٠

❁ ساڵی چاپ : ١٤٣٠ هـ - ٢٠٠٩ م .

❁ ژمارەی سپاردن: (٤٨٣)ی ساڵی ١٩٩٩ م.

تێبینی :

بۆ دەست کەوتنی ئەم بەر هەمە بە(کۆ) پەیوەندی بکە بەم ژمارە مۆبایلەوە: ٠٧٧٠١٥٥٤٠٨٥

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی

إن الحمد الله ،نحمده ونستعينه ونستغفره ، ونعوذ بالله من شرور أنفسنا ومن سيئات أعمالنا من يهده الله فلا مضل له ومن يضلل فلا هادي له ،وأشهد أن لا إله إلا الله وحده لاشريك لَهُ ، وَ أشْهَدُ أنَّ مُحَمَّداً عَبْدهُ وَ رَسولهُ .

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسۡلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ ﴾ (آل عمران :١٠٢).

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُواْ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفۡسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنۡهَا زَوۡجَهَا وَبَثَّ مِنۡهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً وَٱتَّقُواْ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلۡأَرۡحَامَ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيۡكُمۡ رَقِيبًا ﴿١﴾ ﴾ (النساء /١).

﴿ يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلًا سَدِيدًا ﴿٧٠﴾ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ﴿٧١﴾ ﴾ (الأحزاب :٧٠-٧١).

أمّا بعد فإنَّ أصدَقَ الحديثِ كتابَ الله وَ خَيرُ الهَدي هَديُ محمد (ﷺ) وَ شَرَّ الأمورِ مُحدَثاتُها ، وَكُلَّ مُحدَثةٍ بِدعة ، وَ كُلَّ بِدعَةٍ ضَلالة وَ كُلَّ ضَلالةٍ في النّار*.

زۆر جار لە سورەت و ئایەتەکانی قورئاندا خوای گەورە بەڵگەو نمونەی جوانمان بۆ دەهێنێتەوە لەسەر نەمان و کۆتایی پێهاتنی ئەم بوونەوەرەو ئەوەی کە تیایدا هەیە وە زۆر لە دیمەنەکانی مردنمان بۆ ڕوون دەکاتەوە وە بەهەمان شێوە پێغەمبەری خوا (ﷺ) ووردەکاریەکانی مردنی بۆ ڕوون کردوینەتەوە وە هەروەها هاوەڵە بەڕێزەکان و نەوەکانیان و زانایان ئەو زانستەیان بە ئێمە گەیاندووە وەك زانایانی پایەبەرز (ابن أبي الدنيا، البيهقي ، الإمام القرطبي ، ابن القيم الجوزية، ابن رجب الحنبلي ، الإمام السيوطي، ابن كثير، و الإمام السفاريني)وە چەندەهای تریش. لەم نوسراو دا هەرچەند لە توانامدا بوو بێت هەوڵم داوە کە ئەو بەڵگە و ڕوون کردنەوانە کۆبکەمەوە لەبەرهەمی ئەو زانایانە و لێی بکۆڵمەوە و بیخەمە پێش چاوی برایانی موسڵمانم ، بۆ ئەوەی ووشیارکەرەوەیەك بێت بۆیان وە یادی مردن و قیامەتیان لەبیر بێت وە بزانن چی

---

* ئەمە پێی دەوترێت (خطبة الحاجة) کە هەمیشە پێغەمبەر (ﷺ) ووتارەکانی بەمە دەست پێ دەکرد.وە بۆ زیاتر ڕوون کردنەوە سەیری کتێبی (خطبة الحاجة) بکە لاپەڕە (١٤ــ ١٩) کە شەش لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر (ﷺ) گێڕاویانەتەوە.

سوودیان پێ دەگەیەنێت دوای مردن؟. وە ژیانی ڕاستەقینەو نەبڕاوە کامەیە ؟ وە خۆشی ئەو ژیانە لە کوێدایە ؟ وە هۆیەکانی بە دەست هێنانی ئەو ژیانە سەر فەرازیە کامەیە؟ بەڵام ئەمە نابێتە بەڵگە بۆ فەرامۆش کردنی ژیانی دونیا چونکە هەوڵدانیش بۆ ژیانی دنیا پێویستە بەشێوەیەکی شەرعی وەك خوای گەورە دەفەرمووی :﴿ وَٱبۡتَغِ فِيمَآ ءَاتَىٰكَ ٱللَّهُ ٱلدَّارَ ٱلۡأٓخِرَةَۖ وَلَا تَنسَ نَصِيبَكَ مِنَ ٱلدُّنۡيَاۖ وَأَحۡسِن كَمَآ أَحۡسَنَ ٱللَّهُ إِلَيۡكَۖ وَلَا تَبۡغِ ٱلۡفَسَادَ فِي ٱلۡأَرۡضِۖ إِنَّ ٱللَّهَ لَا يُحِبُّ ٱلۡمُفۡسِدِينَ ٧٧ ﴾ (القصص : ٧٧) .

اللهم انفعنی بما علَمتنی و علّمَنی ما ینفعنی وزدنی علما ینفعنی . آمین

محمد ملا فائق شارەزووری

الأحد /١٧صفر /١٤٢١ هجرية

ڕێکەوتی ٢١/٥/٢٠٠٠ .

(*) وە بەبۆنەی دەرچوونی چاپی پێنجەم ئەم نوسراوەوە بە خوێنەرانی بەرێز ڕادەگەیەنین کە ئەم چاپە لەگەڵ چاپەکانی تردا چەند جیاوازیەکی هەیە ، لە ڕووی زیادکردنی هەندێك بابەت و لابردنی هەندێك بابەتی تر ، وە چەند ڕوون کردنەوەیەکی تر ، وە هەروەها پوختەکردنی ئەم بابەتە لە چەندها ڕووی ترەوە . هیوادارم ئەم کتێبە ببێتە ڕێگە ڕۆشن کەرەوە بۆ برایان و خوشکانی موسوڵمانی بەرێزم ،بۆ ئەوەی چاکتر لە ژیانی ناو گۆڕ شارەزابن و خۆیانی بۆ ئامادەبکەن .

ئایە دروستە ئاوات خواستن بە مردن و داواکردنی ؟ وە ئەگەر دروست بێت چ کاتێك دروستە؟

صەحابی بەڕێز ئەنەسی کوڕی مالیك (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرموویەتی : ((لا يتمنين أحدكم الموت لضرٍ نزلَ به...))[1] واتە : هەرگیز ئاوات بە مردن مەخوازن کاتێك ناخۆشی و نارەحەتیتان بەسەردا دەێت.

کەواتە ئاوات خواستن بە مردن سەرەتا قەدەغەیە لەبەرئەوەی پێغەمبەر (ﷺ) قەدەغەی کردووە و چونکە سێ زیانی گەورەی تێدایە بۆ ئادەمیزاد:

١- ئادەمیزادی خاوەن باوەڕ بمرێت کۆتایی بە هەموو کردەوەکانی دونیای دێت و نامەی کردەوەکانی دەپێچرێتەوە تاوەکو رۆژی دوای ، وەك لە فەرموودەکەی ئەبوهورەیرەدا هاتووە (رضي الله عنه) کە گێڕاویەتەوە لە پێغەمبەری خواوە کە (ﷺ) فەرموویەتی : ((لا يتمنين أحدكم الموت و لا يدعوا به من قبل أن يأتيَهُ أنه إذا مات أحدكم إنقطع عمله و أنه لا يزيد المؤمن من عمره إلا خيرا))[2] واتە: هیچ یەکێك لە ئێوە ئاوات بە مردن نەخوازێت پێش ئەوەی بگاتە لای چونکە هەر یەکێك لەئێوە گەر بمرێت کۆتایی بە کردەوەکانی دێت وە باوەڕدار تا ژیانێکی درێژتر بەسەربەرێت لە دونیادا خێرو چاکەی زیاتر دەبێت.

٢- ئەگەر ئێمە داخوازی مردن بکەین ئەوا دوو شتی چاکمان لە دەست دەچێت کە ئەویش زیاکردنی کارە چاکەکانە یاخۆد سرینەوەی کارە خراپەکانە چونکە لەماوەی تەمەن درێژیدا ئادەمیزاد کردەوەو رەفتاری چاکە زۆر دەکات وە ئەگەر خراپەکاریش بێت پەشیمان دەبێتەوە و دونیای بۆ دەردەکەوێت و دەگەڕێتەوە بۆ لای خوای گەورە وەك پێغەمبەری خوا(ﷺ) دەفەرموێت : ((لا يتمنين أحدكم الموت إما محسنا فلعله يزداد و إما مسيئا فلعله يستعتب..))[3] واتە: هیچ کەسێکتان ئاوات نەخوازێت بە مردن چونکە ئەو کەسە ئەگەر چاکەکار بێت دەگونجێت چاکەکانی زیاتر بکات وە ئەگەر خراپەکار بێت دەگونجێت تەمەنێکی

---

(١) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (٦٣٥١)، و مسلم في ((الصحيح)) (٦٧٥٥).

(٢) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) (٦٧٥٧) .

(٣) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (٥٦٧١) ، والنسائي (١٨١٨).

درێژ ببارتە سەر و بگەڕێتەوە بۆلای خواو واز لە خراپەکاری بهێنێت. ... وە هەروەها یەکێك لە خاڵەکانی تر کە پێغەمبەر (ﷺ) قەدەغەی کردووە ئەوەیە کە دەفەرموێت : ((لا تمنوا الموت فإن هول المطّلع شديد وإن من السعادة أن يطول عمر العبد ويرزقه الله عز وجل الإنابة)) [٤] . واتە : هەرگیز ئاوات بە مردن مەخوازن چونکە ناڕەحەتی (مطلع) [٥] زۆر سەختە وە مایەی بەختەوەری موسوڵمان تەمەن درێژییەتی چونکە هیوا وایە خوای گەورە لە کۆتایی تەمەنی دا ماوەی بدا و گەڕانەوەی بۆلای خواپەرستنەکەی پێ ببەخشێت.

٣- داوا نەکردنی مردن ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە تەمەن درێژ خاوەنی پلەیەکی بەرز دەبێت لای خوای گەورە وە پاداشتێکی یەکجار گەورەشی بەدەست دەکەوێت لە بەهەشتدا إنشاء الله: صەحابی بەڕێز ئەبوبەکری صدیق (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((أن رجلا قال : يا رسول الله (ﷺ) أي الناس خير ؟ قال : ((من طال عمره و حسن عمله)) قال : فأي الناس شر؟ قال: ((من طال عمره و ساء عمله)) [٦] واتە: پیاوێك پرسیاری کرد لە پێغەمبەر (ﷺ) وە ووتی: لە ناو موسوڵماناندا کێ زیاتر باشە لای خوای گەورە ، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : (ئەو کەسەیە کە تەمەنێکی درێژی بردبێتە سەر لە ژیانی دا وە کردەوەو ڕەفتاریشی باش بوبێت) وە پرسیار کرا : کام لە خەڵکان خراپترە؟ فەرمووی : (ئەوەی کە تەمەنی درێژ بێت وکردەوەی خراپ بێت) [٧] وە هەرگیز عیبادەتی ئادەمیزادێکی تەمەن هەشتا ساڵە لەگەڵ تەمەن بیست ساڵەدا ناچنە ڕیزی یەك تەرازووەوە تەمەنیش بۆ ئادەمیزادی خاوەن باوەڕ تا درێژ تر بێت

---

(٤) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٣٣٢/٣) رقم : (١٤٥٦٤) وقال محققه الشيخ الأرناوط : إسناده يحتمل التحسين ، والبزار في ((المسند)) رقم (٣٢٤٠) ، والبيهقي ((الشعب)) (١٠٥٨٩) وقال ابن الحجر الهيثمي ((المجمع الزوائد)) (١٧٥٤٣) رواه أحمد والبزار وإسناده حسن ، وعن عمر بن الخطاب (رضي الله عنه) أنه لما حضرته الوفاة قال : (لو أن لي ما على الأرض لأفتديت به من هول المطلع) أخرجه :أبو نعيم ((الحلية)) (٥٢/١) ، وابن أبي الدنيا : ((كتاب المحتضرين)) (٤٣) و (كتاب المتمنين) (ص :١٣) ، والذهبي ((تأريخ الإسلام)) (٢٧٨/١) .

(٥) (المطلع) (لێرەدا مەبەست لە وشەی مطلع کەوتنە خوارەوەی یەکێکە لە ناکا و لە شوێنێکی بەرزەوە مەبەستیش لێرەدا کەوتنە خوارەوەیە بۆ ناو گۆڕ و مردن)

(٦) أخرجه : أحمد (١٩٠/٤) ، والترمذي في ((السنن)) (٢٣٣٠)، والطبراني في ((المعجم الصغير)) (٨١٨) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) رقم (١٧٥٤٧) رواه الطبراني في الصغير وإسناده جيد ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي)) (١٨٩٩) وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٨٣٦).

(٧) أنظر : توضيح ذلك في : ((الفوائد)) لابن القيم، صفحة (٣٣٢).

چاکترە ... وە لە ڕیوایەتێکی تردا لە ـ پێغەمبەرەوە (ﷺ) دەفەرموێت : ((... **ليس أحد أفضل عند الله عز وجل من مؤمن يُعمّر في الإسلام لتسبيحه وتكبيره وتهليله وتحميده..**))[8]. واتە : هیچ کەسێك چاکتر نی یە لای خوا لە ئادەمیزادێکی خاوەن باوەڕ کە لە ئیسلامەتیدا تەمەنێکی درێژی بردبێتە سەر لەبەر سێ شت لەبەر ئەو هەموو ((**سبحان الله ، الحمد لله والله أكبر لاإله إلاّ الله ...**)) ی کە وتوویەتی لە تەمەنێکی درێژیدا ئەوە وای لێ کردووە کە چاکترین کەس بێت لەناو برایانی خۆیدا ، وە باشترین فەرموودە بۆ ئێمە کە بەڕاستی ئامۆژگاریەکی کاریگەر بێت بۆ تەمەن درێژی فەرموودەکەی ـ **طلحة** ـ یە(رضي الله عنه) کە خۆی دەیگێڕێتەوەو دەفەرموێت : (دوو برا هاتن لەهۆزی ـ بلی ـ لە ناوچەی (**قضاعة**) کە عەرەب بوون لە نزیك ڕۆمەکانەوە بوون دەفەرموێت :- هاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) وە هەردووکیان موسوڵمان بوون ، یەکێکیان زیاتر بەندایەتی دەکرد ئەوەی کە زیاتر بەندایەتی و چاکە کردنی دەکرد لە غەزایەکدا شەهید بوو براکەی تری کە بەندایەتی و چاکەکردنی کەمتر بوو لە برا شەهیدەکەی دوای ئەو بە یەك ساڵ تەمەنی زیاتر بەسەر بردو وەفاتی کرد ـ **طلحة** ـ دەفەرموێت :- من بینیم لە خەودا من لە بەردەرگای بەهەشت دا بووم فریشتەیەك ڕێگەی دا بە براکەی تری کە ساڵێك دوای شەهیدە کە مردبوو بچێتە ژوورەوە و پاش ماوەیەك هاتەوە و ڕێگەیدا بە شەهیدەکە و ئەویش چووە ژوورەوە، وە دوای ئەو گەڕایەوە بۆ لای من و ووتی : بگەڕێرەوە ئێستا نۆبەی تۆ نەهاتووە بێیتە ژوورەوە، دەفەرموێت :- کە بەیانی بووەوە ـ **طلحة**ـ ئەم خەوەی گێڕایەوە بۆ هاوەڵەکانی ئەوانیش زۆریان بەلاوە سەیر بوو کەسێکی عیبادەت کار لە غەزادا شەهید بووە بەڵام براکەی کە عیبادەتی زۆر نەبووە و شەهیدی بە نسیب نەبووە تەنها ئەوەندە نەبێت کە ساڵێك دوای ئەو تەمەنی بەسەر بردووە بە چاوی خۆی چۆن لە خەودا بینی پێش برا شەهیدەکەی کەوتووە بۆ چوونە ناو بەهەشت . هەواڵ گەیشتەوە بە پێغەمبەر (ﷺ) وە فەرمووی : ((ئایا ئەو برا مردووەی کە ساڵێك دوای ئەو مرد ئایا دوای شەهید بوونی ئەو مانگی ڕەمەزانی نەگرت وە شەش هەزار ڕکات نوێژی نەکرد وە (ئەوەندو ئەوەند) ڕکات

---

(٨) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (١٤٠١) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط : حسن لغيره ، والبزار في ((المسند)) (٣٥٩٠) ، و أبو يعلى في ((المسند)) (٦٣٤) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (ترتيب صحيح للجامع) (٣٤٨/٣) .

سوننەتی نەکرد ؟ [٩] ئەو پلە بەرزی و جیاوازیەی نێوان ئەو دوو برایە وەك جیاوازی و دووری نێوان زەوی و ئاسمان وایە ...)) [١٠] .

وە هەروەها لە ڕیوایەتێکی تردا لە سەعدی کوڕی ئەبی وەقاص(ﷺ) دەفەرموێت : (دوو برا هەبوون لە زەمانی پێغەمبەردا (ﷺ) یەکێکیان زۆر چاکتر بوو لەوی تریان ئەوی کە زۆر چاکتر بوو مرد ، وە براکەی تری لەدوای ئەو بە چل ڕۆژ ئەویش مرد وەکاتێك کە باسی ئەو دوو برایە بۆ پێغەمبەر(ﷺ) کرا پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی: (ئایا ئەو برایەی تری کە دوای چل ڕۆژ وەفاتی کردووە نوێژی نە دەکرد ؟) ووتیان بەڵێ : وە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (ئێوە نازانن ئەو نوێژە چەند پلەی ئەو برایەی بەرز کردووەتەوە لەبرا پێشووەکەی تری) [١١] . بەم شێوەیە دەرکەوت کە ئاوات خواستن بە مردن چاك نی یە بۆ موسوڵمان چونکە تا بژی و خوای گەورە پشت و پەنای بێت و ڕێنموویی بکات و سەرکەوتووی بکات ئەو کەسە پلەی بەرزو چاکتر بۆ خۆی مسۆگەر دەکات بۆ قیامەت ، بەڵام لە هەندێ کاتی دژواردا کە موسوڵمان بترسێت تووشی فیتنەی وا ببێت کە ببێتە هۆی لە دەست دانی ئاین و بیر و باوەڕی بێگومان ئەو کەسە مردنی چاکترە لەوەی کە ئاین و باوەڕی لە دەست بدات بۆیە یەکەم کەس کە داوای مردنی کرد پێغەمبەر (یوسف) بوو (علیه السلام) دوای ئەوەی کە خوای گەورە بەو پلەو پایەیەی گەیاندبوو، وە لە کۆتاییەکانی ژیانیدا داوای کردو فەرمووی(وەك خوای گەورە دەفەرموێت):

﴿ رَبِّ قَدْ ءَاتَيْتَنِى مِنَ ٱلْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِى مِن تَأْوِيلِ ٱلْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ ٱلسَّمَٰوَٰتِ وَٱلْأَرْضِ أَنتَ وَلِىِّۦ فِى

---

(٩) في رواية : أحمد (٣٣٣/٢) رقم (١٦٠٧٤) وقال محققه الأرناؤوط : إسناده صحيح ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (١٢٤/١٠) رواه أحمد و إسناده حسن ، وحسن إسناده المنذري في ((الترغيب)) (٥٣٦) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب والترهيب)) (٣٦٨) ، و ((السلسلة الصحيحة)) (٢٥٩١).

(١٠) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (١٦٣/١) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٣٩٢٥) ، ومالك في ((الموطأ)) (١٧٤/١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١٠) ، وصحح إسناده من طريق ابن خزيمة الشيخ شعيب الأرناؤوط في تحقيقيه لـ ((ابن حبان)) (٢٥٠/٧) وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣١٧٠) ، و((السلسلة الصحيحة)) (٦٥٤) ، و ((صحيح الترغيب)) (٣٦٩) .

(١١)اخرجه:أحمد في ((المسند)) (١٧٧/١) رقم (١٥٣٤) وقال محققة الأرناؤوط : إسناده قوى على شرط مسلم، والحاكم في ((المستدرك)) (٢٠٠/١) ، و صححه ووافقه الذهبي ، وابن خزيمة في ((الصحيح)) برقم (٣١٠) وقال محققه الشيخ الألباني: إسناده صحيح.

ٱلدُّنۡيَا وَٱلۡأٓخِرَةِۖ تَوَفَّنِي مُسۡلِمٗا وَأَلۡحِقۡنِي بِٱلصَّٰلِحِينَ ﴿١٠١﴾ ﴾ (یوسف: ١٠١) واتە : ئەی داهێنەری زەوی و ئاسمانەکان تۆ پشت و پەنامیت لە دنیاو قیامەتدا بمرێنە بە موسوڵمانی و بم گەیەنە بە کاروانی پیاو چاکان ... وەهەروەها دایکی بەڕێزی پێغەمبەر عیسا (واتە مریم) (علیها السلام) کاتێك کە تووشی منداڵ بوونەکەی بوو فەرمووی: (وەك خوای گەورە دەفەرموێت):﴿ فَأَجَآءَهَا ٱلۡمَخَاضُ إِلَىٰ جِذۡعِ ٱلنَّخۡلَةِ قَالَتۡ يَٰلَيۡتَنِي مِتُّ قَبۡلَ هَٰذَا وَكُنتُ نَسۡيٗا مَّنسِيّٗا ﴿٢٣﴾ ﴾[١٢] (مریم: ٢٣) واتە : خۆزگە بمردمایەو تووشی ئەم منداڵ بوونە نەبوومایە چۆن وەڵامی خەڵك بدەمەوە بڵێم ئەمە لە کوێوە بووە ، ... وە هەروەها یەکێك لە صەحابەکان (رضي الله عنه) دەفەرموێت : بەیانیە کیان پێغەمبەر (ﷺ) درەنگ هات بۆ نوێژی بەیانی ئەوە بوو دوایی بە پەلە هات و نوێژی بەیانی بۆ کردین ، و پاشان ووتمان: بۆ چی دوا کەوتیت ئەی پێغەمبەری خوا ؟ فەرمووی: خوای گەورەم لە خەودا بینی ...هتد .... تا لە کۆتایدا فەرمووی : خوای گەورە پێ ی فەرمووم ئەی (محمد) داوا بکە، وە منیش داوام کرد و وتم: ((اللهم إني أسألك فعل الخيرات وترك المنكرات... وإذا أردت في قوم فتنة فتوفني((إليك منها)) غير مفتون))[١٣]. واتە : (خوای گەورە داوات لێ دەکەم کە کاری چاکە بکەم و واز لە خراپەکاری بێنم وە ئەگەر کۆمەڵە خەڵکانێك بتەوێ تووشی فیتنەو وەرگێڕانیان بکەیت گەر من لە ناویاندا بووم خوایە بمرێنیت و ڕزگارم بکەیت لەو بەڵایەی کە تووشی ئەوانی دەکەیت) ، بەڕاستی بەڵایەکی ترسناکە ئەویش لە دەست دانی دین و ئیمانە ، وە ئەو بەڵاو ناڕەحەتیە گەورەیەش لە کۆتایی زەماندا زۆر دەبێت...

ئەبو هورەیرە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : ((والذي نفسي بيده لا تذهب الدنيا حتى يمر الرجل على القبر فيتمرغ عليه، ويقول ياليتني كنت مكان صاحب هذا القبر وليس به الدّين [مابه حب لقاء الله عز وجل][١٤] إلا البلاء))[١٥] واتە:

---

(١٢) انظر: حول الموضوع ((التذكرة في أحوال الموتى)) (١/ ٢٢) .

(١٣) أخرجه: أحمد في المسند (٢/٥٣٠) وقال محققه إسناده صحيح على شرط مسلم ، وصححه الشيخ الألباني في السلسلة الصحيحة (٥٧٨) .

(١٤) أخرجه :مسلم في الصحيح (٧٢٣١) ، وابن ماجة في (السنن) (٣٧) ، وصححة الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٢٦٢).

سوێند بەوەی گیانی منی بە دەستە ڕۆژی قیامەت نایەتە پێش تا پیاوێك بەلای گۆڕێکدا تێپەڕدەبێت و خۆزگە دەخوازێت ئەو لە جیاتی ئەوکەسە بوایە کە لەناو ئەو گۆڕەدایە لەبەر ئەوە نیە کەپێی خۆشە بگەڕێتەوە لای خوای گەورە بەڵکو تەنها لەبەر ئەو بەڵاو ناڕەحەتیانەی کۆتایی زەمانە ئاوات دەخوازێت بە براکەی کە مردووە ئەو لەجیاتی ئەو بوایە ..[١٥] وە هەروەها هاوەڵانی پێغەمبەر (ﷺ) ـ لە کاتی خۆیدا ـ دیارە لە کاتی پێویستیدا داوای مردنیان کردووە وەکو(عومەری کوڕی خطاب) (رضي الله عنه) لە کۆتایی تەمەنیدا کە کاتێك ڕووبەری وولاتی ئیسلامی گەورە بوو و خەڵکی موسوڵمان زۆر بوون وە (صحابە)کان بلاوبوونەوە بە وولاتاندا ئیمامی عومەر فەرمووی: (ئەی پەروەردگار بێهێزو لاواز بووم و تەمەنم درێژ بووە ژێر و دەستەکانم بلاوەیان لێ کردووە خوایە بمبەرەوە بۆ لای خۆت پێش ئەوەی کەم و کوڕی و ناڕەحەتیم بێتە ڕێ)[١٦]. دەفەرموێت : دوا بە دوای ئەم داواکردنەی بەیەك مانگ خوای گەورە بردیەوە بۆ لای خۆی ، وە هەروەها ئیمامی عەلی (رضي الله عنه) لە شەڕی (صفین) دا بە حەسەنی کوڕی فەرموو : (ئەی حەسەن ئاواتە خواز بووم کە بمردمایە پێش بیست ساڵ لەمەوبەر)[١٧]. لەڕیوایەتێکی تردا لە (عبدە) وە دەفەرموێت : گوێم لە عەلی بوو (خوای لێ ڕازی بێ) لەسەر منبەر وتاری دەدا و دەیووت : " خوایە من لەوان بێزار بووم ، وە ئەوانیش لە من بێزار بوون ، خوایە من لەوان بحەوێنەرەوە و ڕزگارم بکە ، وە ئەوانیش لە من بحەوێنەرەوە و ڕزگاریان بکە"[١٨].

وە هەروەها ئەبو سەلەمە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (چوینە لای ئەبو هریرە تەماشام کرد لەسەرەمەرگدایەو زۆر مردنی لەسەر ناڕەحەت بووە دەفەرموێت : باوەشم پیا کردوو ووتم:

---

(١٥) أخرجه مالك في : ((الموطأ)) (٨٢٤/٢) ، وابن أبي شيبة (٨٧٢/٣) وعبد الرزاق (٢٠٦٣٩) ، والحاكم (٩١/٣) ، وابن سعد (٣٣٥/٣)، و ابن حجر في ((المطالب العالية)) (٣٩٠١) ، وانظر ((التذكرة)) (٢٣/١) .

(١٦) أخرجه: ابن أبي الدنيا بإسناد صحيح كما قال الحافظ ابن حجر في ((الاصابة في تميز الصحابة)) (٢٠٩/٤) .و أخرجه: مالك (٨٢٤/٢) ، وأبونعيم رقم (١٤٨) ، و الحاكم (٩٢/٣) ، وأحمد ((الفضائل)) (٣٦١) ، وابن قدامة ((الرقة و البكاء)) (١٠٩) وقال محققه : اسناده صحيح.

(١٧) أخرجه: نعيم بن حماد ((الفتن)) (١٦٠) وقال محققه : إسناده حسن . وانظر:(المطالب العالية) (٩ / ٤٤) ، و ((كتاب المتمنين)) (٩٧) .

(١٨) أخرجه عبد الرزاق ((المصنف)) (١٨٦٠) ، وابن سعد ((الطبقات)) (٣٤/٣).

خوایە شیفای ئەبو هورەیرە بدەی ، ئەبو هورەیرە ووتی: ئەی پەروەردگار هەرگیزاو هەرگیز ئەبو هریرە نەگێڕیتەوە (دوو جار ئەمەی فەرموو) سوێند بەو خوایە ڕۆژگارێك دێتە پێش موسوڵمانان بەلای گۆڕێکدا تێدەپەڕن ئاواتە خوازن بەبراکەیان کە لە گۆڕەکەدایە...)[١٩]. وە عبد الله ی کوڕی مەسعودیش ئاواتی بە مردن دەخواست بۆ خۆی و خانەوادەکەی، پێی وترا : تۆ ئاواتی مردنت خواست بۆ خانەوادەکەت ، ئەی بۆ ئاواتی مردنت بۆ خۆت خواست ، ئەویش ووتی : " گەر بزانیایە ئێوە وەك خۆتان دەمێننەوە و ناگۆڕێن ئەوجا ئاواتم بەژیان دەخواست"[٢٠]

وە هەروەها هاوەڵی بەڕێز عابسی غفاری (رضي الله عنه) ئاواتی بە مردن خواستووە بۆ ئەوەی تووشی ئەو نارەحەتیانە نەبێت کە پێغەمبەر (ﷺ) پێی ڕاگەیاندووە کە دێت لە کۆتایی زەماناوا تا ئەو کە پێی نەگات ، لە ((علیم)) ەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت :

(لەگەڵ عابسی غەفاری دا بووم (رضي الله عنه) لە ماڵەکەی دا کە بینی خەڵکی لە تاعونی عەمواس لە شام کۆچ دەکەن و ماڵ دەپێچنەوە وە ڕادەکەن لە نەخۆشی تاعون ، تەماشای کردوو ووتی : ئەی تاعون وەرە بگەرە من ئەی تاعون وەرە بگەرە من (دوو جار) وە براکەی هەمان شێوە ئەویش هاوەڵی پێغەمبەر (ﷺ) بوو بە عابسی ووت : بۆ ئاواتی مردن دەخوازیت ؟ نازانیت پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : (ئاوات بە مردن مەخوازن) . ئەویش ووتی: ئەوەی تۆ گوێت لێ بووە منیش گوێم لێ بووە ، بەڵام من گوێم لە پێغەمبەر (ﷺ) بووە کە دەیفەرموو : (پەلە بکەن بۆ مردن و کاری چاکە پێش بخەن پێش ئەوەی شەش شت بتان گاتێ و تووشی بن ئەوانەش)[٢١]. ((أمرة السفهاء وكثرة الشرط وقطيعة الرحم وبيع الحكم وإستخفافا بالدم ونشو يتخذون القرآن مزامير يقدمون الرجل ليس بأفقههم ولا أعلمهم ما يقدمونهم إلا

---

(١٩) أخرجه: ابن أبي الدنيا((المحتضرين)) (٢٨٨) بإسناد صحيح كما قال الحافظ ابن حجر في ((الاصابة في تمييز الصحابة)) (٢٠٩/٤) و وابونعيم ((الحلية)) (٣٨٤/١). وفي رواية اخرى عن أبي هريرة (رضي الله عنه) قال : (يوشك أن يكون الموت أحب إلى العلماء من الذهبة الحمراء) .أخرجه : نعيم بن حماد ((الفتن)) (١٥٤) وقال محققه : اسناده جيّد.

(٢٠) انظر : ((شرح السنة)) للبغوي (٢٥٩/٥) ، ((كتاب المحتضرين)) لابن أبي الدنيا برقم (١٤٣) .

(٢١) أخرجه :أحمد في ((المسند)) رقم (٦٤٠) وقال محققه حديث صحيح ، والطبراني في ((المعجم الكبير))(٦١/١٨).

ليغنيهم)) [٢٢] واتە: پێش ئەوەی هەرزەو بێ عەقڵەکان ببنە سەرۆك وکەسانی دەست و پەیوەندەکان زۆربن و پەیوەندی خزمایەتی بپچڕێت و فەرمان ڕەوایی ببێتە کڕین و فرۆشتن کوشتن لای خەڵك ئاسان بێت و منالّ و مەزنێك بێنە ئاراوە قورئان بکەنە بالۆرە و گۆرانی یەکێکیان پێش دەخەن لەبەر ئەوە نیە کە لە هەموویان شارەزاترو تێگەیشتوو ترە بەڵکو بۆ ئەوەی قورئانەکەیان بۆ بکاتە گۆرانی و بۆیان بخوێنێت ، واتە پێش ئەوەی ئەو شەش شتە بگات پێتان ئاوات بە مردن بخوازن ، کەواتە ئاوات خواستن بە مردن لە هەندێك کاتدا قەدەغە کراوە تەنها لە کاتی پێویستدا نەبێت ناتوانین بڵێین چاکەیەو بە چاکە بۆ ئەو ئادەمیزادە دادەنرێت وەکو (ئیمامی نەوەوی) وە (ئیبن و حەجەر) وە (ابن كثير) دەفەرموون: (تديناً) واتە: لەبەر دینداری بێت ئنجا بەچاکە بۆی دەنووسرێت کە داوای مردن بکات.[٢٣]

سوودی مردن ((فضل الموت))

پێش هەموو شتێك دەبێت بزانیت کە تۆ لە دنیادایت وە ئەو دنیایە هەمووی بێ کەڵکە وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((**الدنيا ملعونة ملعون ما فيها إلا ذكر الله وما والاه أوعالماً أو متعلماً**))[٢٤] . واتە: دنیا نەفرینە وە ئەوەشی تیایدایە نەفرەت لێکراوە بێ کەڵکە تەنها یادی خوا نەبێت یان زانایەك زانیاری فێری خەڵکی بکات وە یاخود یەکێك فێری زانیاری شەرعی ببێت (واتە بۆ خوابێت و سوود بەخش بێت) ، کەواتە دنیا جێگەی حەوانەوەمانی لێ نیە، وە ئێمە ڕێبوارین وەکو پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((**ما لي وللدنيا ما أنا في الدنيا إلا كراكب إستضل تحت شجرة ثم راح وتركها**))[٢٥]. واتە: (من لەکوێ و دنیا لەکوێ

---

(٢٢) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (٤٩٣/٣) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٣١٦٢) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٤٤٣/٣) و صححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) رقم (٩٧٩). وفي رواية عن معاذ بن جبل (رضي الله عنه) قال : "إذا رأيتم الدم يُفسك بغير حقهِ و المال يُعطي على الكذب ، وظهر الشك والتلاعُنُ وكانت الرِّدَةُ فمن إستطاع أن يموتَ فليَمُتْ " . أخرجه : نعيم بن حماد ((الفتن)) (١٥٨) وقال محققه : اسناده حسن.

(٢٣) أورده: ابن حجر ((فتح الباري)) (٧٥/١٣) ، و النووي في ((شرح مسلم)) (٧/١٧) وفي ((الاذكار)) (ص :٢٠٥)، و ابن كثير في ((نهاية البداية)) (٣٧/١) ، و صديق حسن خان في ((الروضة الندية)) (٤٣٦/١) .

(٢٤) أخرجه : ابن ماجة (١٤١٢) وحسنه الشيخ الألباني في ((المشكاة)) (٥١٧٦) ، و((صحيح ابن ماجة)) (٣٣٢٠) .

(٢٥) أخرجه : أحمد (٣٠٣/١) ، والترمذي (٢٣٧٨) ، وابن ماجة (٤١٠٩) ، وصححه الشيخ الألباني في ((الصحيحة)) (٤٣٩) ، و ((فقه السيرة)) (٤٧٨) ، و ((صحيح ابن ماجة)) (٣٣١٧) .

نموونەی من و نموونەی دنیا وەکو ئەسپ سوارێك وایە کە لەڕۆژێکی هاویندا بەڕێگەیەکی چۆڵدا گوزەربکات و بگاتە ژێرسێبەری دارێك و لە ژێریدا کەمێك بحەوێتەوە وپاشان هەستێت و بڕوات) وەنموونەی دنیا وەکو ئەو دارەی سەر ڕێگایە وایە کە لە ناڕەحەتی گەرما ماوەی سەعاتێك پشووی لەژێردا دەدات پاشان بەجێ ی دەهێڵێت ، وە وێنەی بێ کەڵکی دنیا پێغەمبەر (ﷺ) بە نموونەی خواردنی مرۆف بۆمان دەهێنێتەوەو دەفەرموێت :((إن مطعم ابن آدم ضرب للدنيا مثلاً بما خرج من ابن آدم وان قزحه وملحه فانظر ما يصير إليه)) [٢٦].

واتە: (خواردن و خواردنەوەی ئادەمیزاد ، نموونەی جوانی هێناوەتەوە بۆ ژیانی مرۆف لە دنیادا ئەگەر ئەو خواردنە بهێنێت وجوانی بکات و تەوابیل و بەهاراتی بەسەردا بکات و ڕێکی بخات بەڵام کۆتایی و پاشە ڕۆکەی چی دەبێت ژیانی دنیاش بەو شێوەیە) .

(سەلمان) دەفەرموێت : کەسانێك هاتنە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) وەلێی پرسین ئایا خواردنتان هەیە ؟ ووتیان : بەڵێ ، فەرمووی ئەی خواردنەوەتان هەیە ؟ ووتیان بەڵێ واتە: ((شیر و شتی تر...)) فەرمووی : (ئایا ساردی دەکەنەوە و ئامادەی دەکەن و دەیڕازێننەوە؟) ووتیان : بەڵێ ، پیغەمبەریش(ﷺ) فەرمووی: ((فإن معادهما كمعاد الدنيا يقوم أحدكم إلى خلف بيته فيمسك على أنفه من نتنه)) [٢٧]. واتە:(ئاگاداربن چارەنووسی ئەو خواردن و خواردنەوەیەش وەکو چارەنووسی ئەوەوایە کە دوابە دوای ئەوە یەکێکیان هەڵدەستێت و دەچێت لە پشت ماڵەکەی ڕۆی دەکات و دەستیش دەگرێت بە لووتی یەوەو بێزیی نایەت سەیرشی بکات) ... ئەوە ئەو خواردنە بوو چ حەڵاڵ چ حەرام کە هەموو دابەزینێکی لە پێناودا بۆ دەکەیت ... کەواتە دنیا ئەوەیەو بەرهەمەکەشی ئەوەیە کە تۆ دڵت پێ خۆشە ، وە (هەرکەسێك کە پێی خۆشە لە دنیادا یان ئاواتی ئەوە دەخوازێت و یادی ئەوە دەکات کە بژی و کامەرانی بە دەست بهێنێت باش بزانێت کە کامەرانی بۆ ئەو نی یە لەژیانی دنیادا وە کامەرانی هەموو دنیا لە چاو کامەرانی دوای مردن لە بەهەشتدا هەر هیچ نی یە)، وەکو

---

(٢٦) أخرجه : الطبراني ((الكبير)) (٢٥٣١) ، وأبو نعيم ((الحلية)) (٢٥٤/١) ، وابن حبان (٧٠٢) وقال محققه : حديث صحيح .

(٢٧) أخرجه : ابن مبارك ((زوائد الزهد)) (٤٩١) ، والطبراني ((الكبير)) (٦١١٩) ، وقال الشيخ شعيب الأرنؤوط في تحقيقه ((مسند الإمام أحمد)) (٢٥/٢٥) وفي تحقيقه ((صحيح ابن حبان)) (٤٧٧/٢) اسناده صحيح على شرط الشيخين .

پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((ماالدنيا في الآخرة إلا كمثل ما يجعل أحدكم أصبعة في اليَم فلينظر بم يرجع))[٢٨]. واتە: (هەموو نیعمەتەکانی دنیا وەکو ئەوە وایە کە ئادەمیزادێك پەنجەیەکی بخاتە ناو ئاوێکی دەریاوە وە سەیری بکات کە چەند تنۆکە ئاوێکی لەگەڵ خۆی هێناوەتە دەر، ئەوەندە نیعمەت لە دنیا هەیە لەچاو قیامەتدا . کەواتە ئێرە نیعمەتی لێ نی یە بۆ تۆ لە چاو نیعمەتی نەبڕاوەی بەهەشت کە پێی بگەیت کە جێگەی یەکەم جاری باوەگەورەی تۆیە کە ئادەمە (علیه السلام) بۆیە هاتوویتە ئێرەوە بۆ ئەوەی دیسان بگەڕێیتەوە بۆ جێگە بنەڕەتیەکەی خۆت وە ئەو کەسانەی ژیانی دنیایان لا خۆشە با چاك بزانن کە ژیانی دنیا خۆشیەکانی ڕۆیشتووە و تاڵی و سوێریەکان ماوە وە ئەگەر پێی خۆش بێت بڕی دەبێت ئەو تاڵی و سوێریەش بچێژێت وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((لايأتي عليكم عام أو يوم الا الذي بعده شرّ منه))[٢٩]. واتە : هەر ساڵێك یان هەر ڕۆژێك دێت ئەوەی دوای ئەو خراپتر دەبێت) وە مەعاویە(رضي الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ((لم يبق من الدنيا الا بلاء وفتنة))[٣٠]. واتە: فیتنە نەبێت هیچ خۆشی و کامەرانیەکی تیا نەماوە) لەبەر ئەوە پێغەمبەر (ﷺ) باسی ئەوەمان بۆ دەکات کە خۆمان بە نامۆ بزانین و بە ڕێبوار بزانین چونکە ڕێگەی ئێمە ئێرەیە بەڵام ئامانج و مەبەست و شوێنی یەکجار ئێمە بەهەشتە ، وەك پێغەمبەر (ﷺ) (بە (إبن عمر)ی فەرموو: ((كن في الدنيا كأنك غريب أو عابرسبيل))[٣١]. واتە: (ژیان بەسەر بەرە لە دنیادا هەروەك ڕێبوارێك، ماوەیەك لەو شوێنە بەسەری دەبات ، و پاشان بە جێی دەهێڵێت).واتە مردن کە تۆ لێ ی دەترسی ئەو ترسناکەش نی یە چونکە لە دنیایەکی زۆر بچوکەوە دەچیتە دونیایەکی گەورەترەوە.

إبن القيم (رحمه الله) دەفەرموێت : (مرۆڤ چوار شوێنی هەیە تەسك ترین شوێنیان ناو سکی دایکە کە لە دایك بوو دێتە ناو دونیایی بەرینەوە دواجار دەمرێت دەچێتە ناو گۆڕەوە بۆ

---

(٢٨) أخرجه: مسلم (٢٨٥٨).

(٢٩) أخرجه: أحمد (١٢٣٤٧) واللفظ له ، والبخاري (٧٠٦٨).

(٣٠) أخرجه: أحمد (٤/٩٤) ، والطبراني ((الكبير)) (٩/٩٦) ، و ابن ماجة (٤٠٣٥)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح ابن ماجة)) (٣٢٦٠).

(٣١) أخرجه: البخاري (٦٤١٦).

ژیانێکی ئێجگار گەورەتر لە (ژیانی دنیا) وە لە گۆڕیش هەڵدەسێت بەرەو قیامەت و دەچێتە ژیانێکی ئێجگار گەورەترەوە لە هەمووی)[٣٢].

عومەری کوڕی عبدالعزیزەوە (رحمه الله) دەفەرموێت : (ئەی نەوەی ئادەمیزاد ئێوە دروست کراون بۆ ئەوەی بە هەتا هەتایی بژین ، مردن تەنها بۆ گوێزانەوەتانە لە جێگایەکەوە بۆ جێگایەکی تر) [٣٣]

خوای گەورە مرۆڤەکان دەگوێزێتەوە لە نەبوونەوە بۆ ناو سکی دایك وە لەوێشەوە بەرەو دنیا وە لە دنیاشەوە بەرەو گۆڕ وە لەوێشەوە بەرەو بەهەشت ئەگەرشایستە بێت و ڕەحمی پێی بکات، هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) بۆمان باس دەکات و ڕوونی دەکاتەوە کە گۆڕ خۆشترو باشترە لە ژیانی دنیا بۆ ئادەمیزاد : لە عەوفی کوڕی مالیکەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت: (پێغەمبەرم (ﷺ) بینی لەسەر جەنازەیەك نوێژی دەکرد وەئەم دوعایەی دەکرد : ((اللهم إغفر له وارحمه...وأكرم نزله ...و وسع مدخله...وأبدله داراً خيراً من دارهِ وأهلاً خيراً من أهله ...وزوجاً خيراً من زوجهِ))[٣٤] واتە : خوایە لێ ی خۆش ببەو ڕەحمی پێ بکە ... تاگەیشتە ئەوەی فەرمووی خوایە جێگەیەکی وای پێ ببەخشە(لەناو گۆرەکەیدا) چاکتربێت لە جێگەی پێشووی خوای گەورە فەرمان دەکات کە بەندە خاوەن باوەڕەکەی دەرگای بەهەشتی بۆ بکرێتە سەر گۆڕەکەی ئەوەتا لە خانووەکەی دونیایەوە گوازراوەتەوەو لە ڕێگەی مردنەوە و گەیشتوەتە شوێنێکی نزیك بەهەشت ، وە پۆشاکی بەهەشتی بەبەردا کراوە ، مردنیش گەرانەوەیە بۆلای خوا وەکو خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ .....كُلٌّ إِلَيْنَا رَٰجِعُونَ ﴿٩٣﴾ ﴾ (الأنبياء: ٩٣). واتە: هەمووتان بۆ لای ئێمەدەگەڕێنەوە. کەواتە مردنمان پێ خۆشە چونکە گەڕانەوەمانە بۆ لای خوا وەکو دەفەرموێت: ﴿ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ ٱلْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾ ﴾ (القيامة: ٣٠) واتە: ڕەوانە دەکرێت بۆلای خوای گەورە ، ئەبو هورەیرە (رضي الله عنه) لە سەرە مەرگدا وەسیەتی بۆ ئەو هاوەڵانی کرد کە لە چوار

---

(٣٢) انظر: ((الروح)) لابن قيم (ص: ١١٦).

(٣٣) أخرجه : أبو نعيم في ((حلية الأولياء)) (٥/٢٨٧) ، والبيهقي في ((الزهد)) (٥٣٧) عن بلال بن سعد وقال محققه : رجاله ثقات.

(٣٤) أخرجه : مسلم في الصحيح (٢٢٢٩)، والنسائي في ((السنن)) (١/٢٧١) وابن ماجة في ((السنن)) (١٥٠٠) ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٤/٤٠).

دەوری بوون و فەرمووی: ((لا تضربوا علي فسطاطاً ولا تتبعوني بمجمر وأسرعوا بي إلى ربي...))[٣٥]. واتە : کە پر نەکن بەسەر جەنازەکەمەوە ، وە چراو مۆمیش لە دوای جەنازەکەمەوە هەڵنەگرن زوو بم گەیننە لای خوای خۆم (تبارك وتعالى)...

وە هەروەها لە ئەبو دەردائەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((أحبُ الفقر تواضعاً لِرَبي وأُحِبُ الموت أشتياقاً لِرَبي)) [٣٦]. واتە : هەژاریم پێ خۆشە چونکە مل کەچی تیایە بۆ خوای خۆم وە مردنیشم پێ خۆشە چونکە موشتاقی لای خوای خۆمم .

وە هەروەها ئیبن و مەسعود(رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((ليس للمؤمن راحة دون لقاء الله))[٣٧].واتە: (موسوڵمان هیچ پشوویەکی نی یە تەنها گەیشتن بە خوای خۆی نەبێت) وە دیسان دەفەرموێت : ((حبذا المكروهان : الموت و الفقر))[٣٨] واتە: خۆزگە دەخوازم بە دوو شتە ناخۆشەکە: مردن و هەژاری، وە هەروەها ابن مسعود (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((انه سيأتي عليكم زمان لو وجد فيه احدكم الموت يباع لإشتراه)) [٣٩]واتە : زەمانێك دێت هەریەکێك لە ئێوە گەر مردن ببینێت بفرۆشرێت ئەو دەیکڕێت ، وە هەروەها تابیعی بەڕێز ابو سلمەی کوڕی عبدوالرحمن دەفەرموێت : ((ان استطعت ان تموت فمت فوالله ليأتين على الناس زمان يكون الموت أحب إلى احدهم من الذهب الأحمر))[٤٠] . واتە : ئەگەر دەتوانیت بمریت ئەوا بمرە سوێند بەخوا زەمانێك دێت بەسەر خەڵکاندا کە مردن لای یەکێکیان خۆشەویستر دەبێت لە ئاڵتوونی سور . کەوابوو ژیان ڕۆژ بەڕۆژ بەرەو ناهەموارتر دەڕوات بۆیە لەئاخر زەماندا ئاوات

---

(٣٥) أخرجه : أحمد في المسند : (٢٩٢/٢) ، وصحح إسناده الحافظ في ((لاصابه)) (٢٠٩/٤) ، وقال الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص: ٩٣) : إسناده صحيح على شرط مسلم.

(٣٦) أخرجه : البيهقي في ((شعب الإيمان)) (١٠٠٨٢) ، وأبونعيم ((الحلية)) (٢١٧/١) .

(٣٧) أخرجه أحمد في (الزهد) (١٥٦) ، و أبو نعيم في ((حلية الأولياء)) (١٣٦/١)، و صحح إسناده الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١١٦/٢).

(٣٨) أخرجه: ابن المبارك في ((الزهد)) (٥٢١) ، وقال محققه : إسناده حسن ، هناد في ((الزهد)) (٦٠٣) وقال محققه: اسناده حسن

(٣٩) اخرجه : ابو عمر و الداني في : ((السنن الواردة في الفتن)) (١٨١) .

(٤٠) اخرجه : عبدالرزاق في ((المصنف))(٢٠٧٣٤) ، و ابو عمرو الداني في ((السنن الواردة في الفتن)) (١٧٩)، والحاكم في ((المستدرك)) (٥١٨/٤)، و صححه و وافقه الذهبي .

خواستن بەمردن و خۆش ویستنی مردن زیاد دەبێت ، لەگەڵ ئەوەشدا کەدونیا وەك بەندیخانەیەك وایە کە ئێمە ژیانی تیادا بەسەر دەبەین وەکو پێغەمبەر(ﷺ)دەفەرموێت : ((الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر)) [٤١]. واتە: دنیا بەندینخانەی باوەڕدارە وە بەهەشتی بێ بڕوایە ، بێ گومان هەرکەس لە بەندیخانە دەربچێت پێی خۆش نی یە بگەڕێتەوە ناوی .

وە ئیمامی مسروق دەفەرموێت ((ما من بيت خيرٌ للمؤمن من لحد قد إستراح فيه من هموم الدنيا وأمن مِن عذاب الله)) [٤٢] واتە: بڕوادار هیچ خانووەیەك نیە چاکتر بێت بۆی وەك ناو گۆڕ کە تیایدا دەحەوێتەوە و ڕزگاری دەبێت لە مەینەتیەکانی دونیا و دوور دەبێت لە سزای خوا .

وە لە عوبادەی کوڕی صامتەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت :- پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ((ما على الأرض من نفس تموت ، ولها عند الله خير تحب أن ترجع إليكم ولها الدنيا ، ((وعشر أمثالها)) [٤٣] إلاّ ((الشهيد)) فإنه يحب أن يرجع الى الدنيا فيقتل عشر مرات لما يرى من الفضل)) [٤٤] واتە : هیچ نەفسێك نیە لەسەر ڕووی زەویدا کە دەمرێت پێ ی خۆش بێت بگەڕێتەوە بۆ دونیا ، گەر دنیاو دە ئەوەندەی دنیای پێ بدەن ڕازی نابێت و پێی خۆش نی یە دیسان بگەڕێتەوە (چونکە پڕە لە ناڕەحەتی و نەهامەتی و بەلاو موسیبەت) تەنها شەهید

---

(٤١) أخرجه مسلم في((الصحيح)) (٧٣٤٣) ، وقال عبد الله بن عمرو بن عاص (رضي الله عنه) : ((مثل المؤمن حين يخرج نفسه مثل رجلٍ كان في سجنٍ فاخرج منه فهو يتفسح في الأرض ويتقلبُ فيها ...)) أخرجه :ابن أبي الدنيا ((ذم الدنيا)) (١٠٨) ، ابن المارك ((الزهد)) (٥٥٢) وقال محققه: اسناده حسن . وفي رواية أخرى عنه مرفوعاً: ((الدنيا سجن المؤمن و سنتهُ فاذا فارق الدنيا فارق السجن والسنة)) أخرجه: ابن أبي الدنيا ((ذم الدنيا)) (١٠٧) ، و الحاكم (٣١٠/٤) وصححه ووافقه الذهبي.

(٤٢) أخرجه: ابن أبي شيبة ((المصنف)) (١٤٨/٧) ، وأحمد ((الذهد)) (ص: ٣٥٠) ، وابن عساكر ((تأريخ بعداد) (٢١٦/١٦) ، و وكيع ((الزهد)) (٣١٣/٢) ، وابن ابي الدنيا ((كتاب القبور)) (١٤١) وقال محققه : إسناده صحيح .

(٤٣) في رواية أحمد المسند رقم (١٤٠٨٣) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط :إسناده صحيح على شرطهما ، وابن حبان في ((الصحيح)): : (٧٤٥٢) وقال محققه : إسناده صحيح على شرط الشيخين .

(٤٤) أخرجه: أحمد في :((المسند)) (٣١٨/٥) رقم (١٤٠٣٣) وقال محققه الأرناؤوط : إسناده صحيح على شرط مسلم، والنسائي في ((السنن)): (٣٥/٦)، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٢٢٢٨)، و في صحيح ((الجامع)) (٥٦٣٨).ويقول الله تعالى:﴿ ....وَلَوْلَا دَفْعُ ٱللَّهِ ٱلنَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَّفَسَدَتِ ٱلْأَرْضُ وَلَٰكِنَّ ٱللَّهَ ذُو فَضْلٍ عَلَى ٱلْعَٰلَمِينَ ﴿٢٥١﴾ ﴾ (البقرة: ٢٥١).

نەبێت کە حەز دەکات دە جاریش بگەڕێتەوە بۆ دنیا بۆ ئەوەی دەجار شەهید بێت چونکە دەزانێت پلەو پایەی شەهید لای خوای گەورە چەندە) ، کەواتە مردن پشوودانە بۆ خاوەن باوەڕ لە دوو ڕووەوە : (یەکەم) کە مردووە ، (دووەم) کە ڕزگاری بووە لە ناخۆشی و نارەحەتی و بەڵای دونیا. وەکو پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((**المؤمن یموت و یستریحُ من أوصاب الدنیا و بلائها و مصیباتها [وأذاها] إلی رحمه الله**))[٤٥] واتە:(موسوڵمان کە دەمرێت پشوو دەدات و ڕزگاری دەبێت لە هەموو مەینەتی ونارەحەتی و ئازارەکانی ژیانی دنیا (بۆڵای ڕەحمەتی خوای گەورە) بەڵام کافر گەر بمرێت مردن چاکترە بۆی چونکە وولاّت و خەڵکان و درەختەکان و گیان لەبەران خۆش حاڵ و کامەرانن کە ئەو کافرەیان لێ دوور خراوەتەوە)[٤٦] .کەواتە مردن چاکترە بۆ ئادەمیزاد چونکە ئەگەر زیاتر بژی لەوە دەچێ زیاتر تووشی بەڵاو تنگەژە ببێت بۆیە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((**اثنان یکرههما ابن ادم :یکرهُ الموت والموت خیر لهُ من الفتنة ویکرهُ قلة المال وقلة المال أقل للحساب....**))[٤٧].واتە : ئادەمیزاد دوو شتی پێ ناخۆشە .

یەکەم : مردنی پێ ناخۆشە و حەزی پێ ناکات بەڵام مردن باشترە بۆی لە توش بوون بە پاشەگەزبوونەوە لە بڕواداری .

دووەم: پێ ی ناخۆشە پارە کەم بێت بەڵام ئەوە قازانجە بۆی چونکە لێپرسینەوەی سووك دەبێت، واتە : گەر دە دیناری لابێت لێ پرسینەوەی سووکترە لەوەی لەسەر هەزار دینار لێ پرسینەوەی لە گەڵدا بکرێت . وە ئەوەش بزانە ئەو پارەو سامان و ماڵەش کە لای تۆیە هەمووی موڵکی خوایە وە لێپرسراویت لە پەیدا کردنی وە بە ویستی تۆش نی یە چۆن سەرف کردنی .

---

(٤٥)أخرجه: أحمد في ((المسند)) : (٥/٢٩٦) ، والبخاري في ((الصحيح)) : (٦٥١٢) ، ومسلم : ((الصحيح)) (٩٥٠)، والنسائي في ((السنن)) (٤/٤٨)، وابن حبان في: ((الصحيح)) (٣٠٠٧) ، (٣٠١٢) وقال محققه : إسناده صحيح واللفظ له و انظر : ((المسند المستخرج)) (٢١٢٨).

(٤٦) نفس المصدر.

(٤٧) أخرجه: أحمد : في (المسند) (٥/٤٢٧) ، وصحح إسناده السيوطي في (شرح الصدور) (ص : ١٣) ، وصححه ايضا الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٨١٣) وفي ((صحيح الجامع) (١٣٩).

(ئیبن مەسعود) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((ما من نفس برة ولا فاجرة إلآ والموت خير لها من الحياة إن كان براً فقد قال تعالى ﴿ وَمَا عِندَ ٱللَّهِ خَيْرٌ لِّلْأَبْرَارِ ﴿١٩٨﴾ ﴾ [٤٨] وإن كان فاجرة فقد قال الله تعالى ﴿ وَلَا يَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ كَفَرُوٓاْ أَنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ ۚ إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوٓاْ إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾ ﴾[٤٩])) [٥٠] واتە: مردن زۆر چاکە بۆ هەردوو لا بۆ موسوڵمان وە بۆ کافریش ، هەر بەندەیەك چاك بێت لای خوا ، یان خراپ بێت هەر مردن بۆی چاکترە لە ژیان ، ئەگەر خاوەن باوەڕبێت ئەوا ئەوەی لای خوایە زۆر چاکترە بۆ ئەو چاکە خوازانە لە وەی لە دنیادا هەیە وە ئەگەر خراپە کاریش بێت هەر مردن بۆی چاکترە وەکو خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ .... إِنَّمَا نُمْلِي لَهُمْ لِيَزْدَادُوٓاْ إِثْمًا ۚ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٧٨﴾ ﴾ (آل عمران: ١٧٨) واتە: بواریان دەدەین تا تاوان زیاتر بکەن بۆیە هەرگیز خەیاڵیان وا نەبێت ئەوانەی کە خراپە دەکەن و دەست بەجێ خوای گەورە تۆڵەیان لێ ناسەنێت کە خوا خێری دەوێت بۆیان ، نەخێر خوای گەورە دەست بەجێ تۆڵەیان لێ ناسەنێت بۆ ئەوەی تاوانیان زیاتر لەسەر کەڵەکە بێت تا سزای سەختیان زیاتربێت . کەواتە: (گەر زووتر بمرێت سزای سووکترە لە دۆزەخدا وە گەر درەنگیش بمرێت دیارە سزای قورسترە)

عەبدوڵای کوڕی مسعود(رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((أمس خيرٌ من اليوم ، و اليوم خيرٌ من غد، و كذلك حتى تقوم الساعة))[٥١] واتە: دوێنی چاکتر بوو لەئەمڕۆ ، وە ئەمڕۆش چاکترە لە سبەینێ ، وە ڕۆژگاریش بەم جۆرە دەبێت هەتا هاتنی قیامەت و تەواو بوونی دونیا.

---

(٤٨) آل عمران: (١٩٨)

(٤٩) آل عمران: (١٧٨)

(٥٠) أخرجه: الطبرى في التفسير :(١٨٧/٤) ، وابن أبى شيبة في المصنف :(٣٠٣/١٣) ، والطبراني في : ((المعجم الكبير)) (٨٧٥٩) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٠٩/١٠) رواه الطبراني بإسنادين ورجال أحدهما صحيح غير يزيد بن أبى زياد وهو حسن الحديث ، والحاكم (٢/ ٢٩٨) وصححه على شرطهما ووافقه الذهبي.وقال: محققه:((المستدرك)) (٣٢٢٢):وهو صحيح.

(٥١) أخرجه: الطبراني ((الكبير)) (٨٧٧٣) ، وقال الهيثمي في ((المجمع)) (٢٨٦/٧) رجاله رجال الصحيح ، وقال صديق حسن خان في ((الأذاعة)) (ص: ٣٦): اسناده صحيح.

وە هەروەها دەفەرموێت : ((ذهبوا صفو الدنيا فلم يبق الا الكدر فالموت اليوم تُحفةٌ لكل مسلم))[٥٢] واتە: خۆشی دونیا ڕۆیشت و تەواو بوو ، تەنها لێڵی و ناڕەحەتیەکەی ماوە ، کەواتە مردن ئەمڕۆ خەلاتە و دیاریە بۆ هەموو موسوڵمانێك .

وە ئەبو سەلمەی کوڕی عبد الرحمن دەفەرموێت : ((ليأتين على الناس زمان يكون الموت أحب إلى أحدهم من الذهب الأحمر))[٥٣] .واتە: خەڵکان کاتێکیان بەسەردا دێت مردنیان لا خۆشەویستر دەبێت لە ئاڵتونی سور.

یادی مردن و خۆ ئامادەکردن بۆ مردن

پێویستە لەسەر موسوڵمان هەمیشە مردنی لە یادبێت وە هەرگیز ئەو یادە لێی جیا نەبێتەوە چونکە نیشانەی ووشیاری و عەقڵ و زیرەکی یە، وەکو پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت:- لە ئیبن و عومەرەوە (رضي الله عنه): ((أفضل المؤمنين أحسنهم خلقا ، وأكيسهم أكثرهم للموت ذكرا ، و أحسنهم ((لما بعده)) إستعدادا ، أولئك الأكياس [ذهبوا بشرف الدنيا و كرامة الآخرة] [٥٤]))[٥٥] واتە: باشترینی موسوڵمانان ئەوانەن کە جوانترین خوڕەوشتیان هەیە و ووشیارترین و ژیرترین موسوڵمانان ئەوانەن کە لەهەموویان زیاتر یادی مردن دەکەنەوە وە لە هەموویان چاکتر خۆیان ئامادە کردووە بۆ دوای مردن ، بەڕاستی ئەوانە ژیرن سەروەری دنیاو ڕێزی کۆتاییان بە دەست هێناوە. کەواتە یادی مردن هاندەرە بۆ موسوڵمان کە زیاتر تەرازووەکەی لای خوای قورس تر بکات وە چاکەو پلە بەرزی موسوڵمان وەکو پێغەمبەر (ﷺ) ڕوونی کردەوە بە زیاتر بیرکردنەوەیەتی لە مردن.

لە سەهلی کوری سەعدەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (پیاوێك لە هاوەڵەکانی پێغەمبەر(ﷺ) لە ناو هاوەڵەکاندا باسکرا ،وە هاوەڵەکان هەر یەکە بە جۆرێك باسی ئەو هاوەڵەیان کرد بە

---

(٥٢) أخرجه: الطبراني ((الكبير)) (٨٧٧٤) ، وعبد الرزاق (((المصنف)) (٢٠٨٩٠).

(٥٣) اخرجه: عبد الرزاق ((المصنف)) (٢٠٧٣٤) ، و الحاكم في ((المستدرك)) (٥١٨/٤) وصححه ووافقه الذهبي.

(٥٤) في رواية :الطبراني في ((الصغير))(١٨٠/١) وإسنادهُ حسن كما قال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٠٩/١٠) .

(٥٥) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن))(٤٢٥٩)، والبيهقي في ((شعب الإيمان)) (٧٩٩٣)، وحسنهُ الشيخ الألباني ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٨٤) ، وفي صحيح ((سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٥).

چاکە کە هەموو سیفەتەکانیان باس کرد و بێ دەنگ بوون، ئینجا پێغەمبەر (ﷺ) ڕووی کردە هاوەڵەکانی و فەرمووی : ((هل كان يكثر ذكر الموت ؟)).. واتە : ئەو هاوەڵەی کە ئێوە باسی دەکەن ئاوا بوو ئایا زووزوو یادی مردنی دەکرد ؟ ووتیان نەخێر، پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ((فهل كان يدع كثيرا مما يشتهي ؟)) واتە : ئایا وازی لە زۆربەی ئارەزووەکانی دەهێنا؟ ووتیان : نەخێر ، فەرمووی: (هاوەڵەکەتان نەگەیشتوتە ئەو پلە و وەسفەی کە ئێوە باسی دەکەن) [٥٦].دایکی ئیماندارن عائیشە (رضي الله عنها) دەفەرموێت " أكثر الموت يرق قلبك".[٥٧] واتە : زۆر یادی مردن بکە دڵت نەرم دەبێت) وە (محمدی کوڕی سیرین) هەرکات یادی مردنی بکردایە وەك مردووی لێ دەهات[٥٨].

وەزۆر یاد کردنی مردن سودو قازانجی زۆری تیایە بۆ خاوەن باوەڕ چ بۆ هەژارو چ بۆ دەوڵەمەند... لە ئەبو هورەیرە(ﷺ) وە دەیگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((أكثروا ذكر هادم اللذات الموت فما ذكره عبدقط وهو في ضيق إلا وسعه عليه ولا ذكره وهو في سعةٍ الا ضيقهُ عليه))[٥٩] . واتە : (زۆر بیری مردن بکەن کە ڕووخێنەری خۆشیەکانە چونکە هەرکەسێك لە نارەحەتی و هەژاری و نەبوونیدا بیری مردن بکات ئەو هەموو خەم و خەفەتەی دەڕەوێنێتەوە ، وە گەر لە دەوڵەمەندی و لەش ساغی و بوغرایدا بووبێت و خوای لە بیر چووبێتەوە بەس تەنها بە بیر کردنەوە لە مردن ئەوانەی لە پێش چاو سووك وبێ نرخ دەکات). ئەبودەردا (ﷺ) دەفەرموێت:((من أكثر ذكر الموت قل حسده وقل فرَحه))[٦٠] واتە: هەر کەسێك زۆریادی مردن بکات حەسودی وە دڵخۆشی بە دونیاکەم دەبێت.

---

(٥٦) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٨٥/٦)، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٠٩/١٠): إسناده حسن ، وكذا قال المنذري في (الترغيب) (٤٨٨٧) ، وضعفه والشيخ الألباني في ((ضعيف الترغيب)) (١٩٤٧) وأوردته للعلم فقط.

(٥٧) أخرجه: ابن أبي الدنيا ((ذكر الموت)) (١٥٦).

(٥٨) أخرجه: أحمد ((الزهد)) (٢٨٠/٢) ، وأبونعيم ((الحلية)) (٢٧٢/٢) ، وابن أبي الدنيا ((اصطناع المعروف)) (٣٧) ، والذهبي في ((سيرة الأعلام)) (٦١٠/٣).

(٥٩) أخرجه: القضاعى ((مسند الشهاب)) (٦٦٨) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٢٩٩٣) وقال محققه: إسناده حسن.

(٦٠) أخرجه: أحمد ((الزهد)) (ص: ١٤١) ، وابن ابي الدنيا ((ذكر الموت)) (٣٦٠) ، وابن عساكر (١٩٤/٤٧)، والبغوي ((شرح السنة)) (١٤٤٧) ، والأصبهانى في ((سير السلف)) (٥٦٠/٢)، و الذهبي ((سير أعلام النبلاء)) (٣٥٣/٢)، وعن الأوزاعي قال :" من أكثر ذكر الموت كفاه اليسير" . أخرجه: البيهقي ((الزهد)) (٥٩٤) وقال محققه : رجاله

وە ئیمامی عەلی (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((من زهد في الدنيا هانت عليه المصيبات ، ومِن إرتقبَ الموت سارع إلى الخيرات))[٦١] . واتە: هەر کەسێك دونیا نەویست بێت بەلاکانی لەسەر سووك دەبێت ، وە هەر کەسێك مردن بەنزیك بزانیت پەلە دەکات بۆ ئەنجامدانی کارە چاکەکان.

حەسەنی بەصری (رحمه الله) دەفەرموێت : " ماألزم عبد قلبه ذكر الموت الاّ صغرّتْ الدنيا عنده و هان عليه جميع ما فيها " [٦٢] واتە: هەر کەسێك بەردەوام یادی مردن لە دڵی خویدا بکات دونیای لابچووك دەبێت و هەموو شتانی دونیای لابێ نرخ دەبێت.

تابعی بەڕێز (**الربيع بن هيثم**) دەفەرموێت: " أكثروا ذكر هذا الموت الذي لم تذوقوا قبله مثله ،فان الغائب إذا طالت غيبته ، وجبت محبته وانتظره اهله واوشك ان يقدم عليه"[٦٣] واتە: زۆر یادی ئەو مردنە بکەن کە لەمەو پێش شتی واتان نەچەێشتوە چونکە باس کردنی خۆشەویستێکی دوور و زۆرچاوەڕوان کردنی ، زیاتر خۆشەویستی دەکات و زیاتر بەیەك گەیشتنی نزیك دەکاتەوە.

ئەبو فەرجی ی جوزی لە (منهاج القاصدين)دا دەفەرموێت :" كثرة ذكر الموت يوجب كراهية الحياة وحب الموت يبعد صاحبه عن الوهن – كما قيل للنبيّ (ﷺ) ما الوهن ؟ قال ((حبُ الدنيا و كراهية الموت))[٦٤] . واتە: زۆر یادکردنی مردن ڕق لێ بوونی ژیانی دونیا مسۆگەر دەکات و خاوەنەکەی لە لاوازی باوەڕ دووردەخاتەوە . وەك لە پێغەمبەریان پرسی (ﷺ) (الوهن) چیە؟ لەوەلامدا فەرمووی : ((خۆشەویستی دونیاو پێناخۆش بوونی مردنە))[٦٥].

ثقات. ، وهو مروي أيضاً من قول عمر بن العزيز: ((من أكثر ذكر الموت رضي من الدنيا باليسير)) أخرجه: ابن عساكر (٤٥/٢٠٤) ، وابن أبي الدنيا ((ذكر الموت)) (٣٧).

(٦١) أخرجه: ابن أبي الدنيا في ((ذكر الموت)) (١٣١) ، وفي ((ذم الدنيا)) (٢٠٤) ، والبيهقي في ((الشعب الأيمان)) (١٠٦٢٤).

(٦٢) أخرجه: ابن أبي الدنيا ((ذكر الموت)) (١٢٩).

(٦٣) اخرجه: أبو نعيم ((الحلية)) (١١٢/٢) ، و الأصبهاني ((سير السلف)) (٧٦٣/٣).

(٦٤) اخرجه: الطبراني ((الكبير)) (١٤٥٢) ، و أحمد (٢٢٣٩٧) وقال محققه : اسناده حسن .

(٦٥) انظر: ((مختصر منهاج القاصدين)) (ص: ٤٠٢).

هەروەها (**ابن رجب**) دەفەرموێت : " زۆر یادکردن و باس کردنی مردن سوودی زۆرە لەوانە: باش خۆ ئامادەکردن بۆ مردن ، و کەم کردنەوەی هیوای تەمەن درێژی ، و ڕازی بوون بەرزق ودارای کەم ، و نەویستنی دونیا ، و هەوڵدان بۆ قیامەت ، و بەکەم زانینی ناڕەحەتیەکانی دونیا ، و خۆ دوورگرتن لە فیزو لە خۆبای بوون و وێڵ بوون بە دوای خۆشیەکانی دونیا" [٦٦]. کەواتە مردن پەندی ئادەمیزاد دادەدات کە خۆی بۆ قیامەت ئامادە بکات وە پێغەمبەر (ﷺ) داوای لێکردووین کە زۆر یادی مردن بکەین وەهەندێك ڕێگەی نیشان داوین کە ئەنجامی بدەین تا هاندەر بێت بۆمان بۆئەوەی یادی مردن زیاتر بکەین :

یەکەم : پێغەمبەر (ﷺ) فەرمانمان پێ دەکات و داوامان لێ دەکات کە زوو زوو سەردانی گۆڕستان بکەین وەك دەفەرموێت : لە بورەیدەوە(رضی الله عنه) ((**قد کنت نهیتکم عن زیارة القبور...ألا فزوروها فإنها (تذکرکم) الأخرة**))[٦٧].واتە : من پێشتر قەدەغەم کردبوو لێتان کە بچن سەردانی گۆڕستان بکەن بەڵام ئێستا بچن سەردانی بکەن چونکە ڕۆژی دوایتان بە بیر دێنێتەوە . لەڕیوایەتێکی تردا ...((**إنها ترق القلب وتدمع العین وتذکر الاخرة فزوروها ولا تقولوا هجراً**))[٦٨]. واتە : سەردانی گۆڕستان بکەن چونکە دڵ نەرم دەکات وە فرمێسك دێنێتە خوار لە چاو، وە ڕۆژی کۆتایتان بەبیر دێنێتەوە، وە سەردانی گۆڕستان بکەن و قسەی خراپ لە دەمتان نەیەتە دەر . وە لە ڕیوایەتێکی تردا پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((**...فإنها تذکرکم الموت**)) [٦٩]. واتە: سەردانی گۆڕستان بکەن چونکە مردنتان بیردێنێتەوە.لەڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((**فزوروها فان في زیارتها عِظةً وعبرةً**))[٧٠].

---

(٦٦) انظر : ((لطائف المعارف)) (ص: ١٤٢).

(٦٧) أخرجه : مسلم في (الصحيح) (٩٧٧) ، والترمذي في ((السنن)) (١٠٥٤) ،و أبو داود في ((السنن)) (٣٢٣٥) ، والنسائي في ((السنن)) (٤/٩٨)، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٨٨٦) وفي ((صحيح سنن الترمذي)) (٨٤٢).

(٦٨) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (١٣٤٨٧) وقال محققة الشيخ الأرناؤوط صحيح بطرقة ،والحاكم في ((المستدرك)) (١/٣٧٦)، وحسن إسناده الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائن)) (ص :٢٢٨).

(٦٩) أخرجه : مسلم في : ((الصحيح))(٢٢٥٦)، و ابن ماجة في ((السنن))(١٥٧٢)، و صححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٢٧٧)، و في ((الإرواء)) (٧٧٢) و اللفظ لابن ماجة.

(٧٠) اخرجه: أحمد ((المسند)) (٢٣٠١٥) وقال محققه : حديث صحيح .

واتە: سەردانی گۆڕستان بکەن چونکە سەردان کردنی پەند و ئامۆژگاریە بۆ ئادەمیزاد. بۆیە پێویستە هەموو کات مردنمان لەپێش چاوبێت ، یەکێك لە تابیعیەکان کەناوی (النضر بن المنذر)ە دەفەرموێت: " زوروا القبور في كل يوم بقلوبكم ، وشاهدوا الموت بتوهمكم وتوسدوا القبور بفكركم واعلموا أن ذلك لامحالة " [٧١].واتە: هەموو ڕۆژ سەردانی گۆرستان بکەن بەدڵتان، وە مردن بهێنە پێش چاوتان ، وە پاڵ کەوتنی ناو گۆڕ بهێننەوە بیرتان ، وە دڵنیابن ئەوە هەر دێتە ڕێتان.

دووەم : سەردانی ئەوانە بکەن کەوان لە ڕێگەی گۆڕستاندا واتە ناخۆشی سەرەمەرگ . وەك ئیمامی علی (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((ابلغ العظات النظر إلى الأموات))[٧٢]. واتە : کاریگەر ترین ئامۆژگاریەکان تە ماشاکردنی مردووەکانە .

سێیەم: شوێن کەوتنی جەنازە بۆ گۆڕستان وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت :- لە ئەبو سەعیدی خودری(رضي الله عنه) ((عودوا المريض واتبعوا الجنائز تذكركم الاخرة – وفي رواية– : [فانها تذكركم الموت]))[٧٣]. واتە: زوو زوو سەردانی نەخۆش بکەن وە بەدوای جەنازەدا بڕۆن چونکە مردنتان بیردێنێتەوە. بۆیە ابن قیم لە (الجواب الكافي: ٦٨)دا دەفەرموێت:

(المرض بريد الموت) واتە: نەخۆشی پۆستەی مردنە.

کەواتە ئادەمیزادی خاوەن باوەڕ دەبێت هەرگیز لەیادی مردندا بێت هەتا لە ناو نوێژیشدا هەموو خەیاڵێکی لێ قەدەغەیە تەنها یەك خەیاڵ نەبێت ئەویش خەیاڵی مردنە.وەك پێغەمبەر دەفەرموێت: ((... اذكر الموت في صلاتك فإن الرجل إذا ذكر الموت في صلاته لحرىّ أن يحسن صلاته ، وصلِّ صلاة رجل لا يظن أنه يصلي صلاةً غيرها ...))[٧٤]. واتە: لە نوێژەکانتدا یادی مردن بکە چونکە هەرکەس لە نوێژەکەیدا یادی مردن بکات ئەوا دەبێتە

---

(٧١) أخرجه: أبو الشيخ (العظمة)) (٢٥٠/١) ، ابن أبي الدنيا ((ذكر الموت)) (١٥٤) ، و أبو نعيم ((الحلية)) (١٤٣/١٠).

(٧٢) انظر : كتاب ((منهج على رضي الله في الدعوة إلى الله)) (ص:١٤٨).

(٧٣) أخرجه: البخاري في: ((الأدب المفرد)) (٥١٨)، ومسلم (٢٢٥٦) ، و أحمد في ((المسند)) (٢٧/٣) رقم (١١١٨٠) وقال محققه إسناده صحيح ،و ابن حبان في ((الصحيح)) (٧٠٩) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الأدب المفرد)) (٤٠٣) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٩٨١)، ((صحيح ابن ماجة)) (١٢٧٧).

(٧٤) أخرجه : الديلمى كما في ((مختصر مسند الديلمى)) (٥١/١) ،وحسنة الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٤٢١) وفي ((الصحيح الجامع)) (٨٤٩).

هاندەرێك بۆ ئەوەی نوێژەکەی چاکتر بێت، وە نوێژ بکە وەك نوێژی ئادەمیزادێك کەوا بزانێت دوا نوێژە دەیکات و ئیتر نوێژی تر ناکات . وە لەڕیوایەتێکی تردا لە ئەبو ئەیوبەوە(رضي الله عنه) دەفەرموێت: (پیاوێك هاتە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ئەی محمد(ﷺ) ئامۆژگاریم بکە بە کورتی ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: ((**إذا قمت في صلاتك فصل صلاة مودع ولاتتكلم بكلام تعتذر منه غدا واجمع الأياس مما في أيدى الناس**))[٧٥]. واتە : ئەگەر هەستای بۆ نوێژ نوێژێك بکە کە وابزانیت دوا نوێژەو نوێژی خواحافیزی یە، وەقسەیەك نەکەیت کە سبەینێ لێی پەشیمان ببیتەوە، وەتەواو بێ هیوابە لەوەی کە لە دەستی خەڵکیدا هەیە . کەواتە لە نوێژدا قەدەغەیە هەموو خەیاڵێك تەنها خەیاڵی مردن نەبێت چونکە گرنگەو هاندەرێکە بۆ ئەوەی نوێژەکەت چاکتر ئەنجام بدەیت، وە هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) ئاگاداری کردووینەتەوە کە خۆمان بە زیندوو نەزانین لە ژیانی دنیادا بەڵکو لە ڕیزی مردووواندا و خۆمان بە مردوو بزانین ، لە ئەبو دەردائەوە (رضي الله عنه): کەوا پێغەمبەر (ﷺ) ئامۆژگاری کردووە پێی فەرمووە : خوا بپەرستەو بەهیچ جۆرێك هاوبەشی بۆ بڕیار مەدە وەکاربکە کە وەکو چاوت لە خوا بێت... تا دەفەرموێت ... ((**وأعدد نفسك في الموتى وأذكر الله تعالى عند كل حجر وكل شجر...**))[٧٦] . واتە: خۆت لە ڕیزی مردوەکان بژمێرە وە یادی خوای گەورە بکە لە لای هەموو دارێك ولای هەموو بەردێك ، وەهەروەها پێغەمبەر (ﷺ) پێ ی ڕاگەیاندووین کە زیاتر بیرکردنەوە لە مردن نیشانەی شەرم کردنی تەواوە لە خوای گەورە . پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : (شەرم کردنی تەواوەتی لە خوا چەند شتێکە لەوانە ئەوەیە کە سەر بپارێزیت و وە ئەوەی کە لە ناو سەردایە ، وە سك بپارێزیت و ئەوەی دەچێتە ناو سك تا دەفەرموێت : ....((**وتتذكر الموتى والبلى**)) ..... وە هەمیشە بیری مردن و ڕزینی خۆت بکەرەوە هەرکەس

---

(٧٥) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٤١٢/٥)، وابن ماجة في ((السنن)) (٤١٧١) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٤٥٨٨)، والقضاعى في ((مسند الشهاب)) (٩٥٢) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٢٦/٤) ، وصححه ووافقة الذهبي ، وأبو نعيم في ((الحلية)) (٤٦٢/١) ، و حسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٣٦٣) ، و في ((السلسلة الصحيحة)) (١٠٣٥، ٤٠١) ، وحسنه الأرناؤوط في ((جامع العلوم)) (٣٨٦/١).

(٧٦) أخرجه : الطبراني في: ((الكبير)) (١٧٥/٢٠)، وحسنه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٤٧٤- ١٤٧٥)، وفي ((صحيح الجامع)) (١٠٣٥-١٠٤١) .

ئەوە بکات تەواو شەرمی لە خوا کردووە ... ((ومن أراد الآخرة ترك زينة الدنيا..))[٧٧].
واتە: هەر کەسێك قیامەتی لا مەبەست بێت واز لە جوانی دونیا دەهێنێت . وە هەرکاتێك گۆڕێکی ببینیایە دەچوو سەیری دەکردوو لێ ی وورد دە بۆوە و پەندی لێ وەردەگرت، لەبەرائەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : لە خزمەت پێغەمبەر (ﷺ)دا بووم لەگۆڕستانی شاری مەدینە کۆمەڵێ موسوڵمانانی بینی فەرمووی: (ئەمانە بۆچی کۆبوونەتەوە؟) دیارە لای گۆڕەکانی (بەقیع) بوون ئەفەرموێت : پێی ووترا ئەو کۆمەڵە کۆ بوونەتەوە گۆڕێك هەڵدەکەنن ، ئەفەرموێت: کە ئەمەیان پێ ووت ترسی لێ نیشت و بەپەلە ڕۆیشت تا خۆی گەیاندە ئەو گۆڕە و بەسەر ئەژنۆدا کەوت و تەماشای ناو گۆڕەکەی کرد وە منیش خێرا خۆم گەیاندێ تا بزانم پێغەمبەر (ﷺ) چی دەکات ئەفەرموێت تەماشای پێغەمبەرم کرد (ﷺ) تەماشای گۆڕەکەی دەکردو دەگریاو فرمێسك لە چاوی دەهاتە خوار تا خۆڵەکەی ژێر ڕیشی تەڕ کرد بوو ئینجا ڕووی کردە ئێمەو فەرمووی: ((يا إخواني لمثل هذا ((اليوم)) فأعدوا))[٧٨].
واتە: (ئەی برایانم بۆ ڕۆژێکی ئاوها خۆتان ئامادە بکەن) وە هەروەها زاوای پێغەمبەر (ﷺ) عوسمان کوڕی عەفان (خوای لێ رازی بێت) تەنها بەبینینی گۆڕ فرمێسك لە چاوی دەهاتە خوارەوە .... هانئی خزمەتکاری عوسمان (رضي الله عنه) بۆمان دەگێڕێتەوە و دەفەرموێت : (...گەر عوسمان بگەیشتایە بە گۆڕێك تەماشای دەکردو فرمێسك لە چاوی دەهاتە خوارەوە تا ڕیشی تەڕ دەکرد، پێی ووترا باسی بەهەشت و دۆزەخ دەکرێت ناگریت و پێی دڵتەنگ نابیت بەڵام باسی گۆڕ دەکرێت فرمێسك بە چاوتا دێتە خوار؟ ئەویش لە وەڵامدا فەرمووی : گوێم لە پێغەمبەر بوو (ﷺ) کە فەرمووی : ((إن القبر أول منزل من منازل الآخرة فإن نجا منه فما بعدهُ أيسرُ منه وإن لم ينج منه فما بعدهُ أشد منه ((قال)): ما رأيت منظراً قط إلا والقبرُ أفظع منه))[٧٩]

---

(٧٧) أخرجه: الترمذي في ((السنن)) (٢٤٨٥) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي)) (٢٠٠٠) ، وفي المشكاة (١٦٠٨) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٩٣٥).

(٧٨) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٢٩٤/٤) ، وابن ماجة في ((السنن)) :(٤١٩٥) ، والبيهقي في ((شعب الإيمان)) (١٠٥٤)، وحسنه الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٣٨٣) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٧٥١) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٢٦٥٩) .

(٧٩) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٧) ، والبيهقي في (شعب الإيمان) (٣٩٧) وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٢٢) ، وفي((المشكاة)) (١٣٢٩).

واتە : گۆڕ یەکەم قۆناغە لە قۆناغەکانی ڕۆژی دوایی گەر لە قۆناغی یەکەمەدا ڕزگاری بوو قۆناغەکانی تری ئاسان ترە ، وە گەر تیا بچێت ئەوا قۆناغەکانی تری سەخت ترەو ناڕەحەت ترە، وە هیچ دیمەنێکم نەبینیوە لە گۆڕ دژوار ترو نا ڕەحەت تربێت بۆیە (تابعی) بەڕێز سوەیدی کوڕی عەمر دەفەرموێت: " ڕەبیع کوڕی ئەبی ڕاشید هەرکاتێك یەکێك لە دەراوسێکانی بمردایە تا چەند ڕۆژێك بێ ئاگادەبوو)[٨٠] وە(الأعمش) (رحمه الله) دەفەرموێت : " إذا مات أقران الرجل فقد مات " [٨١] . واتە هەرکەسێك هاوتەمەن و ناسراوەکانی بمرێت وەك خۆی مردبێت وایە.کەواتە دەبێت بەم شێوەیە یادی مردن بکەین و خۆمان ئامادە بکەین بۆ ئەو کاتەی کە موسڵمانان لاشەمان بەرەو گۆڕدەبەن وە فریشتە بەڕێزەکانیش گیانمان دەبەن بەرەو لای خوای گەورە(تبارك و تعالى) .

نیشانەکانی عاقیبەت خێری

پێغەمبەر(ﷺ) چەند نیشانەیەکی بۆ ڕوون کردووینەتەوە کە بە نیشانەی عاقیبەت خێری داوەتە قەڵەم و ئەگەر بە هەر موسوڵمانێکەوە بینرا هیوا وایە کە ئەو موسوڵمانە بەهەشتی بێت، وە لە دنیادا دەردەچێت بەو نیشانانە دەزانرێت کە ئەوە بەهەشتی یە، سەرەتا پێغەمبەر(ﷺ) پێمان ڕادەگەیەنێت کە کۆتایی کارەکانمان گرنگە لای خوای گەورە، وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((إنما الأعمال ((بخواتيمها)) كالوعاء إذا طاب أسفله طاب أعلاهُ)) ((وإذا فسد أسفله فسد أعلاه))[٨٢]. واتە : (هەموو کردەوەکانی ئادەمیزاد بە کۆتایی یەکەیەتی وەك تورەکەیەك وایە گەر ژێرەکەی باش بێت سەرەوەشی باش دەبێت وەگەر خوارەوەی خراپ بێت بێ گومان سەرەوەشی خراپ دەبێت)، وە هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : (بەندەی وا هەیە ئەوەندە نوێژو عیبادەت دەکات هەتا درێژی گەزێکی دەمێنێت بۆ بەهەشت

---

(٨٠) أخرجه: ابن ابي الدنيا ((كتاب القبور)) و قال محققه : اسناده حسن .

(٨١) أخرجه: البيهقي ((الذهد)) (٦٤٧) ، وابن أبي الدنيا ((ذكر الموت)) (٧٤).

(٨٢) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٩٤/٤) عن معاوية ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤١٩٩) واللفظ له ، وأبو يعلى في ((المسند)) (١٧٧٦/٤) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٨٦٦/١٩) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٣٩) وقال محققه: إسناده حسن ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٣٨٥) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٧٣٤) .

بەلاّم لەکۆتایدا کردەوەیەکی دۆزەخانە دەکات و بەردەوام دەبیّ لەسەری و دەمریّت و دەچیّتە دۆزەخەوە)[٨٣] ، ئەگەر گەنجیّك لە سایەی خوا پەرستیدا گەورە بووبیّت و پەروەردە بووبیّت کە سەرەتایی کارەکەیەتی هیوا وایە کۆتایی کارەکەشی هەر وابیّت ، وە هەروەها پیّغەمبەر(ﷺ) بۆی ڕوون کردووینەتەوە ئەگەر خوای گەورە خیّری بۆ هەرکەسیّك بوویّت چی لیّ دەکات : دەفەرمویّت : لە ئەنەسەوە(رضي الله عنه):(([إذا أراد الله بعبد خيرا إستعمله] [طهره قبل موته]))[٨٤].واتە: ئەگەر خوای گەورە خیّری بۆ هەرکەسیّك بویّت پاکی دەکاتەوە پیّش مردنی و بەکاری دەهیّنیّت...

لە ڕیوایەتیّکی تردا دەفەرمویّت : [قيل كيف يستعمله] واتە: پرسیار کرا چۆن بەکاری دەهیّنیّت؟ . قال : [((يوفقه لعمل صالح قبل الموت ثم يقبضه عليه)) ((حتى يرضى عنه من حوله]))[٨٥].فەرمووی: کارێکی چاکی بۆ ئاسان دەکات تا لەسەر ئەو کارە چاکە گیانی دەکیّشیّت هەتا پیّش گیان کیّشانی وای لیّ دەکات کە هەموو چوار دەوری لیّ ی ڕازی بن .

عائیشە (رضي الله عنها) دەفەرمویّت :" إنَّ الله إذا أراد بعبده خيراً قيّضَ له ملكاً قبل موته بعامٍ فسدَّدُه ويَسُرَّهُ حتى يموتَ و هو خيرٌ ماكان ... وإذا اراد بعبد سوءاً قيّضَ له شيطانا قبل موتهِ بعامٍ فصّدهُ و أضلَهُ و فتَّنهُ حتى يموتَ شرَّ ماكان و يقول الناسُ : مات فلان و هو شرٌّ ماكان "[٨٦] . واتە: گەر خوای گەورە ویستی چاکە بە بەندەکەی هەبیّت ، پیّش مردنی بەساڵیّك فریشتەیەك دەکاتە هاوڕیّی ، ڕیّکی دەکات و چاکەی لا ئاسان دەکات تا لە سەر چاکترین ڕەفتار دەمریّت ، وە گەر ویستی ناباشی بە بەندەکەی هەبیّت ، پیّش مردنی بەساڵیّك شەیتانیّك دەکات بە هاوڕیّی ، هەڵی دەگریّتەوە و دووری دەخاتەوە و سەری لی

---

(٨٣) أخرجه:البخاري (٦٥٩٤).

(٨٤) في رواية .

(٨٥) أخرجه: أحمد ((المسند)) (٥/٢٢٤)، والترمذي في ((السنن)) (٢١٤٢)، والحاكم في ((المسند)) (١/٣٤٠) و صححه ووافقه الذهبي والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٧٥٢٢)، والبزار في ((المسند)) (٢١٥٥) وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٤١-٣٤٣) وقال محققه : إسناده صحيح على شرط مسلم ، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١١١٤) وفي ((صحيح الجامع)) (٣٠٤ - ٣٠٧) .

(٨٦) أخرجه : عبد الرزاق (المصنف)) برقم (٦٧٤٩).

دەشێوێنێت و گومڕای دەکات ، تا لەسەر خراپترین ڕفتار دەمرێت و خەڵکان دەڵێن : ئەو کەسە لەسەر ناشیرین ترین ڕفتاری مرد.

(شێخی الألبانی)(رحمه الله) چەندین نیشانەی عاقیبەت خێری کۆکردۆتەوە[٨٧]

لەوانە:ـ

١ ـ هەر موسوڵمانێك بە ووشەی (لاإلـه إلاّ الله) گیانی بکێشرێت ئەوە بەهەشتی یە و عاقیبەت خێرە .

٢ ـ موسوڵمانێك ئەگەر لە سەرە مەرگدا ناوچەوانی عارەقی لێ بتکێت .

٣ ـ مردن لە شەوی جومعەدا .

٤ ـ مردن و شەهید بوون لە گۆڕەپانی شەڕدا .

٥ ـ مردن لە ڕێگەی جیهاد .(واتە:کە دەچێت بۆ جیهاد لە ڕێگادا بمرێت) .

٦ ـ مردن بەهۆی ڕوخانی شتێك بە سەریدا یاخود بە نەخۆشی تاعون یان نەخۆشی ناو سك ئایا سك چوون بێت یان ڕێخۆڵەکوێرە بێت، وە مردن بەهۆی خنکاندنەوە، وە مردنی ئافرەت بەسەر منداڵەکەیەوە، وە مردن بە سووتاوی ،و وە مردن بەهۆی ئاوسانی پەردەی ناوەوەی پەراسوەوە، وەمردن لە پێناوی بەرگری کردن لە ماڵ و نەفس و دین ، وە مردن لە پێناوی خوادا لە کاتی پاسەوانی و ڕوبەڕوبوونەوەی دوژمن ، وە مردن لەسەر کارێکی چاکە وە کو ئادەمیزادێك لە کاتی نوێژدا بمرێ یاخود خەریکی خێرێکەو لەکاتی ئەو خێرەدا بمرێ یان ڕۆژووەوانێك بمرێت یان لە کاتی زیکردا بێت هیوا وایە (إنشاء الله) بەهەشتی بێت . وە هەرکەسێك ئامۆژگاری فەرمان ڕەوایەکی ستەمکار بکات فەرمان ڕەواکەش بیکوژێت لەبەر ئەوەی ئامۆژگاری کردووە ، وە هەروەها کەسێك لە شاری مەدینە خوای گەورە مردنی بەنسیب بکات هیوا وایە بەهەشتی بێت وەکو پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت لە ئیبن عومەرەوە (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە ((من إستطاع منكم أن يموت بالمدينة فليفعل فإني أشفع لِمن يموت بها)) [٨٨]،

---

(٨٧) انظر :أحكام الجنائز (ص:٤٨)

(٨٨) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٧٤/٤) ، والترمذي في ((السنن)) (٣٩١٧) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٣١١٢)، و الطبراني في ((المعجم الكبير)) (٨٢٥/٢٤) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٧٤١) وقال محققه إسناده صحيح على

واتە هەرکەسێك لە ئێوە ئەگەر ئەتوانێت با بمرێت لە مەدینە چونکە من تکا ئەکەم بۆ ئەو کەسەی لە مەدینە دەمرێت . کەواتە هیوا وایە کە خوای گەورە ئەگەر لاشەی بگەیەنێتە گۆڕستانی هاوەڵان و تابعین و زانایانی ئەهلی مەدینە لە گۆڕستانی (بەقیع) و گۆڕستانەکانی تری مەدینە هیوا وایە (إنشاء الله) بەهەشتی بێت و عاقیبەت خێر بێت ، چونکە پێغەمبەر(ﷺ) مژدەی داوە شەفاعەتی بۆ بکات . لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە: ((من مات في أحد الحرمين بعث آمنا يوم القيامة)) [٨٩] .واتە: هەرکەسێك لە مەککە یاخود لە مەدینە بمرێت هیوا وایە کە خوای گەورە بە دڵنیایی و بێ ترسەوە زیندووی بکاتەوە لە ڕۆژی قیامەتدا (إنشاءالله) ، وە هیچ ترسێکی لەسەر نی یە .

هەروەها مردن لە پێناوی بەرگری کردنی لە خێزان و ژنی خۆی هیوا وایە بچێتە ڕیزی شەهیدەکان چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت لە سەعیدی کوڕی زەیدەوە (رضي الله عنه) :
((... ومن قتل دون أهله فهو شهيد)) [٩٠].واتە : هەرکەسێك بەرگری لە خێزان و ژنی خۆی بکات و بکوژرێت ئەوە شەهیدە، جا پێویستە ئادەمیزاد ڕێگەیەك لەو ڕێگانە بۆخۆی بە دەست بهێنێت بۆ ئەوەی عاقیبەت خێر بێت وە لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر(ﷺ) لە دوعاکانیدا دەیفەرموو لە حەدیسی (أبی الیسر) (رضي الله عنه) دەفەرموێت: ((اللهم إني أعوذ بك من ((الهرم)) و التردی والهدم والغرق و الحرق وأعوذ بك أن يتخبطني الشيطان عند الموت وأعوذ بك أن أموت في سبيلك مدبرا وأعوذ بك أن أموت لديغا)) [٩١]دەیفەرموو: (خوایە پەنا بە تۆ

شرطهما ، وحسن إسناده الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٠٦/٣) وصححه الشيخ الألبلني في ((صحيح سنن الترمذي)) (٣٠٧٦) ، وفي ((صحيح ابن ماجة)) (٢٥٢٦) ، وفي ((المشكاة)) (٢٧٥٠) .

(٨٩) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الصغير)) (٨٢٧١) ، وفي ((المعجم الأوسط))(٢٣٧٥) وإسناده حسن كما قال ابن حجر الهيثمي في ((معجم الزوائد)) (٣١٩/٢)، وأخرجه : الطيالسي (٦٥/١٢)، والبيهقي ((الكبرى)) (٢٤٥/٥) ، وفي ((الشعب)) (٤١٥١) ، وضعفه الشيخ الألباني في (ضعيف الترغيب)) (٧٦٦،٧٦٨).

(٩٠) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (١٦٥٢)، وصحح إسناده الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص : ٥٧) ، و قد جمع الإمام السيوطي أنواع الشهداء ، فناهزوا الثلاثين . انظر : ((تنوير الحوالك)) (٢٣٣/١)، و انظر ((إتحاف النبلاء بفضل الشهادة و أنواع الشهداء)) (ص:٤٢-٧٠) .

(٩١) أخرجه النسائي في ((السنن)) (٢٨٢/٨) ، و أبو داود في ((السنن)) (١٥٤١) و صححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن للنسائی)) (٥١٠٤) ، وفي ((صحيح سنن أبی داود)) (١٣٨٨) ، وفي ((صحيح الجامع)) (١٢٨٢) .

دەگرم کە لە پیریدا بمرم یان لە شوێنێکەوە بکەومە خوارەوە یان دیوارێکم بەسەردا بڕوخێت یا بخنکێم یان بسوتێم ، وە پەنا بە تۆ دەگرم لە شەیتان کە سەرم لێ تێك بدات لەکاتی سەرە مەرگدا وە پەنا بە تۆ دەگرم کە بمرم بەڕاکردوویی لە دەستی دوژمنان وە پەنا بە تۆ دەگرم ،بە پێوەدانی مارێك یان دووپشکێك بمرم) . وە هەروەها چاکترین مردن ئەو مردنەیە کە ئادەمیزاد بمرێت لە پێناوی بە دیهێنانی مافێکی خۆیدا وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((**نعم الميتةُ ان يموت الرجل دون حقه**))[٩٢]. واتە: چاکترین مردن ئەوەیە کە پیاو بمرێت لە پێناوی بەدەست هێنان و پارێزگاری کردن لە مافێکی خۆی. کەواتە داوا لە خوای گەورە دەکەین ئەو مردنە چاکانەمان بە نسیب بکات نەك مردنێك کە خۆشی قیامەت و ڕازی بوونی خوای گەورەی تیادا بەدەست نەیەت، وە کو خوای گەورە ڕوونی کردووەتەوە کە باشترین مردن شەهیدی یە، وەهەروەها پێغەمبەر(ﷺ) خۆی دەفەرموێت : (ئەگەر یەکێك لە ئێوە ئاواتە خواز بوو شەهید بێت با داوای شەهیدی بکات لە خوای گەورە چونکە هەرکەسێك بەڕاستی داوای شەهیدی بکات خوا دەیگەیەنێتە پلەی شەهیدەکان ، ئەگەر لە سەر جێگەشدا بمرێت . وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((**من سأل الله الشهادة بصدقٍ ، بلّغهُ الله منازل الشهداء وإن مات على فراشه**))[٩٣].

نارەحەتیەکانی گیان کێشان

هەندێ لە پیاو چاکان مردنیان لەسەر نارەحەت دەکرێت هەروەکو لە عائشەوە (رضي الله عنها) دەفەرموێت: پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی:((**إن الصالحين يُشدد عليهم**))[٩٤] واتە : پیاو چاکان بەڵایان لەسەر توند دەکرێت . لێرەدا دوو مانا دەگرێتەوە لەوە دەچێ نەخۆشیەکەی یەکجار توندبێت بەسەرەوە تا کاتی گیان دەرچوون ئینجا گیانی بە ئارامی دەردەچێت ، وە یان بۆ بەرزکردنەوەی پلەی ئەو موسوڵمانانە بێ لە قیامەت دا . کاتی عەمری کوڕی عاص لە

---

(٩٢) أخرجه:أحمد (١٥٩٨) ، وابو نعيم ((الحلية)) (٨/٢٩٠) وحسنه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٦٩٧)، و ((صحيح الجامع)) (٦٧٧٥).

(٩٣) أخرجه : مسلم (١٩٠٩) ، و أبوداود (١٥٢٠).

(٩٤) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٦/١٥٩)، والحاكم في ((المستدرك)) (٤/٣١٩) وصححه ووافقه الذهبي، وابن حبان في ((الصحيح)) (٢٩١٩)، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٦١٠) ، وفي ((صحيح الجامع)) (١٦٦٠) .

سەرە مەرگدا بوو عبدولاّی کوڕی پێی ڕاگەیاندو و فەرمووی : ئەی باوکە تۆ هەموو جار دەت ووت خۆزگە ئادەمیزادێکی ژیرم لەسەرەمەرگدا دەست دەکەوت و پێی بوتمایە کە گیان کێشان، چۆنە ئەوا ئێستا لە تۆش ژیرترمان دەست ناکەوێت و لەسەرە مەرگ دایت چۆن هەست بە خۆت دەکەیت؟ ئەویش فەرمووی: وەلاّهی وا ئەزانم ئەم لاو ئەو لام لە نێوان دوو دار و دوو تاشە بەرد دایە ئاوا دەگوشرێت بەیەکدا وەهەست دەکەم هەناسەم لە کونە دەرزیەکەوە بۆ دێت وە وا ئەزانم پەلە دارێکی دڕکاوی لە قاچمەوە ڕادەکێشرێت بەرەو سەرم) [٩٥].

کەوا بوو ئەوەتا عەمری کوڕی عاص (رضي الله عنه) بەو شێوەیە باسی خۆی دەکات ئەگەر ڕیوایەتەکە (صحیح) بێت ... وە لە ڕیوایەتێکی تردا هاتووە: ((**معالجة ملك الموت اشدُّ من الف ضربة بالسيف ، وما من مؤمن يموت إلا وكلُ عِرقٍ منه يألم على حدة**)) واتە: مردن نارەحەت ترە لە بەکارهێنانی هەزار شمشێر لەسەر جەستەی ئەو مرۆژڤە و لە کاتی ڕۆح کێشاندا خاوەن باوەڕ هەموو دەمارو شوێنێکی لاشەی بە جیا ئازاری خۆی پێ دەگات) [٩٦]. بێ گومان گیان کێشان و مردن ڕێگەیەکی حەتمی وگشتیە بۆ هەموو مرۆڤێك وەکو خوای گەورە (تبارك وتعالى) دەفەرموێت :﴿ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ ٱلْمَوْتِ ... ﴿١٨٥﴾ ﴾ (آل عمران: ١٨). واتە: هەموو نەفسێك دەبێت مردن بچێژێت ، وەهەروەها دەفەرموێت :

﴿ ... كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُۥ لَهُ ٱلْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾ ﴾ (القصص: ٨٨) واتە : هەمووشتێك دەبێت لەناو بچێت تەنها خوای گەورە دەمێنێتەوە ... گیان کێشان خۆی لە خۆیدا نارەحەتی یەکی گەورەیە ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ وَجَآءَتْ سَكْرَةُ ٱلْمَوْتِ بِٱلْحَقِّ ذَٰلِكَ مَا كُنتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ ﴾(ق :١٩) (سكرة) واتە: نارەحەتی گیان کێشان گەیشتە لات .

وە دەفەرموێت:﴿ ...وَلَوْ تَرَىٰٓ إِذِ ٱلظَّٰلِمُونَ فِى غَمَرَٰتِ ٱلْمَوْتِ وَٱلْمَلَٰٓئِكَةُ بَاسِطُوٓا۟ أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوٓا۟ أَنفُسَكُمُ ... ﴿٩٣﴾ ﴾ (الأنعام: ٩٣). ووشەی ((غمرات)) واتە: گیان کێشان هەموو جەستەی

---

(٩٥) أخرجه :ابن سعد في ((الطبقات)) (٤/٢٦٠) ، وابن أبى الدنيا في كتابيه (كتاب المحتضرين) (١٠٣) ، و (كتاب المتمنين) (٩٣).

(٩٦) أخرجه :الحارث بن ابى اسامة في ((مسنده)) ((بغية الباحث)) (٢٥٢) باسنادٍ جيد كما قال السيوطى في (شرح الصدر) (ص : ٢٤)

پڕکردووە لە ئێش وئازار، ولە ئایەتەکەی تردا دەفەرموێت : ﴿فَلَوْلَآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلْحُلْقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنتُمْ حِينَئِذٍ تَنظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾﴾ (الواقعة: ٨٣ - ٨٥).

حەسەنی بەصری دەفەرموێت : "ناڕەحەترین کاتی گیان دەرچوون ئەوکاتەیە کە ڕۆح دەگاتە گەروی ئادەمیزاد ئەو کاتە هەناسەی توند دەبێت و دەلەرزێت"[٩٧] . ئەمەش ڕوونکراوەتەوە لە ئایەتێکی تردا کە دەفەرموێت :

﴿كَلَّآ إِذَا بَلَغَتِ ٱلتَّرَاقِيَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مَنْ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ ٱلْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾﴾ (القيامة: ٢٦ - ٢٨) ووشەی (تراقی) واتە : قوڕقوڕاگە. کەواتە دەرکەوت کە گیان کێشان زۆر ناڕەحەتە بەڵام بۆ کێ ؟ بێگومان بۆ کافران و دووڕوان زۆر ناڕەحەتە وە بۆ خاوەن باوەڕ زۆر سوکە بەشێوەیەکی گشتی ، بەڵام هەندێك جار خوای گەورە مردن و ڕۆح دەرچوون لەسەر هەندێك بێ باوەڕ سووك دەکات بەهۆی پاداشتی کارێکی چاکیەوە. وە مردن گران و ناڕەحەت دەکات بەسەر هەندێك باوەڕدارەوە تا ببێتە هۆی سڕینەوەی هەندێك لەگوناهەکانیەوە. ابن مسعود (رضي الله عنه) دەفەرموێت :

" إنَّ المؤمن يُشدّدُ عليه عند موته بالسيئة قد عملها لتكون بها ، وإنَّ الكافر ليُهَّونُ عليه عند موته بالحسنة قد عملها لتكون بها "[٩٨]. واتە: بڕوادار مردنی لەسەر گران دەکرێت بەهۆی تاوانێکەوە ئەنجامی داوە تا ببێتە هۆی سڕینەوەی ئەو تاوانە. وەبێ باوەڕیش مردنی لەسەر ئاسان دەکرێت بەهۆی چاکیەکەوە ئەنجامی دابێت تا ببێتە پاداشتی ئەو چاکەیەی لێرەدا عومەر کوری عبدولعەزیز دەفەرموێت:**" ما يَسرُّني أن يخفف عني سكرات الموت لأنه آخر مايؤجر عليه المسلم"** [٩٩] واتە: پێم خۆش نیە ناڕەحەتیەکانی گیان کێشانم لەسەر سوك بێت چونکە ئەوە دواهەمین شتەکە مووسڵمان پاداشتی لەسەر وەردەگرێت. بەڵام هەندێك لەخاوەن باوەڕان مردنیان زۆر لەسەر قورسە ئەوانیش ئەو چینە بەرێزەن کەپلەوپایەیان زۆربەرزە لەلای خوای خۆیان ، عائیشە (رضي الله عنها) دەفەرموێت: **((إن رسول الله (ﷺ) كان بين يديه**

---

(٩٧) أخرجه: ابن أبي الدنيا كما في ((لطائف المعارف)) لابن رجب (ص:٤٦٢).

(٩٨) أخرجه: عبد الرزاق ((المصنف)) برقم (٦٧٧٢).

(٩٩) أخرجه: ابن عساكر (٤٥/٢٥٠) ، وابن ابي الدنيا ((ذكر الموت)) (٢٤).

ركوة ـ أو علبة ـ فيها الماء ـ يشك عمر ـ فجعل يدخل يده في الماء فيمسح بها وجهه ويقول: ((لا إله إلاّ الله إن للموت سكرات)) [١٠٠].

واتە: ((پێغەمبەری خوا (ﷺ) لەسەرە مەرگدا جامێکی لەبەر دەستدا بوو پڕ بوو لە ئاو لە کاتی ناڕەحەتی گیان کێشانیدا دەستی دەخستە ناو جامە ئاوەکەوەو دەیهێنا بە دەم و چاویدا و دەیفەرموو: ((لا إله إلا الله..)) ئای گیان کێشان ناڕەحەتی زۆرە.

وە هەورەها عائیشە دەفەرموێت (رضی الله عنها): ((مات النبي (ﷺ) وإنّه لبين حاقنتي وذاقنتي فلا أكره شدة الموت لأحد أبداً بعد ما رأيت من رسول الله (ﷺ))) [١٠١] واتە: پێغەمبەر(ﷺ) لە باوەشمدا لەسەر ڕانم گیانی موبارەکی دەرچوو وەلاهی ئاوات ناخوازم کە مردنێکی ئاسان بە نسیب هیچ کەسێك بێت دوای ئەوەی بە چاوی خۆم بینیم کە چەند بە سەختی و ناڕەحەتی پێغەمبەر (ﷺ) گیانی دەرچوو، وە لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((ما أغبط احداً بهون الموت بعد الذى رأيت من شدة موت رسول الله(ﷺ))) [١٠٢].واتە: هەرگیز ئاوات ناخوازم کە مردنێکی ئاسان بە نسیب هیچ کەسێك ببێت دوای ئەوەی بەچاوی خۆم ناڕەحەتی و سەختی گیان کێشانی پێغەمبەری ئازیزم بینی (ﷺ) . ڕۆح خۆی پێی خۆش نی یە لەو لاشەیەی کە تەمەنێکی تیادا بەسەربردووە بێتە دەرەوە ، بۆیە لە ڕیوایەتێکدا هاتووە کە فەرموودەکە ئەبو هورەیرە (رضی الله عنه) دەیگێڕێتەوە کە پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((قال الله تبارك وتعالى للنفس أخرجي، قالت : لاأخرج إلاّ كارهة ، قال : أخرجي وإن كرهت)) [١٠٣] واتە: خوای گەورە بە ڕۆح دەفەرموێت : وەرە دەرەوە ئەویش دەڵێت نایەمە دەرەوە بە ناخۆشی نەبێت، خوای گەورەش دەفەرموێت وەرە دەرەوە ئەگەر چی پێشت ناخۆش بێت. کەواتە بە ناڕەحەتی دێتە دەرەوە، وە هەروەها لەفەرموودەیەکی (قودسی) دا دەفەرموێت:

---

(١٠٠) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (٦٥١٠) .

(١٠١) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (٤٤٤٦) ، والنسائي في ((السنن الكبرى)) (١٩٥٦) وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٢٦).

(١٠٢) أخرجة:الترمذي في ((السنن)) (٨٩٢)،و صححه الشيخ الألباني في (صحيح سنن الترمذي) (٧٨٣)،و في ((مختصر الشمائل المحمدية)) (٣٢٥).

(١٠٣) أخرجه:البزار في ((المسند)) (٧٧٩)، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)):(٣٢٥/٢) رواه البزار ورجاله ثقات،وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع))((ترتيب صحيح الجامع) (٢٠/٤) (٢٦).

((وما ترددت عن شيءٍ أنا فاعله ، ترددي عن نفس المؤمن يكرهُ الموت وأنا أكره مساءته..)) [١٠٤] واتە: (خوای گەورە دەفەرموێت لە هیچ شتێکدا دوودڵ نەبووم تەنها لە گیان کێشانی خاوەن باوەڕدا نەبێت کە ئەو مردنی پێناخۆشە (چونکە ناڕەحەتیە بۆی) بەڵام منیش پێم ناخۆشە ناڕەحەتی بکەم بەڵام دەبێت هەر بیچێژێت) هەندێ لە پیاو چاکان مردنیان زۆر لە سەر سووك دەبێت وە هەندێکی تریان مردنیان زۆر لەسەر قورس دەکرێت و تا ماوەیەکی زۆریش ئەو ئازارە هەست پێ دەکەن جابر بن عبدالله (رضي الله عنه) دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: ((کۆمەڵێك لە بەنی ئیسرائیلیەکان ڕۆیشتن بۆ سەر یەکێك لە گۆڕستانەکانیان و ووتیان : با دووڕکات نوێژ بکەین و داواکەین لە خوای گەورە کە یەکێك لە پیاوە مردووەکانی ئەم گۆڕستانەمان بۆ زیندوو بکاتەوە و بیهێنێتەدەر تا پرسیاری چۆنیەتی مردنی لێ بکەین، ئەوە بوو دووڕکاتە نوێژەکەیان کردوو، وئەوەندەی پێ نەچوو سەری گۆڕێك لەو گۆڕانە بوو بە دوو بەش و لەیەك جیابوەوە ، و پیاوێکی گەنەم ڕەنگ کە شوێنەواری سوجدە بردنی بەناو چەوانەوە دیار بوو ، سەری لەو گۆڕە بەرزکردەوە و بەوانی ووت : ((**يا هؤلاء ما أردتم إليّ؟ فقد متُ مُنذ مائة سنةٍ ، فما سكنت عني حرارة الموت حتى كان الآن ، فادعوا الله عزوجل لي يعيدُني كما كنتُ**)) واتە: ئێوە چ کارێکتان بەمن هەیە ، من سەد ساڵ لەمەو پێش مردم تا ئێستا ئازاری مردنم لەسەر نەسرەوتووە تا ئەم داوایەی ئێوە ، دەی داوا بکەن لە خوای گەورە بمگێڕێتەوەو وەکو خۆمم لێ بکاتەوە)[١٠٥] .

چەند چینێك هەن کە ڕۆحیان بە ئاسانی دەکێشرێت لەوانە(شەهید) وەك لە فەرموودەکەی پێغەمبەر(ﷺ)دا هاتووە کە فەرموویەتی : (**الشهيد لا يجد ((ألَم)) القتل إلاّ كما يجد أحدكم مس القرصة**)) [١٠٦]واتە : شەهید ناڕەحەتی کوشتنەکەی ناچێژێت تەنها وەکو

---

(١٠٤) أخرجه: البخاري في : ((الصحيح)) (٦٥٠٢).

(١٠٥) أخرجه : أحمد في ((الزهد)) (١٦) ، وعبد بن حميد في ((المنتخب)) (١/ ٦٥٢) ، و وكيع في ((الزهد)) (٥٦) ، و ابن أبي داود في ((البعث))(٣٠) ، وقال الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٢٩٢٦) : حديثٌ صحيح .

(١٠٦) أخرجه: النسائي في ((السنن)) (٦/٣٦) ، والترمذي في ((السنن)) (١٦٦٨) ، ابن ماجة في ((السنن)) (٢٨٠٢) والدارامي في ((السنن)) (٢/٢٠٥) ، والطبراني في ((المجمع الاوسط)) (٢٨٢)، والبيهقي في ((الكبرى)) (٩/١٦٤) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٤٦٥٥) وقال محققه : اسناده حسن ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي))

چڕنوقێك نەبێت کە لە لاشەی دەگیرێت ئەوەندە ئازاری پێ دەگات ، بەڵام لێرەدا پرسیارێك دێتە ئاراوە ئایا تەنها کوشتنەکەیە؟ یان گیان کێشان و ڕوح دەرچونەکەیە (والله أعلم)) پێ دەچێت هەردووکیانی لەسەر ئاسان کرابێت .

ئەوەی کە دەبێتە هۆی ئاسان دەرچوونی ڕۆح لە لاشە

ووتنی ووشەی ((لاإله إلاّ الله)):

واتە ووتنی شایەتمان لەسەرە مەرگدا ، ئەبێتە هۆی پشوودان و ئاسان دەرچوونی گیانی موسوڵمان ، وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : لە(طلحة) (رضي الله عنه) : ((**أني لأعلم كلمة لا يقولها أحد عند موته ألاّ كانت نورا لصحيفته ، وإن جسده وروحه ليجدان لها روحا عند الموت**)) [١٠٧] واتە: من ووشەیەك دەزانم هەر کەسێك لە سەرە مەرگ دا بیڵێت دەبێت بە نوور لە نامەی کردەوەکانیدا لە ڕۆژی قیامەت دا وە ڕۆح و لاشەکەشی لە کاتی ڕۆح کێشاندا گەر ئەو ووشەیە بڵێت زۆر ئیسراحەت دەبێت .واتە هیچ کامێکیان ئازاریان پێ ناگات وە بە ئاسانترین شێوە لە یەکتر جیا دەبنەوە لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((**إني لاعلم كلمة لا يقولها عبدٌ عند موته ، الا فرَّجَ الله عنه كربته وأشرق لونه [ورأى مايسرّهُ]**)) واتە : (من ووشەیەك دەزانم هەرکەسێك لە سەرە مەرگدا بیڵێت خوای گەورە ناڕەحەتی ڕۆح دەرچوونی لەسەر ئاسان دەکات هەروەها ڕووی گەش و پرشنگدار تر دەکات و ئەوەی پێ ی شاد بێت دەیبینێت ..) [١٠٨].

(٢٩٦٣) وفي ((صحيح سنن الترمذي)) (١٣٦٢) وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٢٢٦٠) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٣٧٤٥) وفي ((المشكاة)) (٣٨٣٦).

(١٠٧) أخرجه: أحمد في : ((المسند)) (٢٥٢) وقال محققه حديث صحيح، والنسائي في ((عمل اليوم والليلة)) (١١٠١) ، و ابن حبان في ((الصحيح)) (٢٠٥) وقال محققه إسناده صحيح ، وابن ماجة في ((السنن)) (٣٧٥٩)) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٠٦٢)، و حول تأثير الشهادتين عند الموت انظر: ((الفوائد)).لابن القيم (صفحة:١٠١)

(١٠٨) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (١٣٨٦) وقال محققه : إسناده صحيح، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٠/١) و صححه على شرطهما ووافقه الذهبي ، وأبو يعلى في((المسند)) (٦٥٥)، وقال الهيثمي في((مجمع الزوائد)) : (٣٢٥/٢) رجاله رجال الصحيح ،وصحح إسناده السيوطى في ((شرح الصدور)) (ص :٣٩).

وە لە ڕیوایەتێکی تردا ...((إلاّ وجد روحه لها روحاً حتى تخرج من جسده))[١٠٩]. واتە: ڕۆحەکەی ئارامی یەکی یەکجار زۆر بە خۆیەوە هەست پێ دەکات تا لە لاشەکەی جیا دەبێتەوە ،خوای گەورە ووشەی ((لاإلـه إلاّ الله)) مان پێ ببەخشێت، لە سەرە مەرگدا و لاشەمان و ڕۆحمان بە ئاسانی پشوو بدەن و لێك جیا ببنەوە إنشاء الله.

وە هەروەها سەبارەت بەم باسە لە ڕیوایەتێکی تردا لە جابرەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ((ما من ميت يموت فيقرأ عنده يس إلا هون الله عزوجل -عليه)) [١١٠]. ئەم فەرموودەیە (ضعیف)ە و دروست نیە وە ناشبێ بە بەڵگە بۆ خوێندنی سورەتی (یس) بۆ کەسێك کە لەسەرەمەرگ دا بێت چونکە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) نەگێڕدراوەتەوە کە کاری وای ئەنجام دابێت، وە (ئیمامی شه عبی رحمه الله) دەفەرموێت : (پیاوە بەڕێزەکانی ئەنصاری نیشتەجێی مەدینە سوورەتی بەقەرەیان لەسەر ئەو موسوڵمانانەی کە لەسەرەمەرگ دا بوون دە خوێند بۆ ئەوەی بە ئاسانی گیانیان دەرچێت لە جەستەیان)[١١١]. ئەم قسەیە سەنەدەکەی (ضعیف)ە ،وە هەروەها لە جابری کوڕی زەید(رضي الله عنه) دەفەرموێت : (لە زەمانی ئێمە سوورەتی ڕەعدیان دەخوێند بەسەر ئەو موسوڵمانانەی کە لەسەرە مەرگ دا بوون)[١١٢]. لە هەمووان باشتر پێوتنەوەی ووشەی (لا إله الا الله) یە بۆ ئەو کەسەی لە سەرەمەرگدایە.

---

(١٠٩) أخرجه: أحمد في ((المسند)) : (١٨٧)) وقال محققه أحمد شاكرو شعب الأرناؤوط إسنادة صحيح ، وأبو يعلى في ((المسند)) (٦٤٠) وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) : (٣٢٤/٢) ، رواه أبو يعلى ورجاله رجال الصحيح .

(١١٠) أخرجه: الديلمي في ((مسند الفردوس)) ، (٦٠٩٩) بسند فيه ضعيف ، وفي رواية عن معقل بن يسار مرفوعا: ((اقرءوا يس على موتاكم)) وهذا الحديث ضعيف لا يحتج به . أخرجه : أحمد (٢٦/٥) ، وابن أبي شيبة (٢٣٧/٣) ، وأبو داود (٣١٢١) ، ابن ماجة (١٤٤٨) ، والطبراني ((الكبير)) (٥١٠/٢٠) ، وابن حبان (٣٠٠٢) ، وقال محققه : إسناده ضعيف ، والنسائي ((عمل اليوم والليلة)) (١٠٧٤) ، والطياليسي (٩٣١) والحاكم (٥٦٥/١) ، والبيهقي (٣٨٣/٣) وضعف إسناده الدارقطني انظر ((التلخيص)) (١٠٤/٢) ، وقال النووي في ((الأذكار)) (ص:٢١٣) إسناده كذاب ، وضعفه الشيخ الألباني في ((ضعيف سنن أبي داود)) (٦٨٣) ، و ((ضعيف سنن ابن ماجة)) (٢٧٣) ، و ((ضعيف الجامع)) (١٠٧٢) ، و((المشكاة)) (١٦٢٢) ، وانظرهُ بتوسع في ((موسوعة أطراف الحديث)) (٩٦/٢).

(١١١) أخرجه : ابن أبى شيبه في ((المصنف)) (١٠٨٤٨)، واخرجه ابن ابي داود بسند فيه ضعيف كما قال الأمام النووي في ((الأذكار)) (صفحه:٢١٣)، وانظر ((سبل السلام)) . (١٢٧/٢) .

(١١٢) أخرجه : ابن أبى شيبه في ((المصنف)) (١٠٨٥٢) .

وەهەرسەبارەت بەم باسەیە ئیمامی (جلال الدین السیوطي) دەفەرموێت : کۆمەڵێك لە زانایان ڕایان وایە کە سیواك کردن پێش ڕۆح کێشان دەبێتە هۆی ئاسان دەرچوونی ڕۆح بە بەڵگەی فەرموودەکەی عائیشە (رضی الله عنها) دەفەرموێت : (کە پێغەمبەر(ﷺ) لە سەرەمەرگ دا سیواکێکی بە دەست (عبدالرحمن)ەوە بینیوە و داوای کردووە لە عائیشە بۆی نەرم بکات تا دەمی پیرۆزی بەسیواك خاوێن بکات ، عائیشە (رضی الله عنها) دەفەرموێت: سیواکێکی کرد لە ژیانیدا سیواکی وای نەکردبو وە پاشان ڕۆحی موبارەکی دەرچوو لە جەستەی پاکی) [١١٣] .وە ئەمەش تەنها بۆچوونی هەندێك کەسە و هیچ بەڵگەیەکی ڕوونی لەسەر نەهاتووە کە صحابە بەڕێزەکان و تابعیەکان و (سلف الصالح) و پیاوچاکان کاری وەهایان ئەنجام دابێت .

ئەوەی پێویستە لەسەر موسوڵمان ئەنجامی بدات پێش گیان کێشانی

ئادەمیزاد ئەگەر چەند کاتێکی کەمی مابوو لە ژیاندا و بەرەو مردن ڕووی نابوو ، پێویستە چی بکات بۆ ئەوەی خۆی بۆ مردن ئامادە بکات؟ پێغەمبەر(ﷺ) پێ ی ڕاگەیاندووین کە هەموومان گومانی چاکمان هەبێت بە خوای گەورە لەسەرە مەرگ دا ... لە جابرەوە (رضی الله عنه) دەفەرموێت : **سمعت رسول الله (ﷺ) ـ يقول قبل وفاته بثلاث ((لايموتن أحدكم إلآ وهو يحسن الظنّ بالله))** [١١٤] واتە: پێغەمبەر (ﷺ) پێش سێ ڕۆژ لە وەفاتی گوێم لێ بوو دەیفەرموو: هیچ کەسێك لە ئێوە نەمرێت تا گومانی چاکی بە خوای خۆی دەبێت . گومانی چاك ئەوەیە باوەڕت وابێت کە خوای گەورە دەتخاتە بەهەشتەوە و ڕەحمت پێ دەکات وە دڵنیابیت کە لە گوناهت خۆش دەبێت. وە گومانی چاکیش بەس نی یە بەڵکو دەبێت بترسێت لەو گوناهانەی پێشتر ئەنجامی داوە..... لە ئەنەسەوە(رضی الله عنه) دەفەرموێت : (پێغەمبەر(ﷺ) چووە سەردانی گەنجێك کە لەسەرەمەرگ دا بوو پێ ی فەرموو ((حالت چۆنە ؟)) ئەویش ووتی: وەڵاهی ئەی پێغەمبەر خوا (ﷺ) لە گوناهەکانم زۆر دەترسم و هیوای زۆریشم بە خوای خۆم

---

(١١٣) أورده: السيوطي في ((شرح الصدور)) (ص: ٣٥)

(١١٤) أخرجه: مسلم في ((الصحيح)) (٢٨٧٧).

هەیە پێغەمبەر خوا (ﷺ) فەرمووی ((لایجتمان في قلب عبدٍ في مثل هذا الموطن الاّ اعطاه الله مایرجو وامِنُه مما یخاف)) [١١٥]. واتە: ئەو دوانە لە دڵی هەربەندەیەکدا کۆببێتەوە لە سەرەمەرگ دا ئەوەی کە لێی دەترسێ خوای گەورە لێ ی بێ باك دەکات وە ئەوەیشی هیوای پێ ی هەیە خوا هیواکەی بۆ دەهێنێتە دی. بۆیە چاکتر وایە گومانی چاك زیاتر ببەیت بە خوای خۆت کە خوا لێت خۆش دەبێت لەوەی زیاتر ترست هەبێت ...

(ئیبن و عەباس) (رضي الله عنهما) دەفەرموێت : (إذا رأیتم بالرجل الموت فبشروه لیلقی ربه وهو حسن الظن بالله وإن کان حیا فخوفوه..) [١١٦] واتە: ئەگەر زانیتان ئەو کەسە چەند ساتێکی ماوە لە ژیانیدا هیواو ڕەحمی خوای بخەنە دڵەوە بەڵام ئەگەر زیندوو بوو بیترسێنن. بەڵام لەسەرەمەرگدا تازە وا لە ژیانی درۆ دەردەچێت بەرەو ژیانی ڕاستی لەبەر ئەوە هیوای زیاتر بخەنە دڵەوە چونکە زۆر پێویستە . موسوڵمان گومان و هیوای چۆن بێت بە خوای خۆی خوا پەیمانی داوە ئەو گومانەی بۆ دەهێنێتە دی چونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : لە جابرەوە(رضي الله عنه) ((من إستطاع منکم أن لا یموت إلاّ وظنه بالله حسن فلیفعل) [١١٧].واتە: هەرکەسێك لە ئێوە تا دەتوانێت گومانی باش بێت بە خوای گەورە و لەسەر ئەوەش بمرێت.هەروەها پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: خوای گەورە فەرموویەتی: ((أنا عند ظن عبدي بي إن ظن خیراً ، و إن ظَنَّ شراً ..)) [١١٨].

واتە : خوای گەورە دەفەرموێت: (من لە جێی گومانی بەندەکەمم ئەگەر گومانی چاك ببات بە من بۆی دەهێنمە دی وە ئەگەر گومانی خراپ ببات بەمن هەروەها بۆی دەهێنمە دی) . کەواتە هەرکەس گومانی وا بێت خوا سەرفرازو سەرکەوتووی دەکات و لە گوناهی خۆش دەبێت و بە

---

(١١٥) أخرجه: الترمذي في ((السنن)) (٩٨٣) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦١) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص: ٣) ، وفي ((المشكاة)) (١٦١٢)، وفي ((السلسله الصحيحه)) (١٠٥١) ، وفي ((صحيح سنن الترمذي)) (٧٨٥) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٦).

(١١٦) أخرجه: ابن مبارك في ((الزهد)) كمافي ((شرح الصدور)) (ص: ٢٤)، وانظر حول الموضوع ((الاذكار)) للأمام النووي (ص:٢٠١). وقال إبراهيم بن الأدهم (يرحمه الله) :" كانوا يستحبون أن يلقنوا العبد محاسن عمله عند موته لكي يُحسن الظنّ بربه" . أخرجه : ابن ابي الدنيا((كتاب المحتظرين)) (٢٧).

(١١٧) أخرجه: أبو نعيم في ((الحليه)) ١٢١/٨) ، وابن حبان في((الصحيح)) (٦٣٧)) ، وقال محققه إسناده حسن.

(١١٨) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (٢٠٩/٢٢) ،وابن حبان في ((الصحيح)) (٦٤١) وقال محققه إسناده: صحيح

بەهەشتی شاد دەکات ئەم گومانە خوا بۆی دەهێنێتەدی ،وە هەرکەس گومانی وابێت خوا دەیخاتە دۆزەخ و سزای دەدات و لە گوناهی خۆش نابێت و ڕەحمی پێ ناکات ئەوا ئەو گومانە خراپەی بە خوای خۆی بۆ دەهێنێتە دی .. وە مژدەش دراوە بەو موسوڵمانە بەڕێزانە کە بە هیوا بوون بە ڕەحمی خوا شادبن وە لە ژیانی خۆیاندا ترساون لە خوا مژدەیان پێ دراوە کە خوای گەورە ترسیان لێ دەڕەوێنێتەوە لە ڕۆژی قیامەتدا وەکو خوای گەورە فەرموویەتی : ((قال الله تعالى : وعزتي لا أجمع على عبدي خوفين وأمنين إن هو أمنني في الدنيا أخفته يوم أجمع فيه عبادي وان هو اخافني في الدنيا أمِنتُهُ يوم أجمع فيه عبادي)) [١١٩] واتە : بە عیزەتی خۆم هەرگیز دوو ترس ودوو دڵنیایی لە دڵی هیچ بەندەیەکدا کۆناکەمەوە ئەگەر ئەو لەژیانی دنیادا لە من نە ترسابێت ، ئەوا من زۆر دەیترسێنم لەو ڕۆژەی بەندەکانمی تیا کۆدەکەمەوە وە ئەگەر لە دنیا لێم ترسابێت ئەوا لەو ڕۆژەدا کە بەندەکانمی تێدا کۆدەکەمەوەدڵنیا ودوور لە هەموو ترسێکی دەکەم. بۆیە ئادەمیزادی موسوڵمان ئەگەر نەخۆش کەوت پێش مردنەکەی چاك وایە ئەو نەخۆشیەی پێ خۆش بێت و سوپاسی خوای لەسەر بکات و پێی ڕازی بێت وەکو ئەبو هورەیرە (رضي الله عنه)دەیگێڕێتەوە و دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی : ((قال الله عز وجل : ان المؤمن عندي بمنزلة كل خير يحمدني وأنا أنزعُ نَفسهُ مِن بَين جنبيهِ وهو يحمد الله)) [١٢٠]. واتە : خوای گەورە دەفەرموێت خاوەن باوەڕ لای من پلەیەکی هەرە چاکی هەیە سوپاسم دەکات لە کاتێکدا کەمن گیانی دەکێشم لە نێوان هەردوو شانی یەوە (واتە: لە قوڕقوڕاگەو بەرەو ژوور) . پێویستە پەنا بگرین بە خوای گەورە لە مردنی کوتو پڕو لە ناکاو ، چونکە ئەو جۆرە مردنە نیشانەی غەزەبی خوایە .

---

(١١٩) أخرجه: ابن مبارك في ((الزهد)) (١٥٧) ، و ابن حبان في ((الصحيح)) (٦٤٠) وقال محققه : إسناده حسن ، و أبو نعيم في ((الحلية)) (٩٨/٦) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٧٤٢) .

(١٢٠) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٣٦١/٢) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط :إسناده جيد، والبزار في ((المسند)) (٧٨١)، وحسن اسناده الشيخ الألباني في ((السلسلة لصحيحه)) (١٧٤/٤) رقم (١٦٣٢) ، وفي ((صحيح الجامع)) (١٩١٠) .

لە عوبەیدی کوڕی خالیدی کوڕی سولەیمی یەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی : ((موت الفجاءة اخذةُ أسف)) [١٢١]. واتە : مردنی لەناکاو نیشانەی تووڕەبوونی خوایە لەوکەسە وەکو خوای گەورە دەفەرموێت :

﴿ فَلَمَّآ ءَاسَفُونَا ٱنتَقَمْنَا مِنْهُمْ .... ﴿٥٥﴾ ﴾ (الزخرف: ٥٥)، واتە : کاتێ تووڕەیان کردین تۆڵەمان لێ سەندنەوە ، هەرکەسێك خوای گەورە لەناکاودا ڕۆحی بکێشێت ئەوە خوای گەورە لێ ی تووڕەیە و هیچ بواریکی نادات لە دنیادا تۆبە بکات یان خۆی ئامادە بکات بۆ گەیشتن بە خوای خۆی بەڵام لە ڕیوایەتێکدا لە دایکی بەڕێزمان عائیشە (رضي الله عنها)، وە ابن مسعود (رضي الله عنه) گێڕاویانەتەوە کە فەرموویانە : ((موت الفجأة راحة بالمؤمن وأسفٍ على الفاجر)) [١٢٢] . واتە: مردنی لە ناکاو حەوانەوەیە بۆ بڕوادار و نیشانەی تووڕەبوونە لە خراپکار. ئیمامی عومەر (رضي الله عنه) زۆر جار ئەم دوعایەی دەفەروو: " اللهم إني أعوذبك ان تأخذني على غِرَّةٍ أو تذرني في غفلة أو تجعلني من الغفلين"[١٢٣] واتە: خوایە پەنابە تۆ دەگرم لە کوتوپڕدا گیانم بکێشیت یا خود لەبێ ئاگایدا بم هێڵیتەوە یاخود بم خەیتە ڕیزی بێ ئاگاکان.خوای گەورە خۆی بەڵێنی داوە هەر موسوڵمانێك نەخۆش بخات ئەگەر بە نەخۆشی یەکەی بڕوات لە گوناهی خۆش دەبێت وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : لە ئەنەسەوە (رضي الله عنه) گێڕراوەتەوە :((إذا إبتلى الله العبد المسلم ببلاءٍ في جسده ، قال الله عز وجل اكتب له صالح عمله فإن شفاه غسّلهُ وطهّرهُ،وان قبضه غَفِر له ورحِمَهُ...)) [١٢٤]. واتە : خوای گەورە هەر بەڵایەك بدات بەسەر جەستەی موسوڵمانێکدا بە فریشتەکان [واتە: ئەوانەی کاری چاکە دەنووسن] دەفەرموێت کاری چاکەی بنووسن ، وە ئەگەر لەو نەخۆشیە ڕزگاری کردو چاکی کردەوە ئەوا پاکی

---

(١٢١) أخرجه: أحمد في : ((المسند)) (١٧٩٢٤ ـ ١٥٤٩٦) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط اسناده صحيح ، و ابو داود في ((السنن)) (٣١١٠)، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٣/٣٨٧) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابى داود)) (٢٦٦٧) ، وفي((المشكاة)) (١٦١١) .

(١٢٢) أخرجه: ابن أبي شيبة ((المصنف)) (٣/٣٧٠) ، والبيهقي ((شعب الأيمان)) (١٠٢١٨)، وأحمد (٦/١٣٦) وقال محققه : اسناده ضعيف ، وقال العجلوني في ((كشف الخفاء)) : رواه أحمد البيهقي باسناده صحيح ، وضعفه الشيخ الألباني مرفوعاً في ((ضعيف الجامع)) (٥٨٩٦).

(١٢٣) أخرجه: ابن أبي شيبة ((المصنف)) (٢٩٥٠٨) ، و أبونعيم ((الحلية)) (١/٦٥).

(١٢٤) أخرجه : احمد في ((المسند)) (٣/١٤٨) ، وحسنه الشيخ الألباني في: ((الصحيح الجامع)) (٢٥٨) .

دەکاتەوە لە هەموو گوناهێك، وە ئەگەر بەو نەخۆشی یەوە ڕۆحی کێشا ئەوا لێی خۆش دەبێت و ڕەحمی پێ دەکات کەواتە: نەخۆش بوونمان پێش مردنمان بە چەند ڕۆژێك سوپاسێکی بێ پایانی بۆ خوای خۆمانی تێدایە لە هەموو ڕوویەکەوە ... لەبەر ئەوە موسوڵمان پێویستە پێش ئەوەی گیانی بگاتە قوڕقوڕاگەی تەوبە بکات چونکە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی : ((ان الله ليقبل توبة العبد مالم يُغَر غِر))[١٢٥]. واتە: خوای گەورە تەوبە لە بەندە کەی وەردەگرێت ئەگەر ڕۆحی نەگەیشتبێتە قوڕقوڕاگەی . بۆیە پێویستە پەنا بگرێت لە شەڕی شەیتان لەو کاتەدا وەکو پێغەمبەر(ﷺ) لە دوعاکانیدا پەنای بە خوا گرتووە لە چەند فروفێڵێکی شەیتان ، وە دەفەرموێت : ((اللهم إني أعوذ بك ...وأعوذ بك أن يتخبطني الشيطان عند الموت))[١٢٦].واتە: خوایە پەنا بە تۆ دەگرم کە شەیتان ڕێگەم لێ هەڵەبکات و سەرم لێ تێك بدات پێش مردنم .وە لە فەرموودەیەکی تردا هاتووە لە (**عطاء کوڕی یاسرەوە**) (رضي الله عنه) کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: ((مامن مؤمن يموت ... وأقرب ما يكون عدو الله منه ذلك الساعة)) [١٢٧] واتە : نزیکترین کات کە شەیتان لە باوەڕدارەوە نزیکە ئەو کاتەیە کە لە سەرەمەرگ دایە ئەویش بۆ ئەوەی ڕێگەی لێ هەڵەبکات لە کاتی مردندا و ڕێگە ئیسلامی لە بیربەرێتەوە، وە سەرقاڵی بکات بە شتی ترەوە بۆ ئەوەی تۆبە نەکات پێش ڕۆح دەرچوونی ، یاخود بەوە کە گومانی خراپ بخاتە دڵیەوە کە خوا تۆ دەیخاتە دۆزەخەوە و ڕەحمی پێ ناکات بۆ ئەوەی گومانی خراپ ببات بە خوای خۆی و گومانەکەی بێتە دی و وای لێ بکات کە کوفرێك یان گوناهێکی پێ بکات یان هاوتا بۆ خوا بڕیاردانێکی پێ بکات و بیکاتە دوا کردەوەی لە دونیادا چونکە وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((إنما الاعمال بخواتيمها)) واتە : هەموو کردەوەکان بە کۆتاییەکانیانەوە بەندن . خوای گەورە پەنامان بدات لە شەیتان پێش ڕۆح کێشان کە ڕێگەمان لێ هەڵەبکات . کەواتە تەوبە کردن و داواکردنی لێ خۆش بوون لە خواو پاشان پەنا گرتن بەخوا لە شەیتان وە زۆر وتنەوەی دوا ووشەی (لاإله إلاّ الله) و خۆ ئامادەکردن بۆ

---

(١٢٥) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٥٣) وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٠) .

(١٢٦) أخرجه: النسائي في((السنن)) : (٨/٨٢) ، وأبو داود في ((السنن)) : (١٥٤١) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) : (٥١٠٤) ، وفي : ((صحيح سنن أبي داود)) : (١٣٨٨) و((صحيح الجامع)) : (١٢٨٢) .

(١٢٧) أخرجه:الحارث بن أبي أسامه في ((مسنده)) بإسناد جيد كما قال العلامه السيوطى في ((شرح الصدور))(ص :٢٤).

گەڕانەوە بۆلای خوا وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((**لقنوا موتاكم قول لاإله الا الله**))[١٢٨].واتە: ئەوانەی وا لەسەرەمەرگدان با لەدواتانەوە وشەی (**لا إله الا الله**) بڵێنەوە. گرنگی ئەم ووشەیەش ئەوەیە وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: : ((**من كان آخر كلامه لا إله الا الله دخل الجنة**))[١٢٩] واتە: هەركەسێك دوا ووشەی (**لا إله الا الله**) بێت دەچێتە بەهەشتەوە و ڕزگاری دەبێت لە ئاگر.

وەهەروەها لە فەرمودەیەکی تردا دەفەرموێت هەر کەسێك لە نەخۆشی سەرمەرگدا بڵێت: ((**لا إله الا الله والله اكبر لا إله إلا الله وحده لاشريك له ، له الملك وله الحمد لا إله إلا الله ولاحول ولا قوة إلا بالله**)) گەر لەو نەخۆشیەدا بمرێت ئاگر نای سوتێنێت))[١٣٠].

وە هەروەها پێویستە لە سەرمەرگدا مرۆڤ دڵخوش بێت بە مردن و گەیشتن بە خوای خۆی ، **سەعیدی کوڕی عبدولعەزیز** دەفەرموێت :" بیلال (ﷺ) لەسەرە مەرگدا بوو ، خێزانەکەی دەیوت : ئەی هاوار لە موصیبەتە! بیلالیش دەیفەرموو : " **[واطرباه] غدا ألقي الأحبة محمداً وحزبَه**" [١٣١] . واتە: ئای لەو خۆشیە سبینێ بە خوشەویستانم دەگەم موحەمەد (ﷺ) وەهاوەڵەکانی .

موعازیش (ﷺ) لەسەر مەرگدا دەیفەرموو : " **مرحباً بالموت ، مرحباً زائرٌ مُغب حبيبٌ جاء على فاقة اللهم انك تعلم أني كنت أخافُك فانا اليوم أرجوك ، إني لم أكن أحب الدنيا و طول البقاء فيها لكري الأنهار ولالغرس الأشجار ولكن لظمأ الهواجر و مكابدة الساعات و مزاحمة العلماء بالرّكب عند حلق الذكر**"[١٣٢]. واتە: پێشوازیت لێ بێت ئەی مردن ، پێشوازیت لێ بێت ئەی میوانی درەنگ هاتوو ئەی خۆشەویستی کاتی هەژاری ، خوایە خۆت دەزانیت من لە تۆ دەترسام ئەمڕۆش من هیوام بە تۆیە ، من دونیام خۆش نەدەویست

---

(١٢٨) أخرجه : ابوداود (٣١١٧) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح أبي داود)) (٢٦٧٤).

(١٢٩) أخرجه: ابوداود (٣١١٦)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٦٤٧٩) ، و((صحيح أبي داود)) (٢٦٧٣).

(١٣٠) أخرجه : الترمذي (٣٤٣٠) ، وابن ماجة (٣٧٩٤) ، وصححه اشيخ الألباني في ((صحيح بن ماجة)) (٣٠٦١).

(١٣١) أخرجه: ابن ابي الدنيا ((المحتضرين)) (٢٩٤) .

(١٣٢) أخرجه: ابن أبي شيبة ((المصنف)) (١٠٨٧٦) ، وأحمد ((الزهد)) (١١٦/٢) ، وابن أبي الدنيا ((المحتضرين)) (١٢٧) ، وأبو نعيم (٢٩٣٩/١) ، وابن قدامة ((الرقة و البكاء)) (١٢٧) و قال محققه : رجاله ثقات.

وەمانەوەم نەدەویست تیایدا بۆ ئاوداشتن و درەخت ڕواندن بەڵکو تەنها بۆ تونیەتی ڕۆژ وناڕەحەتی بردنە سەری کاتەکان و شان ئەژنۆ جووت کردن لەبەردەم زاناکاندا لە کۆڕی زاست و زکردا.وە لە پێش ڕوح دەرچوونی جار جار دەبورایەوە و دەهاتەوە هۆش خۆی و دەیووت: " **ربي اخنقني خنقك فوعِزَّتِك إنَّك لتعلم إني لأحبكَ**" (١٣٣). واتە: خوایە گیان بە خنکاندنی خوت بم خنکێنە سوێند بە شکۆمەندیت خۆت دەزانیت کە من زۆرم خۆش دەوێت .

وە(**محمدی کوڕی واسع**)یش (رحمه الله) لە سەرەمەرگدا دەیفەرموو: " **مرحباً بملائكة ربي ولاحول ولاقوة الا بالله**" (١٣٤). واتە: پێشوازی و بەخێرهاتنت دەکەم ئەی فریشتەکانی خوا پێویستە مرۆڤ بترسێت لە بێ بروایی سەرەمەرگ .

ئیمامی (مجاهد) (رحمه الله) دەفەرموێت: " **ما من ميّت يموت الاّ مُثِّلَ له جلساؤه ، قال: فاحتضر رجل فقيل : قل لا اله الا الله . قال شاهك**"(١٣٥). واتە: هەرمردوویەك بمرێت لە سەرەمەرگدا هاونشین و هاوشێوەکانی خۆی دەهێنرێتە پێش چاوی ، جارێك بەیەکێکیان ووت : لە سەرەمەرگدا بوو بڵێ (**لا اله الا الله**) . بەم ئەو هەر دەیووت : بەڵێ گەورم .(واتە: ئەو گەورەیەی لە دونیادا خزمەتکاری کردووە).

ڕبیعی کوڕی موڕە (رحمه الله) دەفەرموێت: " پیاوێکم بینی لە شاری ئەهواز لە سەرەمەرگدا بوو پێیان دەووت : بڵێ (**لا اله الا الله**). ئەو هەر دەیووت : دەشانزە ، و چواردە ، و دوانزدە ، (واتە: یاری تاوڵەو دۆمینەی زۆر کردوە لە ژیانیدا) وە پیاوێکی ترم بینی لە شام لە سەرەمەرگدا بوو پێیان دەوت بڵی (**لا اله الا الله**) ئەو هەر دەیووت : شەراب تێکە و بەشی هەمووان بدە. و ابن ابی رواد (رحمه الله) دەفەرموێت : "بە پیاوێکیان ووت لە سەرەمەرگدا بوو: بڵێ (**لا اله الا الله**) ، بەڵام ئەو دەیووت : من کافرم بڕوام بەوە نیە" (١٣٦) .

---

(١٣٣) أخرجه: ابن سعد (٥٨٨/٣) ، وابو نعيم ((الحلية)) (٨١٢/٢) ، و ابن أبي الدنيا ((المحتضرين)) (١٢٨) ، و ابن الجوزي ((صفة الصفوة)) (٥٠١/١).

(١٣٤) أخرجه: ابن ابي لدنيا ((المحتضرين)) (٢٠٠).

(١٣٥) أخرجه: ابن ابي لدنيا ((المحتضرين)) (٢٤٥).

(١٣٦) أخرجه: ابن ابي لدنيا ((المحتضرين)) (٢٤٨،٢٥٠).

ئەو خاکەی کە ئادەمیزادی لەسەر دەمرێت و دەنێژرێت

بێ گومان خوای گەورە شاردوێتی یەوە لە ئادەمیزاد و خستوێتی یە یەکێ لـەو شـتانەی کە نادیارە ((غیب)) وە خوا خۆی نەبێت کەس نایزانێـت: ﴿ ... وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾ ﴾ (لقمـان: ٣٤) واتـە: هـیچ کەسـێك نازانێت لە چ زەوی و خاکێك دەمرێت وە دەبێت بچێتە ناو چ گۆڕێکەوە ؟ .

پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : (خوای گەورە پێنج شتی بۆ بەندە کەی براندۆتەوە ((من أجلهِ ومن عمله ومن رزقه ومن أثره ومن مضجعه))[١٣٧] واتە:کاتی مردنی و کردەوەکانی و رزقەکەی و دوا جێگە کە دەبێت پێی بگات و کام خاکیش کە دەبێت لاشەکەی تیایدا بنێژرێت... بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) بۆمان ڕوون دەکاتەوە ، گەر خوای گەورە ویستی ڕۆحی ئادەمیزادێك بکێشێت شتێکی بۆ دەڕەخسێنێ لەو شوێنەدا بۆ ئەوەی بگاتە ئەوێ و ڕۆحی تیادا بکێشێت ، پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((إذا كان أجل أحدكم بأرض أثبت الله له إليها حاجة ((فإذا بلغ اقصى أثره)) قبضه الله اليه ، فتقول الارض يوم القيامة: يارب هذا ما أستودعتني...))[١٣٨] واتە : گەر دواماوەی تەمەنی یەکێك لە ئێوە لە جێگەیەکدا بێت خوای گەورە کارێکی زۆر پێویستی بۆ دەخاتە ئەو جێگەیە بۆ ئەوەی لەوێ ڕۆحی بکێشێت ، ئەگەر گەیشتە ئەوێ ڕۆحی دەکێشێت و لە ڕۆژی قیامەتدا خوای گەورە ئەو خاکە دەیهێنێتە وەلام و بەرامبەر بەخوای گەورە دەڵێت: خوایە ئامەنەت بوو کە بەمنت سپاردبوو ، وە لە کوێدا مردبوو هەر لەوێدا زیندوو دەبێتەوە لە قیامەتدا وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((..... حتى

---

(١٣٧) أخرجه : أحمد في((المسند)) (١٩٧/٥) ، وابن أبي عاصم في ((السنة)) (٣٠٣) ، وقال محققه الشيخ الألباني: حديث صحيح .

(١٣٨) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٣)) ، والطبراني في ((الكبير)) (١٠٤٠٣) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٦٧/١) و صححه ووافقه الذهبي ، والبزار في ((المسند)) : (٢٩١/١) ، وابن أبي عاصم في ((السنة)) (٣٩٢) ، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٢٢٢) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٨) وفي ((صحيح الجامع)) (٧٤٥) ، وفي ((ظلال الجنة)) (٣٩٢)) .

يبعثه الله من مضجعهِ ذلك))[١٣٩]. واتە: تا خوای گەورە هەر لەوێدا زیندووی دەکاتەوە. گرنگی (**بأي أرض تموت**) ئەبێ نهێنی ئەم مەسەلەیە لە کوێدا بێت ؟ کە ئێمە نەزانین کام خاك بە نسیبمان دەبێت هۆکەشی ئەوەیە کە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**دفن في الطينة التي خُلق منها**))[١٤٠]. واتە: (هەموو کەس دەبێت بچێتەوە ئەو خاکەی کە یەکەم جار ئەو لاشەیەی لێ ی دروست کراوە)...

لەئەبو سەعیدەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت: (پێغەمبەر(ﷺ) بەلای جەنازەیەك لای گۆڕێکەوە دانرابوو تێپەڕی ، و فەرمووی ((ئەمە گۆڕی کێ یە؟)) ووتیان ئەوە فلان کەسی خەڵکی حەبەشەیە ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ) ، پاشان پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی : (**لاإلـه إلا الله**) (وە کو سەر سوڕمانێك) ((**سيق من أرضيه وسمائه إلى تربته التي منها خُلق**)) واتە :خوای گەورە لەژێر پەردەی ئاسمانەکەی و لەسەر ڕووی زەویەکەی هێنای بۆ ئەو جێگەیەی کە یەکەم جار ئەو لاشەیەی ئەوی لێ دروست کراوە و(کرایە ناویەوە)[١٤١] کەواتە : ئەگەر لاشەی هەر موسوڵمانێکی بەڕێز لە خۆڵی هەر دۆڵێکدا دروست کرابێت، دەبێت بچێتەوە ناو ئەو دۆڵە . (ابن عباس)یش (رضي الله عنه) دەفەرموێت : " **يُدفَنُ كل إنسان في التربة التي خُلق منها** "[١٤٢] واتە: هەموو کەسێك دەنێژرێت لەو خاکەی کە لێی دروست کراوە. وەهەروەها دوور کەوتنەوەمان و بەغەریبی مردنمان و دوا جێگە کە خوا بە نسیبمان بکات بەڵکو ئەویش هەر ڕەحم و بەرەکەت بێت بۆمان .

لە عەبدولاڵی کوڕی عەمروە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : پیاوێك لە ئەنصارە بەڕێزەکانی خەڵکی مەدینە کە هەر لەوێ لە دایك بووبوو هەر لەو شارە مرد ، پێغەمبەر(ﷺ) نوێژی لەسەر کرد و فەرمووی ((**ياليته مات في غير مولده**)) خۆزگە لەو شوێنەی کە تیایدا لە دایك بوو لەوێ نەدەمرد ، یەکێك لە هاوەڵەکان فەرمووی بۆچی؟ ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ)، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی ((**إن الرجل**

---

(١٣٩) أخرجه : ابن حبان ((الصحيح)) (٣١١٧) وقال محققه : اسناده قوي ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٧٢٤).

(١٤٠) أخرجه: الحاكم (٣٦٧/١) وصححه ووافقه الذهبي ، وحسنه الشيخ الألباني في ((الصحيحة)) (١٨٥٨).

(١٤١) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٣٦٧/١) و صححه ووافقه الذهبي ، والبيهقي في((شعب الإيمان)) (٩٨٩١)، وحسنه الشيخ الألباني لطرقه في ((السلسلة الصحيحة)) (١٨٥٨).

(١٤٢) أخرجه : عبد الرزاق ((المصنف))(٦٥٣).

إذا مات في غير مولده قيسَّ لـه مـن مولـده الى منقطـع أثـره في الجنـة)) [١٤٣] واتـه: ئەگـەر ئادەمیزاد لەو جێگەیەدا بمرێت کە دوورە لەو جێگەیەی کە تێیدا یەکەم جار لە دایـك بـووە ، ئـەوا لەوێوە تا دوا شوێنی کە پێی گەیشتووە بۆی دەپێورێت لە بەهەشـت دا . کەواتـە تـا دوورتـر بمرین لەو جێگەیەی کە لێ ی لە دایك بووین دەبێتە خێر و پداشت و ڕەحمەت بۆمان .

ڕۆح کێشان

پێغەمبەر(ﷺ) زۆر بەووردی دیمەنەکانی سەرتا سەری گیان کێشان و تا دوا جێگەی کە پێی دەگەین ، بۆی ڕوون کردوینەتەوە وە گرنگترین ئەو فەرموودانە کە (صحیح)ن ، فەرموودەکەی (براء)ە کە دەفەرموێت : (ڕۆیشتین لەگەڵ پێغەمبەر (ﷺ) لەگەڵ جەنازەیەکی ئەنصاریەك دا (واتە : پیاوێك لە پیاوانی خەڵکی مەدینەمان دەبرد بۆ گۆڕستانی (بەقیع)) ، و گەیشتینە لای گۆڕەکە و تەماشامان کرد هێشتا گۆڕیچەکەی بۆ دروست نەکراوە لەبەر ئەوە جەنازەکەمان دانا و پێغەمبەر(ﷺ) ((دانیشت بەرەو ڕووی قیبلە)) و ئێمەش لە چوار دەوری کۆبووینەوە زۆر ماتەمینی و ئارامیمان پێوە دیار بوو وە بێ جووڵە بووین هەر وەکو بەردێك یان دارێك کە کۆترێك بەسەری یەوە بنیشێتەوە نەئەجوڵاینەوە لە خزمەت پێغەمبەر(ﷺ) وە پێغەمبەریش(ﷺ) یش چیلکەیەکی بە دەستەوە بوو خەتی پێ دەکێشا((ئینجا سەیری ئاسمانی کردو دوای ئەوە تەماشای زەوی کرد وە فەرمووی پەنا بگرن بە خوا لەسزای گۆڕ[سێ جار لێ ی دووبارە کردینەوە])) وە پاشان فەرمووی خوای گەورە پەنا بە تۆ دەگرم لە سزای گۆڕ [سێ جار دوو بارەی کردەوە] پاشان فەرمووی ((إن العبد المؤمن إذا كان في إنقطاع من الدنيا وإقبال من الأخرة)) .واتە : بەندەی خاوەن باوەڕ کاتێ ڕوی کردۆتە قیامەت و دابڕاوە لە دنیا لە ڕیوایەتێکی تردا ... ((إن المؤمن إذا إحتضر)) [١٤٤]واتە : کاتێ گیان کێشانی باوەڕدار دێت

---

(١٤٣) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (١٦١٤) ، والنسائي في ((السنن)) (٧/٤) وفي ((السنن الكبرى)) (١٩٥٨) ، وأحمد في ((المسند)) (١٧٧/٢) ، وابن حبان في((الصحيح)) (٢٩٣٤) وقال محققه إسناده حسن ،و حسنه الألباني كذلك في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٣٠٩) ، وفي ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٢٩) ، وفي ((المشكاة)) (١٩٥٣) ، وفي ((صحيح الجامع)) (١٦١٦) .

(١٤٤) في رواية : النسائي في((السنن)) (٨/٤) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٢/١) ، صححه ووافقه الذهبي، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٢٩) ، وفي (السلسلة الصحيحة)) (١٣٠٩) .

کۆمەڵە فریشتەیەك لە ئاسمانەوە دێنە خوارەوە بۆلای لەسەرەمەرگدا ((...نزل إليه [ترأت] له))[١٤٥] خۆیانی پێ نیشان دەدەن وە ئەو کەسە واتە مردووەکە دەیان بینێت وەك خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ ﴾ (الواقعة: ٨٥) .واتە : فریشتەکانی ئێمە لەوە وە نزیکترن لە ئێوە بەڵام ئێوە نایانبینن وە ئەو فریشتانەش ((...ملائكة [الرحمة]))[١٤٦] فریشتەی بەبەزەیی و میهرەبانن (کە لەوە دەچێت وەکو میوانێك پێشوازی و بەخێرهاتنی بکەن) ...((..من السماء بيض الوجوه كأن وجوههم الشمس معهم كفن من أكفان الجنة [بحريرة بيضاء]))[١٤٧]وە ئەو فریشتانە لە ئاسمانەوە دێنە خوارەوە و ڕووسپین وە ڕوویان وەکو خۆر ڕووناکە کفنێکیان پێ یە لە کفنەکانی بەهەشت وە بۆنێکی خۆش ((فيها مسك وضبائر ريحان))[١٤٨]واتە: بۆنی میسکی بەهەشتە لەناو ئاوریشمێکی سپی دایە .... ((وريحان من ريحان الجنة))[١٤٩] لەگەڵ هەندێك ڕەیحانە لە ڕەیحانەکانی بەهەشتە ... ((حتى يجلسوا منة مد البصر فيقولون...)) دێن دادەنیشن لە چوار دەوری دا تا چاو بڕبکات [ژمارەیان چەند زۆرە ؟ لە فەرموودەیەکی (ضعيف) دا هاتووە ژمارەیان (٥٠٠) کەسە بەڵام زۆر لەو ژمارەیە زیاترن ئەویش بە گوێرەی پلەی خاوەن باوەڕەکەیە تەنها خوا خۆی دەزانێت] ئەو فریشتانە دێن و دەڵێن (السلام عليكم) وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ ٱلَّذِينَ تَتَوَفَّىٰهُمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ طَيِّبِينَ ۙ يَقُولُونَ سَلَٰمٌ عَلَيْكُمُ ٱدْخُلُوا۟ ٱلْجَنَّةَ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ ﴾ (النحل: ٣٢) پاشان دەڵێن ....(أخرجي أيتها النفس الطيبة ، كانت في الجسد الطيب أخرجي حميدة) ... واتە:

---

(١٤٥)في رواية :الطبراني في ((الأحاديث الطوال)) (٢٥) ، توضيح على كلمة ((ترآت له)) وهؤلاء الملائكة لايراهم الحاضرون حول الميت وإنما يراه الميت أو المحتضر كما قال تعالى ﴿ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنكُمْ وَلَٰكِن لَّا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ ﴾ (الواقعة: ٨٥) (وعند ذلك ينقطع معرفة المحتضر بالناس في الدنيا كما قال ابوموسى الأشعرى (ﷺ) : " إذا عاين (الميت الملك) ذهبت المعرفة و (يعني معرفة الناس) " اخرجه : عبد الرزاق ((المصنف)) (٦٠٦٨)، وانظر : ((طائف المعارف)) لابن رجب (ص: ٤٦١)

(١٤٦) أخرجه: النسائي في ((السنن)) (٨/٤) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٢/١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٣) .

(١٤٧) في رواية: النسائي والحاكم وابن حبان .

(١٤٨) في رواية :البزار في ((المسند)) رقم (٨٦٢).

(١٤٩) في رواية: الطبراني في ((الأحاديث الطوال)) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٢٩/٢) ، رواه الطبراني ورجاله ثقات

وەرە دەرەوە ئەی ڕۆحی پاك لە جەستەی پاك دا بوویت [کەواتە پاك بۆ پاکە ئەگەر ڕۆح پاك بێت ئەوا لاشەکەش پاکە (الطيبون للطيبات)] ((راضية مرضية عنك وأبشري)) وەرە دەرەوە بەختەوەر بە و ڕازیکراو ببەو خواش لێت ڕازی یە ، خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿إِنَّ ٱلَّذِينَ قَالُواْ رَبُّنَا ٱللَّهُ ثُمَّ ٱسْتَقَٰمُواْ تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ ٱلْمَلَٰٓئِكَةُ أَلَّا تَخَافُواْ وَلَا تَحْزَنُواْ وَأَبْشِرُواْ بِٱلْجَنَّةِ ٱلَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٣٠﴾﴾ (فصلت: ٣٠) واتە : فریشتەکان دێنە خوار بۆلای وەکو وەفدێك بۆ ئەوەی نەترسێت ، کە دێنە خوارەوە پێ ی دەڵێن بە یەك دەنگ : ترست نەبێت کە ئێستا چی دێتە ڕێت وە هیچ خەفەتت نەبێت لەو ماڵ و منداڵەی کە جێ ی دەهێڵیت لە دوای خۆت ، خەمت نەبێت ئێمە لە ژیانی دنیادا لە پشتان بووین لە دوای مردنیش هەر لە پشتانین پاشان پێی دەڵێن :[برَوح ((الله)) وريحان ورب غير غضبان ((فلايزال يقال لها ذلك حتى تخرج))][150]. واتە: مژدە بێت بە ڕەحمی خوای گەورە بۆت وە بەڕیحانەی بەهەشت وە خوایەك کە تووڕەنی یە لێت .بەردەوام ئەو وتانەی پێ دەوترێت [بۆ ئەوەی نەترسێت] تا ڕۆحی دەردەچێت وە کو خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿فَأَمَّآ إِن كَانَ مِنَ ٱلْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾﴾ (الواقعة: ٨٨-٨٩) واتە : ئەگەر پیاو چاکان بن ئەوا دەدرێت بە گوێیانداو ئیان دەوترێت لە پێش گیان کێشانیان دا بۆ ئەوەی ترسیان لێ بڕەوێتەوە پاشان پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((ثم يجيء ملك الموت عليه السلام))[151]. واتە : ئینجا فریشتەی گیان کێشان دێت بۆ لای تا لای سەریەوە دادەنیشێت و پێی دەڵێت ((ئەی ڕۆحی پاکی پڕ ئارام وەرە دەر

---

(١٥٠) أخرجه: النسائي في ((السنن)) (٨/٤)، وفي ((التفسير)) (٤٦٢) وقال محققه حديث صحيح ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٢) ، وأحمد في ((المسند)) (٣٦٤/٢)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح النسائي)) (١٧٢٩) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٤٩٠، ١٩٦٨) ، وفي ((السلسلة الصحيحه)) (١٣٠٩) ، وفي ((مادل عليه القرآن)) (ص: ٤٤).

(١٥١) كان ملك الموت يأتى الناس عياناً يرونه قبل ذلك عن أبى هريره مرفوعاً : ((كان ملك الموت يأتى الناس عياناً فاتى موسى فلطمه ففقا عينه فاتى ربه عز وجل)) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٥٣٣/٢) ،والبزار في ((المسند)) (٨٥٦) ، و عبدالرزاق في ((المصنف)) (٢٠٥٣٠) ، وقال الهيثمي في : ((مجمع الزوائد)) (١٣٧٨٣) رواه أحمد والبزار ورجاله رجال الصحيح ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٢١٧١) ، و ((مختصر العلو)) (٢١٠) ، وفي ((السنة)) لابن ابي عاصم (٨٠١) ، وكذلك صححه الحاكم على شرط مسلم في ((المستدرك)) (٥٨٧/٢) ، واللفظ لأحمد، وانظر معنى الحديث في : ((فتح الباريء)) (٤٤٢/٢) و((شرح السنة)) للبغوي (٢٦٨/٥).

بۆلای ڕازی بوون و لێ خۆش بوونی خوا)) ڕۆحەکەش دێتەدەر و دەڕژێت وەك چۆن دڵۆپێك ئاو لە دەمی کونەی ئاو یاخود (مەتارە) ئاوێك دەڕژێت و دێتە خوار.

لەڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : [((وەکو چۆن تاڵە موویەك لە ناو هەویردا بە ئاسانی دەهێنرێتەدەر ئاوا)) ڕۆحەکە بە ئاسانی دێتە دەرەوە)] [١٥٢]،لەگەڵ ئەوەش دا موسوڵمان کە ئەو کۆمەڵە فریشتەیەدێن بۆ لای ، وە فریشتەی گیان کێشان کەمژدەی دەداتێ ئەو ئادەمیزادە بەڕێزە مردنی پێ خۆشە چونکەچوون بۆ لای خوای پێ خۆشە ، پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : (کاتێ خاوەن باوەڕ ، مردن دەگاتە سەری ئەوەی دێت دەیبینێت واتە [فریشتەکانی خوا دەبینێت] ئەو کات زۆر خۆشحاڵە کە زووتر ڕۆحی بچێتە دەر لە لاشەی ، خوای گەورەش گەیشتن بەو بەندەیەی پێ خۆشە)[١٥٣].(خاوەن باوەڕ کە هاتە کاتی سەرە مەرگی و فریشتەکانی بینی و ئەوەی بۆی ئامادە کراوە زۆر کامەرانە و بەپەلەیە کە ڕۆحی لە لاشەی بچێتە دەرەوە وئا لەو کاتەدا هەرکەسێك گەیشتن بەخوای پێی خۆش بێت، خوای گەورەش بەیەك گەیشتنی ئەو بەندەیەی پێ ی خۆشە) [١٥٤].

عائشە (رضي الله عنها) کاتێ کە فەرموودەکەیان بۆ خوێندەوە فەرمووی (کاتێ کە چاو ئەبڵەق دەبێ وە سنگی دەکەوێتە لرخە لرخ، وە لەشی دەکەوێتە لەرزە لەرز و پەنجەکانی ڕق دەبن لەو کاتەدا ((هەرکەس پێی خۆش بێت زوو بگات بە خوا، خوای گەورەش بەیەك گەیشتنی ئەو بەندەیەی پێی خۆشە)) [١٥٥] لە ڕیوایەتێکی تردا ((من أحَبَ لقاء الله أحَبَ الله لقائهُ)) واتە : هەرکەسێك پێی خۆش بێت بگات بە خوا ئەوا خواش پێی خۆشە ئەو بەندەیەی پێی بگات ، وە هەرکەسێکیش پێی ناخۆش بێت بگات بە خوا خواش پێی ناخۆشە بگات بەو، هاوەڵەکان ووتیان: پێ ناخۆش بوون بەگەیشتن بە خوا لە پێ ناخۆش بوونەبەگەیشتن بە

---

(١٥٢) أخرجه: البزار في ((المسند)) (٨٦٢) .

(١٥٣) أخرجه :عبدالله بن احمد في ((السنة)) (١٣٧٥) ، و البزار في ((المسند)) (٨٧٤) ، وقال السيوطى في ((بشرى الكئيب)) رقم (٦٨) إسناده صحيح ، وحسن إسناده الشيخ الألباني في ((الآيات البينات)) (ص: ١٠٥) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (٢٦٢٨) .

(١٥٤) أخرجه: ((عبدالرزاق)) في ((المصنف))(٦٧٤٩) وسنده صحيح كما قال محقق ((بشرى الكئيب)) رقم (٣٥) .

(١٥٥) أخرجه : أحمد (٨٥٥٦) وقال محققه : إسناده صحيح على شرط مسلم ، النسائي في ((السنن الكبرى)) (١٩٦٠)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٣٣) .

مردن ، وە هەمووشمان مردنمان پێ ناخۆشە؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی (نەخێر ئەوە نی یە کە ئێوە تێی گەیشتوون بەڵکو ئەوە لەکاتی سەرەمەرگ دایەکاتێك مژدەی بەزەی و لێ خۆش بوون وبەهەشتی خوای پێ دەدرێت ، ئەو بەندەیەش گەیشتن بەخوای پێ خۆشە)) لە ڕیوایەتێکی تردا: ((فليس شيءٌ احب إليه من ان يكون قد لقى الله عز وجل)) [١٥٦] ((فأحب اللهُ لقاءهُ)) [١٥٧] واتە : هیچ شتێك نی یە پێی خۆشتربێت لە گەیشتن بە خوای خۆی ، وە خوای گەورەش زۆر پێی خۆشە کە ئەو بەندەیەی پێی بگات .

ڕوونکردنەوەیەك: ((ئایا ڕۆح لە کوێ وە دەردەچێت؟)):-

ئادەمیزادی خاوەن باوەڕ بەڵێ ڕۆحی لە سەریەوە دەردەچێت لەم لاو ئەو لای تەنیشتی یەوە ، وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((ان المؤمن تخرجُ نَفسَهُ من بين جنبيه وهو يحمُد الله عز وجل)) [١٥٨]. واتە : خاوەن باوەڕ ڕۆحی لەنێوان هەردوولا شانی یەوە بەرز دەبێتەوە ،و لەو کاتەش دا سوپاسی خوا دەکات ... پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((إنَّ نفس المؤمن تخرج رشحاً)) [١٥٩].واتە: ڕۆحی خاوەن باوەڕ بە ئارەقکردنەوە دەردەچێت ، لە ڕیوایەتێکی تردا ..... پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((ألمؤمن يموت بعرق الجبين)) [١٦٠]. واتە : خاوەن باوەڕدەمرێت و ئارەق لە ناوچەوانیەوە دەتکێت: ئیمامی بەغەوی (رحمه الله) دەفەرموێت : ((عرق الجبين))

---

(١٥٦) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (١٠٧/٣) برقم (٢٤٢٨٤) وقال محققه اسناده على شرط مسلم ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٢٠/٢) رواه أحمد .. ورجال أحمد رجال الصحيح .

(١٥٧) أخرجه: النسائي في ((السنن الكبرى)) (١٩٦٤) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٤) ، وابن حبان في الصحيح (٣٠١٠) وقال محققه : اسناده صحيح على شرطها ،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٩).

(١٥٨) أخرجه: النسائي في ((السنن)) (٢٦١/١)، وأحمد في ((المسند)) (٢٧٣/١) رقم (٢٤١٢) وقال محققه الارناؤوط: حديث حسن ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٣٩)، وفي ((صحيح الجامع)) (١٩٣)، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٦٣٢) ، وفي ((مختصر الشمائل المحمدية)) (٢٧٩) .

(١٥٩) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٠٤١٧)، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٢٣/٢) رواه الطبراني و إسناده حسن .

(١٦٠) أخرجه: الترمذي في ((السنن)) (٩٨٢) وقال : حديث حسن ،والنسائي في ((السنن الكبرى)) (١٩٥٥) ، والحاكم في ((المستدرك)) (١٦١/١)، وصححه و ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١١) وقال محققه إسناده صحيح على شرط البخاري، واحمد في ((المسند)) (٣٥٠/٥) ، وابن ماجة في ((السنن)) (١٤٥٢) وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٢٥) ، وفي :((صحيح السنن ابن ماجة)) (١١٨٨) وفي ((المشكاة)) (١٦١٠)، و في ((صحيح سنن الترمذي)) (٧٨٤) .

واتە بە نارەحەت گیانی دەکێشرێت لەو کاتەدا چونکە لەوە دەچێ خاوەن باوەڕ چەند گوناهێکی ما بێت بۆیە ئاوا بە نارەحەت گیانی دەکێشرێت و عارەقی لێ دەتکێت .. ئەمەش نیشانەی ئەوەیە کە خوای گەورە ویستبێتی بیکاتە بری ئەو گوناهانەی ئەو کەسە کردوویەتی)[١٦١].

ئەگەر ڕۆح دەرچوو چاو بە دوایدا دەڕوانێت وەك لەم فەرموودەیەدا هاتووە ، لە ئوم سەلەمەوە (رضی الله عنها): دەفەرموێت : (ئەبی سەلەمە نەخۆش بوو کاتێ پێغەمبەر(ﷺ) بەرەو لای ئێمە هات .. ئەبی سەلەمە چاوی ئەبڵەق بوبوو بەرەو ئاسمان ، کە گیانی دەرچوو پێغەمبەر(ﷺ) چاوی داخست و فەرمووی : ((ان الروح اذا قُبضَ تَبعَهُ البصرُ)) واتە : ڕۆح دەرچوو چاویش بە دوای دا دەڕوانێت ئەنجا کە ئەوەی فەرموو هەندێ لە خزمانی ئەبو سەلەمە نارەحەت بوون و دەنگیان لێ بەرزبوەوە.، پێغەمبەر(ﷺ)) فەرمووی : ((**لا تدعوا على أنفسكم الا بخير فان الملائكة يؤمِّنون على ما تقولون**)) ... واتە : دوعای خراپ لە خۆتان مەکەن تەنها دوعای چاك بۆ خۆتان بکەن چونکە فریشتە ئامادەبووەکان لەو کاتەدا ئامین دەکەن، دوای ئەوە فەرمووی : ((**اللهم اغفر لأبي سلمة وارفع درجته في المهديين واخلفه في عقبه في الغابرين واغفر لنا وله يارب العالمين وافسح له في قبره ونور له فيه**))[١٦٢]. واتە : (خوایە لە ئەبی سەلەمە خۆش ببە وە پلەی بگەیێنە بە (**المهديين**) وە خوایە شوێنەکەی بۆ دوای خۆی پڕ بکەرەوەو لە ئێمەو لەویش خۆش ببە وە خوایە گۆڕەکەی بۆ فراوان بکە و بۆی ڕووناك بکەرەوە) .

((ڕوونکردنەوەکە تەواو بوو))

ئێستا دەگەڕێینەوە بۆ فەرموودەکەی (براء) ئەوە بوو فریشتەی گیان کێشان هات و مژدەی پێدا) و....(**فيأخذها**) ... گیانی دەکێشێت پاشان یەکسەر لە چاو تروکانێکدا فریشتە کان

---

(١٦١) البغوي في ((شرح السنة)) (٢٩٧/٥) ، وفي رواية عن ابن مسعود (ﷺ) قال : ((موت المؤمن عرق الجبين ، إنَّ المؤمن تبقى خطايا من خطاياه يجازى بها عند الموت فيعرق من ذلك جبينهُ)) . أخرجه: أحمد بن منيع و مسدد باسناد صحيح – كما قال البوصيرى في ((اتحاف الخيرة المهرة)) (٢٥١٧،٢٥١٩).

(١٦٢) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (٢٩٧/٦) ،ومسلم في ((الصحيح)) (٢١٢٧) ،وابن ماجة في ((السنن)) (١٤٥٤)، والبيهقي في ((الكبرى)) (٣٣٤/٣) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١١٨٩) ، وانظر : ((المسند المستخرج)) (٢٠٦١) .

دەیخەنە ناو کفنە(بۆنخوشە) سپی یەکەوەکە پڕە لە میسك وڕەیحان پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((فتخرج كأطيب ريح مسك [وجدت على وجه الأرض]))[١٦٣] واتە : ڕۆحەکە کاتێك دەردەچێت بۆنی زۆر خۆشترە لە بۆنی بۆنخۆشترین میسکێك کە لەسەر زەویدا هەبێت [بۆیە عائیشە (رضي الله عنها)دەفەرموێت (کە پێغەمبەر(ﷺ) وەفاتی کرد بۆنێکی زۆر خۆش لە ژوورەکەیدا بڵاو بۆوە)][١٦٤] ئەفەرموێت : هەتا دەری دەکەن ڕۆحەکەی ئەو باوەڕدارە خۆی بۆنی خۆشە و کفنەکەش بە هەمان شێوە بۆنی خۆشە لەبەر ئەوە کە ڕۆحەکە دەردەهێنرێت ...((حتّى إنه ليتناوله بعضهم بعضاً يشمّونه))[١٦٥] واتە : فریشتەکان دانە بە دانە ئەو ڕۆحە ئەوەندە بۆنی خۆشە بەیەکتری دەدەن و بۆنی دەکەن ئینجا دەفەرموێت ... ئالەو کاتەدا ئەو ڕۆحە کە چووە دەستی ئەو فریشتانەوە هەموو فریشتەی زەوی و ئاسمان دوعای خێری بۆ دەکەن وە داوای پلەی بەرزی بۆ دەکەن وە هەموو دەرگاکانی ئاسمانی بۆ دەکرێتەوە و لێ پرسراوانی دەرگاوانەکانی ئاسمان خۆزگە دەخوازن و داوا دەکەن لە خوای گەورە کە ئەو ڕۆحە پاکە لە ڕێ ی ئەوانەوە ((بەرەو ژوور بچێت بەرەو ئاسمان))[١٦٦]، پاشان ئەی کەنە ئەو کفنە سپی یە بۆنخۆشە و تێوەی دەئاڵێنن [واتە چۆن دەبێت لاشەکە کفنی سپی بێت ، ڕۆحەکەش کفنەکەی ئاوریشمی سپی یە] خوای گەورە دەفەرموێت :

﴿ ...تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفَرِّطُونَ ﴿٦١﴾ ﴾ (الأنعام :٦١). واتە: فریشتەکانمان ڕۆحی دەکێشن وە هەرگیز کەمتەرخەمی ناکەن لە چۆنی یەتی ڕۆح کێشان و پاراستنی ئەو ڕۆحە وەك خوای گەورە مەبەستێتی ((هەتا دەیگەیەننە ئاسمان)) [١٦٧] فریشتەکان زۆرن ((کە ئەوان تێدەپەڕن بەلایاندا وە بەرز دەبنەوە و ڕۆحەکەشیان پێ یە هەر پۆلە فریشتەیەکیان پێ دەگات ئەو پۆلانە دەڵێن:

---

(١٦٣) في رواية : أحمد في ((المسند)) (٢٧٨/٤).

(١٦٤) أخرجه:أحمد (٢٤٩٠٥) وقال محققه:اسناده صحيح على شرطهما، وصححه أيضاً ابن كثير في ((البداية))(٢٤١/٥).

(١٦٥) أخرجه : النسائي في ((السنن)) (٨/٤) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٢/١) وصححه ووافقه الذهبي ، وصححه الشيخ الألباني في (صحيح سنن النسائي) (١٧٢٩) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٠٩) .

(١٦٦) في رواية : الطيالسي في ((المسند)) (٧٥٣)) .

(١٦٧) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٣/١) وصححه ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٣)، وقال محققه الأرناؤوط: إسناده صحيح على شرطهما.

... ئەم ڕۆحە پاکە بۆن خۆشە کێ یە ؟ ئەوانیش دەڵێن فلانی کوڕی فلانە[١٦٨] بە چاکترین ناوێك کە لە دنیادا ناو برابێت تابەرزی دەکەنەوە بۆ ئاسمانی یەکەم))[١٦٩] ئەو پاسەوانانە پرسیاردەکەن کە پاسەوانانی ئاسمانی یەکەمن لە ڕوایەتێکدا ((دەفەرموون ئەم بۆنە خۆشە چی یە لە زەوی یەوە هات ؟))[١٧٠] ((بۆنی هەرگیز وامان نەدیوە لەمە خۆشتر))[١٧١] [لە دواییدا ((دەرگای ئاسمانی لێ دەکرێتەوە بۆ ئەو نەفسە پاکەپاشان پێی دەوترێت: ئەمە کێ یە ؟ ئەوانیش دەڵێن فلانی کوڕی فلانە، وە ئەوان پێی دەڵێن: سلاو لە نەفسە پاکە کەلەناو جەستەی پاك دا بوو ، (خوا پایە بەرزت بکات خۆت و ئەو لاشەیەی کە تێیدا کردەوەی چاکت پێ دەکرد لە ژیانی دنیادا)) فەرموو وەرە ژوورەوە تۆ سوپاس کراوی ((مژدەت لێ بێت بەئارامی وە بەڕیحانەی بەهەشت وە بەخوایەك کە لێت بە تووڕەنیە وە بەردەوام ئەوەی پێ دەڵێن))...][١٧٢] هەتا بە ڕێی دەکەن و ئەو ڕۆحە بەرەو ئاسمانی دووەم دەبەن و ئاسمان بە ئاسمان بەرزی دەکەنەوە تا دەیگەیەنە ئاسمانی حەوتەم فریشتە نزیکە بەڕێزەکانی ئەو ئاسمانانە وای پێ دەڵێن))[١٧٣]. ((هەتا ئەو ڕۆحە دەگەیەننە ئاسمانی حەوتەم لە ڕیوایەتێکی تردا [هەتا دەیگەیەنە ئەو ئاسمانەی] کە خوای گەورەی لێ یە))[١٧٤]][١٧٥].

لە ڕیوایەتێکدا : (کە بەرز دەکرێتەوە بۆ لای خوای گەورە فریشتەکان (کە لێپرسراوی نووسینی کردەوەکانی ئادەمیزادن لە دنیادا ، کە (رقیب و عتیدن)) دەڵێن : خوای گەورە ئەوە

---

(١٦٨) ئەوەی کە دەڵێن بە ناوی دایکی یەوە بانگی دەکەن هەڵەیەو ڕاست نی یە ئەمە فلانی کوڕی فلانە.

(١٦٩) وفي رواية : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٣).

(١٧٠) وفي رواية : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٤) وقال محققة الأرناؤوط إسنادة صحيح .

(١٧١) في رواية : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٣)) .

(١٧٢) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٢/١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٤) وقال محققة الشيخ الأرناؤوط : إسناده صحيح .

(١٧٣) إخرجه : إحمد (٢٩٥/٤) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٤٦/٣) و رجال أحمد رجال الصحيح.

(١٧٤) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٢) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٧) ، وفي (مادل عليه القرآن) (ص :٤٤) ، وفي ((المشكاة)) (١٦٣٧) .

(١٧٥) أخرجه : النسائي في ((التفسير)) رقم (٤٦٢) وقال محققه إسنادة صحيح ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٢) ، وأحمد في ((المسند)) (٣٦٤/٢) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (١٩٦٨) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٧).

فلان بەندەی تۆیە ...)[١٧٦] خوای گەورەش دەفەرموێت : ناوی ئەم بەندەیەم بنوسن لە (علیین) کە ((لە ئاسمانی حەوتەم))ە [١٧٧].[وە بیگەڕێننەوە بۆ سەر زەوی چونکە من بەڵێنم پێ داون کە لە زەوی دروستم کردوون وە دەیانگێڕمەوە بۆ ناو زەوی وە لە زەویشەوە زیندوویان دەکەمەوە] ، دیسان ڕۆحەکە بەو شوێنانەی پێیدا ڕۆیشتووە دەهێنرێتەوە بۆ سەر زەوی بۆ ناو لاشەکەی)[١٧٨]....(لێرەدا دەوەستین) .

((ڕوون کردنەوەیەك))

مردوەکە خوای گەورە هەست و هۆشێکی دەداتێ ،و دەزانێت کێ دەیشوات و کێ هەڵی دەگرێت و کێ شۆڕی دەکاتەوە ناو گۆڕەکەی – عبد ڕحمانی کوڕی ئبین و ئەبی لەیلێ دەفەرموێت:" ڕۆحی مردووەکە بەدەست فریشتەیە و پێ ی دەڵێن لە کاتی شۆردن و هەڵگرتنی لەسەر شان گوێ بگرەچۆنت باس دەکەن و چیت پێ ی دەڵێن" .[١٧٩]

وەشێخ (مشهور بن حسن)یش دەفەرموێت : " مردوو ئاگای لێ یە کێ دەی شوات و کێ کفنی بۆ دەکات و کێ بەرەو گۆڕستانی دەبات" [١٨٠] بێگومان فریشتە بەڕێزەکان کە بە (وەفد) چوون لە گەڵیدا دیسان ئەمانیش بە وەفد دەگەڕێنەوە لە گەڵیدا وەك لەمژدەی بڕوادار دا ووتیان: ﴿ نَحْنُ أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ ... ﴿٣١﴾ ﴾ (فصلت: ٣١) واتە: ئێمە پیشتیوانتانین لە ژیانی دونیا وەلە کۆتایشدا. ئەم لاشەیە دەگەیەننە دوا شوێن وەکو خۆیان فەرموویانە. ئەگەر موسوڵمانێکی بەڕێزیش خوای گەورە بۆی ڕێك نەخات بشۆرێت فریشتەکان

---

(١٧٦) فی روایه :أحمد فی ((المسند)) (٤/٢٩٦) .

(١٧٧) ئەویش کتێبێکە هەموو ژمارەی بەهەشتیەکانی تێدایە لە ئادەمەوە هەتا کۆتا هەمین کەسی بەهەشتی ناوی تۆمار دەکرێت لە ناو تۆمارگەی (ئەهلی بەهەشت) وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ ﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَرْقُومٌ ﴿٢٠﴾ يَشْهَدُهُ الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢١﴾ ﴾ (المطففين:١٨-٢١) .أخرجه : ابن أبی شیبه في ((المصنف)) (١٢٠٨٥) ، والبيهقي في ((شعب الإيمان)) (٣٩٥) وقال صحيح الإسناد .

(١٧٨) دیارە ڕۆحەکە وەکو بەنجکراوە ئاگای لە چوار دەور هەیە بەڵام ناتوانێت هیچ بڵێت وە هیچ وەڵام بداتەوە.

(١٧٩) أخرجه: عبد الرزاق ((المصنف)) (٦٢٥٥).

(١٨٠) أنظر: حاشية (بشرى الكئيب) (ص: ٥٤) ، وقد ورد ذلك في حديث ضعيف ن أبي سعيد (ﷺ) مرفوعاً: ((إنَّ الميّتَ يعرفُ من يحملُهُ ومن يَغسِلُهُ ، ومن يُدَلّيه في قبرِه)). اخرجه: أحمد (١٩٩٧) وقال محققه: اسناده ضعيف.

دەیشۆرن لە ئیبن عەباسەوە (رضي الله عنه)دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : (رأيت الملائكة تغسل حمزة بن عبدالمطلب وحنظلة الراهب) [١٨١] واتە : فریشتەکانم بینی حەمزەو حەنزەلەیان دەشت ، چونکە هەردووکیان شەهید بوون وە لەش گران بوون. شەهیدیش نابێت بشۆرێت بەڵام فریشتەکان ئەوانیان شۆرد ، پاشان ئەو فریشتە بەڕێزانە ئامادەی بەڕێکردنی ئەو جەنازەیە بۆ سەر گۆڕستان دەبن وە نوێژی لەسەر دەکەن لەگەل خەڵکدا.

ئیبن و عەباس (رضي الله عنه) لە ڕوونکردنەوەی ووشەی فریشتەکان کە ووتیان (نحن أوليائكم) دەفەرموێت : (إن المؤمن إذا حضره الموت شهدته الملائكة فسلموا عليه وبشروه بالجنة فإذا مات مشوا مع جنازته ثم صلوا عليه مع الناس)[١٨٢] واتە : کاتێك کە باوەڕدار لەسەرە مەرگدایە فریشتەکان ئامادە دەبن و سلاوی لێ دەکەن و مژدەی بەهەشتی پێ دەدەن ، وەکاتێك کە گیانی دەرچوو لە گەڵ جەنازەکەیدا دەڕۆن و نوێژیشی لەسەر دەکەن لەگەڵ خەڵکیدا . ئیتر ئەو کەسە پلەی باوەڕی خۆی دەبێتە هۆی زۆر و کەمی ژمارەی ئەو فریشتانەی کە ئامادەی نوێژو بەڕێکردنی تەرمەکەی دەبن بۆ سەر گۆڕستان و تەرمەکەشی لەگەڵ خەڵکیدا هەڵدەگرن.

سەعدی کوڕی موعاز (رضي الله عنه) حەفتا هەزار فریشتە لەگەڵ جەنازەکەیدا بوون، سەعد پیاوێکی باڵا بەرز و گەورە و قورس بوو ، ووتیان ئەم جەنازەیە بۆ ئەوەندە سووکە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: ((إنَّ الملائكة كانت تحمله [معهم]))[١٨٣] واتە: ئەوە فریشتەکان هەڵیان گرتبوو لەگەڵیاندا. فریشتە دۆستی موسوڵمانە وە موسوڵمانەکەش باش دەزانێت بۆ کوێ ی دەبەن وە چی بۆ ئامادە کراوە لە گۆڕەکەیدا ، ئەوە لەبەر چاوی من و تۆ گۆڕێکی تەسکە بەڵام باخچەیەکی یەکجار خۆشی بەهەشتە ... پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((إذا

---

(١٨١) أخرجه: الطبراني في ((الكبير)) (١٢٠٩٤) ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (١٢/٤)، وفي ((الدلائل)) (٢٤٦/٣)، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٢٣/٣) ورواه الطبراني وإسناده حسن ، وحسن إسناده ايضا الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٣٤٦٣) .

(١٨٢) أنظر : ((تفسير القرآن العظيم)) لابن كثير (٣٧٣/٣) ، وأخرجه ابن أبى حاتم والبيهقي .

(١٨٣) أخرجه : أحمد (٢٣٤/٣)، ومسلم (٢٤٦٧) ،والترمذي (٣٨٤٩) ، وصححه الشيخ الألباني في ((الصحيحة)) (٣٣٤٧). وفي رواية ((لقد نزل لموت سعد بن معاذ سبعون ألف ملك ماطئوا الأرض قبلها)) . أخرجه : البزار (٢٦٩٨) ، وصححه الشيخ الألباني في ((الصحيحة))(٣٣٤٥) . وفي رواية أخرى ((هذا الذي تحرك له العرش و فتحت له أبواب السماء و شهدُهُ سبعون الفاً من الملائكة ...)) أخرجه: ابن حبان (٧٠٣٣) وقال محققه: اسناده حسن.

وضعت الجنازة وإحتملها الرجال على أعناقهم فإن كانت صالحة قالت : قدمونى ، قدمونى....)) [١٨٤] واتە: کە لاشەی مردووەکە کرایە ناو دارمەیتەوە و پیاوان لەسەر شان هەڵیانگرت بەرەو گۆڕستان ئەگەر پیاو چاك بێت دەڵێت پەلە بکەن پەلە بکەن هێواش مەڕۆن . بۆیە سوننەتە بە خێرایی بگەیەنرێتە سەر گۆڕستان . دیارە ئاگای لێ یە کێ دەیخاتە ناو گۆڕەکە بۆیە دەبێت لای قاچیەوە بکرێتە ناو گۆڕەکەوە و بوترێ (بسم الله وعلى ملة رسول الله (ﷺ)) دوای ئەوە خۆڵی بەسەردا دەکرێت ، پاشان چۆن تۆ لەژێر بانێکدا لە سەرەوە تەپە تەپ بێت گوێت لێ یە بەهەمان شێوە ئەویش گوێی لە تەپەی پێڵاوی ئەوانە وەکو پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی : (هەرکاتێك ئەو کەسە کرایە ناو گۆڕەوە ئەوا .... إنه يسمع قرع نعالهم)) [١٨٥] واتە : مردووەکە گوێ ی لە تەپەی پێ ی نەعلەکانیانە کە دەڕۆن و بە جێ ی دەهێڵن .... لێرەدا پرسیارێك دێتە پێشەوە ئایا یەکسەر پرسیارەکەی لێ دەکرێت یان دوای تۆزێکی تر ؟.

پێغەمبەر(ﷺ) ڕوونی کردۆتەوەو لە فەرموودەکەی ئەنەسەوە(رضي الله عنه)کە دەفەرموێت : ((إن المؤمن إذا وضع فى قبره أتاه الملك فيقول له : ماكنت تعبد...)) [١٨٦] واتە : بڕوادار هەر کرایە ناو گۆڕەکەیەوە فریشتەکە دێت و خێرا پرسیاری لێ دەکاتو پێ ی دەڵێت : چیت دەپەرست ؟ . و في رواية : ((إذا قبر الميت أتاه ملكان أسودان...)) [١٨٧] واتە : ئەگەر مردوو کرایە ناو گۆڕەکەیەوە دوو فریشتەی ڕەش دێنە ناو گۆڕەکەیەوە .... لە عوسمانەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت (ئەگەر پێغەمبەر(ﷺ) لە ناشتنی مردوویەك تەواو بوایەلە سەری دەوەستاو دەیفەرموو: ((إستغفروا لإخيكم وسلوا لهُ التثبيت فإنه الآن يسأل))) [١٨٨] واتە : داوای لێ

---

(١٨٤) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (١٣١٤) .

(١٨٥) أخرجه : النسائي في ((السنن)) (٤/٩٦) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٩٣٦) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٤٤).

(١٨٦) أخرجه : أبو داود في ((السنن)) (٤٧٥١) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (١٩٣٠) .

(١٨٧) أخرجه: الترمذي في ((السنن)) (١٠٧١) ، وحسنهُ الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٩١) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٧٢٤) ، وفي ((ظلال الجنة)) : (٨٦٤) .

(١٨٨) أخرجه: أبو داود في ((السنن)): (٣٢٢١) ، والحاكم في ((المستدرك)) (١/٣٧٠) . والبيهقي في ((الكبرى)) (٤/٥٦) ، وصححه االشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص: ١٩٨)) ،وفي ((صحيح الجامع)) (٩٤٥).

خۆش بوون بکەن لە خوا بۆ ئەم برایەتان و داوای بۆ بکەن دامەزراوی بکات چونکە ئێستا ئەو پرسیاری لێ دەکرێت. بەڵام لە هەندێك فەرموودەی تردا هاتووە کە دوای ئەوەی خەڵکەکە دەوری چۆڵ دەکەن و دەڕۆن ئینجا فریشتەکان پرسیاری لێ دەکەن ، پێ دەچێت ئەوەش بە گوێرەی پلەی بەندایەتی کردن و تەقوا بێت ، ئەگەر ئەو کەسە پلەی بەرز بێت لای خوا ئەوا لە نێو خەڵکەکەدا پرسیارەکەی یەکسەر لێدەکرێت بۆ ئەوەی نەترسێت و هیچ ناڕەحەت نەبێت ، بەڵام ئەگەر تۆزێك گوناح باربێت واز دێنن تاکو خەڵکەکە دەڕوات ئینجا دێنە سەری تاکو کەفارەتی گوناهەکانی بێت بە بەڵگەی فەرموودەکەی ئەنەس (رضي الله عنه) کە پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ...(ئەو کەسە کاتێك کە کرایە ناو گۆڕەکەی...((**وتوّلى عنه اصحابه حتى إنه ليسمع خفق نعالهم أتاه ملكان**))[189] واتە : کەس و کارەکەی بە جێیان هێشت هەتا گوێ ی لە دەنگی پێلاوەکانیان دەبێت پاشان دوو فریشتەکە دێن بۆ پرسیار لێ کردنی ، وە لە دەقی فەرموودەکەی تردا پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**إذا دخل المؤمن قبره و تولى عنه أصحابه جاءه ملك " شديدٌ الانتهار**))[190].واتە:(کاتێك بڕوادار کرایە ناو گۆڕەکەیەوە و کەس و کارەکەی بە جێیان هێشت فریشتەیەکی زۆر توڕە دێت بۆلای). وە لە ڕیوایەتێکدا : دەفەرموێت ((**إذا الإنسان دفن فتفرق عنه أصحابه جاءه ملك شديد الأنتهار**)) واتە: ئادەمیزاد کە دەکرێتە ناو گۆڕەکەیەوە ، و هاوڕێیانی بلاوەی لێ دەکەن ، یەکسەر فریشتە دەگاتە سەری.

((ڕوون کردنەوە کە تەواو بوو))

ئینجا دێینەوە خزمەت فەرموودە درێژەکەی (براء) ئەوە بوو ووتمان ڕۆحەکەی دێتەوە ناو لاشەکەی پاشان پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**أتاه ملكان أسودان أزرقان يقال لأحدهما المنكر و للآخر النكير**))[191].واتە: دوو فریشتەی ڕەشی چاو شین دێن بۆلای یەکێکیان ناوی

---

(١٨٩) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (١٣٧٤) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٧١٤٦) ،وأبو داود في ((السنن)) (٤٧٥٢).

(١٩٠) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (١١٠٠٠) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط : إسناده حسن ، وابن أبي عاصم في ((السنة)) (٨٦٥) وقال محققه : حديث صحيح ، وقال ابن كثير في ((التفسير)) (٣/٣٧٠) اسناده صحيح على شرط مسلم ، وصحح اسناده ايضاً السيوطي في ((شرح الصدور)) (ص:١١٣٠) ،و الشيخ الألباني في ((الصحيحة)) (٣٣٩٤).

(١٩١) أخرجه : الترمذي في ((السنن)) (١٠٧١) ، و ابن أبي عاصم في ((السنة)) (٨٦٤) ، وقال محققه الشيخ الألباني إسناده حسن ، والحاكم في ((المستدرك)) (١/٣٠٧) وصححه ووافقه الذهبي ، ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) وقال

(منكر) واتە کەس ناناسێت وە ئەوی تریان ناوی (نەکیر)ە) واتە [کەس نایناسێت] لەبەرئەوە، ئادەمیزاد یەکەمجار بیبێنێت نە ئەوان کەس دەناسن تاکو ڕەحمی پێ بکەن وە نەکەسیش دەیانناسێت ..

لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((جاءه ملك في يدهِ مِطراقٌ...))[١٩٢]. واتە: فریشتەیەك دێت بۆ لای چەکوشێکی بە دەستەوەیە)[١٩٣].

لە ڕێوایەتێکی تردا (شديد الانتهار) ((ينتهرانه ،و)) يجلسانه ((فيقال له : اجلس فيجلس))[١٩٤]. واتە : دوو فریشتەی زۆر توڕەو توندو تیژ دێن بۆ لای [لێرەدا(والله أعلم) بەگوێرەی پلەی بەندەکە دەبێت ئەگەر موسوڵمانێکی لە خوا ترس بێت ئەوا یەك فریشتە دێت وە هەندێك جار دوو فریشتە دێن و پرسیاری لێ دەکەن و نایترسێنن . بەڵام ئەگەر گوناه باربێت دوو فریشتەی ڕەشی چاو شین چەکوشیان پێیە و بۆ ئەوەی بیترسێنن وە لێ ی توڕە دەبن و دایدەنیشێنن]... لە ڕیوایەتێکی تردا ... پێی دەڵێن : دانیشە ، [کەواتە ئەویش جیاوازدەبێت موسوڵمانە لە خوا ترسەکە لە دوورەوە پێ ی دەڵێن دانیشە ئەویش دادەنیشێت بەڵام ئەوی تریان دایدەنیشێنن بە زۆر](فيجلس الرجل الصالح في قبره غير فزع ولا مشعوف)[١٩٥]واتە: بەبێ ترس ئەو پیاو چاکە دادەنیشێت لە گۆڕەکەیدا پاشان ((فيقوم يهب كما يهب

محققه الشيخ الأرناؤوط : إسناده قوى ، وحسنه الشيخ الألباني ايضاً في ((صحيح الجامع)) (٧٢٤)، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٩١) .

(١٩٢) أخرجه : الترمذي في ((السنن)) (١٠٧١) ، وابن أبي عاصم في ((السنة)) (٨٦٤) ، وقال محققه الشيخ الألباني : إسناده حسن ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٠٧/١) وصححه ووافقه الذهبي ، ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط : إسناده قوي ، وحسنه الشيخ الألباني ايضاً في ((صحيح الجامع)) (٧٢٤) وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٩١) .

(١٩٣) انظر توضيح ذلك في : ((لوامع الأنوار البهية)) (٧/٢).

(١٩٤) أخرجه : عبدالرزاق في ((المصنف)) (٦٧٠٣) ، والطبري في ((التفسير)) (٢١٥/١٣) ، وابن أبي شيبة في ((المصنف)) (٣٨٣/٣) ، والطبراني في ((المعجم الأوسط)) (٢٦٥١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) وقال محققه الأناؤوط إسناده حسن ، وقال الهيثمي في ((المجمع)) (٥١/٣) رواه الطبراني في ((الأوسط)) وإسناده حسن

(١٩٥) أخرجه: ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٨) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٤٣) وفي ((المشكاة)) (١٣٨٥) .

النائم))[١٩٦] واتە: ـ هەڵدەستێت وەکو چۆن یەکێك لە خەو ڕادەپەڕێت وە دوایی((فیجلس یمسح عینیه))[١٩٧] واتە: دادەنیشێت و هەردوو چاوی دەپرۆینێت و دەستی پیادێنێت. لە ڕیوایەتێکی تردا ((وقد مثلت له الشمس وقد أدنیت للغروب))[١٩٨] واتە : وێنەی ڕۆژی نیشان دەدرێت لە کاتی نزیکی ئاوا بوونیدا.....

((ڕوون کردنەوەیەك))

لە گۆڕدا بیر و هۆشی خەڵکان دە گەڕێتەوە سەر بیر و هۆشی جارانیان لە دنیادا ، لە عومەری کوڕی خەتابەوە (ﷺ) دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) باسی فریشتەکانی ناو گۆڕی دەکرد کە لە خەڵك دەپرسنەوە وە منیش ووتم : (ئایا ئێمە هەموومان بیرو هۆشمان بۆ دەگەڕێتەوە ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((نعم کهیئتك الیوم))[١٩٩] واتە: بەڵێ وەکو شێوەی ئەمڕۆت دەبێت .

((ڕوون کردنەوە کە تەواو بوو))

دەگەڕێینەوە خزمەت فەرموودەکەی (براء) لە ڕیوایەتێکی تردا ((ئەگەر باوەڕدار بێت (کردەوەکانی چوار دەوری دەدەن) نوێژ لای سەری یەوە دەبێت ،و ڕۆژوو لای ڕاستی یەوە دەبێت و وە زەکات لای چەپی یەوە دەبێت ،وە کردەوەی چاکەکان وەکو خێر کردن و سەردانی خزم و دۆست و چاکە کردن لەگەڵ خەڵکاندا لای هەردوو قاچی یەوە دەبێت فریشتەکان لەلای سەری یەوە، بۆی دێن ،نوێژ دەڵێت : لە لای منەوە ڕێگە نی یە پاشان لەلای ڕاستی یەوە بۆی دێن ڕۆژوو دەڵێت : لای منەوە ڕێگە نی یە، پاشان لە لای چەپی یەوە بۆی دێن زەکات دەڵێت لای منەوە ڕێگە نی یە،پاشان لە لای هەردوو قاچی یەوە دێن کارە چاکەکانی لە خێر و سەردانی

---

(١٩٦) أخرجه : ابن أبی عاصم في ((السنة)) (٨٦٦) ، وقال محققه الشيخ الألباني : إسناده جيد على شرط البخاري.

(١٩٧) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٧٢) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٤٧) ، وفي ((ظلال الجنة)) (٨٦٧) .

(١٩٨) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٧٢) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٤٣) ، وفي ((المشكاة) (١٣٨٥) .

(١٩٩) إخرجه أحمد : في ((المسند)) : (١٧٩/٢) برقم (٦٦٠٣) وقال محققه: حسن لغيره.، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٥) ، وقال محققه الأرناؤوط إسناده حسن ، وقال السيوطی في ((شرح الصدور)) (ص:١٢٥) إسناده صحيح ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب)) (٣٥٥٣).

خزم و چاکە کردن لە گەڵ خەڵکان دەڵێت لای منەوە ڕێگە نی یە –وفی روایە – ([يؤتى الرجل في قبره ، فاذا أوتي من قِبل رأسه دفعته تلاوة القرآن ، وإذا أوتي من قِبل يديه دفعته الصدقه ، وإذا أوتي من قِبل رِجليه دفعته مشيُه إلى المساجد])[٢٠٠] . واتە : لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((فریشتە دێتە لای ئەو کەسە لە گۆڕەکەیدا ، ئەگەر لای سەریەوە بۆی هاتن، خوێندنی قورئان ڕێگریان لێ دەکات ، وە ئەگەر لای هەر دوو دەستیەوە هاتن ، خێر وچاکە ڕێگریان لێ دەکات ،وە ئەگەر لای قاچەکانیەوە بۆی هاتن ، ڕۆیشتنەکانی بۆ مزگەوتەکان ڕێگریان لێ دەکات)) پاشان پێ ی دەوترێ دانیشە ئەویش دادەنیشێت))[٢٠١] وە هەردووکیان پێی دەڵێن واتە: (نکیر و منکر) : خوات کێ یە ؟ ئەویش دەڵێت پەروەردگارم ((اللّٰه)) یە ، پاشان پێ ی دەڵێن ئایینت چی یە ؟ ئەویش دەڵێت ئایینم ((ئیسلام))ە ، لە ڕیوایەتێکی تردا (پێی دەوترێت چیت پەرستووە ؟ئەگەر خوا ڕێنموویی بکات دەڵێت : من ((اللّٰه))م پەرستووە)[٢٠٢]، ئینجا پێی دەوترێت ئایا ئەو پیاوەی کە ((نێرراوە)) بۆ ناوتان چی دەڵێی لە بارەیەوە وە چ شاهیدی یەك دەدەی لەسەری ؟ ئەویش دەڵێت لێم گەڕێن با نوێژ بکەم ئەوانیش پێی دەڵێن : تۆ لەمەودوا نوێژ دەکەیت بەڵام ((وەڵامان بدەرەوە سەبارەت بەوانەی کە پرسیارت لێ دەکەین ئەویش دەڵێت سەبارەت بە چی پرسیارم لێ دەکەن ؟ ئەوانیش دەڵێن پێمان بڵێ چی دەڵێیت لە بارەی ئەو پیاوەوە کە نێررا بۆناوتان چ شاهیدیەك دەدەی لەسەری؟))[٢٠٣] لە ڕیوایەتێکی تردا : ((ئەوەی کە ووتویەتی هەر ئەوە وەڵام دەداتەوە))[٢٠٤] ((فيقول : محمد هو عبدالله ورسول))...دەڵێت محمد (ﷺ) بەندەی خوایە وە(اشهد ان لا إله إلا الله وان محمداً عبده ورسوله)[٢٠٥] وە شاهیدی دەدەم کە هیچ خوایەك نی یە تەنها

---

(٢٠٠) اخرجه : الطبراني في ((الأوسط)) (٣٢٥١) ، والحاكم (٣٧٩/١) وصححه ووافقه الذهبي ، وقال الهيثمي في ((المجمع)) (٥١/٣) : اسناده حسن ، وحسنه الشخ الألباني في ((صحيح الترغيب)) (٣٥٦١).

(٢٠١) في رواية : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) ، وقال محققه : إسناده حسن .

(٢٠٢) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (١٣٤٤٧) ، وقال محققة الأرناؤوط حديث صحيح وهذا إسناد قوى ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (١٩٣٠) .

(٢٠٣)أخرجه:ابن حبان في ((الصحيح))(٣١١٣)،والطبراني في((المعجم الأوسط))(٢٦٥١)،والحاكم في ((المستدرك))(٣٧٩/١)

(٢٠٤) في رواية : الترمذي في ((السنن)) (١٠٧١) ، وفي ((الصحيح الجامع)) (٧٢٤) للشيخ الألباني .

(٢٠٥) في رواية : الترمذي في ((السنن)) (١٠٧١) .

(الله) نەبێت وە محمدیش (ﷺ) بەندەو نێرراوی خوایە. ((جاءنا بالبينات والهدى فاجبناه وآمنا به))[٢٠٦] واتە: ڕێگای بۆ ڕوون کردینەوەو ڕێنمویی کردین ئێمەش باوەڕمان پێ هێناوە گوێڕایەڵیمان کرد ((وأتبعناه فيقال له : صدقت))[٢٠٧] وە شوێنیشی کەوتین پێی دەوترێت ((واتە نکیر ومنکر)) پێی دەڵێن : ڕاستت کرد (قد كنا نعلم أنك تقول ذلك)[٢٠٨] واتە: ئێمە دەمان زانی کە تۆ هەروا دەڵێیت ... لە ڕیوایەتێکدا (قد علمنا إنك كنت لمؤمنا)[٢٠٩] واتە: ئێمە هەر زانیمان کە تۆ باوەڕ دار بووی ... (ئینجا پێی دەڵێن ئەمانەت چۆن زانی ؟ دەڵێت کتێبەکەی خوام خوێندەوە و باوەڕم پێ هێنا و بە ڕاستم دانا ((پێ ی دەوترێت ئایا خوات بینیوە ؟ ئەویش دەڵێت بۆ کەس نی یە خوای گەورە ببینێت] [واتە: لە دنیادا]))[٢١٠] ئینجا لێی تووڕە دەبن و ڕای دەوەشێنن و پێی دەڵێن : پەروەردگارت کێ یە؟ ئایینت چی یە؟ پێغەمبەرت کێ یە؟ وە ئەمەش دوا فیتنەیە(واتە: دوا تاقیکردنەوەیە) کە دێتە پێش باوەڕ دار

((ڕوون کردنەوەیەك))

وا دیارە لەم فەرموودەیەوە ـ والله أعلم ـ کە ئەم ئومەتە باوەڕدارو خراپەکارو دوو ڕووەکان سەرجەم بەرپرسیار لێکردنی ناو گۆڕ دەکەون جگە لە کافرو ئومەتەکانی تر[٢١١]. کەواتە پرسیار کردن تەنها بۆ ئومەتی پێغەمبەر (ﷺ) دەبێت (والله أعلم)، وە بەڵگەش بۆ ئەمە فەرموودەکەی زیدە (رضي الله عنه) کە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) دەیگێڕێتەوە ودەفەرموێت:

(ان هذه الأمة تبتلى في قبورها..)[٢١٢]واتە: ئەم ئومەتە تاقی دەکرێنەوە لەگۆڕەکانیاندا، وە هەروەها فەرموودەکەی عائشە (رضى الله عنها) لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) دەفەرموێت :

---

(٢٠٦) أخرجه : الإمام مالك في ((الموطأ)) (١٨٨/١) ، والبخاري في ((الصحيح)) (٧٢٨٧) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٩٠٥) ، واحمد في ((المسند)) (٣٤٥/٦) .

(٢٠٧) أخرجه : الطبراني في ((المعجم الأوسط)) (٢٦٥١) .

(٢٠٨) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الأوسط)) (٢٦٥١) .

(٢٠٩) أخرجه: ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٤)) ، وقال محققه الشيخ الأرناؤوط إسناده صحيح على شرط الشيخين .

(٢١٠) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) : (٤٢٦٨)) ،. وصحح إسناده الحافظ في ((فتح البارى)) (٣٠٥/٣) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) : (٣٤٤٣) .

(٢١١) وهو قول الحكيم الترمذي وابن عبدالبر والسيوطي انظر حول الموضوع ((لوامع الأنوار البهية))(١٠/٢) ، و ((شرح لمعه الأعتقاد)) (ص: ٦٨) ، والصنعاني في ((سبل السلام)) (١٥٧/٢) ، و((الاجوبة المرضية)) للسخاوي (٧٧٩/٢).

(٢١٢) أخرجه: مسلم في ((الصحيح)) (٧١٤٢) .

(وأما فتنة القبر فَبِيَ تفتنون وعني تُسألون ..)[٢١٣] . واتە : بەڵام لێپرسینەوەی گۆڕ سەبارەت بە من تاقی دەکرێنەوە و پرسیارتان لێ دەکرێت، وە لەبەر ئەوەیە کە پێغەمبەر (ﷺ) پەنای بە خوا دەگرت لە سزای گۆڕ ، لە فەرموودەکەی عروەدا(رضي الله عنه) کە دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) دەفەرموێت : (اللهم انی اعوذ بك من فتنة القبرو أعوذبك من عذاب القبر)[٢١٤] . واتە:(خوایە پەنا بە تۆ دەگرم لە تاقیکردنەوەی ناو گۆڕوە لە سزای گۆڕ) وە لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((وأعوذ بك من فتنة المحيا والممات))[٢١٥] واتە: خوایە پەنا بە تۆ دەگرم لە تاقی کردنەوەی ژیان و مردن ..

((ڕوون کردنەوەکە تەواو بوو))

دەگەڕێینەوە بۆ فەرموودەکەی (براء) : پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: لەبەر ئەوەیە کە خوای گەورە دەفەرموێت:﴿ يُثَبِّتُ ٱللَّهُ ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ بِٱلْقَوْلِ ٱلثَّابِتِ فِى ٱلْحَيَوٰةِ ٱلدُّنْيَا وَفِى ٱلْءَاخِرَةِ ۖ وَيُضِلُّ ٱللَّهُ ٱلظَّـٰلِمِينَ ۚ وَيَفْعَلُ ٱللَّهُ مَا يَشَآءُ ﴿٢٧﴾ ﴾ (إبراهيم :٢٧) . واتە: (خوای گەورە باوەڕداران دامەزراو دەکات بە ووتەی ڕاست و ڕەوا لە دنیاو قیامەتدا) . لە ڕیوایەتێکی تردا (فما يسأل عن شيء غيرها)[٢١٦] . واتە : ئیتر پرسیاری سەبارەت بە هیچی تر لێ ناکرێت .

((فينادى مناد من السماء : أنْ صدق عبدي ، فافرشوه من الجنة ،و البسوه من الجنة ، وأروه منزله من الجنة))[٢١٧] واتە : بانگ کارێك بانگ دەکات لە ئاسمانەوە : بەندەکەم ڕاستی کرد بۆی ڕاخەن لە فەرشی بەهەشت وە پۆشاکی بەهەشتی بەبەردا بکەن و جێگەی خۆی نیشان بدەن لە بەهەشتدا ..((وافتحوا له بابا الى الجنة ، قال : فيأتيه من روحها وطيبها ، ويفسح له في قبره مدَ بصره)). وە دەفەرموێت : دەرگایەکیش بۆ بخەنە سەر بەهەشت ، وئیتر بۆنی خۆش و شنەی بای بەهەشتی پێ دەگات وە گۆڕەکەشی بۆ فراوان دەکرێت تا چاو بڕ بکات ،وفي رواية

---

(٢١٣) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (١٤٠/٦)، وحسنه الشيخ الألباني في ((الصحيح الجامع)) (١٣٦١) .

(٢١٤) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (٦٣٧٦) .

(٢١٥) أخرجه :البخاري في ((الصحيح)) (٦٣٦٧) .

(٢١٦) أخرجه: أبو داود في ((السنن)) (٤٧٥١)، و صححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (١٩٣٠) .

(٢١٧) أخرجه :الحاكم في ((المستدرك)) (٣٨/١٠) .

((ثم يفسح له في قبره سبعون ذراعا في سبعين ذراعا ، وينور له فيه))[٢١٨] واتە : پاشان گۆڕەکەی بۆ فراوان دەکرێت حەفتا گەز بە حەفتا گەز وە بۆی ڕووناك دەکرێتەوە. ((كالقمر ليلة البدر))[٢١٩] . وەك مانگ لە شەوی چواردەدا ((و يملأ عليه خضرة [و في رواية : إن المؤمن في قبره لفي روضة خضراء])).[٢٢٠] واتە: وە گۆڕەکەی پڕ لە سەوزایی دەکرێت . لە ڕیوایەتێکی تردا : باوەڕدار لە گۆڕکەیدا لە باخێکی سەوزدایە ((إلى يوم يبعثون))[٢٢١] . واتە : تا ئەو ڕۆژەی زیندوو دەکرێتەوە . (([ويأتيه] وفي رواية :[يتمثل له] رجل حسن الوجه حسن الثياب طيب الريح فيقول: أبشر بالذى يسرك أبشر برضوان من الله وجنات فيها نعيم مقيم)) واتە: پیاوێکی ڕوخسار جوان و پۆشاك جوان و بۆن خۆشی نیشان دەدرێت و دێت بۆلای و پێی دەڵێت : مژدە بێت بە لێ خۆش بوونی خوا وە بەهەشتێکی خۆش کە نیعمەتانێکی نەبڕاوەی تێدایە ، ((فيقول له وأنت فبشرك الله بالخير)) من انت ؟ فوجهك الوجه الذي يجيء بالخير؟ فيقول أنا عملك الصالح ((فوالله ماعلمتك إلا كنت سريعاً في طاعة الله بطيئاً في معصية الله، فجزاك الله خيراً)) واتە : (ئا ئەمە ئەو ڕۆژەیە کە پەیمانت پێ درابوو، وە بڕوادارەکەش پێی دەڵێت ((تۆش خوا مژدەی خێرو خۆشیت بداتێ)) تۆ کێیت ؟ ڕوخسارت ڕوخساری یەکێکە کە چاکەی پێ بێت؟ ئەویش دەڵێت : من کردەوە چاکەکانی تۆم سویند بە خوا ئەوەندەی من تۆم ناسی بێت زۆر خێرا بوویت لە چاکە کردن و گوێڕایەڵی خوادا و سست بوویت لە سەرپێچی کردنی خوای گەورە دا ، خوا پاداشتی چاکەکانت بداتەوە.

پاشان دەفەرموێت : ((ثم يفتح له باب إلى النار ((فينظر إليها يحطم بعضها بعضا))[٢٢٢] واتە: ئەو بڕوادارە دەرگایەکی بۆ دۆزەخ بۆ دەکرێتەوەو شوێنە تایبەتیەکەی کە بۆی

---

(٢١٨) أخرجه: الترمذي في ((السنن)) (١٠٧) وابن أبى عاصم في ((السنة)) (٨٦٤) وقال محققه الشيخ الألباني حديث صحيح ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) وقال محققه :إسناده قوى ، وصححه الشيخ الألباني أيضاً في ((صحيح سنن الترمذي)) (٧٥٦) وفي ((صحيح الجامع)) (٧٢٤) .

(٢١٩) أخرجه: الطبري في ((التفسير)) (٢٢٣٣) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١٢٢) وقال محققه إسناده حسن .

(٢٢٠) في رواية : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١٢٢) .

(٢٢١) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (١٣٣٨) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٢٨٧٠) .

(٢٢٢) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (١٤٠/٦) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٨) وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٤٣) .

ئامادەکراوە نیشان دەدرێت و تەماشا دەکات چۆن ئاگرەکان بەناویەکدا دەچن و کڵپە دەسێنن ((وە پێی دەوترێت ئائەوە جێگەی تۆ بوو لە دۆزەخ))[٢٢٣] کە بۆت دابین کرابوو) گەر سەرپێچی خوات بکردایە یاخود ((کافر بوویتایە)) [٢٢٤].[فيزداد غِبطةَ وسرورا][٢٢٥]. واتە : بڕوادارەکە زیاتر خۆشحاڵ و کامەران دەبێت کە خوای گەورە ئەو جێگە ناخۆش و نارەحەتەی لێ بە دوور خستووە پاشان پێ ی دەوترێت :((فإما إذا أمنت[واطعت ربك وعصي عدوّك] [عصمك الله ورحمك فابدلك به بيتاً في الجنة] [٢٢٦]))[٢٢٧]. واتە: بەڵام کە بڕوادار بوویت خوای گەورە ڕەحمی پێ کردیت و تۆی پاراست و ئەو جێگەیەی بۆ گۆڕیت بە خانوویەك لە بەهەشتدا)) ((فيراهما جميعاً)) [٢٢٨]. واتە: ((هەردوو جێگەکە بە چاوی خۆی دەیبینێت)) .

((ڕوون کردنەوەیەك))

پێغەمبەر(ﷺ) ڕوونی کردۆتەوە کە لە گۆڕدا بەیانی و ئێوارە هەیە وە هەموو بەیانی و ئیوارەیەکیش موسوڵمان شوێنەکەی خۆی ڕۆژی (٢) جار نیشان دەدرێت ، وە هەروەها کافریش نیشانی دەدرێت تاکو ڕۆژی قیامەت وەکو ئیبن و عومەر (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە دەفەرموێت : ((إن أحدكم إذا مات عرض عليه مقعده بالغداة والعشي ، إن كان من أهل الجنة فمن أهل جنة ، وإن كان من أهل النار فمن أهل النار يقال : هذا مقعدك حتى يبعثك الله إليه يوم القيامة))[٢٢٩] . واتە : ئەگەر یەکێك لە ئێوە بمرێت ئەوا جێگەی خۆی نیشان دەدرێت بەیانیان و ئێواران ئەگەر لە ئەهلی بەهەشت بێت جێی خۆی دەبینێت و پێ دەوترێت ئەوە جێگەکەتە، وە ئەگەر دۆزەخی بێت بەهەمان شێوە پێی دەگوترێت ئەوە جێگەکەتە هەتا ئەوکاتەی خوای گەورە تبارك وتعالى زیندوت دەکاتەوە وە دەتنێرێتەوە ناوی).

((ڕوون کردنەوەکە تەواو بوو))

---

(٢٢٣) في رواية: أبى داود ((السنن)) (٤٧٥١) .

(٢٢٤) في رواية: أحمد ((المسند)) (١١٠٠٠) .

(٢٢٥) أخرجه: ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) وقال محققه : إسناده حسن .

(٢٢٦) في رواية : ابو داود في ((السنن)) (٤٧٥١) ،الاجري ((الشريعة)) (٩١٢) وقال محققه: صحيح.

(٢٢٧) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٣/٣) رقم (١١٠٠٠) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط إسناده حسن .

(٢٢٨) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (١٣٧٤)، ومسلم في ((الصحيح)) (٧١٤٦) .

(٢٢٩) أخرجه : مالك في ((الموطا)) (٢٣٩/١) ، ومسلم في ((صحيح)) (٢٨٦٦) ،والنسائي في ((السنن)) (١٠٧/٤) .

دەگەڕێینەوەی بۆ فەرموودەکەی (براء) لە ڕیوایەتێکی تردا بە بڕوادارەکە دەوترێ ((هذا مقعدك وما اعد الله لك فيها)) واتە : ئا ئەوە جێگەکەی تۆیەو ئەوانەی خوا بۆی ئامادەکردوویت تیایدا.((فينظر الى زهرتها وما فيها))[٢٣٠] واتە: تەماشای جوانی و ڕازاوەی ئەو جێگەیە و ئەوەی تیایدایە دەکات ((فيريدان ينهض اليه)).[٢٣١]واتە: لە خۆشی ئەو جێگەی کە نیشانی دراوە دەیەوێت هەستێت و بۆلای بڕوات .((فيزداد غبطة وسرورا))[٢٣٢] واتە: زیاترخۆشحاڵ و کامەران دەبێت بەتەماشاکردنی ئەو جێگەیەی خۆی کە خوای گەورە بۆی ئامادە کردووە لە ڕیوایەتێکدا. (کاتێك کە ئەو جێگەیەی خۆی دەیبینێت لە بەهەشت دا دەڵێت : ((ربي عجل قيام الساعة كي أرجع إلى أهلي)) . واتە: (خوای گەورە قیامەت زوو بهێنەرە پێش تاکو بگەڕێمەوە ناو خێزان و ماڵی خۆم) ئەو موسڵمانە دەبینێت کە ئەو گۆڕەی چەندە فراوان کراوە وە بۆی کراوە بە باخچەیەك لە باخچەکانی بەهەشت)[٢٣٣]. وە لە ڕوایەتێکدا ((دعوني حتى أذهب فأُبشِرَ أهلي)) دەفەرموێت : (لێم گەڕێن تا بگەڕێمەوە لای کەس و خێزانم تا مژدەیان بدەمێ بەلاّم پێی دەوترێت بێ دەنگ و هێواش و ئارام بە)[٢٣٤]. لە ڕیوایەتێکی تردا پێ ی دەوترێت : ((على اليقين كنت و عليه مت وعليه تُبعثُ إن شاء الله)) واتە : (تۆ لە سەر بیرو باوەڕی چەسپاو بویت دوور لە گومان بووی لە ژیانی خۆت دا ، لە سەر ئەوەش مردیت وە هەر لە سەر ئەو بیرو باوەڕەی خۆت زیندو دەکرێیتەوە إنشاء الله)[٢٣٥]. وە لە ڕوایەتێکدا (پاشان پێ ی دەوترێت بە ئارام بەو بنوو ، ئینجا دەخەوێت وەکو خەوی یەکەم شەوی زاوایەك [کە یەکەم جار بخەوێت لە ماڵی خۆیدا چەندە خەوێکی خۆش و بە ئارامە و حەوانەوەیە. واتە: چاکترین هەڵساندن هەڵی دەسێنێت لە خەو] تا ئەو کاتە خوای گەورە

---

(٢٣٠) أخرجه : ابن ماجة في((السنن)) (٤٢٦٨) .

(٢٣١) في رواية : أحمد في((المسند)) (١١٠٠٠) .

(٢٣٢) أخرجه: ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) . (١٧٨) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٣/٣٣١)،وحسنه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٤٤) . (١٧٩) في رواية : أبو داود في ((السنن)) (٤٧٥١) .

(٢٣٣) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٣/٣٣١)،وحسنه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٤٤) .

(٢٣٤) في رواية : أبو داود في ((السنن)) (٤٧٥١) .

(٢٣٥) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٦/١٤٠) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٨)، و صححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٤٣) .

زیندووی دەکاتەوە لەو جێگەیەوە)[٢٣٦]، [کەواتە هەر کەس لە کوێدا بنێژرێت هەر لە وێدا زیندوو دەکرێتەوەو بەرەو مەحشەر دەبرێت (والله أعلم)]. لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت: ((ويعاد الجسد لما بدأ منه فتجعل نسمته في النسم الطيب ،. وهي طير أخضر يعلق في شجر الجنة))[٢٣٧] واتە : لاشەکەی دەگەڕێنرێتەوە بۆ ئەوەی یەکەمین جار لێ ی درووست کراوە کە خۆڵە ، وە ڕۆحەکەی دەکرێتە ناو ڕۆحی پاك ئەویش باڵندەیەکی سەوزە کە چلاوچڵ دەکات بەسەر درەختەکانی بەهەشتەوە .کەواتە لاشەی هەموو کەسێك دەڕزێت و دەبێت بەخۆڵ جگە لە لاشەی نێراوانی خوا(عليهم الصلاة والسلام) وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((إنَّ الله حرّم على الأرض أن تأكل أجساد الأنبياء))[٢٣٨] . واتە: خوای گەورە حەرامی کردوە لەسەر زەوی کە جەستەو لاشەی پێغەمبەران بخوات. (واتە: ئەوان لاشەکانیان وەك خۆی دەمێنێتەوە لە گۆڕدا)، وە هەروەها لاشەی هەندێك لە شەهیدانیش ناڕزێت ، لەوانە شەهیدە بەڕێزەکانی ئوحود: جابر(رضي الله عنه) باسی شەهیدبوونی (عبدالله)ی باوکی دەکات لە جەنگی ئوحودا ، و هەڵدانەوەی گۆڕکەی لە دوای (٤٦) ساڵ دەفەرموێت :

" رأيتُ أبي في حفرته حين حُضر [بعد ست وأربعين سنة] كأنه نائم وماتغير من حاله قليلٌ ولا كثير"[٢٣٩] . واتە: باوکم بینی لە گۆڕکەیدا دوای چل وشەش ساڵ لە ناشتنی وەك خەوتوو وابو هیچ شوێنێکی لاشەی تێك نەچووبوو.

ئیمامی (مجاهد) (رحمه الله) دەفەرموێت :" المؤذنون أطول الناس أعناقا ولايدودون في قبورهم " [٢٤٠] واتە: بانگ بێژەکان گەردن بەرزترین کەسانن لە (قیامەتدا) وە لە گۆڕەکانیاندا کرم تێیانناداتو لاشەیان ناڕزێت.

---

(٢٣٦) أخرجه : الترمذي في ((السنن)) (١٠٧١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) ، وابن أبي عاصم في ((السنة)) (٨٦٤) ، وقال محققه الشيخ الألباني : إسناده حسن ، واللفظ له .

(٢٣٧) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) ، والطبراني في ((الأوسط)) (٢٦٥١) .

(٢٣٨) أخرجه: أحمد (٨/٤) ،وأبوداود (١٠٤٧) ، وابن ماجة (١٠٨٥) ، والنسائي (٩١/٣) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح أبي داود)) (٩٦٢) ، و((صحيح ابن ماجة)) (٨٨٩) ، و((المشكاة)) (١٣٦١) .

(٢٣٩) أخرجه: ابن سعد ((الطبقات)) (٥٦٢/٣) ،وملك (٤٧٠/٢) وسنده صحيح كما قال الأرناؤوط في تخريجه لـ((زاد المعاد)) (٢١٦/٣).

ڕوون کردنەوە یەك ((گۆڕە وشار))

هەموو کەسێك گۆڕەوشار دەدرێت لە گۆڕەکەیدا . ئەگەر پلەشی یەکجار بەرز بێت. وەکوپێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ((إن للقبر ضغطة لو نجا منها أحد لنجى منها سعد بن معاذ)) [٢٤١] واتە: گۆڕ گووشینێکی هەیە گەر هەبوایە لەو گوشینە ڕزگاری ببوایە ئەوا سەعدی کوڕی موعاز (رضي الله عنه) دەبووکە ڕزگاری ببێت لە گۆڕەوشار، لە ئەبوو ئەیوبەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت: (پێغەمبەر(ﷺ) منداڵێکی خستە ناو گۆڕەوەو فەرمووی: ((لو أفلت أحد من ضمّة القبر لأفلت هذا الصبي)))[٢٤٢] . واتە: گەر کەسێك هەبوایە ڕزگاری ببێت لەگۆڕەوشار ئەوائەم منداڵە ڕزگاری دەبوو . دیارە ئازاری گۆڕەوشار بە گوێرەی پلەی ئەو موسوڵمانەیە گەر بەندەیەکی چاك بێت ئازارەکەی بۆ کەم دەکرێتەوە بەڵام گەر تاوانباربێت ئەوا ئازارەکەی لەسەر قورس دەکرێت . پێغەمبەر(ﷺ) دوای ئەوەی سەعدی خستە گۆڕەوە فەرمووی :

((هذا الذي تحرك له العرش وفتحت له ابواب السماء وشهده سبعون ألفا من الملائكة))

واتە : ئائەمە ئەو کەسەیە کە خوای گەورە عەرشی بۆ هێنایە لەرزە (واتە : بۆ سەعدی کوڕی موعاز (رضي الله عنه)) وە دەرگاکانی ئاسمانی بۆ کرایە سەر پشت ، وە حەفتا هەزار فریشتە لەگەڵ جەنازەکەیدا ئامادە بوو: ((لقد ضمّ ضمّة ثم فُرّج عنه))[٢٤٣] واتە : گۆڕەوشار دراو پاش تۆزێك یەکسەر ڕزگاری بوو ، وە ئەمەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی ماوەیەکی زۆر کەم بووە ئەوەی (سەعد) . دیارە زانایان دەڵێن وەکو چۆن دایکێکی خۆشەویست جگەر گۆشەکەی ئەگرێتە

---

(٢٤٠) أخرجه: عبدالرزاق ((المصنف)) (١٨٦٠) ، وقال قتادة : " بلغني أن الارض لا تسلط على الجسد الذي لم يعمل خطيئة" أورده : المروزى في ((الجنائز)) (٧٥).

(٢٤١) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٦/٥٥) وفي ((كتاب فضائل الصحابة)) (١٥٠١) ، والطحاوى في ((مشكل الآثار)) (٢٧٤) ، و البيهقي في : ((إثبات عذاب القبر)) (١١٩) ، وابن حبان في : ((الصحيح)) (٣١١٢) وقال محققه : إسناده صحيح على شرطهما ، وقال الهيثمي في : ((المجمع)) (٣/٤٦) رواه أحمد وكلا الطريقين رجالهما رجال الصحيح ، و صححه الشيخ الألباني في : ((صحيح الجامع)) (٢١٨٠) ، و ((السلسلة الصحيحة)) (١٦٩٥) .

(٢٤٢) أخرجه: الطبراني (٣٨٥٨) ، وقال الحافظ في ((المطالب العالية)) (٤٥٢٧):اسناده صحيح، وصحح اسناده أيضاً السيوطي في ((شرح الصدور)) (ص:١٠٨).

(٢٤٣) أخرجه : وأحمد في : ((فضائل الصحابة)) (١٤٩٧) وقال محققه : اسناده صحيح ، والطبراني ((الكبير)) (١٨/٧) ، النسائي في ((السنن)) (٤/١٠٠) ، ، وصححه الشيخ الألباني في : ((صحيح النسائي)) (١٩٤٢) .

باوەش و دەیگوشێت بۆیە موسوڵمانی لە خوا ترس گوشینەکەی ئاوا دەبێت وە ئادەمیزادی کافریش دیارە بە پێچەوانەوەیە .

زانای پایە بەرز (الحكيم الترمذي) دەفەرموێت : (" هۆی گۆڕەوشار ئەوەیە کە هەموو کەسێك گوناهێکی کردوە یان ئارەزووی گوناهێکی کردوە ، بۆیە گۆڕەوشار سزایە بۆ ئەوانە و پاشان بەزەی خوا فریای دەکەوێت" .

زانای پایە بەرز (محمد التميمي) دەفەرموێت : " گوشینی گۆڕ بەهۆی ئەوەوەیە کە زەوی ئادەمیزادی لێ ی دروست کراوە وەکو دایکی وایە ، ماوەیەکی زۆر لێ ی دوور کەوتۆتەوە ، کاتێك دەبرێتەوە بۆ لای وەك دایکێك کەجگەر گۆشەکەی ماوەیەکی زۆر لێ ی دوور کەوتۆتەوە باوەشی پیادەکات و لە ئامیزی دەگرێت ، ئەوانەیان کەچاکە کار بوون بە بەزەیەوە و لەسەرخۆ لە ئامێزیان دەگرێت ، وە ئەوانەیان کە سەر پێچی کار بوون لەبەر تورەبوونی خوا لێیان بە توندی و سەختی لە ئامێزیان دەگرێت بەڵگەش بۆ ئەمە فەرموودەکەی (عائیشە)یە (رضي الله عنها) کە دەفەرموێت : ((... **إنَّ ضغطةُ القبر على المؤمن كالأم الشفيقة يشكو إليها إبنها الصداع** ....)) واتە: گوشینی گۆڕ لەسەر بڕوادار وەك دایکی بە بەزەیی وایە کەجگەر گۆشەکەی تووشی سەر ئێشە هاتبێت و سکاڵای سەر ئێشەی لابکات.)[٢٤٤].

((ڕوون کردنەوەکە تەواو بوو))

دەگەڕێینەوە بۆ فەرموودەکەی (براء) پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**فيأتي به أرواح المؤمنين – في رواية– [إنَّ المؤمن يصعدُ بروحه الي السماء فتأتيه أرواح المؤمنين فيستخبرونه عن معارفهم من أهل الارض]**))[٢٤٥] واتە: ڕۆحەکەی بەرز دەکرێتەوە بۆ لای ڕۆحی پیاو چاکان و خاوەن باوەڕان ، لە ڕیوایەتێکی تردا ((ئادەمیزادی خاوەن باوەڕ ڕۆحەکەی بەرز دەبێتەوە بۆ ئاسمان و ڕۆحی خاوەن باوەڕانی چواردەوری لێ ی کۆدەبنەوە هەواڵی ناسیاوانی خۆیانی لێ دەپرسن لە خەڵکی زەوی)).

---

(٢٤٤) انظر : ((لوامع الأنوار البهية)) (١٦/٢) والحديث آورده ابن النجار و البيهقي وابن منده و الديلمي .

(٢٤٥) أخرجه: عبدالله ابن أحمد في ((السنة)) (١٣٧٥) ، وصحح إسناده السيوطى في ((بشرى الكئيب)) رقم (٦٨) ، وقال الشيخ الألباني في:((السلسلة الصحيحة)) (١٦٢٨) ، وفي ((آيات البينات)) (ص: ١٠٥) : إسناده حسن .

((فلهم اشد فرحا من (أحدكم بغائبه يقدم عليه)) واتـە : ((ئـەوان زۆر زۆر خۆشـحاڵن بـە هاتنی ئەو ڕۆحی موسوڵمانە (وەکو چۆن یەکێکی خۆشەویـستان لـە دەرەوە دێتـەوە ئێـوە زۆر پەرۆشن وە خۆشحاڵن بە بینینی)) و پرسیاری لێ دەکەن ((پێی دەڵێن)) فلانە کەس چـی کـرد ((فلان ئافرەت چی کرد))[٢٤٦] . پاشان لە ڕوایەتێکدا : [فيقولون دعـوه : حتـى يـستريح]... واتە : (هەندێکیان بە هەندێکیان دەڵێن وازی لێ بێنن با کەمێك پشوو بدات چـونکە تـازە لـە خەمی دنیا ڕزگاری بووە و نارەحەتیەکی یەکجار زۆری بەسەرەوە بووە با تۆزێ بێتەوە سەر خۆی پاشان ئەویش وەڵامیان دەداتەوە و دەڵێت : (... قد مات ..) ئەوە مردووە ئەی نەهات بـۆ لای ئێوە ئەوانیش دەڵێن : ((ذهب به الى أمه الهاوية)) [٢٤٧]. واتە: براوە بۆ جێگەی خۆی لای ئەهلی دۆزەخ وە لە ڕوایەتێکدا : دەفەرموێت : [((فإذا قال : تركتُ فلانا في الدنيا ، أعجبهم ذلك وإذا قال : إن فلاناً قد مات ، قالوا ماجيء به إلينا وقد ذُهِبَ بروحـه إلى أرواح الكفـار)) واتە: ئەگەر لە وەڵامدا بڵێت فلانە کەسم جـێ هێـشت ئێـستاش هـەر لـە دنیـادا مـاوە زۆر بەلایانەوە سەیر دەبێت و [واتە: خۆشحاڵن بەوەی کە لە دنیـادا مـاوە کـاری چـاکە دەکـات و پێیان خۆشە ئەوانیش وەکو ئەو بونایە] وە ئەگەر بڵێت فلان کەس کە ئێوە پرسیاری لێ دەکەن مردووە، دەڵێن نەهاتووە بۆ لای ئێمە و ڕۆحی براوە بۆ لای ڕۆحی کافرەکان][٢٤٨] .

ڕوون کردنەوەیەك ((جێگەی ڕۆحەکان))

صەحابی بەڕێز عەبدوڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص (رضي الله عنه)دەفەرموێت: ((أرواح المؤمنين في جوف طير كالزرازير يتعارفون ويرزقون من ثمر الجنة))[٢٤٩] . واتە : ڕۆحی بڕواداران لە ناو

---

(٢٤٦) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٣) وقال محققه: إسناده صحيح على شرطها .

(٢٤٧) أخرجه: النسائي في ((السنن)) (٨/٤) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٢/١) و صححه ووافقه الذهبي ، و ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠١٤) وقال محققه : إسناده صحيح ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٢٩)، وفي ((صحيح الجامع)) (٤٩٠) ، و في ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٠٩) .

(٢٤٨) أخرجه : البزار في ((المسند)) (٨٧٤) ، وحسن إسناده الشيخ الألباني في ((الآيات البيانات)) (ص :١٠٥) .

(٢٤٩) أخرجه : ابن أبي شيبة في ((المصنف)) (١٠٣/٣) ، وابن مبارك في ((الزهد)) (ص :٤٤٩) ، و أبو نعيم في ((الحلية)) (٢٨٩/١) ، والبيهقي في : ((البعث)) (٢٠٧) ، وقال الشيخ الألباني في ((الآيات البينات)) (ص :١٠٢) : سنده صحيح عن عبدالله بن عمرو موقوفا .

چەند باڵندەیەکدایە کە لە چۆلەکە زۆر بچوکترە خۆیان بە یەکتر دەناسێنن وە ڕۆزیان دەدرێتێ لە ڕۆزی بەهەشت . لێرەدا دەردەکەوێت کە ڕۆحی موسوڵمانان هەندێکیان لە ناو ئەو باڵندە بچوکانەدان وە هەندێکیان دەچنە ناو باڵندەیەکی ڕەنگ سەوزەوە وە هەندێکیان خۆیان وەك باڵندەی سەوزوان ، بەڵام هەندێ لەو ڕۆحە پاکە بەڕێزانە کە ڕۆحی شەهیدانن لە پێش دەرگای بەهەشت لە قوبەیەکی سەوزدان وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت :

((الشهداء على بارق نهر بباب الجنة)) واتە : شەهیدەکان لە قەراخی ڕوبارێکن لە بەردەمی دەرگای بەهەشتەوە لە قوبەیەکی سەوزدا ((يخرج إليهم رزقهم من الجنة بكرة وعشيا))[٢٥٠]. واتە: ڕۆزیان بۆ دێت لە بەهەشتەوە بەیانی و ئێوارە. وە ڕۆحی هەندێك لە بڕواداران لە ناو چەند باڵندەیەکی سەوزدان وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت: ((أرواح المؤمنين في أجواف طير خُضر يَعْلُقُ في أشجار الجنة حتى يردها الله إلى أجسادها يوم القيامة))[٢٥١]. واتە: ڕۆحی بڕواداران لە ناو چەند باڵندەیەکی سەوزدان لەدرەخت ومیوەکانی بەهەشت دەخۆن تا خوای گەورە دەیانگێڕێتەوە ناو لاشەکانیان لە ڕۆژی قیامەتدا. بەڵام شەهیدەکانی ئوحد کە سەروەری شەهیدەکانی موسوڵمانن لە بەهەشتدا لەناو باڵندەیەکی سەوزدان وەکو پێغەمبەری ئازیز دەفەرموێت (ﷺ) : (کاتێك براکانتان شەهید کران لە جەنگی ئوحوددا خوای گەورە ڕۆحەکانیانی خستە ناو باڵندەیەکی سەوزەوە [واتە: وەکو تۆ چۆن دەچیتە ناو (فڕۆکەیەك)] لەڕیوایەتێکدا : دەفەرموێت [أرواحهم كطير خضر تسرح في الجنة أيها شاءت ...][٢٥٢] واتە: ڕۆحەکانیان وەك باڵندەی سەوز وایە بۆ هەر جێگەیەك بیەوێت لە بەهەشتدا و دەڕوات وە هاتوو چۆ دەکات بە سەر درەخت و ڕۆخی ڕووبارەکانی بەهەشتدا لە بەرو بوومەکەی دەخوات کە ئێوارەیان بەسەردا دێت ئەو باڵندانە دەگەڕێنەوە بۆ هیلانەکانیان لە ژێر چرا ئاڵتونیەکانی

---

(٢٥٠) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (٢٦٦/١)، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٠٨٢٥) ،والحاكم في ((المستدرك)) (٧٤/٢) وصححه على شرط مسلم ووافقه الذهبي ، و ابن حبان في ((الصحيح)) (٤٦٥٨) وقال محققه:إسناده قوى، وحسنه الألباني في ((صحيح الجامع)) (٣٧٤٢)، وقال محقق (زاد المعاد) (٩٢/٣): إسناده صحيح.

(٢٥١) أخرجه: الطبراني ((الكبير)) (ج:١٩) برقم (١٢٢) ،وابن ماجة (١٤٤٩) ،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٩١٢) ، و((صحيح ابن ماجة)) (١١٨٧).

(٢٥٢) أخرجه : ابن ماجة (٢٨٠١) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح ابن ماجة)) (٢٢٥٩).

سێبەری عەرشی خوادا. دەفەرموێت : کاتێك هەستیان کرد چەندە خواردن و خواردنەوەکەیان خۆشە و شوێنی حەوانەوەکەیان لە چرا ئالتوونی یەکانی ژێر سێبەری عەرشە، [کەواتە: بە و شێوەیە ڕۆحەکان نیعمەتی خواردن وخواردنەوەیان هەیە و خوای گەورە ڕۆزی پێ بە خشیون] ، پاشان دەفەرموویان : دەبێ کێ بێت هەواڵ بگەیەنێتە براکانمان کە ئێمە زیندووین لە بەهەشتدا ڕۆزیمان پێدەدرێت بۆ ئەوەی دوور نەکەونەوە لە [جیهاد] و واز لە تێکۆشان دژ بە بێ باوەڕان نەهێنن لە کاتی جەنگدا ، پاشان خوای گەورە ئەو ئایەتەی دابەزاند: ﴿ وَلَا تَحْسَبَنَّ ٱلَّذِينَ قُتِلُوا۟ فِى سَبِيلِ ٱللَّهِ أَمْوَٰتًۢا ۚ بَلْ أَحْيَآءٌ عِندَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ ﴾ (آل عمران: ١٦٩)[٢٥٣]. واتە : وامەزانن ئەو شەهیدانەی لەڕێی خودادا گیانیان لە دەست داوە مردوون بەڵکو زیندوون لای خوای خۆیان ڕزقیان دەدرێتی .کەواتە ڕۆحەکان هەندێکیان لای گۆڕەکانیانن و هەندێکیان لە ئاسمانن و وە هەندێکیان لە شێوەی باڵندەیەکدان وە هەندێکیان لە ڕۆخی ڕووبارەکانی بەهەشتدان وە هەندێکیان لە ناو باڵندەیەکی سەوز دان لە ژێر چرا ئالتونی یەکانی ژێر عەرشدان وە هەندێکیان لە (**أعلى عليين**) واتە : کۆمەڵی هەرە ژوورووەدان کە ئەوانیش ڕۆحی پێغەمبەرانن (**عليهم الصلاة والسلام**) و هەندێکیان بەندکراوون لە ناو گۆڕەکانیاندا وە هەندێکیان بەندکراون لە زەویدا...[٢٥٤] .

((ڕوون کردنەوەکە تەواو))

گیان کێشانی کافر

ئێستا دەگەڕێینەوە سەر باسی گیان کێشانی کافر لە درێژەی فەرموودەکەی پێغەمبەر (ﷺ) کە (براء) دەیگێڕێتەوە دەفەرموێت : ((**إن العبد الكافر**)) لە ڕیوایەتێکی تردا [(الفاجر) **إذا كان في إنقطاع من الدنيا وإقبال من الآخرة**] ــ لە ڕیوایەتێکی تردا ـ [**إن الكافر إذا إحتضر**][٢٥٥] ـ [**نزل إليه من السماء ملائكة العذاب**][٢٥٦]ـ لە ڕیوایەتێکی تردا

---

(٢٥٣) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٢٦٦/١) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٠٨٢٥) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٧٤/٢) وصححه على شرط مسلم ووافقه الذهبي ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٤٦٥٨) ، وقال محققه إسناده قوى ، وحسنه الألباني في ((الصحيح الجامع)) (٣٧٤٢) ، وقال محققه (زاد الميعاد) (٩٢/٣) : إسناده صحيح .

(٢٥٤) انظر : ((الروح)) لابن القيم (ص :١١٥).

(٢٥٥) أخرجه : النسائي في ((السنن)) (١٠/٤) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح النسائي)) (١٧٢٩) .

ـ [ملائكة غِلاظٌ شِداد] سود الوجوه معهم المسوح من النار ـ لە ڕیوایەتێکی تردا ـ [أرسل إليه بقطعة نجاد أنتن من كل نتن،وأخشن من كل خشن][٢٥٧] فيجلسون منه مد البصر فيقولون: اخرجي ساخطة مسخوطاً عليك إلى عذاب الله عز وجل] [٢٥٨] [وسخطه][٢٥٩] ـ لە ڕیوایەتێکی تردا [قيل أيتها النفس الخبيثة كانت في الجسد الخبيث ، اخرجي ذميمة وأبشري بحميم وغساق وآخر من شكله أزواج ، فلا يزال يقال لها ذلك حتى تخرج]))[٢٦٠] واتە : کاتێك کافر یان خراپە کار نزیکی مردن دەبێتەوە ، فریشتەکانی سزا لە ئاسمانەوە دێنە خوارەوە بۆ لای کە زۆر توندو تیژو بەزەبر و هێزن ، و ڕوخسار ڕەشن کفنێکیان پێیە لە ئاگرەکە زبر ترە لە هەموو زبرییێك وە بۆ گەنترە لە هەموو بۆگەنێك ، پاشان لای دادەنیشن هەتا چاوی بڕ دەکات وە پێی دەڵێن : ئەی ڕۆحی لێ توڕەبوو وەرە دەرەوە بۆ لای سزا وتوڕەیی خوای گەورە. یان پێی دەڵێن : ئەی ڕۆحی پیس کە لەجەستەیەکی پیس دا بوویت وەرە دەرەوە بێزراویت وە مژدەت لێ بێ بەسزای ئاوی لە کوڵ هاتوو و پیسی دۆزەخ ، ئەمانەی پێ دەوترێت تاوەکو دێتە دەرەوە.[٢٦١] بێگومان ئەو ڕۆحەش لەم کاتەدا کە مژدەی ئەو سزایەی پێ دەدرێ پێی ناخۆشە کە بگات بە خوای گەورە .

وە لە ڕوایەتێکدا : ((..... إذا كان عدوَّ الله نزل به الموت وعاين ما عاينَ ، فإنه يحب أن لا تخرج روحه أبدا والله يُبغِضُ لقاءه ...)) [٢٦٢]. واتە : (گەر دوژمنی خوا کاتی مردنی هات

---

(٢٥٦) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٣٥٢/١) .

(٢٥٧) أخرجه : الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٢٨/٢) مرفوعا .

(٢٥٨) أخرجه : النسائي في ((السنن)) (١٠/٤)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٢٩) .

(٢٥٩) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٢٥٣/١) ، وصححه ووافقه الذهبي ، وصححه الشيخ الألباني في ((الصحيحة)) (١٣٠٩).

(٢٦٠) أخرجه : النسائي في ((التفسير)) (٤٦٢) وقال محققه إسناده صحيح ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٢) ، وأحمد في ((المسند)) (٣٦٤/٢) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (١٩٦٨) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٤٣٧)

(٢٦١) نفس المصدر .

(٢٦٢) أخرجه: البزار في ((المسند)) (٨٧٤) ، وعبدالله بن أحمد ((السنة)) (١٣٧٥) ، وصححه السيوطى في ((بشرى الكئيب)) رقم (٦٨) ، وحسن إسناده الشيخ الألباني في ((الآيات البينات)) (ص : ١٠٥) وفي رواية ((ان الكافر اذا حضر ﴿فبشر بعذاب لله و سخطه كره لقاء لله وكره لله لقاءه ﴾)) هذا أخرجه : البخارى في ((الصحيح)) (٦٥٠٢ ـ

و ئەو فریشتانەی بینی حەز دەکات هەرگیز ڕۆحی دەرنەچێت ، وەخوای گەورەش پێی ناخۆشە ئەو بەندە یەی پێ ی بگات) .وە بەردەوام فریشتەکان ئەو هەڕەشانەی لێ دووبارە دەکەنەوە...((ثم يجئ ملك الموت)) (ﷺ) پاشان فریشتەی گیان کێشان (سەلامی خوای لێ بێت) دێتە لای سەریەوە و دادەنیشێت و پێی دەڵێت : ئەی نەفسی پیس وەرە دەر بۆ لای ڕق و تورەیی خواو . ڕۆحەکەش بەلاشەکەیدا بڵاودەبێتەوەفریشتەی گیان کێشانیش ڕای دەکێشێت و دەیهێنێتەدەر وەکو چۆن شیشێکی گۆشت برژاندنی قولاپدار بکرێت بەناو خوریەکی تەڕی - ئاڵۆسکاودا هەمو خوریەکە لەگەڵ خۆیدا بەیەکجار دەهێنێتە دەرەوە کە دەردێت هەمووشی دەئاڵۆسکێ بەیەکدا ... بەهەمان شێوە ئەو گیان دەرچوونە هەموو ئەو دەمارو دەزولانەی ناو لەشی ئەو کافرەی پێ پارچە پارچە دەبێ لەو کاتەدا هەموو فریشتەکانی نێوان ئاسمان و زەوی وە هەموو فریشتەکانی ئاسمان نەفرینی لێ دەکەن و هەموو دەرگاکانی ئاسمانی لەسەر دادەخرێت، وە هەموو فریشتەکانی دەرگاوان داوا دەکەن لە خوا کە ئەو ڕۆحە پیسە بەلایاندا بەرز نەبێتەوە و تێنەپەڕێت لەوێوە بەرەو سەرەوە ئنجا ڕۆحەکە دەهێنرێتە دەرەوە ...)) . (وە ڕۆحی کافر لە لاشەویلگەیەوە دەهێنرێتە دەرە وەك ڕۆح کێشانی کەر)[٢٦٣] وە لە چاو تروکانێکدا لە دەستی فریشتەی گیان کێشانی وەردەگرن و دەیکەنە ناو ئەو کفنە زبرە بۆن ناخۆشە بۆگەنە دۆزەخیەوە کە ئامادەکراوەبۆ ڕۆحە گڵاوەکەی لە کاتی دەرکێشانی ئەو ڕۆحە پیسە بۆن ناخۆشەدا ، ناخۆشترین بۆن لەو شوێنەدا لەسەر زەویدا بڵاودەبێتەوە بە هۆی ئەو ڕۆحەوە پاشان بەو ڕۆحە پیسەوە کە تێدەپەڕن بەلای هەر کۆمەڵێکدا لە فریشتەکان ئەوان دەڵێن: ئەم ڕۆحە پیسە کێیە؟ پێیان دەڵێن : ئەمە فلانی کوڕی فلانە بەناشرین ترین ناو کەلە دنیادا ناوی براوەو پێی ناسراوە هەتا دەگەیەنرێتە ئاسمانی دنیا ، داوای کردنەوەی دەرگای ئاسمان دەکەن بۆ ئەو ڕۆحە کە بچێتە سەرەوە ، دەرگاوانی ئاسمان پێی دەڵێ : ئەمە کێیە؟

٦٥٠٧) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٢٦٨٢- ٢٦٨٤) ، والنسائي في ((السنن)) (١٠/٤) وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠٠٩ - ٣٠١٠) .

(٢٦٣) في رواية : عن ابن مسعود مرفوعا ((ونفس الكافر تخرج من شدقه كما تخرج نفس الحمار)) أخرجه :الطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٠٤١٧) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٢٣/٢) رواه الطبراني وإسناده حسن ، والمسوح: الثوب الخشن : (القاموس المحيط) (٣٦١/١).

دەڵێن : ئەمە فلانی کوڕی فلانە ئەویش دەڵێ : ئەی ڕۆحی پیس کە لەلاشەی پیس دا بویت بێزراوی پێشوازیت لێ نەبێت بڕۆ هەرگیز دەرگاکانی ئاسمانت بۆ ناکرێتەوە ...)[٢٦٤] .

پاشان پێغەمبەر(ﷺ) ئەم ئایەتەی خوێندەوە : ﴿ إِنَّ ٱلَّذِينَ كَذَّبُوا۟ بِـَٔايَٰتِنَا وَٱسْتَكْبَرُوا۟ عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ أَبْوَٰبُ ٱلسَّمَآءِ وَلَا يَدْخُلُونَ ٱلْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ ٱلْجَمَلُ فِى سَمِّ ٱلْخِيَاطِ ۚ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِى ٱلْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ ﴾ (الأعراف :٤٠) . واتە : هەرگیز دەرگای ئاسمانیان بۆ ناکرێتەوەو ناچنە بەهەشت هەتا ووشتر نەچێت بە کونی دەرزیدا کە ئەوەش مەحاڵە واتە هەرگیز ناچنە بەهەشت ، ئا بەو شێوەیە تاوانکار سزا دەدرێت هێشتا ڕۆحەکەی بەرز نەبووەتەوە بۆ سەرەوە ئەمەی پێ ووتراوە ، وە خوای گەورە دەفەرموێت : ناوی بەندەکەم بنووسن لە ((سجين))دا لە ژێر حەوتەم زەوی هەرە خوار ...)[٢٦٥] .

پاشان پێی دەوترێت : ئەو بەندەیەم بگێڕنەوە بۆ زەوی چونکە من بەڵێنم داوە کە لە زەوی دروستم کردون و دەیانگێڕمەوە بۆ ناو زەوی وە هەر لەناو زەویەوە دیسان زیندویان دەکەمەوە، وە ڕۆحەکەی فڕێ دەدرێت لە ئاسمانەوە چۆن فڕێ دانێك هەتا دەگەڕێتەوە و دەکەوێتە ناو لاشەکەی خۆی ، پاشان پێغەمبەر(ﷺ) ئەو ئایەتەی خوێندەوە کە دەفەرموێت: ﴿ حُنَفَآءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِۦ ۚ وَمَن يُشْرِكْ بِٱللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ ٱلسَّمَآءِ فَتَخْطَفُهُ ٱلطَّيْرُ أَوْ تَهْوِى بِهِ ٱلرِّيحُ فِى مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾ ﴾ (الحج: ٣١) .واتە : هەرکەسێ هاوبەش بۆ خوا بڕیار بدات ، وەکو کەسێك وایە لە ئاسمانەوە بکەوێتە خوارەوە و باڵندە شاڵاوی بۆ ببات یان بایەکی بەهێز بیکاتە ناو قوڵترین شوێن لە خوارووی زەویدا، ڕۆحەکەی دێتەوە ناو لاشەکەی وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ((اذا وضعت الجنازة وحملها الرجال على أعناقهم ... ، إن كانت غير صالحة قالت: ياويلها [إلى] أين يذهبون بها يسمع صوتها كل شيء الا الانسان ..)). واتە: کاتێ جەنازەی پیسی ئەو کافرە دەکرێتە سەر شانی ئەو کەسانەی کە هەڵیان گرتووە بەرەو گۆڕستان هاوار دەکات لەسەر دارەمەیتەکە و دەڵێت: ئەی هاوار بۆ کوێی دەبەن ،هەموو شتێك گوێ ی لە

---

(٢٦٤) أخرجه: النسائي في ((التفسير)) (٤٦٢) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٢) ، وأحمد في ((المسند)) (٣٦٤/٢)، والطبرى في ((التفسير)) (١٢٩/٨) .

(٢٦٥) أخرجه: البيهقى في ((شعب الايمان)) (٣٩٥) وقال حديث صحيح الاسناد .

دەنگی دەبێت تەنها ئادەمیزاد نەبێت ..((ولو سمعها الانسان لصعق)) واتە: گەر ئادەمیزاد گوێی لێبێت لە ترسا دەمرێت . پاشان دەکرێتە ناو گۆڕەکەوە وخۆڵەکەی دەدرێت بەسەردا وگوێی لە دەنگی نەعل وپێلاوی هاوڕێکانیەتی کە بەجێ ی دەهێڵن و لێ دوور دەکەونەوە)[٢٦٦]. ئینجا دەفەرموێت : ((..... اتاه ملكان أسودان ازرقان [شديدا الأنتهار]))[٢٦٧]. واتە : دوو فریشتەی ڕووخسار ڕەشی چاو شینی یەکجار تووڕەو بەزەبر دێنە سەری (یەکێکیان ناوی مُنکرەئەوی تریان ناوی نکیرە)). لە ڕیوایەتێکدا دەفەرموێت: ((في يده مطراق))[٢٦٨]، واتە چەکوشی بەدەستەوەیە ، پاشان هەردوو لێ ی تووڕە دەبن و تێ ی دەخوڕن ...((وان الكافر اذا اوتى من قبل رأسه لم يوجد شيء ، ثم اتى عن يمينه فلا يوجد شيء ثم أتى من قبل رجليه فلا يوجد شيء فيقال له : أجلس فيجلس خائفاً مرعوباً))[٢٦٩] واتە : لای سەریەوە بۆی دێن هیچ شتێك نی یە ڕێگریان بکات ،پاشان لای ڕاستیەوە بۆی دێن ، دیسان هیچ شتێك نییە ڕێگریان بکات ، پاشان لای هەردوو قاچیەوە بۆی دێن ، و دیسان هیچ شتێك نییە ڕێگریان بکات ئەوان دێن و پاشان پێی دەوترێت : دانیشە . ئەویش دادەنیشێت بەترس و توقینێکی گەورەوە .(چونکە کافر هیچ نوێژو ڕۆژوو و چاکەی نی یە تا چواردەوری بگرێت و بیپارێزێت) . ((ليس بينه و بينه شيء فأجلسه))[٢٧٠] وە هیچ شتێك لە نێوانیاندا نابێت دای دەنیشێنێت[٢٧١] و پێی دەڵێن خوای تۆ کێیە ؟ دەڵێ ها . ها نازانم، وە پێی دەڵێن : ئاین و بەرنامەت چی بوو لە ژیاندا : دەڵێ ها ها نازانم ، وە پێی دەڵێن : ئەو پیاوەی لە ناوتان دا بوو چی بوو ؟ وە چی

---

(٢٦٦) أخرجه: البخاری في ((الصحيح)) : (١٣١٤) .

(٢٦٧) أخرجه: أحمد (٣٥٢/٦) ، الترمذی في ((السنن)) (١٠٧١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) وقال محققه إسناده قوی ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذی)) (٨٥٦) ،وفي ((صحيح الجامع)) (٧٢٤) ، و ((المشكاة)) (١٣٠) و ((السلسلة الصحيحة)) (١٣٩١) .

(٢٦٨) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (١١٠٠٠) ، وابن ابی عاصم ((السنة)) (٨٦٥) .

(٢٦٩) أخرجه: ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) .

(٢٧٠) أخرجه: أحمد في ((المسند)) : (٣٥٢/٦) .

(٢٧١) واتە:دایدەنیشێنێت ،وە ئەو بە هیچ شێوەیەك لە خەیاڵدا نەبووە ڕۆژێك لە ڕۆژان بڕوا بۆ ئاسمان و فریشتە ببینێت و بچێتە ناو گۆڕو پرسیاری لێ بکرێت و زیندوبونەوە هەبێت ، ئەمانە هەموو مەحاڵ بووە لە مێشکیدا بەڵام ئێستا کە کەوتوەتە ئەو ڕاستی یەوە زۆر تۆقیوە و سەرسامە.

دەڵێی لە بارەیەوە دەڵێت: ها ها نازانم)[٢٧٢] ، و دەفەرموێت ((إن كان منافقا، قال :[ها ها] لا أدرى كنتُ (أسمع الناس يقولون شيئاً فكنت أقول)كما قال الناس [لا أدري]...))[٢٧٣] واتە: گەر ئەو کەسە دووڕوو بێت دەڵێت: هاها نازانم ، گوێم لێ بوو خەڵکان شتێکیان دەووت : منیش ووتەکەی ئەوانم دەوتەوە، نازانم. (بێ گومان گەر کافر بێت ناینناسێت بەڵام گەر دوو ڕوو بێت شتێکی لەبارەوە دەزانێت بۆیە: پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ((يبعث كل عبد في القبر على مات عليه المؤمن على ايمانه والمنافق على نفاقه))[٢٧٤] واتە:[هەموو کەسێك لەسەر ئەو بیرو باوەڕی دنیای کە لەسەری مردووە زیندوو دەکرێتەوە لە گۆڕدا بڕوادار لەسەر بڕواداری خۆی و دووڕوو لەسەر دووڕوی خۆی] بێگومان دووڕوو لە ژیانیدا هەر دووڕوو بووە لە گۆڕیشدا و لە قیامەتیشدا هەر دووڕووە لەسەر پردی سیراتیش هەر دووڕووە هەتا دەکەوێتە خوارەوە و خوای گەورە چارەنووسی بەقولایی هەرە خوارووی جەهەنم دەگەیێنێت) پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : (کاتێ کە پرسیار دەکرێت لە دوو ڕوو (دەڵێ : ها ها نازانم گوێم لە خەڵکان بوو شتێکیان دەوت محمد پێغەمبەرە(ﷺ) منیش هەر وام دەوت)[٢٧٥] . وەك چۆن خەڵکان دەیان ووت دووبارەم دەکردەوە ،دەفەرموێت: ئەوانیش پێی دەڵێن: ((لا ادريت ولا تليت ولا اهتديت))[٢٧٦].واتە: نەشت زانیوە و نەشت خوێندوە و ڕێنمویش نەکراویت ، ((ولاصدقت))[٢٧٧]. و بەڕاستیشت نەزانیوە ، تۆ لەسەر ئەو گومان و دووڕوویی یەی خۆت ژیانت بردە سەر ، وە هەر لەسەر ئەوەش مردیت ، وە هەر لەسەر ئەوەش زیندو دەکرێیتەوە

---

(٢٧٢) ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣).

(٢٧٣) أخرجه : الترمذي (١٠٨٣) ، وحسنه الشيخ الألباني في (١٣٩١) ، و((صحيح الترمذي)) (٨٥٦)، ابن حبان في ((الصحيح)) : (٣١١٣) .

(٢٧٤) أخرجه أحمد في ((المسند)) : (٣٤٦/٣) رقم : (١١٠٠٠) وقال محققه اسناده حسن ،وقال ابن كثير في ((تفسير القرآن العظيم)) (٣٧٠/٣) اسناده صحيح على شرط مسلم .

(٢٧٥) أخرجه: الترمذى في ((السنن)) (١٠٨٣) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) ، وابن ابى عاصم في ((السنة)) (٨٦٣) وقال محققه الشيخ الألباني اسناده صحيح على شرطها .

(٢٧٦) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (١١٠٠٠) .

(٢٧٧) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الأوسط)) (٦٥١/٢) .

إنشاءالله)[٢٧٨].وە لە ڕوایوتێکدا: ((... إننا كنا لنعلم إنك لتقول ذلك ...))[٢٧٩] . واتە : ئێمە دەمان زانی کە تۆ وەڵامەکەت هەروا دەبێت ، وە لە ڕوایەتێکدا: (بانگ کارێك لە ئاسمانەوە بانگ دەکات ئەوە درۆ دەکات) ... ((فافرشوا له من النار - والبسوه من النار))[٢٨٠]. واتە : گۆڕەکەی پڕبکەن لە ئاگر وە پۆشاکی دۆزەخی ئاگری بەبەردا بکەن .. وە لە ڕیوایەتێکدا: ((وأروه منزله من النار ...))[٢٨١] . واتە: وە جێگەکەی خۆی لە دۆزەخ دا نیشان بدەن وە دەرگایەکی لە گۆڕەکەیەوە بۆ بکە نە سەر دۆزەخ ، تا گڕووهەڵاوی دۆزەخی بەسەردا دێت (پاشان دەرگایەکی بەهەشتی بۆ دەکرێتەوە و گوڵ و گوڵزاری بەهەشت و ئەوانەی کە تیایەتی دەیبینێ)[٢٨٢] . وە لە ڕوایەتێکی تردا: (پێی دەوترێت ئەمە جێگەی تۆ بوو لە بەهەشتدا کە خوای گەورە بۆی ئامادە کردبووی)[٢٨٣] . (ئەگەر بڕوات بە پەروەردگارت بهێنایە، ئەویش ئەوەندەی تر داخ و خەفەت دەخوات و هاوار دەکات)[٢٨٤] .

بەڵام دوای ئەوەی کافر بوویت بە خوای خۆت بزانە خوای گەورە ئەو جێگەیەی بەهەشتی بۆ گۆڕیویت بەم جێگایە تەماشا بکە...((ثم يفتح له باب من النار ...))[٢٨٥]. واتە : پاشان دەرگایەکی دۆزەخی بۆ دەکرێتەوە و [فينظرُ إليها يُحطمُ بعضها بعضاً][٢٨٦] دەبینێ چۆن گڕو کڵپەی دۆزەخ بەناو یەکدا دەچێت) . وە پێی دەڵێن : ((عصي ربك واطعت وعدوّك] هذا مقعدك من النار وما أعد الله لك فيها فيزداد حسرةً و ثبوراً))[٢٨٧] . واتە : تۆ سەر پێچی خوات کردو گوێڕایەڵێ شەیتانت کرد ئائەوە ئەو جێگەیەیە کە خوای گەورە بۆی ئامادە کردویت

---

(٢٧٨) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٢) وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) .

(٢٧٩) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) ، والشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٧٢٤) .

(٢٨٠) أخرجه: البيهقى في ((شعب الايمان)) (٣٩٥) وصحح إسناده .

(٢٨١) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٣٨/١) .

(٢٨٢) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٨) .

(٢٨٣) أخرجه :ابن حبان في ((الصحيح)) : (٣١١٣) .

(٢٨٤) أخرجه: ابن حبان في ((الصحيح)) : (٣١١٣) .

(٢٨٥) اخرجه: أحمد في ((المسند)) (١١٠٠٠) ، وابن ابى عاصم في ((السنة)) : (٨٦٥) وقال محققه حديث صحيح .

(٢٨٦) أخرجه : ابن ماجة في ((السنن)) (٤٢٦٨) .

(٢٨٧) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٣) ، والاجري ((الشريعة)) (٩١٢).

لە دۆزەخدا ، ئەنجا ئەوەندەی تر داخ و خەفەت دەخوات و هاوار دەکات پاشان بە زەوی دەوترێت وەرەوە یەك و بیگووشە. في رواية : ((... ثم يُضيّق عليه قبره ...))[٢٨٨] واتە: گۆڕەکەی لەسەر تەسك دەکرێتەوە ((... حتى تختلف فيها أضلاعه [من وراء صلبه] ...))[٢٨٩] . هەتا هەموو پەراسووەکانی لە پشتەوە تێك دەشکێنێت پاشان پیاوێکی ڕوخسار ناشرین وپۆشاك ناشیرن و بۆن ناخۆش و بۆگەن دێت بۆلای و وە پێی دەڵێت : مژدەبێت بەوەی پێت ناخۆشە ئا ئەمە ئەو ڕۆژەیە کەهەڕەشەت لێ دەکرا و ئاگادار دەکرایتەوە لێ ی [مژدە بێت بەڕسوایت لای خوا و سزایەکی هەتا هەتایی]، ئەویش دەڵێت: تۆش خوا مژدەی شەڕت پێ بدات تۆ کێیت ڕوخسارت لە ڕوخساری تاڵ و پیاوی شەڕانی دەچێت؟ لە وەڵامدا بەو کافرە دەڵێت : من کارە چەپەڵەکانی تۆم سوێند بە خوا ئەوەی من تۆم ناسیبێت زۆر سست بوویت لە گوێ ڕایەڵی خواداو بە پەلەو خێرا بووی لە سەر پێچی کردنی خوادا ، خوا سزاو پاداشتی کردەوە خراپەکانت بداتەوە. ئەویش دەڵێت :

خوایە قیامەت نەهێنیتە پێش . چونکە دەزانێت جێگەی دۆزەخە ، وە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : پاشان فریشتەیەکی کەڕی کوێری لاڵی بۆ دادەنرێت کەچەکوشێکی یان گورزێکی دۆزەخی پێ یە گەر بیکێشێت بە شاخێکی دنیادا ئەیکات بە خۆل دێت بۆ لای و یەك گورزی بەو شێوەی پیا دەکێشێت دەیکات بە خۆڵ پاشان خوای گەورە وەکو جاری یەکەمی لێ دەکاتەوە و ڕۆحی بە بەردا دەکاتەوە[٢٩٠] . پاشان گورزێکی تری پیا دەکێشێت بە نێوان هەردوو گوێیدا واتە: بەسەر ناوەڕاستی سەریدا)[٢٩١] . دەفەرموێت ((فيصيح صيحة يسمعه كل شيء إلاّ الثقلين))... واتە: هاوارێکی لێ بەرز دەبێتەوە لەتاو ئازارەکەی کە هەموو شتێك لەوێ گوێی لێ دەبێت تەنها ئادەمیزاد و جنۆکە نەبێت[فيذهب به إلى باب الأرض] پاشان دەبرێت بۆ

---

(٢٨٨) نفس المصدر السابق .

(٢٨٩) أخرجه : الترمذى في ((السنن)) (١٠٧١) ، وابن ابى عاصم في ((السنة)) (٨٦٤) ، والاجري ((الشريعة)) (٩١٢). وقال محققه : صحيح ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) .

(٢٩٠) انظر رواية : احمد (٨١/٣) و(٢٨٧/٤) ، و ابو يعلى (١٣٧٧) ، والحاكم (٦٠٤/٤) وصححه ووافقه الذهبي ، وابن ابي الدنيا في ((صفة النار)) (٥٥) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب)) (٣٥٥٨).

(٢٩١) إخرجه : البخارى في ((الصحيح)) (١٣٣٨) ، ومسلم في ((الصحيح))) (٢٨٧٠)

درگای زەوی وشۆڕ دەکرێتەوە و[ويقول خزنة الأرض : ماوجدنا ريحاً انتن من هذا فتبلغ بها إلى الأرض السفلى][٢٩٢] واتە: درگاوانی زەوی دەڵێن : تا ئێستا نەمان دیوە بۆنێکی بۆگەن تر لەمە ، شۆڕی دەکەنەوە هەتا دەیگەیەننە زەوی هەرخوار و [حتى يأتوا به ارواح الكفار][٢٩٣] واتە: ڕۆحەکەی دەبەن هەتا دەیگەیەننە لای ڕۆحی کافرەکان لە هەرە خوارووداوەك دەفەرموێت [نسمة الكفار في سجين][٢٩٤] واتە: ڕۆحی بێ بڕوا (الكافر) کۆت و زنجیر دەکرێن لە یەکێك لە بەندیخانەکانی ئەوێدا..... ((ثم يفتح له باب من النار ويمهد من فرش النار...))[٢٩٥] واتە : پاشان دەرگایەکی دۆزەخی بۆ دەکرێتەوە هەموو سزای دۆزەخی پێ دەگەیەنرێت ئینجا فەرشی دۆزەخی بۆ ڕادەخرێت پاشان وە پێی دەوترێت: .... ((ثم كما ينام المنهوش))[٢٩٦] واتە : بخەوە، وەك گازلێگیراو واتە چۆن یەکێك بخەوێت مار و دووپشك و

---

(٢٩٢) أخرجه: النسائي (٨/٤) ،والحاكم (٣٥٣/١) و صححه و وافقه الذهبي ، وابن حبان (٣٠١٣-٣٠١٤) وقال محققه : اسناده صحيح واللفظ له.

(٢٩٣) أخرجه : النسائي (٨/٤) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح النسائي)) (١٧٢٩).

(٢٩٤) أخرجخ: البيهقي ((البعث)) (٢٠٥) وراه نحوه : الطبراني ((الكبير)) (٦٦/١٩) ، والحميدى ((المسند)) (٣٨٥/٢).

(٢٩٥) حديث البراء بن عازب الطويل أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٢٩٥/٤-٢٩٧) رقم : (١٨٥٣٤) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط : إسناده صحيح ، وأبو داود في((السنن)) (٨/٤) ، و النسائي في ((السنن الكبرى)) (١٩٥٩) ، وابن ماجة في ((السنن)) (١٥٤٨) مختصرا ، و الطبرى في ((جامع البيان)) (١٢٩/٨) رقم : (٢٠٧٦٤) ، وابن أبي شيبة في ((المصنف)) (٣٧٤/٣) ، والطبراني في ((الأحاديث الطوال)) (٣٥) ، و ابن المبارك في ((الزهد)) رقم (١٢١٩) ، و الطياليسى في ((المسند)) (٧٥٣) ، و الدارمى في ((الرد على الجهمية)) (١١٠) وقال محققه : اسناده صحيح ، و الحاكم في ((المستدرك)) (٣٧/١) وصححه على شرطهما ووافقه الذهبى ، والبيهقى في ((إثبات عذاب القبر)) (٢٧) وفي ((شعب الإيمان)) رقم (٣٩٥) وقال حديث صحيح الإسناد،وصححه البوصيري في ((اتحاف الخيرة المهرة)) (٢٥٣٤-٢٥٣٥) وقال شيخ الإسلام ابن تيمية في ((مجموع الفتاوى)) (٤ /٢٩٠) حديث حسن ثابت ، وصححه ابن قيم الجوزية في ((أعلام الموقين)) (٢١٤/١) ، وتهذيب السنن (٣٣٧/٤) ،وفي كتاب ((الروح)) (ص: ٧٦) نقل تصحيح أبى عوانه و أبى نعيم ، وقال الإمام القرطبى في ((التذكرة)) (٢٠٨/١) حديث صحيح ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) : (٤٩/٣) رجاله رجال الصحيح ،وصححه السيوطى في ((شرح الصدور)) (ص : ٥٥) وفي ((تخريج احاديث شرح العقائد)) (٩)، وقال العلامه الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائن)) (ص : ٢٠٢) وفي ((صحيح الجامع)): (١٦٧٦) ، وفي ((مختصر العلو)) (٩) حديث صحيح على شرط الشيخين . وأخرجه أيضاً اللالكائى (٢١٤٠) ، والرويانى (٣٩١) ، وقال الشيخ مقبل في : ((الصحيح المسند مما ليس في الصحيحين)) (١٥٠) : حديث حسن ، وقال أيضاً في ((الجامع الصحيح)) (٤٠٤/٦) : حديث صحيح .

(٢٩٦) أخرجه : البزار في ((المسند)) (٨٧٤) ،وحسن إسناده الشيخ الألباني في ((الآيات البينات) (ص: ١٠٥) .

زەردەواڵە هەرچی جڕو جانەوەر هەیە گازو قەپی لێ بگـرن و بیگەسـتن و ئـازارێکی زۆری پـێ بگات و نەتوانێت لە خەو هەڵسێت چـەند ناڕەحەتـە ئـەویش بـەو جۆرەیـە؟(والله أعلـم).ابـن مسعود(رضي الله عنه) دەفەرموێت : " **وتبعث عليه حيات من حيات القبر كاعناق الابل فـاذا خـرج قمح بمقمح من نار و حديد**" [٢٩٧]. واتە: هەندێك ماری ناوگۆری بۆ دەنێرێت وەك ملی حوشتر گەورەن هەر ویستی لەوان ڕابکات بە چەکوش وگورزەی ئاگر لێ ی دەدرێ.

پێغەمبـەر(ﷺ) دەفـەرموێت :((**فـلا يـزال فيهـا معـذبا حتـى يبعثـه الله مـن مـضجعه ذلك...**))[٢٩٨] واتە : بەو شێوەیە بە سزادانەوە دەمێنێتەوە تا خوای گەورە زیندووی دەکاتەوە لە گۆڕەکەیەوە .

جۆرەکانی سزای ناو گۆڕ

لە هەندێك فەرموودەی تردا چەندین جۆری سزای تر هاتووە لەوانە:

عائشە (رضي الله عنها) لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) دەیگێڕێتەوە: ((**يرسل على الكافر حيَّتان واحدة من قبل رأسه والأخرى من قبل رجليه يقرصانه قرصاً كلما فرغتا عادتا إلى يوم القيامة**))[٢٩٩] واتە کافر دوو ماری بۆ دەنێردرێت یەکێکیان لای سەریەوەو ئەوی تریان لای قاچی یەوە گازی لێ دەگرن و دەیگەستن هەتا هەموو لاشەی پارچە پارچە دەخۆن کە تەواوبوو دووبارە لاشەی درووست دەبێتەوە و ئەوانیش دیسان بەو شێوەیەی پێشتری لێ دەکەن تا ڕۆژی قیامەت ... لە ڕیوایەتێکی تردا: پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ئەزانن ئەم ئایەتە لەسەر کێ دابەزیووە ؟ ((... **فإن له معيشة ضنكا ونحشره يوم القيامة أعمى**)) فەرمووی ئایا دەزانن ((**معيشة ضنكا**)) چی یە ؟ هاوەڵەکان ووتیان: خواو پێغەمبەری خوا باشتر دەزانن ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((**عذاب الكافر في قبره والذي نفسي بيده إنه يُسلط عليه**

---

(٢٩٧) أخرجه: الاجري ((الشريعة)) (٩١٨) وقال محققه :حسن.

(٢٩٨) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٣١١٧) وقال محققه اسناده قوي ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٧٢٤).

(٢٩٩) أخرجه: احمد في((المسند)) (١٥٢/٦) برقم (٢٥١٨٩) وقال محققه الأرناؤوط : اسناده ضعيف، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) : (٥٥/٣) رواه أحمد وإسناده حسن .

تسعة وتسعون تنيناً أتدرون ما التنين سبعون حية يلسعونه ويخد شونه إلى يوم القيامة))[٣٠٠]
واتە : ئەوە ژیانی ناڕەحەت و دژواری کافرە لە گۆڕدا سوێند بەوەی نەفسی منی بەدەستە ، نەوەت و نۆ (تنين) پەلاماری دەدەن ، ئایا دەزانن (تنين) چی یە؟ ئەو هەژدیهایەیە کە حەفتا سەری هەیە . لە هەموو لایەکەوە دەیگەستن و گازی لێ دەگرن و بریندار دەکەن هەتا ڕۆژی قیامەت. لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : لە ئەسمائەوە (رضي الله عنها) مرفوعاً: (....تسلط عليه دابة في قبره [سوداء مظلمة]معها سَوط...)[٣٠١]. واتە : ئادەمیزادی بێ باوەڕ لە گۆڕەکەیدا ئاژەڵێکی کەڕ و ڕەشی بەسەردا زاڵ دەکرێت قامچی یەکی پێ یە سەرەکەی گورزێکە ئەو گورزەش یەك پشکۆ ئاگرە بە ئەندازەی ووشترێکە لێ ی دەدات و کەس گوێی لێ نیە تا ڕەحمی پێ بکات و بەزەیی پێا بێتەوە . لە ڕیوایەتێکی تردا عائشە (رضي الله عنها) دەفەرموێت : ((إن الكافر يُسلط عليه في قبره شُجاع أقرع يأكل من رأسه حتى ينتهي إلى قدميه ، ثم يُكسى لحماً فيأكلهُ من قبل قدميه [حتى ينتهي به إلى رأسه ثم يعاد فيعدو حتى ينتهي إلى [قدميه] ثم كذلك] ...))[٣٠٢] واتە: ئادەمیزادی بێ باوەڕ لە گۆڕکەیدا مارێکی سەر ڕووتاوی دوو شاخداری درندەی بە سەردا زاڵ دەکرێت ، لە سەریەوە دەست بە خواردنی لاشەی بێ باوەڕکە دەکات هەتا هەر دوو قاچی پاشان لاشەکەی بۆ دروست دەکرێتەوە ، و ئەویش دەست دەکات بە خواردنی لە قاچیەوە هەتا سەری و بەو شێوەیەش ئەم سزایەی بۆ بەردەوام دەبێت.

عەبدولاێ کوڕی مەسعود (ﷺ) سەبارە بە مانای ئەم ئایەتە پیرۆزە :﴿ ..... سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُواْ بِهِۦ يَوۡمَ ٱلۡقِيَٰمَةِۗ ..... ﴿١٨٠﴾ ﴾ (آل عمران: ١٨٠) دەفەرموێت : ((ثعبان له زبيبتان ينهشه في قبره – وفي رواية [فينقرَ في رأسه ثم يتطوق في عنقه ثم] يقول : أنا مالك الذي بخلت

---

(٣٠٠) أخرجه : الطبري في ((التفسير)) (٢٢٨/١٦) ، والبزار في ((المسند)) (٢٢٣٣) ، و الاخرى ((الشريعة)) (٨٩٥)، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣١٢٢) وقال محققه : إسناده حسن ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب)) (٣٥٥٢).

(٣٠١) أخرجه:أحمد في ((المسند)) (٣٥٢/٦) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٢٨١/٢٤) ، وحسنه الحافظ العراقي في ((تخريج الأحياء)) (٢١٥/٣) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٥١/٣) رواه أحمد ورجاله رجال الصحيح.

(٣٠٢) أخرجه: عبد الله بن أحمد بن حنبل في ((السنة)) (١٤٦٨)، و قال محققه : اسناده صحيح .

بە))[٣٠٣] . واتە: دوو ماری شاخ دار دەیگەستن لە گۆڕەکەیدا – لە ڕیوایەتێکی تردا – گاز دەگرێت لەسەری و پاشان خۆی پێچ دەدات لە ملیەوە و پێی دەڵێت : من سامانەکەی تۆم کە چروکیت کردوو نەت بەخشی .

سزاکانی ناو گۆڕ

إبن أبی العز الحنفی (ڕەحمەتی خوای لێ بێت) دەفەرموێت : (باش بزانن سزای گۆڕ سزای بەرزەخە هەرکەسێك بمرێت و شایەنی ئەو سزایە بێت کافر بێت یان موسوڵمان هەردەبێت ئەو سزایەی پێ بگەیەنرێت ئەگەر لە گۆڕنرابێت یان درندە خواردبێتی یان سووتابێت یان بووبێت بە خۆڵەمێش و بای بە هێز بردبێتی و بلاوی کردبێتەوە یاخود لە ناو ئاودا خنکا بێت و شی ببووبێتەوە هەرهەمان ئەو سزایەی لە گۆڕنراو دەگاتە ڕۆح و لاشەکەی)[٣٠٤] . پێغەمبەر(ﷺ) پێی ڕاگەیاندووین کە ئێمە گوێمان قورسەو گوێمان لە سزای ناو گۆڕ نیە ، بەڵام ئاژەڵ گوێی سووکە و گوێی لێ یە ، وە دەفەرموێت :((**إن الموتى ليُعذَّبون في قبورهم حتى إنَّ إلبهائم [كلها] لتسمع اصواتهم**))[٣٠٥] واتە: مردووەکان سزا دەدرێن لەناو گۆڕەکانیاندا هەتا گیان لەبەرانیش گوێیان لە دەنگیانە. وە هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) جارێکیان سواری ئێسترە سپی یەکەی خۆی بوو وە بەلای باخە خورماکەی (بەنی نەجار) دا ڕۆی هەندێ گۆڕی تیابوو کە ئێسترەکە نزیك گۆڕەکان بۆوە سڵەمی یەوە و چووە دواوە و خەریك بوو پێغەمبەر(ﷺ) بکەوێتە خوارەوە پاشان فەرمووی: ((**لولا أن تدافنوا لدعوتُ الله أن يُسمعكم عذاب القبر الذي اسمع منه**))[٣٠٦] واتە : گەر لە ترسی ئەوە نەبێت کە نەوێرن لێرە بە دواوە مردوو بنێژن ، ئەوا داوام لە خوا دەکرد ئەو سزای ناو گۆڕەی ئیستا من گوێم لێیەتی ئێوەش گوێتان لێ بوایە. وە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت :(پێویستە لەسەر موسوڵمان لە دوای هەموو (تحیات)ی

---

(٣٠٣) أخرجه الطبراني ((الكبير)) (٩١٢٤) ، و عبد الرزاق ((المصنف)) (١٤١/١) ، و ابن ابي شيبة ((المصنف)) (٢١٣/٣) و الطبراي ((التفسير)) (٨٢٨٥) وسعد بن المنصور ((السنن)) (٥٤٩) . و الحاكم (٢٩٨/٢) وصححه على شرط الشيخين ووافقه الذهبي و قال محققه ((المستدرك)) (٣٢٢٣) : اسناده صحيح.

(٣٠٤) انظر: ((شرح العقيدة الطحاوية)) (٥٧٩/٢) .

(٣٠٥) أخرجه: البخاري (٦٣٦٦) ، والطبراني (الكبير) واللفظ له ، و أحمد (٣٦٢/٦) ،وابن حبان (٣١٢٥) وقال محققه : اسناده صحيح ، وحسنه الشيخ الألباني في (صحيح الترغيب) (٣٥٤٨).

(٣٠٦) أخرجه : أحمد (١٩٠/٥)، ومسلم (٢٨٦٧).

کۆتایی نوێژدا پەنا بگرێت بە خوا لەچەند شتێك یەکێك لە وانە پەنا بگرێت بە خوا لە (سزای گۆڕ))[٣٠٧] . دایکی موسوڵمانان عائیشە (رضي الله عنها) دەفەرموێت: (نەم دیوە پێغەمبەر(ﷺ) نوێژێك بکات و پەنا نەگرێت بە خوا لە سزای گۆڕ) [٣٠٨] . وە لە هەموو نوێژێکدا دوو بارەی کردۆتەوە.

هەندێك لەو کارانەی کە مووسڵمان لەسەری سزا دەدرێت لەناو گۆڕدا[٣٠٩]

یەکەم : درۆکردن وپشت گوێ خستن و لەبیرچوونەوەی قورئان و نوستن لە نویژە فەرزەکان دا و زیناکردن سووخواردن .

لە (سەمرەی کوڕی جوندب) ەوە (رضي الله عنه) (دەفەرموێت : زۆرجار پێغەمبەر(ﷺ) بە هاوەڵانی دەفەرموو : ((هل رأى أحد منكم [الليلة] رؤيا ؟)) واتە : کەس لە ئێوە ئەمشەو خەوی بینیوە ـ دیارە هەرکەسێك خەوی ببینیایە دەیگێڕایەوە بۆ پێغەمبەر(ﷺ) ئەویش بۆی لێك دەدایەوە ـ بەرەبەیانێك بوو بۆی گێڕاینەوەو فەرمووی: ((أتاني الليلة آتيان)) لە ڕیوایەتێکی تردا [رجلان] واتە : ئەم شەو دووپیاو هاتن بۆ لام هەڵیانساندم ـ وە هەر دوو دەستیان گرتم ووتیان : وەرە لەگەڵماندا تا گەیاندمیانە خاکی پیرۆز لەوێ گەیشتین بە پیاوێك پاڵ کەوتبوو

---

(٣٠٧) أخرجه : أحمد (٢/٢٣٧) ، ومسلم (٥٨٨) ، و أبوداود (٩٨٣) ،والنسائي (٣/٥٨).

(٣٠٨) أخرجه: البخاري (٦٣٦٦) ،وابن أبي عاصم في ((السنة)) (٨٧٤) ، وقال محققه الشيخ الألباني إسناده صحيح على شرطهما، والدينوري ((المجالسة)) (٢٣٤٩) وقال محققه : اسناده حسن والحديث صحيح.

(٣٠٩) ئەی موسڵمان بێ باك وخەم سارد مەبە لە سزای خواو هەمیشە لەترسدابە ، وەك ئبن قەیم دەفەرموێت : (ئەی ئەوکەسەی کە هیواو ئاواتەکانت فریویان داویت ئاگاداربە : ئیبلیس نەفرەتی لێ کرا لەبەر ئەنجام نەدانی تەنها یەك سوجدە ، وە ئادەم دەرکرا لەبەهەشت تەنها لەبەر خواردنی یەك پاروو ، وەبکوژ (قاتل) تەنها بەهۆی یەك مشت خوێنەوە کە ڕشتویەتی ڕسوا دەکرێت و دەکرێتە ناو جەهەنەمەوە ، وە خوای گەورە فەرمانی داوە بەکوشتنی زیناکار بەخراپترین جۆری کوشتن بەهۆی کردنە ناوەوەی تەنها سەرە پەنجەیەك لەوانەی حەڵاڵ نین بۆی ، وە فەرمانی داوە بە قەمچی پشتی ئەو کەسە سور بکرێتەوە لەسەر تەنها وشەیەکی بوختان یاخود بەهۆی خواردنەوەی تنۆکێ مەیەوە (عرق) وە ، وە فەرمانی داوە بەلێ کردنەوەی ئەندامێك لە ئەندامەکانت تەنها لەبەر دزینی سێ درهەم پارە ، وە ئافرەتێکی خستە ناو ئاگرەوە تەنها لەبەر پشیلەیەك ، وە پیاوی وا هەیە تەنها لەبەر یەك ووشە کەلای خۆی بایەخدار نی یە پێی دەچێتە ناو دۆزەخەوە) بڕوانە : ((الفوائد)) لاپەڕە (١١٥) .

یەکێك بە سەریەوە بوو تاشە بەردێکی بە دەستەوە بوو دەیکێشا بە کەللەی سەریدا و بەردەکە بەرز دەبووەوە و دەڕۆی لەسەختی پیاکێشانیدا، سەری دوو کەرت دەکرد وە خوێنی لێ دەر دەچوو وە کەللەی سەری دە تەقاند بە بەردەکە و ئەو پیاوەش دەچوو بەردەکەی دەهێنایەوە و ئەویش کەللەی سەری وەکو خۆی لێ دەهاتەوە ، دیسانەوە دەیکێشایەوە بە سەریدا و بەم شێوەیە لە سەر یەك ئەم لێ دانەی دووبارە دەکردەوە .

دەفەرموێت : ووتم (سبحان الله) ئەوە چی یە؟ ئەم دوانە چین ؟ پێ یان ووتم : بڕۆ بڕۆ...تا گەیشتین بە پیاوێك لەسەر پشت کەوتبوو یەکێکیش بەسەر سەریەوە وەستابوو، قولاپێکی ئاسنی بەدەستەوە بوو دەیکردبە لاشەویلگەیدا و هەڵیدەقڵیشاند تاکو پشتە سەری وە قولاپە ئاسنەکەی دەکرد بەلووت و چاویدا تاکو پشتە سەری هەڵیدەقڵیشاند پاشان ئەیخستە سەر ئەولای تری بەهەمان شێوە چی لەو لایەی تری کردبوو ئەو لایەشی وا لێ دەکرد ، تا لایەکی وا لێ دەکرد لاکەی تری چاك دەبۆوە وە بەردەوام ئەم لاو ئەولای هەڵدەقڵیشاند و ئەمەی دووبارە دەکردەوە ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ووتم ئەوە چی یەئەم دوانەچین ؟ پێیان ووتم بڕۆ بڕۆ. ڕۆیشتین تاکو گەیشتینە جێگەیەك وەکو تەنوور وابوو سەرەوەی فراوان بوو وخوارەوەی تەسك بوو لە ژێرەوە ئاگریان پێوە دەنا کە سانێکی تێدا بوون.ئەو ئاگرە گەورەیان لەژێرەوە بۆ دەهات بەرز دەکرانەوە تاکو سەرەوە وەختەبوو لە تەنوورەکە بێنە دەرەوە و دەستیان دەکرد بە هاوار هاوار و دەنگە دەنگ منیش لە تەنوورەکە نزیك بوومەوە تەماشای ناوەکەیم کرد بینیم پیاوانێك و ئافرەتانێکی ڕووتی تیابوو کە ئەو گرەگەورەیان بۆ دەهات دەستیان دەکرد بە هاوار هاوار و ئەوەش دووبارە دەبووەوە ووتم :((سبحان الله)) ئەی ئەمانە چین؟ پێ یان ووتم بڕۆ بڕۆ، ڕۆیشتین تاکو گەیشتینە ڕووبارێکی سوور وەك خوێن وابوو تەماشام کرد لە سەر قەراغی ئەو ڕووبارە یەکێك دانیشتووە و بەردێکی یەکجار زۆری لای خۆی کۆکردۆتەوە و کابرایەکیش لە ناو ڕووبارەکەدا مەلەی دەکرد هەتا زۆر ماندوو دەبوو کە ئەگەیشتە ڕۆخی ڕووبارەکە لای ئەو پیاوە دەمی دەکردەوە و ئەو پیاوەش یەك بەردی زلی دەکردە ناو دەمیەوە و ئەوەندەی تر قورس دەبوو هەر بەو شێوەیە مەلەی دەکردلەو ڕوبارەدا تا ماندو دەبوو کە ماندووش دەبوو دەهاتەوە و ئەو پیاوەش بەردێکی تری دەخستە ناو دەمیەوە بەو شێوەیە بەردەوام دەبوو وە منیش ووتم ئەی ئەمەیان چی یە ؟ پێ یان ووتم بڕۆ بڕۆ.. تا گەیشتینە پیاوێکی ڕوخسار ناشرین ئاگرێکی

لە نزیکەوە بوو ئاگرەکەی زیاتر جۆشدەدا بۆ ئەوەی زیاتر گڕ بسێنێت و بڵێسە بدات وە بە چواردەوریدا هەڵدەسوڕا ، ووتم ئەی ئەمە کێ یە ؟ ووتیان بڕۆ بڕۆ ... دەفەرموێت ڕۆیشتین تا گەیشتینە باخێکی یەکجار سەوز پڕبوو لە هەموو گوڵ وگوڵزارێکی بەهار، لە ناو باخەکەدا دارێکی یەکجار گەورەی تیابوو لە بنی دارەکە پیاوێکی بەتەمەنی بالاٌ بەرزی تیابوو ئەوەندە بەرز بوو سەری دیار نەبوو لەئاسماندا ، لە چواردەوری ئەو پیاوە ژمارەیەکی یەکجار زۆر منداڵ هەبوو کە لە ژیانمدا ژمارەی زۆری وام نەدیبوو پێم ووتن ئەمە چی یە ؟ ووتیان بڕۆ بڕۆ ، ڕۆیشتم لە گەڵیاندا تا گەیشتمە باخێکی یەکجار گەورە لەوە گەورەترم نەدیووە جوانترو ڕازاوەتربێت، پێیان ووتم : بەرز بەرەوە وە لە دارەکە بەرزیان کردمەوە ، بردمیانە ناو خانوویەکەوە شوێنی وا هەرگیز خۆشم نەدیوە لە ژیانمدا پیاوی بەتەمەن و گەنج وئافرەت و منالی تیا بوو پاشان دەریان کردم لەوێ و زیاتر بەرزیان کردمەوە لە دارەکە و گەیاندمیانە جێگەیەکی لەوە خۆشتر پیاوی پیرو گەنجانێکی لێ بوو بەرز بوومەوە تێیدا)[٣١٠] (وە ئەوانیش هاتن لە گەڵمدا تا گەیشتینە شارێك کە دیوارەکانی لە خشتی ئاڵتون و زیو درووست کرابوو چووینە دەرگای شارەکەو لە دەرگامان دا و داوای چوونە ژوورەوەمان کرد و چووینە ژوورەوە بینیمان پیاوانێك دەهاتن بەرەو ڕوومان نیوەی لاشەیان زۆر جوان بوو وە نیوەکەی تریان زۆر ناشرین بوو ئەو دووانەی لەگەڵمدا بوون پێ یان ووتن: بڕۆن خۆتان بخەنە ئەو ڕووبارەوە ، تەماشام کرد ڕووبارێکە لە بەردەمانەوە دەڕوات ئەو ڕووبارە یەکجار سپی یەکی تۆخ بوو ئەوان چوون خۆیان خستە ناو ئاوەکەوە و پاشان لە ئاوەکە هاتنە دەرێ و هاتنەوە بۆ لامان ئەو پیسی و ناشرینیەیان لەسەر نەمابوو یەگجار جوان بووبوون ئینجا پێیان ووتم : ئەمە بەهەشتی عەدنە [کە یەکێکە لەبەهەشتە فراوانەکان] ئائەوە جێگەی تۆیە . پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت کە تەماشام کرد و چاوم بەرز کردەوە کۆشکێکی گەورەم بینی وەك پەڵە هەورێکی سپی گەورە دیاربوو دیسان ووتیان ئائەوە جێگەی تۆیە منیش ووتم دەڕێگەم بدەن با بچمە ناوی ، ووتیان: ئێستا نەخێربەلاٌم تۆ دەچیتە ناوی جارێ هەندێك لەتەمەنت ماوە لە ژیاندا تەواوی دەکەی پاشان دەچیتە ناوی، ئینجا پێم ووتن لە سەرەتای ئەم شەوەدا شتی یەگجار سەیرم بینی ئەوانە

(٣١٠) أخرجه : البخاری فی ((الصحیح)) (١٣٨٦)

چی بوون ؟ پێیان ووتم : بەڵێ ئێستا پێت ڕادەگەیەنین : پیاوی یەکەم کە بینیت تاشە بەردەکەی دەکێشرا بەسەریدا ئەوە پیاوێك بوو قورئانی لەبەر دەکردو لە بیر خۆی دەبردەوە یان بە شەو قورئانی وەردەگرت و بە ڕۆژ کاری پێ نەدەکرد وە دەخەوت و نوێژە فەرزەکانی دەچواند. ئەوە حاڵی دەبێت تا ڕۆژی قیامەت) [٣١١] (واتە لە ژیانی بەرزەخدا).وە ئەو پیاوەی کە قولاپ لە شەویلگە و لوت و چاوی دەچەقێنراو هەڵدەقلیشێنرا هەتا پشتەملی ئەوە کابرایەکی درۆزن بوو پڕ و پاگندەی درۆی بڵاودەکردەوە، وە ئەو درۆیە لەوەوە بڵاودەبۆوە دەگەیشتە شوێنانی دوور بەو شێوەیەی لێ دەکرێت تا ڕۆژی قیامەت ، وە ئەو پیاوان و ئافرەتانەی ڕووت بوون کە بینیتن لەو جێگەیەدا بوون وەکو تەنوور ئەوانە زیناکار بوون ،وە ئەو پیاوەی لەناو ڕووبارەکە مەلەی دەکرد و بەرد دەخرایە ناو دەمی سوو خۆر بووە لە ژیانیدا ،وە ئەو ڕوخسار ناشرینەی کە ئاگرەکەی کردبۆوە و بە چواردەوری دا دەهات بۆ ئەوەی نەکوژێتەوە و بڵێسەی پێ ئەدا ئەوە مالیکی لێپرسراوی دەرگاوانی دۆزەخە، وە ئەو پیاوەباڵا بەرزەی ژێر دارەکە ئەوە ئیبراهیم (علیه السلام) بوو، وە ئەو منداڵانەش منداڵی خەڵکی بوون ،[لە ڕیوایەتێکی تردا: هەندێك لە موسوڵمانان ووتیان ئەی پێغەمبەری خوا : منداڵی موشریکەکانیش ، ئەویش فەرمووی: بەڵێ] . وە یەکەم ماڵ کە چوویتە ناوی ئەوە جێگەی باوەڕدارانە بە گشتی، وە ماڵی دووەم کە بینیت لە جێگەی یەکەم خۆشتر بوو جێگەی شەهیدانە ، وە ئەو پیاوانەی کە بینیتن لایەکیان پیس و ناشرین بوو وە لاکەی تریان جوان بوو ئەوانە کاری چاکەیان تێکەڵ بە کاری خراپە کردبوو خوای گەورە لە هەموو گوناهەکانیان خۆش بووە ، وە منیش (جبریل)م وە ئەویش (میکائیل)ە) [٣١٢].

دووەم : زمان پیسی وباسی پاشەملەو گواستنەوەی قسە لەنیوان خەڵکیدا بۆ تێکدانی نێوانیان و خۆ پاك ڕانەگرتن لە میز. ئیبن و عەباس (ﷺ) دەفەرموێت:(پێغەمبەر(ﷺ) بەلای دوو گۆڕدا تێپەڕی و فەرمووی ((إنهما يعذبان وما يعذبان في كبير ، بلى إنه كبير أما

---

(٣١١) وفي رواية : ((ذلك الرجل تعلم القرآن فنام عنه حتى نسيه لايقرأ منه شيئا ، كلما رقد دقوا رأسه في القبر الى يوم القيامة ولا يدعونه ينام)) واتە : ئەوە پیاوێکە قورئان فێر بووە و نایخوێنێتەوە تاوەکو لە بیری دەچێتەوە ئینجا هەرکاتێك بیەوێت بخەوێ دەیکێشن بە سەریدا لە گۆڕەکەیدا تا وەکو ڕۆژی قیامەت . هذا أخرجه :(الدار القطني) كما في ((شرح الصدور)) (ص : ١٦٧) وفي ((اهوال القبور)) (ص:٧٤) .

(٣١٢) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (١٣٨٦-٧٠٤٧)

أحدهما فكان يمشي بالنميمة وأما الآخر فكان لايستتر من بوله..)) [٣١٣] واتـە: ئـەو دوانـە ئێستا سزا دەدرێن لەسەر شتێکی بچوك بەلای ئێوەوە بەلام لە ڕاستیدا گەورەیـە... یـەکێکیان دوو زمانی دەکرد و ئەوی تریان خۆی پەنانەئەدا لەکاتی میزکردندا و لە پـێش چـاوی خـەڵکی میزی دەکرد .

لە ڕیوایەتێکی تردا : ((... أما أحدهما فكان يغتاب الناس وأما الآخر فكان لا يتأذى من البول...)) [٣١٤] واتە: یەکێکیان غەیبەتی خەڵکی دەکرد و ئەوی تریان لە پاشە میز خۆی نەدەپاراست .

(ئیبن عەباس) (رضي الله عنه) : گێڕاویەتی یەوە کە پێغەمبـەر(ﷺ) فەرموویـەتی: ((عامة عـذاب القبر في البول فاستنزهوا من البول ...)) [٣١٥] واتە : زۆربەی سزای گـۆڕ بـەهۆی میزەوەیـە ، کەواتە خۆتان پاك ڕابگرن لە میز .

(أبو هريره) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : لە خزمەت پێغەمبەر دا بووین (ﷺ) تێپەڕین بەلای دوو گۆڕدا ، پێغەمبەر(ﷺ) وەستا و ئێمەش وەستاین لە خزمەتیدا سەیری ئەو دوو گـۆڕەی کـردو ڕەنگی تێك چوو وە لەشی هاتە لەرزەهەتا کراسەکەی سەر دەستی هاتـە لـەرزە ، ووتمـان ئـەی پێغەمبەر خوا (ﷺ) بۆ وات لێ هات ؟ فەرمووی : (ئەوەی من گوێم لێ یە ئێوەش گوێتان لێ یە؟ ووتیان: چیت گوێ لێ یە ئەی پێغەمبەر خوا (ﷺ) ؟ فەرمووی:

((هذان رجلان يُعذبان في قبورهما عذاباً شديداً في ذنبٍ هيّنٍ)) . واتە: ئەوە دوو پیـاون سزادەدرێن لە گۆڕە کانیان دا بە سزایەکی توند لەسەر تـاوانێکی سـووك . ووتمـان : لەسـەر چ تاوانێك ئەی پێغەمبەری خوا (ﷺ)؟ فەرمووی :((كان أحدهما لايستنزهُ من البـول وكـان الأخر يؤذي الناس بلسانهِ ويمشي بينهم بالنميمـة)) واتـە: یـەکێکیان خـۆی لـە میـز پـاك

---

(٣١٣) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (٢١٨) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٢٩٢).

(٣١٤) أخرجه : البخاري في ((الأدب المفرد)) (٧٣٥) ، وابن أبي الدنيا في ((الصمت)) (١٧٦) وقال محققه : حديث صحيح، صححه لغيره الشيخ الألباني في ((صحيح الأدب المفرد)) (٥٦٤) .

(٣١٥) أخرجـه : البـزار في ((المـسند)) (٢٤٣) ، والطبرانـي في ((المعجـم الكـبير)) (١١١٢٠) ، والحـاكم في ((المـستدرك)) (١٨٣/١) ، والدار القطني في ((السنن)) (١٢٨/١) رقـم (٤٦٠) وقـال : لابـأس بـه ـ وقـال محققـه : إسـناده حـسن ، وصحح اسناده الحافظ في ((بلوغ المرام)) صفحة (٣٢) ، وقال البوصيري في ((مختصراتحاف السادة المهره) (٤٩٢): إسناده حسن، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب والترهيب)) (١٥٢)، وفي ((صحيح الجامع)) (٣٨٦٦).

ڕانەدەگرد، وە ئەوی تریان ئازاری خەڵکی دەدا بە زمانی و جوێنی پێدەدان ، وە جگە لەوەش دوو زمانی لە نێوانیاندا دەکرد...)[٣١٦].

سێهەم : نوێژ کردن بەبێ دەست نوێژ و سەر نەخستنی ستەم لێکراو:

(ئیبن و مەسعود) (رضي الله عنه)دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) کە فەرموویەتی: (فەرمان درا یەکێك لە بەندەکانی خودا سەد شەلاقی لێبدرێت لە گۆڕەکەیدا ئەو مردووە بەردەوام دەپاڕایەوە تا بۆی کرا بەیەك شەلاق کە لێی درا گۆڕەکەی هەرهەموو کڵپەی کردوو گڕی تێبەڕبوو کاتێ کابرا هۆشی هاتەوە خۆی ، ووتی بۆچی ئەم یەك جەڵدەتان لێدام ؟ ووتیان: ((**إنك صليت صلاة واحدة بغير طهور ومررت على مظلومٍ فلم تنصره**)) واتە:چونکە تۆ تەنها یەك نوێژت کرد بەبێ دەست نوێژ، وەبەلای ئادەمیزادێکی ستەم لێکراودا ڕەت بوویت و سەرت نەخست ، وە ستەمت لێ دوور نەخستەوە .)[٣١٧] .

چوارەم : قسەکردن بەبی شارەزایی لەباسێکدا[٣١٨]، وە بەدرۆخستنەوەی ئەوی کەچاو دەیبینێ و گوێ دەیبیستێ ، وە ڕۆژووشکاندن پێش کاتی خۆی ، وە ئەو دایکانەی منداڵەکانیان بێ بەش دەکەن لەشیری خۆیان .

(ئەبی ئومامە) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (پێغەمبەر(ﷺ) دوای نوێژی بەیانی هاتە ناومان فەرمووی : ئەمشەو خەوێکم بینی ڕاست و ڕەوایە لێ ی بە ئاگابن و تێی بگەن لە خەومدا پیاوێك هات دەستی گرتم و دوای خۆی خستم تا گەیاندمی یە بەردەم شاخێکی بەرزو هەڵدێر ، پێ ی ووتم سەر کەوە ووتم ناتوانم ، ووتی بۆت ئاسان دەکەم ، دەفەرموێت: هەر پێ یەکم دەنایە شوێنێکی شاخەکە زۆر بەرز دەبوومەوە و هەر پێ یەکی ترم دادەنا زۆرتر بەرز دە بوومەوە تا گەیشتمە لووتکەی شاخەکە پاشان بەڕێکەوتین گەیشتین بە پیاوانێك و ئافرەتانێك کە دەمیان لە

---

(٣١٦) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٨٢٤) وقال محققه : إسناده صحيح ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب والترهيب)) (١٥٧).

(٣١٧) أخرجه: الطحاوى في ((مشكل الآثار)) (٢٣/٤) ،وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٢٧٧٤) .

(٣١٨) إشارة الى الآية الكريمة:﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ۚ إِنَّ ٱلسَّمْعَ وَٱلْبَصَرَ وَٱلْفُؤَادَ كُلُّ أُو۟لَٰٓئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْـُٔولًا ﴿٣٦﴾ ﴾ (الإسراء: ٣٦)

هەموولایەکەوە هەڵقلیشێنرابوو ، ووتم ئەوانە کێن؟ ووتی : ئەوانە کەسانێکن کە بەبێ زانیاری و شارەزایی لە خۆیانەوە باسی شت دەکەن (والله أعلم). پاشان ڕۆیشتین و تێپەڕین بەلای کۆمەڵێکی تردا لە پیاوان و ئافرەتان کە بزمار ومێخ دا کوترا بوو بەچاو وگوێیاندا ، ووتم : ئەی ئەوانە کێن ؟ ووتی : ئەوانەن کە درۆیان کردووەو ئەوەی بە چاوی خۆیان نەیان دیوە دەڵێن: بەچاوی خۆمان بینیومانە ، وە ئەوەی بە گوێ ی خۆیان نەیان بیستوە دەڵێن : بە گوێی خۆمان بیستمان و گوێمان لێ بوو. پاشان ڕۆیشتین تا گەیشتینە لای ئافرەتانێك کە بە پاژنەی پێ هەڵواسرابوون سەریان بەرەو خوار کرابوو، مار ئەهات و گازی لە مەمك وسەرسنگیان دەگرت ووتم: ئەوانە کێن ؟ ووتی: ئەو دایکانەن کە منداڵەکانیان بێبەش دەکەن لەشیری خۆیان، دەفەرموێت پاشان لەوێوە تێپەڕین و ڕۆیشتین تا گەیشتین بە پیاوانێك و ئافرەتانێك کە بە پاژنەی پێ هەڵواسرابوون لێویان هەرهەمووی هەڵقلیشێنرابوو خوێنی لێ دەهاتە خوارێ سەر بەرەو خوار کرابوون و زمانیان دەبرد بۆ لستنەوەی قوڕاوێکی ڕەشی کەم لە بەردەمیاندابوو تالێی بخۆنەوە، ووتم ئەوانە کێن ؟ ووتی : ئەوانە کەسانێکن کە ڕۆژووەکانیان پێش کاتی ڕۆژوو شکاندن دەشکێنن . پاشان ڕۆیشتین تا گەیشتین بە پیاوان و ئافرەتانێك کە زۆر ئاوسابوون وە ڕوخسار وپۆشاکیان زۆر ناشرین بوو و بۆگەنیان وەك بۆنی زێراب پیس بوو، ووتم: ئەوانە کێن ؟ ووتی: ئەوانە زینا کارانن لە پیاوان وئافرەتان، پاشان بەڕێ کەوتین تا گەیشتین بە کۆمەڵێکی تر کە لەوانە زیاتر ئاوسابوون و بۆنیان ناخۆشتر بوو، ووتم: ئەی ئەوانە کێن ؟ ووتی : ئەوانە مردووانی کافرانن ،پاشان بەڕی کەوتین ولە دوورەوە دووکەڵێکی زۆرمان بینی وگوێمان لە هاوار و گریان بوو وە دەنگێکی زۆر گەورەمان گوێ لێ بوو ، ووتم ئەوە چی یە؟ ووتی: ئەوە لوورە لووری ئەهلی دۆزەخن سزا دەدرێن پاشان تێپەڕین بەلای پیاوانێکدا لە ژێر سێبەری درەختێکدا نووستبوون، ووتم: ئەوانە کێن ؟ ووتی : ئەوانە مردوانی موسوڵمانانن،پاشان ڕۆیشتین وتێپەڕین بەلای منداڵانێکی کوڕو کچی زۆر ، ومنداڵەکان یارییان دەکرد لە نێوان دوو ڕووباردا ، ووتم: ئەوانە کێن ؟ فەرمووی : ئەوانە جگەرگۆشەوکۆرپەی موسوڵمانانن کە بە منداڵی مردوون و ئیبراهیم (علیه السلام)لەوێ دایەنگاو سەرپەرشتیان دەکات . پاشان تێپەڕین بەلای پیاوانێکدا ڕوخساریان زۆر جوان بوو جل و پۆشاکی زۆر جوانیان لەبەردا بوو بۆنیان زۆر خۆش بوو دەم و چاویان وەکو پەڕەی سپی وابوو ، ووتم: ئەوانە کێن ؟ ووتی: ئەوانە ڕاست گۆیان

و پیاو چاکان و شەهیدەکانن ، پاشان ڕۆیشتین و ، تێپەڕین و بەلای سێ کەس دا دانیشتبوون شەرابی پاك و خاوێنیان دەخواردەوە و قسەی شیرینیاندەکرد، ووتم: ئەوانە کێن ؟ ووتی : ئەوانە: (زەیدی کوڕی حاریسە و ئیبن ورەواحە و جەعفەر)ن ، وویستم بچم بۆ لایان ، ووتی: بۆستە لە جێ ی خۆت پاشان بەرزکرامەوە بۆ شوێنێکی بەرزو سەرم بەرز کردەوە بینیم سێ کەس لە ژێر سێبەری عەرش دان شەرابیان دەنۆشی، ووتم: ئەوانە کێن؟ ووتی: ئەوە باوەگەورەتە ئیبراهیم و عیسا و موسایە چاوەڕێی تۆ دەکەن (علیهم السلام)[٣١٩].

پێنجەم : سزادانی مردوو بەشین و واوەیلاکردن لەسەری:

چەندەها فەرموودە هاتووە لەبارەی سزادانی مردوو بە هۆی شین وشەپۆڕ واوەیلاکردن لەسەری لەوانە: -

١ـ لە (**عومەری کوڕی خطاب**) ەوە (ﷺ) دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((إن الميت يعذب ببعض بكاء أهله عليه..)) [٣٢٠]واتە: ئادەمیزادی مردوو سزا دەدرێت بە هەندێ لە شیوەن و گریانی کەس و کاری لە سەری .

٢ـ لە (**موغیرەی کوڕی شوعبە**) ەوە (ﷺ) : پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی : ((**من نيح عليه فإنه يعذب بما نيح عليه يوم القيامة**)) [٣٢١]واتە: هەرکەسێك شین و واوەیلا بکرێت لەسەری ، سزا دەدرێت (واتە مردووەکە) بەهۆی ئەو شین و واوەیلایەوە کە لەسەری کراوە لەڕۆژی قیامەتدا.

---

(٣١٩) أخرجه : النسائي في ((السنن الكبرى)) (٣٢٨٦) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٧٦٦٦-٧٦٦) واللفظ له، وابن الخزيمة في ((الصحيح)) (١٩٨٦) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٧٤٩١) وقال محققه إسناده صحيح ، والحاكم في ((المستدرك)) (٤٣٠/١) وصححه على شرط مسلم ووافقه الذهبى ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٢١٦/٤)، والحافظ في ((فتح البارى)) (٥٤٥/١٢): رواه الطبراني بإسناد جيد ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) : (٧٦/١-٧٧) رواه الطبراني في ((المعجم الكبير)) ورجاله رجال الصحيح ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب والترهيب)) (٩٩٥)) ، و((الصحيحة)) (٣٩٥١).

(٣٢٠) أخرجه : البخارى في ((الصحيح)) (١٢٨٧) ، والنسائي في ((السنن الكبرى)) (١٩٧٦) .

(٣٢١) أخرجه : البخارى في ((الصحيح)) (١٢٩١) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٢١٥٤) ، واللفظ له، وأحمد في ((المسند)) (٧٢/٤) ، والبيهقى في ((السنن الكبرى)) (٢٤٥/٤) .

٣ـ لە (**عومەری کوڕی خطاب**)ەوە (رضي الله عنه): پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: ((**الميت يعذب((في قبره)) ببكاء الحي عليه**)) [٣٢٢] واتە: مردوو سزا دەدرێت لە گۆڕەکەیدا بەهۆی شین و هاوار و گریانی زیندوان لەسەری...

٤ ـ لە (**عائیشە**) ەوە (رضي الله عنها) دەفەرموێت: پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: ((**إن الله يزيد الكافر عذابا ببعض بكاء الحي عليه**)) [٣٢٣] واتە : خوای گەورە سزا لەسەر کافری مردوو زیاد دەکات لەبەر هەندێ گریانی زیندوان لەسەری. وە هەر لە (عائیشە)ەوە (رضي الله عنها) دەفەرموێت : (پێغەمبەر (ﷺ) بەلای گۆڕی ئافرەتێکی جولەکەدا تێپەڕی کە خزمانی بە دیاریەوە دەگریان ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی...((**إنهم ليبكون عليها وإنها لتعذب في قبرها....**))[٣٢٤] واتە: ئەوانە بەسەریەوە دەگرین ئەو گریانەش بۆی دەبێت بە سزا و سزای دەدرێت لە گۆڕەکەیدا، کەواتە لێرەدا مەبەستەکە تەنها شین و واوەیلاو لە خۆدان و نارەزایبوون و ناسوپاس گوزاری خوایە، بەڵام گریانێکی کەم بەبێ شین و واوەیلاو لە خۆدان هیچ زیان و سزای نابێت بۆ مردووەکە .

پێغەمبەر(ﷺ)دەفەرموێت : ((**إن الله لايعذب بدمع العين و لابحزن القلب و لكن يعذبُ بهذا وأشار إلى لسانه**)) [٣٢٥] واتە:خوای گەورە سزای کەسێك نادات لەسەر غەمگینی دڵی یان فرمێسکی چاوی بەڵکو سزا دەدات لەسەر ئەمەو ((دەستی ڕاکێشا بۆ زمانی)) پێغەمبەر(ﷺ) لە فەرموودەکەی پێشوودا دەفەرموێت (بە هەندێ لە گریانی زیندوانی لەسەر نەك هەموو گریانێك ، ئەو گریانەی کە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت لە عومەرەوە (رضي الله عنه) : ((**الميت يُعذب في قبره بالنياحة عليه**))[٣٢٦] واتە: مردوو سزادەدرێت لە گۆڕەکەیدا بەشین و شەپۆڕ لەسەری . کەواتە جۆرە گریانێك شین و واوەیلای تیا بێت و بەدەنگی بەرزبێت ئەوە

---

(٣٢٢) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (١٢٩٢) .

(٣٢٣) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (١٢٨٦)، والشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٥٣).

(٣٢٤) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (١٢٨٩) ، والنسائي في ((السنن)) (١٨/٤)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٥١) .

(٣٢٥) أخرجه: البخاري (١٣٠٤).

(٣٢٦) أخرجه: النسائي في ((السنن)) (١٦/٤) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٧٤٩).

دەبێتەی هۆکاری سزادانی مردووەکە. زانایان سەبارەت بەم گریانە چەندین جۆر ووتەیان هەیە چونکە ڕوکەشی ئەم فەرموودە(صحیح) انە پێچەوانەیە بۆ ئایەتەکەی خوای گەورە کە دەفەرموێت ﴿ أَلَّا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَىٰ ﴿٣٨﴾ ﴾ (النجم: ٣٨) (واتە : کەس گوناهی کەس هەڵناگرێت) زانایان فەرمویانە واتای ئەم فەرموودە (صحیح)انەبەم جۆرە دەبێت :

یەکەم :- واتاکەی دەقاودەق وەك خۆی وایە، هەرکەس بگری لەسەر مردوویەك ئەوا مردووەکە سزا دەدرێت ئەمە بۆ چوونی عومەری کوڕی خەتابە(رضي الله عنه).

دووەم : - نەخێر بەهیچ جۆرێك ئەو مردووە بە گریان لەسەری سزا نادرێت .

سێیەم : - کە دەفەرموێت (ببكاء) واتە: حاڵەتی گریانەکە...هەرکاتێ ئەوان بگرین لەسەرمردووەکە ئەو کاتە سزا دەدرێت ئەگەر نەگرین سزا نادرێت.

چوارەم :- ئەو سزایە تەنها تایبەتە بە کافرەکان ئەمەش بۆچوونی عائیشەیە(رضي الله عنها).

پێنجەم : - ئەو کەسانەی شین و واوەیلا دەکەن ، بە خوو بۆ دوای مردنیان و بە پێویستی دەزانن ، ئەمەش بۆچوونی بوخاریە.

شەشەم : - ئەو کەسانەن وەسیەتیان کردووە کە شین و واوەیلایان بۆ بکرێت لە دوای مردنیان .

حەوتەم : ـ ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە زانیویانە شین و واوەیلایان بۆ دەکرێت بەڵام وەسێتیان نەکردووە کە وانەکرێت لە سەریان .

هەشتەم : ـ ئەوانە دەگرێتەوە کە سزا دەدرێن بەهۆی ووتنی ئەو سیفاتانەی کە ئەو کەسانە لە کاتی شین و واوەیلاکەدا بە زمانیاندا دێت وەکو(شێرم ڕۆ، گەورە وسەروەرم ڕۆ، پشت و پەنام ڕۆ) .. بە هۆی ئەو قسانەوە سزا دەدرێت مردووەکە.

نۆیەم : ـ مەبەست لە سزادانی مردوو ناشرین کردن و سوکایەتی پێ کردنی فریشتەیە بۆ ئەو مردووە نەك سزادانی ، بەڵگەیان فەرموودەکەی (ئەبو موسا) یە (رضي الله عنه) کە دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((**مامن میت یموت فتقوم نادبتە:فتقول : ((واجبلاه،وا سنداه،وا عضداه،وا سیداه، وا ناصراه...)) أو شبهة ذلك إلا وكل به ملكان**

يلهزانه:أهكذا كنت))[٣٢٧] واتە: هەر مردووەیەك بمرێت و ئەوەی شینی بۆ دەکات لەسەری بڵێت : ئای لەو شاخەی لە کیسمان چوو ئای لەو سەروەرەی لە کیسمان چوو ئای لەو پشت و پەنایەی لە کیسمان چوو یان هاوشێوەی ئەوانە . دوو فریشتەکە لێی دەدەن ، ووشەی ((یلهزانه)) لە زمانەوانیدا بە واتای بۆکس پیاکێشان دێت یان بە واتای تووڕەبوون دێت دەفەرموێت : دوو فریشتەکە لێ ی دەدەن، و پێی دەڵێن : ئەوە تۆ وابووی گەورە و سەروەر و پشت وپەنا بووی ..هتد، وە هەروەها لە فەرموودەکەی تردا دەفەرموێت: ((..**جبذ الميت وقيل له : أنت ناصرها أنت كاسيها**))[٣٢٨] واتە: مردووەکە ڕادەوەشێنن و پێی دەڵێن تۆ پشت و پەنای ئەوان بوویت تۆ سەروەری ئەوان بوویت ،وە ئیمامی عومەری کوڕی خەتابیش (ﷺ) دەفەرموێت : " **إنَّه ليس مِنْ ميت يندبُ بما ليس فيه الا والملائكة تلعنه** "[٣٢٩] واتە : هەر مردوویەك وەصف بکرێت بە هەندێ صیفات کە تیایدا نەبوو بێت ئەو کەسە فریشتەکان نەفرینی لێ دەکەن.

دووەم بەڵگەشیان فەرموودەکەی (نوعمانی کوڕەی بەشیر) ە دەفەرموێت : (عبدالله جارێکیان نەخۆش کەوتبوو لە هۆش خۆی چوو خوشکەکەی لە لایەوە نزیك بوو ووتی : (وا جبلاه)..ئای لەو شاخەی لە دەستمان چوو هەندێ لەو قسانەی کرد و یاخود لەو سیفەتە چاکانەی باس کرد، عەبدولاً کاتێ هۆشی هاتەوە خۆی بە خوشکەکەی ووت : هەر شتێکت پێ ووتم ، پێم دەووترا تۆ وا بوویت؟ تۆ ئەو پیاوە بوویت کەواباست کرا؟)[٣٣٠].

دەیەم : ـ بۆ لێکدانەوەی فەرموودەکە زانایان دەفەرموون مەبەست لە سزا دان سزادانی تۆڵەسەندنەوەنیە بەڵکو تەنها نارەحەتی و غەمگینی و خەفەتی مردووەکەیە بە گریانی خەڵکەکە لەسەری ، بەڵگەشیان بۆ ئەمە بۆ چوونەکەی (ئیبن و حەجەر)ە (رحمەالله) کە

---

(٣٢٧) أخرجه: الترمذى فى((السنن)): (١٠٠٣)، وابن ماجة فى ((السنن)) : (١٥٩٤) ، وحسنه الشيخ الألبان فى ((صحيح سنن الترمذى)): (٨٠١)، وفى ((صحيح سنن ابن ماجة)) : (١٢٩٥)

(٣٢٨) أخرجه : أحمد فى ((المسند)) (٤/٤١٤)برقم (١٩٧١٦) وقال محققه : صحيح لغيره..

(٣٢٩) أخرجه أحمد بن منيع و الحارث بن اسامة فى (مسنديهما) باسناد صحيح – كما قال البوصيرى فى ((إتحاف الخيرة)) برقم (٢٧٠٧).

(٣٣٠) أخرجه : البخارى فى ((الصحيح)) (٤٢٦٧،٤٢٦٨).

دەفەرموێت: لە (فتح الباری) (١٩٩/٣) ئەمەش (بۆچوونی ئیمامی طبری)[٣٣١] یە لە سەر فەرموودەکەی (قیلەی کچی مەخرەمە) (رضي الله عنها) کە دوای ئەوەی کۆچی کرد بۆلای پێغەمبەر(ﷺ) و موسوڵمان بوو پاشان باسی منداڵێکی خۆی بۆ پێغەمبەر(ﷺ) کرد کە لە منداڵیدا مردوە و ، دەستی کرد بە گریان کە باسی منداڵەکەی کرد ، پێغەمبەر(ﷺ) ئامۆژگاری کرد کە نەگری وە فەرمووی : ((... **فو الذي نفسي بيده ان احداكن لتبكي فتستعين له صويحبه ، فيا عباد الله لاتعذبوا موتاكم**)) واتە: سوێند بەوە گیانی منی بەدەستە ئەو کەسەی کە دەگری لەوکاتەدا هاوەڵ و دۆستەکەی (واتە : مردووەکە) بەهەمان شێوە دڵی غەمگین دەبێت وە خەفەت دەخوات پێی . دە کەواتە ئەی بەندەکانی خوا سزای مردووەکانتان مەدەن ...)[٣٣٢]

شێخی ئەلبانی (رحمه الله) دەفەرموێت: (زانایان بۆچوونیان جیاوازە لە واتای ئەم فەرموودەیەدا و هەموو قسەکانیان کۆدەبێتەوە .. لە دوو بۆ چووندا:

یەکەم : ـ بۆ چوونی جەماوەر ((واتە زانایان بە گشتی)): کە دەفەرموون: ئەو حەدیسە ئەو کەسانە دەگرێتەوە کە وەسێتیان کردووە شین بکرێت بە سەریانەوە یاخود زانیویانە شین دەکرێت بە سەریانەوە بەلاّم قەدەغەیان نەکردووە و وەسێتیان نەکردووە کە نەکرێت . وە سزا (**واتە :عذاب**) لای ئەوان بە واتای تۆڵە دێت (واتە/ **عقاب**) .

دووەم :ـ سزا دان واتای تۆڵە سەندنەوە نی یە بەڵکو بە واتای ناڕەحەتی و غەم و پەژارەی مردووەکەیە لە سەر ئەو شین و گریانەی کەس و کاری بۆی . وە تاقمی دووەم بۆ چوونیان وایە کە (**عذاب**) بەواتای (عقاب) نی یە بە هۆی ئەوەوە تۆڵەی لێبکرێتەوە نەخێر چوونکە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**السفر قطعة من العذاب**))[٣٣٣] واتە : سەفەر پارچەیەکە لە

---

(٣٣١) کە (ابن المرابط) و (عیاض) و ئەوانەی شوێن کەوتووی ئەوانن بە (صحیح) یان داناوە . وە (ابن تیمیة) و کۆمەڵێك لە زانایانی سەردەمی تازە ئەم بۆچوونەیان سەر خستووە ، وە ئەمەش هەمان بۆچوونی ئیمامی سیوطي بڕوانە: ((تنویر الحوالك)) (٢٣٤/١) ، و ئیمامی عەجلۆنی بڕوانە :((کشف الخفاء)) ((٣٠١/١)) ، و صنعانی بڕوانە : ((سبل السلام)) ((١٦٢/٢)) .

(٣٣٢) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (١/٢٥) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) : (١٩٩/٣) ، رواه الطبراني ورجاله ثقات ، وقال القرطبي في ((التذكرة)) (١٨٠/١): حديث معروف إسناده لابأس به .

(٣٣٣) أخرجه: البخاري (١٨٠٤).

سزا ، وە نەبێ ئادەمیزادی کۆچکار سزا بدرێت بەڵکو خۆی لە ناڕەحەتیدایە، پاشان ئەلبانی دەفەرموێت : (بۆچوونی یەکەم (راجح) ە واتە: چاکترە بەلامانەوە کە دەفەرموێت ئەو کەسانە دەگرێتەوە وەسێتیان نەکردبێت کە شیوەنیان لەسەر نەکرێت یاخود وەسێتیان کردبێت کە شیوەنیان لەسەر بکرێت)[٣٣٤].

شەشەم : ئەو غەیبەت کارانەی کەسایەتی وڕێزی برایانی موسوڵمانی خۆیان لە کەدار دەکەن (کە وەك ئەوە وایە گۆشتیان بخۆن):

ئەنەس (رضي الله عنه)دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی ((لما عرج بی مررت بقوم لهم أظفار من نحاس يخمشون وجوههم وصدورهم)).واتە کاتێك خوای گەورە بەرزی کردمەوە بۆ ئاسمان تێپەڕیم بە لای کەسانێکدا نینۆکەکانیان لە مس بوو دەم و چاو و سەرسنگی خۆیانیان پێ دەڕنی یەوە وبریندار دەکرد . وتم: ئەوانە کێن ئەی جبریل (عليه السلام) ؟ فەرمووی : ((هؤلاء الذين يأكلون لحوم الناس ويقعون في أعراضهم...))[٣٣٥] واتە : ئەوانە کەسانێکن گۆشتی خەڵکان دەخۆن (واتە غەیبەتیان دەکەن) و کەسایەتیان لەکەدار دەکەن و دەیان شکێنن لە ناو خەڵکدا ..

حەوتەم: ئەو ووتار بێژە موسوڵمانانەی ئەوەی بە خەڵکی ڕادەگەیەنن خۆیان کردەوەی پێ ناکەن:

پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت :((رأيت ليلة أسري بي رجال تقرض شفاههم بمقاريض من نار ، فقلت : من هؤلاء يا جبريل ؟ فقال: خطباء أمتك (من أهل الدنيا) كانوا يأمرون بالبر وينسون أنفسهم وهم يتلون الكتاب أفلا يعقلون)) واتە: (ئەو شەوەی بەرز کرامەوە بۆ ئاسمان پیاوانێکم بینی کە لێویان بە مەقاشی ئاگرین پارچە پارچە دەکرا و گۆشتیان لێ دەکرایەوە ووتم: ئەوانە کێن ئەی جبریل ؟ ووتی: ئەوانە ووتار بێژانی ئومەتی تۆن لە دنیادا کەسانێك بوون

---

(٣٣٤) الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص: ٤١).

(٣٣٥) أخرجه أحمد : في ((المسند)) (٣/٢٢٤)برقم (١٢٢١١) وقال محققه : حديث صحيح ، و أبو داود في ((السنن)) (٤٨٧٨) ، و البيهقي في ((شعب الإيمان)) (٦٧١٦) ، وصححه الحافظ العراقي في ((الأحياء)) (٣/١٣٩)، وصحح أسناده أيضاً الشيخ الألباني في ((فقه السيرة)) (ص: ١٤٤) ،وفي((صحيح أبي داود)) (٤٠٨٢) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (٥٣٣)، وصححه أيضا الشيخ الأرناؤوط في ((رياض الصالحين)) (٥٧٤).

کە فەرمانیان دەکرد بە چاکە بەڵام خۆیان ئەنجامیان نە ئەدا، و خۆیان لە بیر دەکرد خۆ ئەوان خۆیندەواربوون کتێبی خوایان دەخوێندەوە بۆ تێنە دەگەیشتن و ژیرانە کاریان پێ نەدەکرد ..) وفي رواية ((خطباء أمتك الذين يقولون ما لا يفعلون ويقرأون كتاب الله ولا يعملون به)) واتە: ((ئەوانە کەسانێکن ووتار بێژی ئومەتی تۆن ئەوانەی کە بە خەڵکیان ڕادەگەیاند خۆیان ئەنجامیان نەئەدا و کتێبی خوایان دە خوێندەوە و جێ بە جێیان نەدەکرد و کاریان پێ نەدەکرد))[٣٣٦]

ئیبن و قەییم (رحمه الله) چەندین تاوانی تریش باس دەکات کە مردوو لە گۆڕەکەیدا سزا دەدرێت لەسەری وەك دەفەرموێت :(فعذاب القبر عن معاصي القلب والعين والأذن والفم واللسان والبطن والفرج واليد والرجل والبدن كله....) واتە: سزای گۆڕ بە هۆی سەرپێچی و تاوانی دڵ و چاو و گوێ و دەم و زمان و سك و داوێن و دەست و قاچ و هەموو ئەندامەکانی لەشە)

وەئیمامی (السفارینی) دەفەرموێت :

"هۆکارەکانی سزادانی گۆڕ دوو بەشە:-

١- **هۆکارە گشتیەکان** : ئەوانەش سزا دەدرێن لەسەر نەناسینی خوا و پشت گوێ خستنی فەرمانەکانی و ئەنجامدانی سەرپێچیەکانی.

٢- **هۆکارە تایبەتیەکان** : ئەو هۆکارانەی کە دەبنە هۆی بەرپابوونی دوژمنایەتی لە نێوان خەڵکیدا لەڕێ ی درۆ و بوختانەوە . وە لەوتاوانانەی کە پێغەمبەر (ﷺ) پێی ڕاگەیاندووین کە لەسەری سزا دەدرێن لە گۆڕەکانیاندا : خۆبەزل زان و دڵ ڕەق وبێ بەزەییەکان و ڕیابازەکان و ئەوانەی گاڵتەبەخەڵکی دەکەن و پلارهاوێژەکان و سوکایەتیکاران بەپێشینەکان (**السلف**) ، وە ئەوانەی کەدەچنە لای ئەستێرەگەران و جادوو گەران و فاڵچیەکان ،وپشتیوانانی

---

(٣٣٦) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (١٢٠/٣) ، و أبو نعيم في ((الحلية)) (٤٣/٨) ، والبيهقي في ((شعب الإيمان)) (٤٩٦٥-٤٩٦٧) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٥٣) . وقال محققة :حديث صحيح بمتابعاته ، وصححهُ الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٢٩١)، وفي ((صحيح الترغيب والترهيب)) (١٢١) وصححه الشيخ مقبل في ((الصحيح المسند)) (٨٤).

ستەم کاران و ئەوانەی کەسەر قاڵن بە کەم وکوڕی ونەنگی ولار وچەوتی خەڵکانەوە. ئا ئەوانە هەموو سزا دەدرێن لە گۆڕکانیاندا بەهۆی کەم و زۆری و گەورە وبچووکی ئەو تاوانانەوە"[٣٣٧]

پاشان با بزانین ئەو سزایە لە گۆڕدا بەتەنها لەسەر ڕۆحەکەیە یان لەسەر جەستەکەیە یان لەسەر هەردووکیانە بە یەکەوەیە ؟ ئەمەش خوای گەورە زاناترە پێ ی (والله أعلم) .

شیخ الإسلام (إبن تیمیة) (رحمه الله) دەفەرموێت : (سزاو خۆشی ناو گۆڕ لەسەر ڕۆح و جەستەیە ، جاری وا هەیە بە تەنها ڕۆحەکە خۆشی دەچێژێ یان سزا دەدرێت جاری واش هەیە کە ڕۆح و جەستە بەیەکەوە سزا دەدرێن یان خۆشی دەچێژن)[٣٣٨] ئەم سزادانەش جیاوازە بە پێی جیاوازی خەڵکان وەك ئەوەی کەسانێك بە چاوی خۆیان بینیویانە یان گوێیان لێ بووە(یان خوای گەورە وەك بیر خستنەوەیەك یان ووشیار کردنەوەیەك بۆ ئەو کەسانە) نیشانی داون و بەچاوەکانیان بینیویانە کەچۆن ئەو مردووانە سزا دراون بە چەندەها شێوە وەك : دەرپەڕینی پیاوێك لە گۆڕەکەی کە لەشی هەمووی بە ئاگرەوە بووە و زنجیرێك لە ملی دا بووە و پیاوێکی تریش ڕایکێشاوەتەوە بۆ ناو گۆڕەکەی و لێی داوە[٣٣٩] یان بینینی گۆڕێکی سەر هەڵدراوە لە لایەن یەکێکەوە کە ئێسك و کەللە سەری تیا بینیوە کە چەندەها بزماری دووسەری پیا داکوترابوو . وە بیستنی هەندێك کە نزیك بوون لە گۆڕێکەوە لە هاواری سزای مردووەکە . وەچەندەها بەڵگەی تریش[٣٤٠] .

ئەوانەی کفن دزبوون گەواهیان داوەکە هەندێك لەوانەی وویستویانە کفنەکانیان بدزن بە چاوی خۆیان بینیویانە ڕوویان وەرگێراوە لە قیبلە ، یاخود ئەوانەی بە ئاشکرا خوای گەورە داوێتی بە گوێیاندا لە هاوار و سزاو ناڵەی گۆڕ کە نزیك بووە لێیانەوە یان هەندێك کەس لەوانەی شتیان

---

(٣٣٧) ابن القيم في كتاب ((الروح)) (ص:٧٨) (زیاتر لە (٨٠) تاوانی باس کردووە کە مردوو لەسەر سزا دەدرێت لە گۆڕدا)، وە بڕوانە : ((لوامع الأنوار البهية)) (١١٧/٢) .

(٣٣٨) انظر :كتاب ((الروح)) لابن قيم (ص: ٥١) ، وكتاب ((أهوال القبور)) (ص: ١٠٦) ، وكتاب ((لوامع النوار)) (٢٤/٢).

(٣٣٩) اخرجه : ابن ابي الدنيا في ((كتاب القبور)) برقم (٩٣) وقال محققه : حسن لشواهده ، وبرقم (١١٤) وقال محققه : اسناده حسن .

(٣٤٠) وە بۆ زیاتر ڕوون کردنەوەی ئەمەش سەیری کتاب ((الروح)) بکە ـ ابن القيم ـ لاپەڕە (٦٤ـ٦٨) ، وە کتێبی (أهوال القبور) ـ ابن رجب ـ لاپەڕە (٨٣ـ٩٥)، وە کتێبی (شرح الصدور) ـ السيوطي ـ لاپەڕە (١٧٣ـ١٨٠) .

لێ بەجێ ماوە لە گۆڕەکەداو ، گۆڕەکەیان هەڵداوەتەوە و بینیویانە چەندین مار لەسەر لاشەی مردووەکە بووە ، یاخود ئەوانەی کە مردوویان بینیوە سەرو دەست و قاچی هەمووی بەستراوە لە ئەڵقەیەکی تەوردا ....هتد..) .

ئیبن و قەییم (رحمه الله) دەفەرموێت : (سزای گۆڕ دوو جۆرە ، جۆرێکیان بەردەوامە تا ڕۆژی قیامەت ئەویش بۆ کافرەکانە وە بۆ هەندێك لە چینە تاوانبارەکانە کە لە پێشدا باس کرا، دووەم بۆ ئەو تاوانکارانەیە کە موسوڵمان بوون وەماوەیەك سزای گۆڕ دەچێژێن و پاشان لادەبرێت ، بەو شێوەیە پچڕ پچڕ دەبێت لەسەری یان ئەویش سزای هەندێ سەرپێچی کاری موسوڵمانانە بە ئەندازەی سەرپێچی یەکەی سزا دەدرێت پاشان لادەبرێت وە دە گونجێ بە دوعای برایانی موسوڵمانی خۆی یان قورئان خوێندن و ئیشێکی چاکەی منداڵێکی خۆی سزاکە لابچێت لە سەر یان یاخود ببێت بە خێر و چاکەکردن بۆیان ، وەیان بە پاداشتی حەج کردنێك خوای گەورە ئەو سزایە هەڵدەگرێت)[٣٤١]

ئەو کردارانەی دەبێتە هۆی ڕزگار بوونی موسوڵمان لە سزای گۆڕ[٣٤٢]

پێغەمبەر(ﷺ) مژدەی داوەکە هەندێ لەو باوەڕدارانەی خوای گەورە ڕزگاریان دەکات لە سزای گۆڕ ئەمانەی خوارەوەن :

یەکەم : شەهید بوون لە پێناوی خوادا

لە (میقدامی کوڕی مەعد) ەوە دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((للشهيد عند الله ست خصال ـ في رواية ـ [سبع خصال] يغفر له في أول دفعة من دمه ويرى مقعده من الجنة ويجار من عذاب القبر ويأمن من الفزع الأكبر...))[٣٤٣]واتە: شەهید لای خوا حەوت

---

(٣٤١) أنظر : ((كتاب الروح)) لابن القيم (ص:٥١) ، وكتاب ((أهوال القبور)) (ص:١٠٧) وكتاب (لوامع الأنوار) (٢/٢٤) .

(٣٤٢) انظر : حول هذا الموضوع : ((لوامع الأنوار البهية) (٢/١٩) .

(٣٤٣) أخرجه : الترمذى في (السنن): (١٦٣٣) وابن ماجة في (السنن) (٢٧٩٩)، وحسن إسناده الحافظ في ((فتح البارى)) (٦/١٦)،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذى)) (١٣٥٨) وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) : (٢٢٥٧) وفي ((صحيح الجامع)) (٣٧٤٧) .

شتی بۆ هەیە ، بەیەکەم دڵۆپ لە خوێنی کە دەڕژێت خوای گەورە لە هەموو گوناهی خۆش دەبێت ، وە شوێنی خۆی لە بەهەشت دا نیشان دەدات وە پارێزراو دەبێت لە سزای گۆڕ ...هتد .. واتە : هەموو جۆرە سزایەکی ناوگۆڕی لێ دوورە، لەفەرموودەکەی تردا (راشدی کوڕی سەعد) ، دەفەرموێت : هاوەڵێکی پێغەمبەر (ﷺ) بە پێغەمبەری ووت : ((ما بال المؤمنين يفتنون في قبورهم إلاّ الشهيد ؟ قال ((كفى ببارقة السيوف على رأسه فتنة))[٣٤٤]. واتە : بۆچی باوەڕداران توشی تاقیکردنەوە دەبن لە گۆڕەکانیاندا تەنها شەهید نەبێت ؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: (شەوقی شمشێر بە سەریانەوە بەسە بۆ تاقی کردنەوەیان) ، ئیبن و قەیم ـ رحمه الله ـ دەفەرموێت : (واتای ئەو فەرموودەیەی پێشوو (والله أعلم) ئەوەیە : خوای گەورە ئەو شەهیدە تاقی دەکاتەوە و جیای دەکاتەوە لە دووڕووەکان بە شەوق و بریسکەی سەری ئەو شمشێرەی کە پێ ی شەهید بووە و ڕای نەکردووە لەبەردەمیدا . وە ئەگەر دووڕوو بوایە ئەوا ئارامی نەدەگرت و ڕای دەکرد و ئەوەش بەڵگەیە لەسەر ئەوەی باوەڕەکەی وای لێ کردووە ئارام بگرێت و ڕۆحی خۆی ببەخشێت لە پێناوی خوادا)[٣٤٥] .

دووم : مردن لە ڕۆژی هەینی دا یان لە شەوەکەیدا

پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((إنَّ يوم الجمعة سيِّد الايام ، وأعظمها عند الله ، وهو اعظم عند الله من يوم الأضحى و يوم الفطر ...))[٣٤٦] واتە : ڕۆژی جومعە سەروەری ڕۆژەکانە ولە هەموویان گەورەتر لای خوا ، ئەو ڕۆژە گەورەترە لای خوا لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان .

وە لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێت: ((خير يوم طلعت عليه الشمس يوم الجمعة ، فيه خلق آدم [وفيه أدخل الجنة وفيه أخرج منها] [وفيه مات وفيه تيبَ عليه][وفيه النفخة

---

(٣٤٤) أخرجه : النسائي في((السنن)) (٤/٩٩) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٩٤٠) ، وفي ((أحكام الجنائز)) (ص: ٥٠)

(٣٤٥) انظر : في كتاب ((الروح)) لابن القيم (ص: ٨١) بۆ زیاتر ڕوون کردنەوە سەیری (حاشية السندى على سنن النسائي) بکە (٤/٩٩-١٠٠). .

(٣٤٦) اخرجه : أحمد (٣/٤٣٠) ، وحسنه الشيخ الألباني في (صحيح الجامع) (٢٢٧٩) ، و(صحيح الترغيب) (٦٩٥).

وفيه الصعقة] ...))[٣٤٧] واتە : چاکترین ڕۆژێك ڕۆژی بەسەردا هەڵ هاتبێت ، ڕۆژی جومعەیە، لەو ڕۆژەدا ئادم (عليه السلام) دروست کرا ، وە لەو ڕۆژەدا کراواتە ناو بەهەشتەوە ، وە لەو ڕۆژەدا دەرکراوە لە بەهەشت ، وەلەو ڕۆژەدا تەوبەی لێ وەرگیراوە ، وەلەو ڕۆژەشدا وەفاتی کردووە ،وەهەر لەو ڕۆژەدا ڕۆژی کۆتایی دێتە پێش ..

لە عبدالله ی کوڕی عەمرەوە (ﷺ) دەفەرموێت پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((ما من مسلم يموت يوم الجمعة أو ليلة الجمعة إلا وقاه الله من فتنة القبر))[٣٤٨]. واتە : هەر موسوڵمانێك لە ڕۆژی جومعەدا یان لە شەوەکەیدا بمرێت خوای گەورە لە تاقیکردنەوەی گۆڕ دەیپارێزێت .

سێ یەم : پاساوانی کردن لە پێناوی خوادا (الرباط)

ئەبو هورەیرە (ﷺ) دەفەرموێت پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ((كل ميت يختم على عمله الا الذى مات مرابطاً في سبيل الله فإنه ينمو له عمله إلى يوم القيامة ويأمن من فتنة القبر))[٣٤٩] . واتە : (هەموو مردوویەك کۆتایی بە کردەوەکانی دێت و مۆر دەنرێت بەسەریدا تەنها ئەو کەسە نەبێت کە لە پێناوی خوای گەورەدا پاسەوانی کردووە دژ بەدوژمنانی کافر ئەو کەسە کردەوەکەی گەشەی پێ دەدرێت لە گۆڕدا تا ڕۆژی کۆتایی و پارێزراو دەبێت لە سزاو تاقیکردنەوەی گۆڕ) .

---

(٣٤٧) أخرجه: أحمد (٥٠٤/٢) ، ومسلم (٨٥٤)، وأبوداود (١٠٤٦، ١٠٤٧) ، والترمذي (٤٩١)، والحاكم (٢٧٨/١) وصححه على شرطهما ووافقع الذهبي ، وابن حبان (٢٧٧٢) ، وصححه الشيخ الألباني في (صحيح أبي داود) (٩٦١، ١٠٢٤)، و(صحيح الجامع) (٣٣٣٤).

(٣٤٨) أخرجه : عبدالرزاق في ((المصنف)) (٥٥٩٦) ، وأحمد في ((المسند)) (١٦٩/٢) ، والترمذى في ((السنن)) (١٠٧٤) ، والطحاوي في ((مشكل الاثار)) (ص : ١٠٨)، وصححه الشيخ الألباني لمجموع طرقه في ((أحكام الجنائن)) (ص : ٥٠) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٥٧٧٣) ، وفي ((صحيح سنن الترمذى)) (٨٥٨) ، وفي ((المشكاة)) (١٣٦٧) .

(٣٤٩) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) : (٤٩١٥) ، وأحمد في ((المسند)) (٢٠/٦) ، والنسائي في ((السنن)) (٣٩/٦) ، الترمذى في ((السنن)) (١٦٢١) والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٨٠٢/١٨) والحاكم في ((المستدرك)) (١٤٤/٢) وصححه على شرطهما ووافقه الذهبى وابن حبان في ((الصحيح)) (٤٦٢٤) وقال محققه : إسناده صحيح : وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٥٤٩) ، وفي ((المشكاة)) (٣٤)، وفي ((صحيح سنن الترمذى)) (١٣٢٢) ، وفي ((صحيح سنن أبي داود)) (١٢٥٨)

وەهەروەها پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((من مات مرابطاً في سبيل الله اجري عليه عمله الصالح الذي كان يعمل [(وفي رواية) اجرى الله له اجره الذي كان يعمل : اجر صلاته وصيامه و نفقتِهِ]، واجري عليه رزقه ، وأمِن من الفتان ، وبعثه الله آمنا من الفزع الكبر))[٣٥٠] . واتە : هەر کەسێك بمرێت لە کاتی پاسەوانی کردندا لە پێناوی خوای گەورە ، خوا ئەو کردەوە چاکەی بۆ درێژە پێدەدات [پاداشتی ئەو کارەی کە ئەنجامی داوە : پاداشتی نوێژ و ڕۆژو وەخەرجیەکانی] ، وە درێژ بە ڕۆزی پێدانی بۆ دەدرێت تا ڕۆژی کۆتایی وە دوور دەبێت لە تاقیکردنەوە و لێ پرسینەوەی ناوگۆر ، وە لە ڕۆژی کۆتایشدا خوای گەورە زیندوی دەکاتەوە و بێ ترسی دەکات لە تۆقینی هەرەگەورە.

چوارەم : خوێندنی سورەتی (الملك)

پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((سورة تبارك هي المانعة من عذاب القبر ...))[٣٥١] . واتە: (سورەتی تەبارەك ئەو سورەتەیەکە ڕێگرە لە سزای گۆڕ) واتە: ئەو موسوڵمانانەی کە بیخوێنن یان لەبەریانە هیوا وایە کە (إنشاء الله) خوای گەورە بیان پارێزێت لە سزای گۆڕ . پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((إن سورة في القرآن ثلاثون أية شفعت لصاحبها حتى غُفِر له ﴿تبارك الذي بيده الملك﴾))[٣٥٢]

واتە: سورەتێك لە قورئاندا هەیە سی ئایەتە تکای بۆ خاوەنەکەی کرد تا خوا لێ ی خۆش بوو . خوێندنەکەشی ـ والله أعلم ـ چاکتر وایە پێش خەوتن بێت.

لە ڕیوایەتێکدا دەفەرموێت : ((كان لاينام حتى يقرأ (السجدة) ، و(تبارك) ،[وبني اسرائيل) و (الزمر)]))[٣٥٣].واتە: هەموو شەوێك پێغەمبەر(ﷺ) پێش ئەوەی بخەوێت چوار

---

(٣٥٠) أخرجه :الطبراني (الكبير)(٦١٧٩) ، واحمد (٢٣٧٢٧) وقال محققه : حديث صحيح، وابن ماجة في ((السنن)) (٢٧٦٧) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٢٢٣٤) .

(٣٥١) أخرجه: الحاكم في ((المستدرك)) (٤٩٨/٢) وصححه ووافقه الذهبى ، والبيهقي في ((شعب الايمان)) (٢٥١٠)، وأبو الشيخ في ((طبقات الأصفهانيين)) (٢٦٤) ،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٣٦٤٣) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١١٤٠) .

(٣٥٢) أخرجه : أبوداود (١٤٠٠)، والترمذي (٢٨٩١)، وابن ماجة (٣٧٨٦) ،وصححه الشيخ الألباني في (صحيح ابي داود) (١٢٤٧).

(٣٥٣) أخرجه : الترمذي (٣٤٠٤، ٣٤٠٥) ، وصححه الشيخ الألباني في (الصحيحة) (٦٤١، ٥٨٧).

سورەتی خوێندووە یەکێ لەو سورەتانە سورەتی تەبارەك بووە، پاشان سورەتی(السجدة)، و پاشان (الاسراء)، و پاشان (الزمر). بۆیە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: پارێزراوە لە سزای گۆڕ وە هەروەها دەور کردنەوەو خوێندنەوەی دەبێتەوە هۆی ئەوەی کە دێتە وەڵام لەسەر خاوەنەکی و دووری دەخات لە سزای گۆڕ.وە لە ڕوایەتێکدا هاتووە: ((من قرأها كل ليلة جاءت تجادلُ عن صاحبها)) [٣٥٤] واتە: ((هەرکەسێك هەموو شەوێك بیخوێنێتەوە، دێت و خاوەنەکەی سەر دەخات وتکای بۆ دەکات)).

پێنجەم: مردن بە نەخۆشی سك چوون

لە (سولەیمان بن صرد و خالید بن عرفطة) و (رضي الله عنهما) ... پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی: ... ((من يقتله بطنه فلن يعذب في قبره ...)) [٣٥٥]. واتە: هەرکەسێك سکی بیکوژێت یاخود ببێتە هۆی مردنی و لەناوچوونی بە هیچ جۆرێك سزا نادرێت لە گۆڕدا. دیارە ئەوەش کە ئیمامی (سندی) دەفەرموێت ئەم (بطن) ە مەبەست لە(إستسقاء) واتە: ووشك بوونەوەی ناو سك کە بە هۆی سك چوونەوە دەبێت (والله أعلم).

شەشەم: خێر وچاکە کردن

خێر وچاکە کردن گوناه دەکوژێنێتەوە، وەك چۆن ئاو ئاگر دەکوژێنێتەوە، خێر و(صدقە)ی نهێنی تورە بوونی خوا ناهێڵێت بەسەر خاوەنەکەیەوە. وەلە گۆڕیشدا سزاو گەرمایی لەسەر خاوەنەکەی دەکوژێنێتەوە: عوقبەی کوڕی عامر (رضي الله عنه) دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەروە (ﷺ) کە

(٣٥٤) أخرجه: الدارمی ((٤٥٥/٢))، والبيهقي في: ((اثياب عذاب القبر)) (١٦٣).

(٣٥٥) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٢٩٢/٥) رقم (١٨٣١٠) وقال محققه الشيخ الأرناؤوط إسناده صحيح، والنسائي في ((السنن)) (٩٨/٤)، وفي ((السنن الكبرى)) (٢١٩٧)، والترمذي في ((السنن)) (١٠٧٠)، وأبو يعلى في ((المسند)) (٣١٨)، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٤١٠١)، وابن حبان في ((الصحيح)) (٢٩٣٣)، والبيهقي في ((الشعب)) (٩٨٨٣)، وصحح إسناده الحافظ في ((الإصابة في تميز الصحابة)) (٢٤٤/٢)، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٩٣٩)، وفي ((صحيح سنن الترمذي)) (٨٤٩)، وصححه أيضاً الشيخ مقبل في ((الصحيح المسند)) (٤٥٤)

فەرموویەتی:((إنَّ الصدقة لتطفيء عن أهلها حرَّ القبور..))[٣٥٦] واتە : خێر وچاکەکردن گەرماوگڕی ناو گۆڕەکان دەکوژێنێتەوە بەسەر خاوەنەکانیانەوە.

ئەوەی کە مردووی باوەڕدار سوودی لێ وەردەگرێت لە گۆڕدا

یەکەم : نوێژکردن لەسەر جەنازە و دوعاکردن بۆ مردووەکە :

ئەگەر کۆمەڵێکی موسوڵمان ـ بێ گومان تا ژمارەیان زۆر تر بێت چاکترە ـ کۆ ببنەوەو نوێژی مردوو لەسەر جەنازەیەك بکەن و دوعای خێری بۆ بکەن و داوای لێخۆش بوونی بۆ بکەن لای خوای گەورە ، ئەوا ئەو مردووە سوودێکی چاکی پێ دەگات ، وەکو لەم ریوایەتەدا هاتووە لە عائیشەوە (رضي الله عنها) دەگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە (ﷺ) کە فەرموویەتی : ((ما من ميت يصلي عليه أمة من المسلمين يبلغوا أن يكونوا مائة فيشفعون له إلآ شُفِّعوا فيه...))[٣٥٧] واتە : هەر موسوڵمانێك بمرێت و کۆمەڵێك موسوڵمانان کۆ ببنەوە کە ژمارەیان بگاتە سەد کەس و تکای بۆ بکەن لای خوا بێ گومان خوای گەورە تکاکەیان لێ وەردەگرێت . وە لە ڕوایەتێکدا لە(ئیبن و عەباسە)ەوە کە پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی :

((ما من مسلم يموت فيقوم على جنازته أربعون رجلا لا يشركون بالله شيئا إلآ شفعوا فيه))[٣٥٨] .واتە: هەر موسوڵمانێك بمرێت و چل پیاو لەو موسوڵمانانەی کە بە هیچ جۆرێك هاوبەش بۆ خوا بڕیار نادەن تکا و دوعا بکەن بۆ ئەو مردووە خوای گەورە تکاکەیان وەردەگرێت و لێ ی خۆش دەبێت . لە ڕیوایەتێکی تردا: ((... فإن صلاتكم على موتاكم تنور لهم في قبورهم ...))[٣٥٩] واتە : نوێژ کردنتان لەسەر مردووەکانتان گۆڕەکانیان بۆ ڕووناك دەکاتەوە .

---

(٣٥٦) أخرجه : الطبراني ((الكبير)) (١٧/ ٢٤٨ (٧٨٨)) ، والبيهقي ((الشعب)) (٣٣٤٧) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب و الترهيب)) برقم (٨٧٣).

(٣٥٧) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) (٢١٩٥) ، والنسائي في ((السنن الكبرى)) (٢١١٨) ،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (١٨٨١).

(٣٥٨) أخرجه أبو داود في ((السنن)) (٣١٧٠) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن أبي داود)) (٢٧١٤).

(٣٥٩) أخرجه: البيهقي في ((السنن الكبرى)) (٤/٤٨) ، وحسن إسناده الحافظ في ((فتح الباري)) (١/٥٥٣) .

دووم :شایەتی بۆدان و باسکردنی مردووکە بەچاکە لەلایەن خەڵکی یەوە:

لە (**عومەری کوڕی خطاب**)ەوە (رضي الله عنه) پێغەمبەر(ﷺ) فەرمویەتی : ((**...أيما مسلم شهد له أربعة بخير إلا أدخلَهُ الله الجنة**)) ... واتە هەر موسوڵمانێك چوار موسوڵمان شاهێدی بۆ بدەن کە چاکە خوای گەورە دەیخاتە بە هەشتەوە ... ((**قال : قلنا وثلاثة ؟ قال ((ثلاثة)) قال: قلنا وإثنان ؟ قال ((إثنان)) ولم نسأله عن الواحد**))[٣٦٠] واتە: ووتمان سێ کەس ؟ فەرمووی : سێ کەسیش وە پاشان ووتمان : ئەی دوو کەس ؟ فەرمووی: دوو کەسیش بەڵام پرسیاری یەك کەسمان لێ نەکرد . لە ریوایەتەکەی (ئەنەس) (رضي الله عنه) لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) فەرموویەتی : ((**مامن مسلم يموت ويشهد له أربعة أهل ابيات من جيرانه الأدنيين أنهم لا يعلمون منه إلاّ خيرا ...إلاّ قال الله تبارك وتعالى قد قبلت قولكم أو قال ـ بشهادتكم ـ وغفرت له مالا تعلمون**))[٣٦١] واتە : هەر موسوڵمانێك بمرێت و چوار کەس لە دراوسێکانی نزیکی شاهێدی بۆ بدەن کە تەنها خێر و چاکە نەبێت هیچی تریان لێ نە بینیوە خوای گەورە قسەی ئەو چوار دراوسێ نزیکە وەردەگرێت و دەفەرموێت : ئەوا شایەتی ئێوەم بۆ قبوڵ کرد و لەو گوناهانەی کە هەیەتی و ئێوە پێ ی نازانن لە هەر هەمووی خۆش بووم . بۆیە جارێك جەنازەیەك تێپەڕی بەلای هاوەڵە بەڕێزەکاندا بە چاکە باسیان کرد و، وە جەنازەیەکی تر بەلایاندا تێپەڕی بەڵام ئەمەیان بە خراپە باسیان کرد، پێغەمبەر(ﷺ) لە هەردوو حاڵەتەکەدا فەرمووی: (هاتە دی، ئەوەی ئێوە باستان کرد بە چاکە بەهەشتی بۆ مسۆگەر بوو ، وە ئەوەی بە خراپەش باستان کرد دۆزەخی بۆ مسۆگەر بوو ... فریشتەکان شاهیدانی خوان لە ئاسماندا وە ئێوەش شاهیدانی خوان لەسەر زەویدا ((**الملائكة شهداء الله في السماء وأنتم شهداء الله في الارض**)) .

---

(٣٦٠) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (٢٦٤٣) ، والنسائي في ((السنن)) (٥٠/٤) ، والترمذي في ((السنن)) (١٠٥٩) ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٧٥/٤) ، وأحمد في ((المسند)) (٣٠/١) ، و ابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠٢٨) وقال محققه : إسناده صحيح .

(٣٦١) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٢٤٢/٢) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٧٨/١) و صححه على شرط مسلم ووافقه الذهبي ، وابن حبان في ((الصحيح))(٣٠٢٦) و قال محققه: حديث صحيح بشواهده ، ولذلك قالت عائشة (رضي الله عنها) : ((لاتذكروا هلكاكم الاّ بخير)). أخرجه: هناد في ((الزهد)) (١١٦٤) وقال محققه:اسناده صحيح.

وە لە ڕیوایەتێکی تردا ((والمؤمنون شهداء الله في الأرض))[٣٦٢] .واتە : خاوەن باوەڕان شاهیدانی خوان لەسەر زەویدا ، وە شایەتیدانی موسوڵمانانیش هەر لە خۆیانەوە نیە بەڵکو بەهۆی ئەو فریشتانەوەیە کە لەسەر زمانی ئەو موسوڵمانانە شایەتیان بۆ ددەن و باسیان دەکەن بەچاکە، وەکو لەم فەرموودەیەدا هاتووە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((ان لله ملائكة تنطق على ألسنة بني آدم بما في المرء من الخير والشر ...)) [٣٦٣] . واتە : خوای گەورەچەند فریشتەیەکی هەیە کە قسە دەکەن و شایەتی دەدەن لەسەر زمانی خەڵکان بەرامبەر کەسێك بە چاك بێت یان بەخراپ ،مەبەست لە (بنی أدم) شایەتی چینی هاوەڵان و پیاوچاکان و ڕاستگۆو لە خواترسانە نەوەك شایەتی فاسق و دووڕوو بێ بڕوا.

سێ یەم : دوعای موسوڵمان بۆ مردووەکە :

خوای گەورە دەفەرموێت : ﴿وَٱلَّذِينَ جَآءُو مِنۢ بَعۡدِهِمۡ يَقُولُونَ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لَنَا وَلِإِخۡوَٰنِنَا ٱلَّذِينَ سَبَقُونَا بِٱلۡإِيمَٰنِ وَلَا تَجۡعَلۡ فِي قُلُوبِنَا غِلّٗا لِّلَّذِينَ ءَامَنُواْ رَبَّنَآ إِنَّكَ رَءُوفٞ رَّحِيمٌ ١٠﴾ (الحشر: ١٠)[٣٦٤] واتە: ئەوانەی کە دوای چینە بەڕێزەکانی (صحابە) دێن داوا لە خوای گەورە دەکەن و دەڵێن : خوایە لە ئێمەو ئەو برا موسوڵمانانە خۆش ببە کە لە پێش ئێمەوە بە ئیمانەوە ڕۆیشتون ، واتە مردون ، کەوا بوو ئەگەر سودی نەبوایە خوای گەورە باسی نەدەکرد لە قورئاندا ، وە بەبەڵگەی فەرموودەکەی پێغەمبەرە (ﷺ) کە دەفەرموێت :

---

(٣٦٢) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (٣٦٧) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٩٤٩) ، والنسائي في ((السنن))(٢٧٣/١)، وأحمد في ((المسند)) (١٧٩/٣ ـ ٢١١) ، و الترمذي في ((السنن)) (١٠٥٨) ، وابن ماجة في ((السنن)) (١٤٩٢) ، وأنظر: ((أحكام الجنائز)) للشيخ الألباني (ص:٦٠) ، وفي ((صحيح سنن النسائي)) (١٨٢٤) .

(٣٦٣) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٣٧٨/١) وصححه على شرط مسلم ووافقه الذهبي ، والبيهقي في ((شعب الايمان)) (٩٣١٨) ، والديلمي في ((فردوس الأخبار)) برقم (٦٨٤) ، وابن عدي في ((الكامل)) (٢٦١/٧) ، وأورده البخاري في ((المقاصد الحسنة)) (١٢٤) ، والسيوطي في ((الأحاديث المشتهرة)) (١٢٤) ، والعجلوني في ((كشف الخفاء)) (٧٧٩)، وصححه الشيخ الألباني في (صحيح الجامع) (٢١٧٥) ، و (الصحيحة) (١٦٩٤).

(٣٦٤) أنظر :حول الموضوع ((الأذكار)) للنووي (ص: ٢٤١) .

((دعوة المرء المسلم لأخيه بظهر الغيب مستجابه عند رأسه ملك موكل كلما دعا لأخيه بخير قال الملك الموكل به : آمين ولك بمثل)) [٣٦٥] . واته : دوعای کەسێکی موسوڵمان بۆ برای موسوڵمانی خۆی بە نهێنی (واتە بێ ئەوەی پێی بزانێ) گیرایە هەر کاتێ ئەو موسوڵمانە دوعا بکات بۆ براکەی فریشتەیەك لای سەریەوە وەستاوە کە ئیشی گەیاندنی ئەو دوعایەیە بۆ ئەو موسوڵمانەو وەڵامدانەوەی ئەو کەسەیە ـ واتە چینێك لە چینەکانی فریشتە تەنها ئەو ئیشەیان هەیە ـ هەرکاتێ دوعا بکات بۆ برا موسوڵمانەکەی ئەو فریشتەیە وەستاوە لای سەریەوەو (ئامین) دەکات ، واتە : داوای قبوڵ بوونی دوعاکەشدەکات: بۆ خودی ئەو دوعاکارە و دوعاکە دەگەیەنێت بە مردووەکەو بە ئەو برا موسوڵمانەش دەڵێ : چی دوعای خێرت بۆ ئەو مردووە کردووە ئەو دوعایە بۆ تۆشە ، ئەو دوعا کردنە مەبەستی پێی دووکاتە

ـ یەکەمیان : کاتی نوێژی جەنازەکە، دووهەمیان : کاتی ناشتنی مردووەکە . وەك لەم فەرموودانەدادیارە : پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((اذا صليتم على الميت فأخلصُوا لهُ الدعاء)) [٣٦٦]. واتە : گەر نوێژتان کرد لە سەر مردوویەك زۆر بە دڵسۆزانە دوعای بۆ بکەن ، وە هەروەها لە ڕیوایەتێکی تردا لە (عثمان)ەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : هەرکاتێ پێغەمبەر(ﷺ) لە ناشتنی مردوویەك تەواو بوایە دەیفەرموو .. ((استغفروا لاخيكم وسلوا له التثبيت فانه الأن يسأل ...)) [٣٦٧] . واتە : داوای لێ خۆش بوون بۆ ئەم برایەتان بکەن وەداوای بۆ بکەن تا وەڵامی دوو فریشتەکە بداتەوە چونکە ئەو ئێستا پرسیاری لێ دەکرێت . کەواتە ئەو مردووە زۆر زۆر سودی لێ دەبینێت و دوعای زیندوانی پێ دەگات بۆ گۆڕەکەی وە لەوانەیە سزا کەم بکرێتەوە یان لابرێت لەسەری ـ والله اعلم ـ وە ئەو موسوڵمانەی دوعا بکات بۆ برایەکی تری

---

(٣٦٥) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) (٢٧٣٣) ، واحمد في ((المسند)) (٤٥٢/٦) .

(٣٦٦) أخرجه : ابو داود في ((السنن)) (٣١٩٩) ، وابن حبان في ((السنن)) (١٤٩٧) ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٤٠/٤) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠٧٦) وقال محققه اسناده قوي ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابي داود)) (٢٧٤٠) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٢١٦) ، وفي ((الارواء الغليل)) (٧٣٢) ، وفي ((المشكاة)) (١٦٤٧).

(٣٦٧) أخرجه: أبي داود في ((السنن)) (٣٢٢١) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٧٠/١) وصححه ووافقه الذهبي والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٥٦/٤) ، و صححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن أبي داود)) (٢٧٥٨) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٩٤٥) ، وفي ((أحكام الجنائز))(ص:١٩٨) .

موسوڵمانی ئەوا پلە بەرزی و سەربەرزیەکی زۆر بۆ خۆی بەدەست دێنێ لە ژیاندا وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ((من استغفر للمؤمنين والمؤمنات كتب الله له لكل مؤمن ومؤمنة حسنة))[٣٦٨] . واتە : هەرکەسێك داوای لێ خۆش بوون بکات بۆ خوشك و برایانی بڕواداری ئەوا بە ژمارەی هەموو بڕوادارێکی براو وخوشکی چاکەیەکی بۆ دەنوسرێت . واتە بڵێی ((اللهم اغفر للمؤمنين والمؤمنات والمسلمين والمسلمات)) .

چوارم : قەرزدانەوە بۆ مردووەکە :

لەو شتانەی تر کە موسوڵمان سودی لێ وەردەگرێت لە گۆڕەکەیدا بۆ دانەوەی قەرزە کانیەتی لەلایەن زیندووەکانەوە: پێغەمبەر(ﷺ) بۆی ڕوون کردوینەتەوە هەموو موسوڵمانێك ڕۆحەکەی بەند دەکرێت ئەگەر قەرزار بێت هەتاوەکو بۆی دەدرێتەوە ، ئەبو هورەیرە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((نفس المؤمن معلقة ماكان عليه دين [حتى يقضى عنه]))[٣٦٩] . واتە : ڕۆحی خاوەن باوەڕ بەندە بەقەرزەکەیەوە ، ڕاوەستاوە تابۆی دەدرێتەوە کە قەرزەکەیان بۆ دایەوە پاشان ئازاد دەکرێت ، ڕۆحی خاوەن باوەڕ ئەگەر ئەهلی بەهەشتیش بێت ناچێتە بەهەشت تا قەرزەکەی بۆ نەدرێتەوە . . .

لە سەمرەی کوڕی جوندوبەوە (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (پێغەمبەر(ﷺ) ڕۆژێکیان بەرەو ڕومان هات و فەرمووی : کێ لێریە لە بەنی فلان خزمێك یان ناسیاوێك ؟ دەفەرموێت هاوەڵە بەڕێزەکان بێدەنگ بوون عادەتیان وا بوو هەر کە پرسیارێکیان لەلایەن پێغەمبەرەوە (ﷺ) لێ بکرایە بێ دەنگ دەبوون دوای ئەوە پێغەمبەر(ﷺ) دووبارەی کردەوە پاشان یەکێك لە هاوەڵەکان ووتی: ئائەمە یەکێکە لە خزمانی ئەو ، پێغەمبەر (ﷺ) بەیەکێ لە خزمەکانی

---

(٣٦٨) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (١٠/ ١٧٥٩٧) اسناده جيد ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح الجامع)) (٥٩٠٢) .

(٣٦٩) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٢/٤٤٠) ، والترمذي في ((السنن)) (١٠٧٩) ،وابن ماجة في ((السنن)) (٢٤١٣)، والدارمي في ((السنن)) : (٢/٢٦٢) ، والطيالسي في ((المسند)) (٢٣٩٠) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٢/٢٧) و صححه على شرطها ووافقه الذهبي واللفظ له والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٦/٧٦) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٣٠٦١) وقال محققه اسناده صحيح على شرطها ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي)) (٨٦٠) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٩٥٧) .

فەرموو : ((إنَّ صاحبكم قد حُبس على باب الجنة بدَينٍ كان عليه ...))[٣٧٠] . واتە : هاوڕێ مردووەکەتان کە مرد بەند کراوە لە بەردەم دەرگای بەهەشت دا لەسەر قەرزێك کە هێشتا بۆی نەدراوەتەوە .کەواتە خاوەن باوەڕ ئەگەر ئەو قەرزەی کە لە سەرێتی بۆی بدرێتەوە ئەوا سزاکەی لەسەر لادەبرێت ،سەمورەر (رضي الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ((انَّ الرجل الذي مات بينكم قد احتبستْ عن الجنة من أجل الدّين الذي عليه ، فإنْ شئتم فافدوه ، وان شئتم فاسلموهُ إلى عذاب الله))[٣٧١]. واتە : ئەو پیاوەی کە لەناوتاندا مرد بەندکراوە و قەدەغەکراوە لە چوونە ناو بەهەشت ،بە هۆی ئەوە قەرزەی کە لەسەریەتی ، گەر دەتا نەوێت قەرزەکەی بۆ بدەنەوە تا ڕزگاربێت ، یاخود لێ ی بگەڕێن وبیدەنەدەست سزای خوا. [دەفەرموێت : (بینیم خزمانی کەوتنە قەرزدانەوە بۆی تاکو هیچ قەرزێکیان بەسەرمردووەکەوە نەهێشت))][٣٧٢].

وە هەروەها بەڵگەی فەرموودەکەی جابر (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (جارێکیان پێغەمبەر(ﷺ) بانگ کرا بۆ نوێژ کردن لەسەر جەنازەیەك کە نزیکی جەنازەکە بووە فەرمووی : لەوەدەچێ ئەم برایەتان قەرزی لەسەر بوبێت؟ فەرموویان بەڵێ : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : چەندی لەسەرە: ووتیان : دینارێك ، فەرمووی : خۆتان نوێژی لەسەر بکەن من نوێژی لەسەر ناکەم ، ئەبو قەتادە فەرمووی : دینارەقەرزەکە من دەیدەمەوە ، ئەی پێغەمبەری خوا، نوێژی لەسەر بکە. ئنجا پێغەمبەر(ﷺ) نوێژی لەسەر کرد وە دوای ڕۆژێك لە ناشتنی مردووەکە پێغەمبەر(ﷺ) پرسیاری لە قەتادە کرد کە قەرزەکەی داوەتەوە؟ ووتی: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) دوێنێ مردووە فریا نەکەوتووم بۆ ڕۆژیی دوایی دیسان پێغەمبەر(ﷺ) بە قەتادەی فەرموو قەرزەکەت داوەتەوە؟ قەتادە فەرمووی: (الحمدلله) ، پاشان پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی ((الأن حين بردت

---

(٣٧٠) أخرجه : أحمد (٢٠١٥٧) وقال محققه : اسناده صحيح ، و الحاكم في ((المستدرك)) (٢/٢٥) ، وصححه الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص:٢٦) .

(٣٧١) أخرجه: الحاكم (٢/٢٥) وصححه على شرطهما و وافقه الذهبي ، وصححه الشيخ الألباني ايضاً على شرطهما في ((أحكام الجنائز))(٢٦) .

(٣٧٢) أخرجه: أبو داود في ((السنن)) (٣٣٤١) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن أبي داود)) (٢٨٥٨) .

عليه جلده))[٣٧٣]. فەرمووی : ئا ئێستا سزاکەی لەسەر لابرا و پێستی سارد بووەوە. پێغەمبەر (ﷺ) سەبارەت بە قورس و گرانی سزای قەرزار ڕوونی کردوەتەوە ، وەك عمری کوڕی جەحش (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (پێغەمبەر(ﷺ) دانیشت بوو لە ناو مزگەوتدا لەوجێگەیە کە جەنازەمان لێ دادەنا ، وە سەری بەرزکردەوە بۆ ئاسمان و دوایی سەری دانەواند ، ئینجا دەستی بە ناوچەوانیەوە گرت و فەرمووی :(**سبحان الله ، سبحان الله ما انزل الله من التشديد!**) واتە: خوای گەورە چەند قورس و گرانی یەکی دابەزاندووەتە خوار؟ دەفەرموێت: کە ئەوەمان گوێ لێ بوو زانیمان و بێ دەنگ بووین وە بۆ ڕۆژی دوای ئەو پرسیارم کردو ووتم: ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) ئەم قورس و گرانی یە چی یە هاتۆتەخوار ؟ فەرمووی : سەبارەت بە قەرزە سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە گەر پیاوێك شەهید بێت لە پێناوی خواداو زیندو بکرێتەوە دیسان بکوژرێت و شەهید بکرێت و جارێکی تر زیندو بکرێتەوە و شەهید بێتەوە گەر قەرزار بێت ناچێتە بەهەشتەوە تاوەکو قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە)[٣٧٤] .

پێنجەم : پاسەوانی کردن لە پێناوی خوادا :

(**فضالة بن عبيد**) (رضي الله عنه) دەفەرموێت پێغەمبەر(ﷺ) فەرموی: ((**كل ميت يختم على عمله الا الذى مات مرابطا فانه ينمولَهُ عمله الى يوم القيامة ..**))[٣٧٥] . واتە : هەر

---

(٣٧٣) أخرجه: الحاكم في ((المستدرك)) (٥٨/٢) وصححه ووافقه الذهبى ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (٧٤/٦)، وأحمد في ((المسند)) (٣٣٠/٣) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٩/٣) رواه أحمد و إسناده حسن ، وحسن اسناده ايضاً الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص/:٢٧).

(٣٧٤) أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٢٨٩/٥) ، والنسائي في ((السنن)) (٣١٥/٧) ،والحاكم في ((المستدرك)) (٢٥/٢) وصححه ووافقه الذهبي ،وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن للنسائي)) (٤٣٦٧) ولفظه ((كان رسول الله (ﷺ) قاعدا حيث توضع الجنائز ، فرفع رأسه قبل السماء ثم خفض بصره فوضع يده على جبهته فقال (سبحان الله، سبحان الله ، ما أنزل الله من التشديد) قال : فعرفنا وسكتنا (وفزعنا) حتى إذا كان الغد سألت رسول الله فقلت يا رسول الله ما هذا التشديد الذى نزل ؟ قال : في الدّين ، والذي نفسى بيده لو أن رجلا قتل في سبيل الله ثم احيي ثم قتل ، ثم احيي ثم قتل ، وعليه دين ، ما دخل الجنة حتى يقضى عنه دينه)) .

(٣٧٥) أخرجه: مسلم في ((الصحيح)) (٤٩١٥) ، وأحمد في ((المسند)) (٢٢٠/٦) ، والنسائي في ((السنن)) (٣٩/٦)، والترمذي في ((السنن)) (١٦٢١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٤٦٢٤) وقال محققه اسناده صحيح واللفظ له ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي)) (١٣٢٢) ،وفي ((السلسلة الصحيحة)) (٥٤٩) .

مردوویەك كە دەمرێت مۆر دەدرێت لە نامەی كردەوەكانی و كۆتایی پێ دەهێنرێت تەنها موسوڵمانێك نەبێ كە پاسەوانی كردبێ لە پێناوی خوادا دژ بە دوژمنانی خوا . ئەو كارە چاكەكانی گەشەی پێ دەدرێت بۆی و زیاد دەكرێت تا ڕۆژی قیامەت .وفي رواية ((من رابط يوماً أو ليلة كان له كصيام شهر للقاعد ، ومن مات مرابطاً في سبيل الله أجرى الله له اجره الذي كان يعمل : اجر صلاته و صيامه ونفقته ...))[٣٧٦] . واتە : هەركەسێك تەنها شەوێك یان ڕۆژێك پاسەوانی كرد بێت پاداشتەكەی وەك بە ڕۆژوو بوونی مانگێكە بۆ كەسێكی دانیشتوو لە ماڵی خۆی . وە هەر كەسێك لە كاتی پاسەوانی كردندا لە پێناوی خوادا مرد بێت، خوای گەورە پاداشتی نوێژ و ڕۆژووە و پارەی خەرجیەكانی و ئەو كارانەی ئەنجامی داوە بۆ درێژە پێ دەدات و بەردەوامی دەكات.

شەشەم : خێرو چاكەی بەردەوام و نەبڕاوە لەدوای خۆی (صدقة جارية):-

پێغەمبەری خوا (ﷺ) دەفەرموێت: ((... إذا مات ابن ادم انقطع عمله الا من ثلاث: صدقه جارية أو علم ينتفع به أو ولد صالح يدعو له))[٣٧٧] .

واتە : ئادەمیزاد كە مرد كۆتایی بە كردەوەكانی دەهێنرێت تەنها لە سێ شت نەبێت خێرێكی نەبڕاوە یان زانستێك سودی لێ وەربگیرێت یان منداڵێكی چاك دوعای بۆ بكات . ئەو چاكە و خێرە نەبڕاوانە پێغەمبەر(ﷺ) لە سێ فەرموودەدا بۆی ڕوونكردوینەتەوە.

فەرموودەی یەكەم: ئەنەس (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە: لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) كە دەفەرموێت: ((سبع يجري للعبد أجرهن وهوفي قبره بعد موته : من علم علما أو اجرى نهرا أو حفر بئرا اوغرس نخلا او بنى مسجدا او ورث مصحفا او ترك ولدا يستغفر له بعد موته ...))[٣٧٨] .

---

(٣٧٦) أخرجه : الطبراني (الكبير) (٩١٧٩) ، أحمد (٢٣٧٢٧) وقال محققه الأرناؤوط : حديث صحيح .

(٣٧٧) أخرجه: مسلم في ((الصحيح)) (١٦٣١) ، وابو داود في ((السنن)) (٢٨٦٣)، و في رواية : ((ثلاث تنال المؤمن بعد وفاته : الولد الصالح يدعو له من بعد وفاته فيناله أجر دعائه ، و الرجل يترك الصدقة في الموضع الصالح فتنفذ لوجهها ، و الرجل يعلم العلم الصالح فينتهى به عن المعاصي)) انظر : ((جامع بيان العلم)) لابن عبد البر رقم (٧١/١)) رقمه (٥٥) وقال محققه : الحديث صحيح.

(٣٧٨) أخرجه: البزار(١٤٩) ، وابونعيم (الحلية) (٢/ ٣٤٣) ، والديلمي في (الفردوس) (٣٤٩٢) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((الصحيح الجامع)) (٣٦٠٢) .

واتە: هەرکەسێك زانیاریەك فێری یەکێك بکات دوای خۆی [بە پلەی یەکەم زانیاری (العلوم الاسلامیة) کە قورئان و سوننەتە پاشان هەندێ زانستی دنیایی کە سودمەند بێت] یاخود ڕێڕەوی ڕووبارێکی گواستبێتەوە ، یان جۆگەیەك ئاوی بۆ ناو چەیەك برد بێت ، یاخود بیرێکی ئاوی هەڵکەند بێت ، یاخو خورما (یان درەختێکی) ڕوواند بێت ، یاخود مزگەوتێکی بنیات نابێت ، یاخود قورئانێکی دەس نووسی لە دوای خۆی بەجێ هێشت بێت ، یاخود منداڵێکی لە دوای خۆی بەجێ هێشت بێت داوای لێ خۆش بوونی بۆ بکات .

فەرموودەی دووەم : پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((**إن مما يلحق المؤمن من عمله وحسناته بعد موته عِلماً علّمهُ ونشره، وولدا صالحا تركه، أو مصحفا ورثه، أو مسجدا بناه ، أو بيتا لإبن السبيل بناه ، أو نهرا أجراه، أو صدقة أخرجها من ماله في صحته وحياته يلحقه من بعد موته**))[٣٧٩] واتە : لەوانەی کە خاوەن باوەڕ پێی دەگات لە کردەوە چاکەکانی خۆی دوای مردنی ، زانستێکە کە فێری بوو بێت و خەڵکانی فێرکردبێت و بڵاوی کردبێتەوە،[٣٨٠] .

وە هەروەها کوڕێکی چاکەکار کە لە دوای خۆی بەجێ ی هێشتبێت ، وە یاخود قورئانێکی لە دوای خۆی بەجێ هێشت بێت، یاخود مزگەوتێکی دروست کردبێت ، یاخود خانوویەکی بۆ ڕێبوار دروست کرد بێت ،وەیاخود جۆگەیەکی هەڵبەستبێت کە خەڵکی سوودی لێ ببینن ، یاخود خێر وچاکەیەکی بەردەوام لە ماڵ و سامانی خۆی ئەنجامدا بێت لە کاتی لەش ساغی و ژیانی دنیایدا ، وە لە دوای مردنیشی بەردەوام بووبێت .

فەرموودەی سێیەم : هەڵکەندنی گۆڕ بۆ مردوو ، ئەبو رافع (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی : ((**... من حفر لّميتٍ قبراً فاجَنَّهُ فيه أجرى الله لهُ من الأجرِ كأجرِ مسكنٍ اسكنه إلى يوم القيامة**))[٣٨١]. واتە: هەر کەسێك گۆڕێك بۆ مردوویەك

---

(٣٧٩) أخرجه :ابن ماجة في ((السنن)) (٢٤٢) ، وابن خزيمة (٢٤٩٠) ، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٩٨) ، وفي ((صحيح الترغيب والترهيب)) (٧٤) .

(٣٨٠) بەڵام زانستەکە شەرعی بێت واتە بە گوێرەی قورئان و سونەت بێت ، لەوە دەچێت ـ والله أعلم ـ زانستی دنیاش بگرێتەوە یاخود پیشەیەك کە بۆ بەرژەوەندی و سوودی دنیای کەڵکی لێ وەربگیرێت

(٣٨١) أخرجه : الحاكم (٣٥٤/١) وصححه و وافقه الذهبي ،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب)) (٣٤٩٢).

هەڵ بکەنێت و تیایدا بیشارێتەوە، خوا پاداشتی ئەو کارەی بۆ بەردەوام دەکات وەك پاداشتی یەکێك خانوویەکی بۆ هەژایك کرد بێت وە تیایدا نیشتەجێ ی کرد بێت تا ڕۆژی کۆتایی .

حەوتەم : جێ بەجێ کردنی ئەو نەزرەی کە مردووەکە لەسەر خۆی بڕیاردراوە و نەی توانیوە ئە نجامی بدات وەکو ڕۆژوو وحەج[٣٨٢] کە دوای خۆی بۆی جێ بەجێ بکرێت سوودی لێ دەبینێت.

ئیبن و عەباس (رضي الله عنه)دەفەرموێت : ((إن إمراة ركبت البحر فنذرت ، لو أن الله تبارك وتعالى أنجاها أن تصوم شهرا ، فأنجاها الله عز وجل فلم تصم حتى ماتت فجاءت قرابة لها (إما أختها أو إبنتها) إلى النبي (ﷺ) فذكرت ذلك له فقال : ((أرأيتك لو كان عليها دين أكنت تقضينه ؟) فقالت : نعم ،قال (فدين الله أحق أن يقضى،(فـ)[أقض عن أمك]))[٣٨٣] واتە : ئافرەتێك سواری کەشتیەك بوو دوای ئەوە زریانێك هەڵی کردو ئەویش نەزری کرد لەسەر خۆی گەر خوای گەورە ڕزگاری بکات یەك مانگ بەڕۆژوو ببێت ئەوە بوو خوای گەورە ڕزگاری کردوو نەزرەکەی نەهێنایە دی تاوەکو وەفاتی کرد ، وە خزمێکی (خوشکەکەی یان کچەکەی بوو) هاتە لای پێغەمبەر(ﷺ) وە بۆی گێڕایەوە ، وە پێغەمبەر(ﷺ) پێی فەرموو : ئایا ئەگەر قەرزاری خەڵك بوایە تۆ قەرزەکەت بۆ ئەدایەوە ؟ ووتی: بەڵێ ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : قەرزی خوای گەورە شایستە ترە ، قەرزەکە بدەرەوە لە جیاتی دایکت . وە هەروەها پاداشتی خێرکردن بۆ مردوو لە خزمی خۆیەوە پێی دەگات و سوودی لێ دەبینێت .

لە ڕیوایەتێکی تردا (ابن عباس) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ئافرەتێکی تر هاتە خزمەتی پێغەمبەر (ﷺ) ووتی : من خوشکەکەم مردووە و قەرزاری ڕۆژووی (نەزری) دوو مانگی بەدوای یەکدایە؟ پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی : ((أرايتك لو كان على أختك دَيْنٌ اكنت قضيتيه ؟)) واتە : گەر خوشکەکەت قەرزاری کەسێك بێت ئایا تۆ قەرزەکەی بۆ دەدەیتەوە؟

---

(٣٨٢) أنظر هذا الموضوع بتوسع في ((أحكام الجنائز)) (ص: ٢١٣ـ ٢١٧)، و في ((تمام المنة)) (صفحة:٤٢٧)،و فتاوى علماء البلد الحرام) (ص: ٨٠٣).

(٣٨٣) أخرجه: أبو داود (٣٣٠٨)، والنسائي (١٤٣/٢)، وأحمد (١٨٦١) ، والبيهقي (الشعب)(٢٥٥/٤) ، و صححه الشيخ الألباني في ((صحيح أبي داود)) (٢٨٢٩) ، وصحيح النسائي (٣٥٧٣) ، و في ((أحكام الجنائز)) (ص : ٢١٤)

ووتی بەڵێ . پێغەمبەر (ﷺ) فەرمووی ((فحق الله احق))[٣٨٤] . واتە : قەرز و مافی خوا لە پێشترە بۆ دانەوە .

وە پرسیاریان لە ئیبن و عەباس کرد (رضی الله عنه) ووتیان : ئەو کەسەی لە ڕەمەزان دا نەخۆش دەکەوێ و دەمرێت و ڕۆژووی ڕەمەزانی نەگرتووە ئایا خزمانی چی بۆ بکەن ؟ ئەویش فەرمووی: ئەگەر لەمانگی ڕەمەزاندا نەخۆش کەوت و مرد، وە نەیتوانی ڕۆژوو بگرێت ئەوا خزمانی دەتوانن لە جیاتی هەر ڕۆژێك خواردنی هەژارێك بدەن بۆی وە پێ ی دەگات . بەڵام ئەگەر نەزر بێت بێگومان دەبێت بەڕۆژوو بن و کەفارەت جێ ی ناگرێتەوە)[٣٨٥] وە هەروەها ئیبن و عەباس دەفەرموێت : ((إن إمرأة من جهينة جاءت الى النبي (ﷺ) فقالت : إن أمي نذرت أن تحج فلم تحج حتى ماتت أفأحج عنها ؟ قال: حجي عنها أرأيت لو كان على أمك دين أكنت قاضيه ؟ أقضوا الله فالله أحق بالقضاء))[٣٨٦] .

واتە: ئافرەتێك لە جوهەینەوە هاتە خزمەت پێغەمبەر(ﷺ) ووتی : دایکم نەزری کردبوو لە سەر خۆی حەج بکات بەڵام حەجی نەکرد تاوەکو وەفاتی کرد ئایا دەتوانم حەجەکەی بۆ بکەم ؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : حەجی بۆ بکە لە جیاتی ئەو ئەگەر دایکت قەرزاری یەکێك بوایە جێ ی خۆی نەبوو کە قەرزەکەی بۆ بدەیتەوە ؟ قەرزەکەی بۆ بدەنەوە چونکە قەرزی خوای گەورە شایستە ترە بدرێتەوە .

هەشتەم : ئەو کارە چاکانەی کوڕی خێرخوازی مردووەکە ئە نجامی دەدات:

باوك خاوەنی کوڕە و خاوەنی سامان و کردەوەی کوڕەکەیەتی وەکو پێغەمبەر(ﷺ) بە ئیبن عومەری(رضی الله عنه) فەرموو : ((أنت ومالك لأبيك)) واتە : تۆ و سامان و ماڵەکەشت هی باوکتە، وە عائیشە (رضي الله عنها) دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) کە فەرموویەتی :

---

(٣٨٤) أخرجه: ابن خزيمة في ((الصحيح)) برقم (٢٠٥٥) وقال محققه الشيخ الألباني رحمه الله : اسناده صحيح على شرط مسلم .

(٣٨٥) أخرجه : أبو داود في ((السنن)) (٢٤٠١) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن أبي داود)) (٢١٠١) ، وفي ((أحكام الجنائز)) (ص:٢١٥)

(٣٨٦) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (١٨٥٢) .

((إن أطيب ما يأكل الرجل من كسبه وإن ولده من كسبه)) [٣٨٧]. واتە : شیرین ترین شتێك كە پیاو خواردبێتی ئەوەیە كە بە ڕەنجی خۆی كردبێتی منداڵیش لە چاكترین ڕەنجی خۆیەتی ، واتە وەك ((صدقة جارية)) وایە چونكە تا ئەو كوڕە نوێژو ڕۆژوو و عیبادەت بكات لە ژیانی دنیایدا چەندە بۆ خۆی دەنووسرێت ئەوەندە بۆ دایك و باوكی دەنووسرێت (والله أعلم).

پێغەمبەر(ﷺ) ڕوونی كردۆتەوە ئەگەرمنداڵێكی چاك دوعا بكات یان داوای لێخۆش بوون بكات بۆ باوك و دایكی دەگات پێیان وە سوودی لێ دەبینن .

پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ئەگەر ئادەمیزاد مرد كردەوەكانی كۆتایی پێ دێن تەنها لە سێ شت نەبێت (كە دەقەكەی لەوەپێش باسكرا) ئینجا یەكێك لەو سیانە ((... ولد صالح يدعو له)) واتە : كوڕێكی چاكەكار لە دوای خۆی كە بۆی بپاڕێتەوە)[٣٨٨] .

وە ئەنەسی كوڕی مالیك (رضي الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((حەوت شت هەن پاداشتەكەی دەگات بە مردووەكە لە گۆڕەكەیدا دوای مردن .... كە دواهەمینیان ..... ((أو ترك ولداً يستغفر له بعد موته))[٣٨٩] واتە : منداڵێكی دوای خۆی جێ هێشت بێت كە داوای لێ خۆش بوونی بۆ بكات. ئەمەش نەك لە گۆڕ بەڵكو لە بەهەشتیشدا سوودی پێ دەگات بە بەڵگەی فەرموودەكەی ئەبو هەرەیرە (رضي الله عنه) كە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت :

((إن الله ليرفع درجة العبد الصالح في الجنة فيقول يارب أنّى لي هذه ؟ فيقول : بأستغفار ولدك لك))[٣٩٠] واتە: خوای گەورە پلەی بەندەی چاكە كاری خۆی بەرز دەكاتەوە لە بەهەشتدا ئەویش دەڵێت :خوایە ئەم پلە بەرزەم بەهۆی چی یەوە دەست كەوت؟ خوای گەورەش پێی

---

(٣٨٧) أخرجه : النسائي في ((السنن)) (٢/٢١١) ،و ابن ماجة في ((السنن)) (٢١٣٧) ، و أحمد في ((السنن)) (٦/٤١) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٢/٤٦) وصححه على شرطهما ووافقه الذهبي وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن النسائي)) (٤١٤٧) وفي صحيح ((سنن ابن ماجة)) (١٧٣٨) ، وفي ((المشكاة)) (٢٧٧٠) .

(٣٨٨) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) : (١٦٣١) .

(٣٨٩) أخرجه : البزار، وحسنه الشبيخ الألباني في ((الصحيح الجامع)) : (٣٦٠٢)

(٣٩٠) أخرجه: أحمد (١٠٦١٠) وقال محققه اسناده حسن ، وابن أبي شيبة (١٠/٣٩٦)، وابن ماجة (٣٦٦٠)، والبزار (٣١٤١)، والبيهقي (٧/٧٨)،وحسنه الشيخ الألباني في ((الصحيحة)) (١٥٩٨) و ((صحيح ابن ماجة)) (٢٩٥٣) و((صحيح الجامع)) (٣٦٠٢)

دەفەرموێت: بەهۆی داوای لێخۆشبوونی منداڵەکەت بۆت لە دوای تۆ)[٣٩١] واتە : داوای لێخۆشبوونی بۆ باوك و دایکی کردووە وە ئەو دوعایانە بۆەتە هۆی پلە بەرز کردنەوەی پلەی باوکی لە بەهەشتدا. وە هەروەکو ووترا کوڕی چاك هەر کردەوەیەکی چاك بکات بۆ دایك و باوکی دوای مردنیان پێیان دەگات ، وە ئەگەر ئەوانیش لێ ی بێ ئاگابن و وەسێتیان بۆ نەکردبێت بەهەمان شێوە هەر پێیان دەگات بە بەڵگەی فەرموودەکەی ئیبن و عەباس (رضي الله عنه) کە دەفەرموێت : (سەعدی کوڕی عوبادە (رضي الله عنه) دایکی وەفاتی کرد لە کاتێکدا کە ئەو لەوێ نەبوو (واتە لە مەدینە) کە گەڕایەوە ووتی ئەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) دایکم وەفاتی کردووە من لێرە نەبووم ئەگەر شتێکی بۆ بکەم بەخێر سودی پێ دەگەیەنێت پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی بەڵێ ، سەعدیش فەرمووی ئەوا تۆ شاهید بە ئەو باخەم کە هەمووی هاتۆتە بەرهەم هەرهەمووی خێر بێت بۆ دایکم ...)[٣٩٢] .

گەیشتنی چاکەی منداڵ بۆ دایك و باوك تەنها بەمەرجێك دەبێت ئەویش ئەوەیە کە ئەو دایك و باوکە موسوڵمان وخاوەن باوەڕ بووبن، وەلەسەر ئەو بیرو باوڕە پاك و بەرزەش مردبن ... بە بەڵگەی فەرموودەکەی (عبدالله بن عمرو بن العاص) (رضي الله عنه): کە باپیرەی خۆی کافر بوو وە لە نەفامیدا مردبوو واتە (زەمانی جاهلی) وەسێتی کردبوو لەسەرە مەرگیدا کە(١٠٠) عەبدی بۆ ئازاد بکەن واتە کوڕەکانی (هشام) یان (عمرو) ، ئەوە بوو هیشام (٥٠) عبدی ئازاد کرد، وە (٥٠) ی مایەوە ، لەسەر (عمرو) ئینجا (عمرو) هاتە خزمەت پێغەمبەر(ﷺ) و پرسیاری لێ کرد ئایا ئەویش ئەوەی کە ماوە تەواوی بکات ؟ پێغەمبەریش (ﷺ) فەرمووی: ((إنه لو كان مسلما فأعتقتم أوتصدقتم عنه أو حججتم عنه بلّغه ذلك)) وفي رواية : ((فلو كان أقر

---

(٣٩١) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٥٠٩/٢) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٣٦٦٠) ، وقال ابن كثير في((البداية النهاية)) (٣٩٣/٢) رواه أحمد واسناده صحيح ، وحسن اسناده الحافظ العراقي في ((الاحياء)) (٩٨٢)، وحسنه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٢٩٥٣) ، وفي ((صحيح الجامع)) (١٦١٧) وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٥٩٨) .

(٣٩٢) أخرجه: البخاري في ((الصحيح)) (٢٧٧٠) ، وابو داود في ((السنن)) (٢٨٨٢) ، والنسائي في ((السنن)) (١٣٠/٢) ، والترمذي في ((السنن)) (٦٦٩) ،وأحمد في ((المسند)) (٣٠٨٠) واللفظ له، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن أبي داود)) (٢٠٥٦) ، وفي ((صحيح سنن النسائي)) (٣٤١١) ، وفي ((صحيح سنن الترمذي)) (٥٣٧) .

بالتوحيدفصمت أو تصدقت عنه نفعه ذلك))[٣٩٣] واتە: گەر باوکت موسوڵمان بوایە ئێوە عبدتان بۆ ئازاد بکردایەو حەجیشتان بۆ بکردایە،و خێر و چاکەشتان بۆ بکردایە پێی دەگەیشت. لە ڕیوایەتێکدا: گەر باوکت باوەڕی بە تاك و تەنهای خوا ببوایە ، تۆ ڕۆژووت بۆ بگرتایە یاخود خێرو چاکەت بۆ بکردایە ئەو سوودی لێ وەردەگرت .

بەو شێوەیە هەمو چاکەو خێرێك ئەگەر کوڕو کچ بیکەن تا وەکو پیر دەبن لەسەری دەگات بە دایك و باوکیان لە گۆڕەکەیاندا ، کەواتە هەموو چاکەیەکی کوڕو کچ بۆ باوکی لە مەسەلەی گەیشتن پێی و سود لێ وەرگرتنی تەنها بەستراوە بەیەك مەرجەوە ئەویش موسوڵمان بونیانە ، وە هەروەها چاکە کردن لەگەڵ خزمان و دۆستانی دایك و باوکدا ئەویش بە چاکە کردن دانرێت لەگەڵ باوك و دایکدا لە دوای مردنیان وەکو ئیبن و عومەر (رضي الله عنه) لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) دەیگێڕێتەوەو کەفەرموویەتی : ((من أحب أن يصل أباه في قبره ، فليصل إخوان أبيه بعده...))[٣٩٤] واتە : هەرکەسێك پێی خۆشە چاکە بکات لەگەڵ باوکیدا لە گۆڕەکەیدا ئەوا با چاکە و بەسەرکردنەوە بکات لەگەڵ دۆستان و خزمانی باوکیدا لە دوای مردنی .

سەردانی مردووەکان لە گۆڕدا لە نێوان خۆیاندا

ئەبو قەتادە دەفەرموێت : پێغەمبەر (ﷺ) فەرموویەتی: ((إذا ولي أحدكم أخاه فليحسن كفنه فانهم يتزاورون في قبورهم ويتزاورون في اكفانهم ...))[٣٩٥] واتە : هەرکەسێك لەئێوە گەر کفنێکی بۆ براکەی خۆی کرد با کفنێکی چاکی بۆ بکات (واتە کفنێکی پاکی تازە) چونکە ئەوانە بەکفنەکانیانەو سەردانی یەکتری دەکەن لە گۆڕدا.

لە ڕیوایەتێکی تردا: جابرە دەگێڕێتەوە (رضي الله عنه) لە پێغەمبەرەوە (ﷺ) کە فەرموویەتی: ((حسنوا اكفان موتاكم ، فانهم يتباهون ويتزاورون في قبورهم)) [٣٩٦] .واتە : کفنی

---

(٣٩٣) أخرجه : أبي داود في ((السنن)) (٢٨٨٣) والبيهقي في ((السنن)) (٢٩٧/٦) والسياق له، وحسن اسناده الشيخ الألباني في ((صحيح سنن أبي داود)) (٢٥٠٧) ، وفي ((أحكام الجنائز)) (ص : ٢١٨) .

(٣٩٤) أخرجه : ابن حبان في ((الصحيح)) (٤٣٢) وقال محققه اسناده صحيح على شرط البخاري .

(٣٩٥) أخرجه : الترمذي في ((السنن)) (٩٩٠) ، وابن ماجة في ((السنن)) (١٤٧٤) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٢٠٥) وفي ((السلسلة الصحيحة)) (١٤٢٥) وفي ((صحيح الجامع)) (٨٤٥) .

(٣٩٦) أخرجه الحارث بن أبي اسامة في ((المسند)) و ابن عدى في ((الكامل)) (١٠٥/٣) وقال السيوطى في ((اللآلي المصنوعة)) (٢٣٤/٢): حسن صحيح ، وله طرق و شواهد كثيرة ذكرتها في ((شرح الصدور)) (ص : ١٨٧) .

مردووەکانتان با باش بێت چونکە ئەوان شانازی دەکەن بە کفنەکانیانەوە و سەردانی یەکتر دەکەن لە گۆڕەکانیاندا .

ئیبن و قەیم (رحمه الله) دەفەرموێت : (ڕۆحەکان هەموویان دوو جۆرن جۆرێکیان سزا دراو و بەند کراون ، جۆرەکەی تریان کامەران و بەختەوەرو ئازاد و گەڕۆکن، وەسزا دراوەکان سەرقاڵن بە چەشتنی سزاوە بۆیە ناتوانن سەردانی خزم و کەسان و دۆستانی خۆیان بکەن لە گۆڕدا بەڵام ڕۆحە خۆش گوزەرانەکان بۆیان هەیە بچن بۆ هەموو شوێنێك ، ئەوانە بەیەك دەگەن ، و سەردانی یەکتر دەکەن ، و یادی ژیانی دنیا دەکەنەوەو بەسەرهاتی دنیا بۆ یەکتر دەگێڕنەوە ، وە هەموو ڕۆحێك لەگەڵ هاوویێنەی ئاستی خۆیدایە دەبێت لە گۆڕدا وە ڕۆحی پێغەمبەریش(ﷺ) لەگەڵ (الرفيق الأعلى) دایە وەك خوای گەروە دەفەرموێت :

﴿وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَٱلرَّسُولَ فَأُوْلَٰٓئِكَ مَعَ ٱلَّذِينَ أَنْعَمَ ٱللَّهُ عَلَيْهِم مِّنَ ٱلنَّبِيِّـۧنَ وَٱلصِّدِّيقِينَ وَٱلشُّهَدَآءِ وَٱلصَّٰلِحِينَۚ وَحَسُنَ أُوْلَٰٓئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾﴾(النساء: ٦٩).

واتە: هەرکەسێك گوێڕایەڵی خواو پێغەمبەری خوا بکات ئەوە لەگەڵ ڕاستگۆیان و پیاو چاکان و شەهیدەکان دایە . بۆیە ئەم لەگەڵ دا بوونە تایبەتە بەژیانی دنیاو ژیانی بەرزەخ و قیامەتە وە ((المرأ مع من أحب)) واتە: ئادەمیزادی موسوڵمان لەگەڵ ئەو کەسەدایە خۆشی ویستووە واتە لەگەڵ برایانی موسوڵمانی خۆیدا چۆن لە ژیانیدا هاوشێوەو تێکەڵی یەك بوون لە گۆڕیشدا بەو شێوەیەن واتە لەو سێ قۆناغەدا)[٣٩٧] .

نوێژ کردنی مردووەکان لە گۆڕەکانیاندا

ئایا مردوو نوێژ دەکات لە گۆڕەکەیدا ؟ لەوەڵامدا دەڵێین : بەڵێ : بەبەڵگەی فەرموودەکەی ئەنەس کە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((مررت على موسى ليلة أسري بي وهو قائم يصَلى في قبره عند الكثيب الاحمر))[٣٩٨] واتە : ... تێپەڕیم بەلای موسادا لەو شەوەی شەو ڕەویم پێ کرا بینیم موسا (عليه السلام) وەستابوو بە پێوە لە گۆڕەکەیدا نوێژی دەکرد لای

---

(٣٩٧) ابن القيم في كتاب ((الروح)) (ص: ١٧) .

(٣٩٨) أخرجه : المسلم في ((الصحيح)) (٢٣٧٥) وأحمد في ((المسند)) (١٤٢/٣) ، والنسائي في ((السنن)) (٢٢٤/٣) ،وابن حبان في ((الصحيح)) (٥٠) وقال محققه: إسناده صحيح على شرط مسلم .

تەپۆڵکە سورەکەوە ، ئەمەش تابیەت نیە بە پێغەمبەر موساوە(علیه السلام) بەڵکو بۆسەرجەم پێغەمبەرانی تەرە (علیهم الصلاه والسلام) بە بەڵگەی فەرموودەکی ئەنەسەوە کە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((الانبیاء أحیاء فی قبورهم یصلون))[٣٩٩] واتە : پێغەمبەران زیندوون لە گۆڕەکانیاندا نوێژ دەکەن ..

ئیبن و ڕەجەب (رحمه الله) دەفەرموێت : (هەندێ لەکەسانی بەرزەخ و ناوگۆڕ خوای گەورە ڕێزی لێ گرتوون بەوەی کارە کانیانی بۆ بەردەوام کردوون لە ژیانی بەرزەخیاندا ، ئەگەر پاداشتیشی لەسەر وەرنەگرن بەڵام شاد و کامەران دەبن پێی وەك چۆن ئەهلی بەهەشت و فریشتە بەڕێزەکان شادو کامەرانن بەزیکرو یادی خواو عیبادەت ، هەرچەندە پاداشتیشیان نی یە بەڵام بەو شێوەیە ئەو زیکر و یاد و خوا پەرستیە لای کەسانێك کە ئەهلی ئەوە بن ، زۆر خۆشی و شادی لێ وەردەگرن ، و پێیان خۆشترە لە هەموو چێژو خۆشی دنیا . خوای گەورە ئەو چاکانە درێژەی پێ دەدات بۆیان لە ژیانی گۆڕیاندا بۆ ئەوەی زیاتر بەختەوەر بن وە هیچ کەسێك بە وێنەی سوودو لەزەت وەرگرتن لە یادو بەندایەتی خوا لەزەتی وەرنەگرتووە لە هیچ شتێکی تری دنیا وەك باوەڕدار ئەو چێژو لەزەتەی وەرگرتووە)[٤٠٠] .

شێخی ئەلبانی (رحمه الله) دەفەرموێت : ((ئیبن التین) کە یەکێکە لەوانەی کە هەستاون بە ڕاڤەکردنی (صحیح البخاري) کەوتوویەتی ((الموتی لا یصلون)) واتە: مردووەکان نوێژ ناکەن لە گۆڕەکانیاندا : شێخ ئەلبانی دەفەرموێت : ئەوە ڕاست نی یە وەهیچ دەقێکیش نەهاتووە دژی ئەوە بوەستێ بەڵکو هاتووە کە ئەو ووتەیە بڕوخێنێت وە پووچی بکاتەوە کە ئەویش نوێژ کردنەکەی پێغەمبەر موسایە لە گۆڕەکەیدا . وەکو پێغەمبەر(ﷺ) لەشەو ڕەویەکەیدا بینی وە هەروەها سەرجەم پێغەمبەران لە دوای مردنیان لە ((بیت المقدس)) نوێژیان کردووە بە جەماعەت وە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) هاتووە کە پێغەمبەران زیندوون لە گۆڕەکانیان دا نوێژ دەکەن بەڵکو دەفەرموێت لەوە گشتی تر بەڵگە هاتووە کە ئەویش لە فەرموودەکەی (براء) دا

---

(٣٩٩) أخرجه : البزار في ((المسند)) (٢٥٦) ، و ابو یعلی في ((المسند)) (٣٤٢٥) ، وابن عدی في ((الکامل)) (٢/٩٠) ، وصححه الشیخ الألباني في ((السلسلة الصحیحة)) (٦٢١) وفي ((صحیح الجامع)) (٢٧٩٠) وفي ((أحکام الجنائز)) (ص: ٢٧٧) .

(٤٠٠) ابن رجب في ((اهوال القبور)) (ص : ٥٢) .

هاتووە لە پرسیاری دووفریشتەکە لە گۆڕدا کە بە ئادەمیزادە موسوڵمانەکە دەڵێن دانیشە ئەویش دادەنیشێت پاشان لێی دەپرسن ئەو کەسەی کەوا نێراوە بۆ ناوتان کێیەو تۆ چ شایەتیەك دەدەی بەرامبەری ئەویش دەڵێ: ((**دعوني حتى أُصلي**)) واتە: وازم لێبێنن تا نوێژەکەم بکەم دووفریشتەکەش پێی دەڵێن : جارێ تۆ وەڵامی پرسیارەکەمان بدەرەوە ((**إنَّكَ ستُصلي**)) واتە: تۆ دوایی نوێژی خۆت دەکەیت ، دەفەرموێت ئەمە فەرموودەیەکی ڕاشکاوە (صریح)ە بەوەی کە خاوەن باوەڕان هەر هەموویان نوێژ دەکەن لە گۆڕەکانیاندا دوای مردنیان وە ئەو قسەیەی کە دەڵێ ((**الموتى لا يصلون في قبورهم**)) پووچەڵ دەکاتەوە)[٤٠١] .

دایەنگاکردن و شیردان بەسەرجەم کۆرپەی باوەڕداران لەبەرزەخدا (واتە: ژیانی ناو گۆڕ)

بەڵگەش بۆ ئەم باسە فەرموودەکەی عەمری کوڕی سەعیدە (رضي الله عنه) کە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**إنَّ ابراهيم ابني ، وانه مات في الثدي وان له لظئرين يكملان رضاعته في الجنة**))[٤٠٢] .واتە: ئیبراهیمی کوڕی پێغەمبەری خوا (ﷺ) تەمەنی ساڵ و نیوێك بوو مرد کە هێشتا نیوساڵی شیر خواردنی ما بوو ، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : (ئیبراهیم کوڕی منە و لەماوەی شیر خواردنیدا مردووە خوای گەورە دووشیر دەری بۆ ئامادەکردووە کە شیردانەکەی بۆ تەواو دەکەن لە بەهەشت دا).

وە لە ڕیوایەتێکی تردا : ((**ان له مرضعاً في الجنة**))[٤٠٣]. واتە: دایەنێك و شیردەرێکی هەیە لە بەهەشت دا ، ئەمە تایبەتە بە کوڕەکەی پێغەمبەرەوە (ﷺ) ((ئیبراهیم)). بەڵام بەخێوکردن و شیردانی سەرجەم جگەر گۆشەو کۆرپەی موسوڵمانان کە لە منداڵیدا مردوون ئەو ئەرکە باوەگەورەمان (ئیبراهیم) (**عليه السلام**) گرتویەتیە ئەستۆ لەگەڵ خێزانی بەڕێزی دا (ساراخان)

---

(٤٠١) الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص : ٢٧٢) .

(٤٠٢) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) (٥٩٨٠) .

(٤٠٣) أخرجه : البخاري في ((الصحيح)) (١٣٨٢) ، وأحمد في ((المسند)) (٤/٣٠٠) ، والحاكم في ((المستدرك)) (٤/٣٨) ، والبيهقي في ((السنن الكبرى)) (١/١٣٩) .

لە بەهەشتدا تا ئەو جگەر گۆشانە دەگێڕنەوە بۆلای دایك و باوکانی بەڕێزی خۆیان لە دوای چونە بەهەشتیان.

لە ئەبو هورەیرەوە (رضی الله عنه) دەفەرموێت: پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی: ((**اولاد المؤمنين فى جبل فى الجنة يكفلهم ابراهيم وسارة حتى يردهم الى آبائهم يوم القيامة ...**))[٤٠٤] واتە : منداڵەکانی خاوەن باوەڕان لە شاخێکدان لە بەهەشت دا ، ئیبراهیم و سارە ئەو منداڵانە دەگرنە ئەستۆی خۆیان تاکو دەیگێڕنەوە بۆ باوکانی خۆیان لە ڕۆژی قیامەت دا.

وە بەڵگەی دووەمان : فەرموودەکەی ئەبو ئومامە یە (رضی الله عنه) دەفەرموێت : پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((**...ثم إنطلقنا فإذا نحن بغلمان وجوار يلعبون بين نهرين قلت ما هؤلاء؟ قال : ذرية المؤمنين ((يحضنهم إبراهيم))...**))[٤٠٥] واتە: ڕۆیشتین تا گەیشتین بە کچان و کوڕانێکی منداڵ یاریان دەکرد لە نێوان دوو ڕووباردا ، ووتم : ئەوانە کێن ؟ ووتیان ئەوانە کۆڕپەی خاوەن باوەڕەکانە ، (ئیبراهیم ـ عليه السلام ـ) دەیانگرێتە باوەش و پەروەردە و سەرپەرشتیان دەکات..

وەهەروەها بەڵگەی سێهەمیش : فەرموودەکەی (**المقدام بن معد يكرب**) لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) فەرموویەتی:

((**مامن أحد يموت سقطا ولا هرماً ، وإنما الناس فى ما بين ذلك إلأ بعث إبن ثلاث وثلاثين سنة**))[٤٠٦] واتە: هەرکەس بە لەبار چوویی مرد بێت یان بە پیری وە خەڵکان لە نێوان ئەو دوو تەمەنەدان ، کاتێك کە زیندوو دەکرێنەوە لە تەمەنی سی و سێ ساڵی دان . ئەمەش دەکرێتە بەڵگە لەسەر سەرپەرشتی کردنی پێغەمبەر ئیبراهیم (عليه السلام) بۆ ئەو منداڵانە .

---

(٤٠٤) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٣٢٦/٢) ، وابن أبي شيبة في ((المصنف)) (٣٧٩/٣) ، و البيهقي في ((البعث)) (٢١٠) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٧٤٤٦) وقال محققه حديث حسن ، والحاكم في ((المستدرك)) (٣٨٤/٣) وصححه على شرطها ووافقه الذهبي، وحسن اسناده أحمد شاكر في ((المسند)) (٨٣٠٧) ، وحسنه ايضاً الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٦٠٣ ـ ١٤٦٧) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٣٤٢٨) واللفظ لأحمد والحاكم .

(٤٠٥) أخرجه : الطبراني في ((المعجم الكبير)) (٧٦٦٦) ، وجود إسناده الحافظ في ((فتح البارى)) : (٥٤٥/١٢) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح الترغيب)) (٩٩٥) .

(٤٠٦) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (٦٣٣/٢٠) ، وحسن إسناده الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (٣٣٤/١٠) والمنذري في ((الترغيب)) (٢٧٣/٦) ،وصحح إسناده الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٢٥١٢) .

ئایا مردووەکان گوێیان لە دەنگ و ئاخاوتنی زیندووەکان هەیە لە هەندێك کاتدا؟

خـــوای گـــەورە دەفـــەرموێت : ﴿ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا۟ مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ ﴾ (الروم: ٥٢) واتە: ئەی محمد تۆ ناتوانیت قسە بکەیتە مێشك و گوێی ئەوانەوە، (واتە : ئەو مردوانە) وە هاواریش ناتوانیت بگەیەنیتە ئەو کەڕانەی کە پشتیان لە دین هەڵکردووە . زانایانی تەفسیر ڕایان گەیاندووە کە مەبەست لێرەدا مردوو نی یە ، بەڵکو مەبەست لێرەدا ئەو مردووانەیە کە لە ژیانیاندا مردوون و سوودیان لە ووتەی خوا وەرنەگرتووە وە گوێ بیستی نەبوون . پایە بەرز (**ئیبن و جەریری طبری**) ـ رحمه الله ـ دەفەرموێت : (واتە ئەی محمد تۆ ناتوانیت ئایەتەکانی خوا بگەیەنیتە گوێی (یان تێیان بگەیەنیت) ئەو کەسانەی کە خوا مۆری ناوە بە دڵیانەوە وە مراندوونی)[٤٠٧]، مردوو مەبەست لەو مردووانەن کە بە دڵ مردوون و ڕووناکی باوەڕ لە دڵیاندا نیە خوا گەورە خۆی دەفەرموێت : ((**أو من كان ميتا فأحييناهُ...**)) واتە:چۆن دەبن بەیەك ئەوانەی زیندوون لەگەڵ ئەوانەی کە مردوون ... کەواتە خوای گەورە لێرەدا مەبەستی لە مردوو نی یە بەڵکو مەبەستی بەراوردە لە نێوان کافرو موسوڵماندا ، کافری بە مردوو داوەتە قەڵەم ، وەکو پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**مثل الذى يذكر ربه والذى لايذكر ربه كمثل الحي والميت ....**)) واتە: نموونەی ئەو کەسانەی کە یادی خوا دەکەن لەگەڵ ئەو کەسانەی کە یادی خوا ناکەن وەك نموونەی زیندو و مردوو وان ، مانای ئەوە نی یە کە ئەو موسوڵمانانەی زیکری خوا ناکەن مردوون ، مەبەستەکەی ئەوانەیە کە مردووی بیر و هۆش و دڵن ....

ئیبن و جەوزی ـ رحمه الله ـ دەفەرموێت : (زانایانی تەفسیر دەڵێن : ئەمە نموونەیەکە کە خوای گەورە هێناویەتەوە بۆ کافران و هاوشێوەی کردوون بە مردووان .)[٤٠٨]

---

(٤٠٧) الطبرى : في ((جامع البيان)) (١٦/١١).

(٤٠٨) ابن الجوزى : في ((زاد المسير)) (٨٤/٦) .

(ئیبن و کثیر) ـ رحمه الله ـ دەفەرموێت : [واتە : ئەی محمد تۆ ناتوانیت شتێك بگەیەنیت بەو مردووانە کە ئەوان سوودی لێ وەربگرن چونکە ئەوان پەردە و مۆری کوفر دڵ و گوێیانی داپۆشیوە لەبەر ئەوە خوای گەورە دەفەرموێت :

﴿ فَإِنَّكَ لَا تُسْمِعُ ٱلْمَوْتَىٰ وَلَا تُسْمِعُ ٱلصُّمَّ ٱلدُّعَآءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَآ أَنتَ بِهَٰدِ ٱلْعُمْىِ عَن ضَلَٰلَتِهِمْ ۖ إِن تُسْمِعُ إِلَّا مَن يُؤْمِنُ بِـَٔايَٰتِنَا فَهُم مُّسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ ﴾ (الروم: ٥٢ – ٥٣) واتە: ئەی محمد تۆ ناتوانی ئایەتەکانی خودایان تێبگەیەنی لەوانەی کە گوێ بیستی نابن یا چاو بینی ڕاستی نابن بەڵکو تەنها ئەوانە تێدەگەن کە باوەڕیان بە ئایەتەکان هەیەو موسوڵمانن .

وە لە ئایەتی تردا هاتووە :﴿ .....وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَآ ..... ﴿١٧٩﴾ ﴾ (الأعراف: ١٧٩) ﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾ (الأنعام: ٣٦))[٤٠٩] .واتە : کێ سوود لەئایەتەکانی خوا وەردەگرێت ئەوانە کە گوێیان هەیە و گوێ بیستی خوا و پێغەمبەرانن ، هەروەها بەڵگەش ئەو ئایەتەی خوای گەورەیە کە دەفەرموێت :﴿ وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ ٱلْجِنِّ وَٱلْإِنسِ ۖ لَهُمْ قُلُوبٌ لَّا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ ءَاذَانٌ لَّا يَسْمَعُونَ بِهَآ ....﴿١٧٩﴾ ﴾ (الأعراف: ١٧٩) . واتە: کۆمەڵێکی تایبەتمان درووست کردووە بۆ دۆزەخ ... گوێیان هەیە بەڵام پێ ی نابیستن ، کەواتە لەوە دەچێت گوێی لێ بێت بەڵام نایبیستێت و سوودی لێ نابینێت و ناچێتە دڵی یەوە و نایکات بەکردەوە وەکو خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ ٱلَّذِينَ يَسْمَعُونَ ۘ وَٱلْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ ٱللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٣٦﴾ ﴾ (الأنعام: ٣٦) واتە: ئەوانە گوێبیستن کە گوێ دەگرن بۆ ئەم ئاینە و پێی ڕازین یان دەفەرموێت

﴿ ..... أَلْقَى ٱلسَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ ﴾ (ق: ٣٧) واتە: ئەو کەسەی کە گوێی قوڵاخ کردووە و بەئاگایە مەبەستی ئەم ئایەتە گوێ گرتن و سوود لێ وەرگرتن و کارپێکردنە ،کەواتە مەبەست لە ئایەتەکە بە ووتەی ئەم (مفسر)ە ئەوەیەکە مردوو گوێی لە قسەی زیندوو نی یە] بەڵگەی تریش بۆ ئەم باسە فەرموودەکەی ئەبو تەڵحەیە (رضي الله عنه) کە دەفەرموێت :

---

(٤٠٩) ابن كثير : في ((تفسير القرآن العظيم)) (٦/٣٦٤).

((لما كان يوم بدر وظهر عليهم النبي (ﷺ)أمر ببضعة وعشرون (وفي رواية أربعة و عشرين) رجلا من صناديد قريش فألقوا بهم في طوى من أطواء بدر ، وإن رسول الله ناداهم قال : ((يا أباجهل بن هشام ، يا أمية بن خلف ، يا عتبة بن ربيعة ، يا شيبة بن ربيعة أليس قد وجدتم ما وعد ربكم حقا ؟ فإني قد وجدتُ ما وعدني ربي حقا؟)) فقال عمر: يا رسول الله: ما تكلم من أجساد لا أرواح فيها ، فقال :((والذى نفسى بيده ما أنتم بأسمع لما أقول منهم ، [ولكن لا يقدرون أن يجيبوا])) [٤١٠] واتە: کاتێك کە جەنگی بەدر بوو خوای گەورە پێغەمبەری (ﷺ) بالادەست کرد بەسەر کافرەکاندا لە دوای تەواو بوونی جەنگەکە پێغەمبەر(ﷺ) فەرمانی کرد بیست و چوار سەرکردە و ناوداری قورەیش کە کوژرابوون بکرێنە چاڵێکی پیس لە چاڵەکانی بەدر ، پێغەمبەر(ﷺ) دوای ئەوە بە سێ ڕۆژ کە وویستی ئەو شوێنە بەجێ بهێڵێت هات لای ئەو چاڵەوە وەستاو بانگی لێکردن و فەرمووی : (هۆ ئەبو جەهلی کوڕی هشام ، ئومەیەی کوڕی خەلەف و عوتبەی کوڕی ڕەبیعە .. ئایا پێتان گەیشت ئەوەی خوای گەورە پەیمانی پێ دابوون بە ڕاستی من ئەوەی خوای گەورە پەیمانی پێدام پێی گەیشتم)... ئیمامی عومەر فەرمووی : ئەی پێغەمبەر خوا تۆ چۆن قسە دەکەیت لەگەڵ چەند لاشەیەکدا کە ڕۆحیان تیا نەماوە ؟ پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : (سوێند بەوەی گیانی منی بەدەستە ئەوان چاکتر لە ئێوە گوێ یان لێ یە ئەوەی کە من دەیڵێم بەڵام ناتوانن وەڵام بدەنەوە . لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێت : ((إنهم الآن يسمعون ما أقول لهم)) [٤١١] واتە : ئەوان ئێستا گوێیان لە قسەکانی منە ....قەتادە دەفەرموێت : خوای گەورە زیندوی کردنەوە لەو کاتەدا بۆ پێغەمبەر(ﷺ) بۆ ئەوەی زیاتر سووك و ڕیسواو بچوك و زیاتر ڕەزیل بن و خەفەت و مەراق بێت بۆیان...)[٤١٢] .

عائیشە (رضي الله عنها) نکولی کردووە کە مردوو گوێی لە زیندوو بێت وە فەرموویەتی پێغەمبەر(ﷺ) وای نەفەرمووە بەڵکو فەرموویەتی : ((إنهم ليعلمون الآن ما كنت أقول لهم

---

(٤١٠) أخرجه : البخاري في : ((الصحيح)) : (٣٠٦٥) ، ومسلم في ((الصحيح)) : (٢٨٧٥)

(٤١١) أخرجه : البخاري في : ((الصحيح)) : (٣٩٦٧) ، ومسلم في ((الصحيح)) : (٩٣٢)

(٤١٢) أخرجه : البخاري في : ((الصحيح)) : (٣٩٧٦) ، و انظر : ((أضواء البيان)) للشنقيطي (٣٣٥/٢).

أنه الحق ثم قرأت قوله تعالى [أنك لا تسمع الموتى ...] ..))[٤١٣] واتە : پێغەمبەر(ﷺ) فەرموویەتی ئەوان ئێستا دەزانن ئەوەی من پێم ووتن لە ژیانیاندا ڕاستە ، ئینجا عائیشە(رضي الله عنها) ئایەتەکەی خوای بە بەڵگە هێنایەوە کە دەفەرموێت: ((إنك لاتسمع الموتى)).

ئیبن و ڕەجەب ـ رحمه الله ـ دەفەرموێت : (ئەم قسەیەی عائیشە هەندێ لە زانایان پشتیوانیان لێ کردووە وە هەندێ لە زانایانی تر ووتویانە نەخێر مردوو گوێی لە ووتەکانی زیندووە).

(إبن عبد البر) دەفەرموێت : (ئەمە قسەی کۆمەڵێك لە ئەهلی عیلمە وە ئەمانەش زۆرترینیانن وە ئیمامی (طبری و إبن قتیبة) و زانایانی تر پشتیوانیان لێ کردون ئەوانەش بەڵگەیان فەرموودەی چاڵەکەی بەدرە کە پێغەمبەر(ﷺ) هاواری لێ کردن وبۆی ڕوون کردنەوە چونکە لەوێدا عومەرو ئەبو تەلحە خۆیان بە ئاگابوون وە لە پێش چاوی خۆیان پێغەمبەر(ﷺ) ئەو وتەیەی فەرموو بانگی کرد لەو مردووانە خۆ عائیشە لەوێ نەبوو تابزانێت پێغەمبەر(ﷺ) چی ووتوە ، و چۆن ئەو قسەیەی فەرمووە ، وە فەرموودەکەی عائیشەش دژایەتی فەرموودەکەی ئیمامی عومەر ناکات عائیشە فەرموویەتی ئەوانە دەزانن ، وە ئیمامی عومەریش فەرموویەتی: ئەوانە گوێیان لێ یە، لێرەدا پێویستە بزانین مردن گەر ڕێگرە بۆ زانین هەروەها ڕێگریش دەبێت بۆ بینین و بیستنیش ، کەواتە ئەگەر مردن ڕێگر بێت بۆ بیستن ئەوا بە هەمان شێوە ڕێگرە بۆ زانینیش)[٤١٤] .

ئیبن و قەیم (رحمه الله) دەفەرموێت: (جێگیر بووە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) بەفەرموودەی ـ صحیح ـ کە فەرموویەتی مردوو کاتێ برایانی بە جێی دەهێڵن دوای ناشتنی گوێی لە تەپەی پێلاوەکانیانە، وە پێغەمبەر (ﷺ) بەیاسای داناوە بۆ ئومەتە کەی خۆی کە هەرکاتێ سەردانی گۆڕستانیان کرد بڵێن (السلام عليكم دار قوم مؤمنين ....)[٤١٥] واتە : سلاوی خواتان لێ بێت جێگەی کەسانی باوەڕدار دەفەرموێت : ئەم قسەیە بۆ یەکێکە کە گوێی لێ بێت و عەقڵی پێ بشکێت ، گەر وانەبێ ئەم قسەکردنە بێ سوودە وەکو ئەوە وایە سەلام لە بەردێك بکەین کە

---

(٤١٣) أخرجه : البخاري في : ((الصحيح)) : (١٣٧١) ، ومسلم في ((الصحيح)) : (٩٣٢)

(٤١٤) ابن رجب في : ((أهوال القبور)) (ص : ١٠١) .

(٤١٥) أخرجه: مسلم في ((الصحيح)) (٩٧٤) .

گوێی لێ نیە و بەئاگانیە)[٤١٦] بەڵام ڕاست وایە کە مردوو گوێی لە قسەی زیندوو نییە ئەوەتا خەوتوو بەهیچ جۆرێك گوێی لە دەنگ و قسەی چواردەوری خۆیەوە نی یە کەهێشتا لە ژیاندایە چ جای مردوویەك کە لاشەکەی ڕزا بێت وە ڕۆحەکەی لە دونیا دەرچوو بێت وە چوو بێتە جۆرە ژیانێکی جیاوازتر لە ناو جیهانی ڕۆحەکاندا .[٤١٧]

ناسینی مردوو بۆ ئەو کەسەی سەردانی دەکات لە زیندوەکان

سەبارەت بەم باسە هیچ دەقەێك لەبەر دەستدا نی یە لە قورئان و فەرموودەی صەحیحدا تەنها چەند خەوی پیاو صالحێك نەبێت سەبارەت بەم باسە وە هەرگیز خەو حوکمێکی شەرعی پێ دانانرێت وە هیچ شتێکی پێ حەلاڵ وحەرام ناکرێت چ جا لەباسێکی غەیبیدا وەك باسی ناو گۆڕ کە تەنها بە دەقی ئایەت یان فەرموودەیەکی (صحیح) نەبێت نازانرێت وەهیچ کەسێکیش بۆی نییە بدوێت سەبارەت بەم باسە کە زانیاری و ڕوونکردنەوەیەکی شەرعی لە بارەوەی نیە ، وەك خوای گەورە دەفەرموێت: ﴿ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِۦ عِلْمٌ ﴾(الإسراء: ٣٦) واتە: شتێك زانیاریت لەبارەیەوە نەبێت لێ ی مەدوێ، بۆیە ناچارین خەوی یەکێك لە تابعیە بەڕێزەکان دەهێنین ئەویش تەنها بۆ زیاتر ئاگاداربوون و ئاشنابوونە سەبارەت بەم باسە وە هەروەها چەند ووتەیەکی (ابن قیم) دەهێنێتەوە لە (الروح) (وە دەبێت و هەموو شتێك بەبەڵگەوە وەربگرین) بۆیە زۆر پێویستە ئەم خاڵەش بەئاگابوونەوە وەربگرین).[٤١٨]

---

(٤١٦) ابن القيم في ((الروح)) (ص: ٥) .

(٤١٧) وە بۆ زیاتر ئاشنا بوون بەم باسە بڕوانە : ((الآيات البينات)) بە تایبەتی ڕوون کردنەوەکەی شێخی ئەلبانی سەبارەت بەم باسە لاپەڕە (٢١) وە بڕوانە (فتح الباری) (٣٨٦/٧) ، و(أضواء البيان)(٣٣٥/٢) ، و(البداية النهاية) (٢٩٢/٣) ، و(أهوال القبور) (ص:٧٦)، و(شرح مسلم) (٢٠٦/١٧).

(٤١٨) قال شيخ الاسلام ابن تيمية : ((.. ومثال ذلك الترغيب والترهيب بالإسرائيليات و المنامات وكلمات السلف والعلماء و وقائع العلماء . ونحو ذلك مما لايجوز بمعرفة اثبات حكم شرعي لا استجاب ولاغيره و لكن يجوز أن يذكر في الترغيب والترهيب والترجية والتخويف فيما ماعلم حسنهُ أو قبحه بأدلة الشرع فإن ذلك ينفع ولايضر))أنظر: ((مجموع الفتاوى)) (٦٥/١٨).

لە (أبی التیاح)ەوە دەفەرموێت : (کە (مطرف) (یەکێکە لە تابعیەکان) زوو زوو دەچوو بۆ لادێ کە ڕۆژی هەینی دەهات دەمەو ئێوارە دەهاتەوە لای گۆڕستانی شار و بەلایاندا تێدەپەڕی بەر و ناو شار ، ئێوارەیەکیان گەڕایەوە نزیکی گۆڕستان بوو زۆر هیلاك بوو خۆی دا بە زەویدا و خەوی لێ کەوتوو و لە خەویدا بینی وای زانی کە هەر ئەو گۆڕستانەیە کە ئەو لە پەنایدا خەوتووە ، و هەموو خاوەن گۆڕێك لەسەر گۆڕەکەی دانیشتووە و هەمووشیان دەڵێن ئەوە ((مطرف)) ە هەموو ڕۆژێکی هەینی دێت بۆلامان (مطرف)یش دەڵێت : منیش لە خەوەکەمدا بەهەموو ئەهلی گۆڕستانم ووت: ئێوە چۆن دەزانن ڕۆژی هەینی یە ؟ ئەوانیش ووتیان : بەڵێ دەیزانین وە ئەزانین باڵندەکانیش لە ڕۆژی هەینیدا چی دەڵێن ، ووتی باڵندەکان چی دەڵێن ؟ ووتیان دەڵێن : سەلام سەلام ڕۆژێکی چاکە و پڕ خێر و بەرەکەتە)، ئەم شوێنەوارە (أثر) (صحیح) ە (مطرف) بینیوێتی لە خەویدا وە خەویش سێ بەشە بەشێکیان ڕاستە ، هیوا وایە ئەو لەو بەشەدا بێت)[٤١٩].

وە ئیمامی بەیهەقی لە ئەبو هورەیرەوە (رضي الله عنه)دەیگێڕێتەوە کە فەرموویەتی : (ئەگەر پیاوێك بەلای گۆڕێکدا بڕوات کە بیناسێت سەلامی لێ بکات ئەو خاوەن گۆڕە وەڵامی دەداتەوە و دەیناسێت کە ئەوە فلان کەسە سەلامی لێ کردووە ، وە ئەگەر تێپەڕێت بەلای گۆڕێکدا و خاوەنەکەی نەناسێت ئەوا خاوەن گۆڕەکە وەڵامی دەداتەوە بەڵام نایناسێت کێیە ...)[٤٢٠] .

---

(٤١٩) أخرجه: ابن أبي الدنيا بإسناد صحيح كما قال ابن رجب في ((أهوال القبور)) (ص:١١٢) ، وأخرجه البيهقي في ((شعب الإيمان)) (٩٣٠٣) .

(٤٢٠) أخرجه : البيهقي في ((شعب الإيمان)) (٩٢٢٦)،وأخرجه: تمام الرازي ((الفوائد)) (١٣٩) ، والخطيب ((التاريخ)) (٧٦٩/٥) عن ابن عباس (رضي الله عنه) مرفوعاً ((مامن أحدٍ مرّ بقبر أخيهِ المؤمن كان يعرفه في الدنيا فسلّمَ عيه الاّ عرفه وردّ عليه السلام)) وصحح اسناده: عبد الحق الأشبيلي ((أحكام الشرعية)) (٣٤٥/١) ، وقال السيوطي في ((الجامع الكبير)) (٧٢١/١): اسناده جيّد ، وقال المناوي ((الفيض القدير)) (٤٨٧/٥): قال الحافظ العراقي : اسناده صحيح، وأوردهُ ابن عبد البر ((الاستذكار)) (٢٣٤/١) ، وقال الاحدب في ((زوائد تأريخ بغداد)) (٨٨٥): اسناده ضعيف ، وأخرجه:عبد الرزاق ((المصنف)) (٦٧٢٣) عن زيد بن سلم رحمه الله قال : ((مرَّ أبو هريرة وصاحبه له على قبر ، فقال أبو هريرة: سَلِّم ، فقال الرجل : أسلِّمُ على القبر ؟ فقال أبو هريرة: (إن كان رأك في الدنيا يوماً قطّ إنه ليعرفك الآن) .

وە ئیمامی (قرطبی) (رحمه الله) دەفەرموێت : (دەشبێت مردووەکان هەندێك جار یان لە هەندێك کات و حاڵ دا گوێیان لە زیندووەکان ببێت وە هەر ئەوەش بۆچوونی ئیمامی زەهەبیە).[٤٢١]

ئیبن و قەیم (رحمه الله) دەفەرموێت : (هەندێك لە (آثار) واتە: شوێنەوار هاتووە لەسەر ئەوە کە مردوو بە ئاگایە لە سەردانی زیندوو بۆ لای ، وە مژدە دەدەن بە یەکتر)[٤٢٢] .

وە دەفەرموێت:(ئەوەندە بەسە بۆ ئەم مەسەلەیە کە ئەو موسوڵمانانەی سەردانیان دەکەن ناوی سەردان کاریان لێ نراوە ئەگەر مردووان هەستیان بەو مەسەلەیە نەبێت چاك نی یەو بگرە مەحاڵە پێیان بوترێت سەردان کراوان چونکە سەردان کراو ئەگەر میوانەکەی نەناسێت ئەوا نابێت بوترێت سەردان کراوە)[٤٢٣] .

لەبەر ئەوە پێغەمبەر(ﷺ) ئومەتەکەی فێر کردووە ئەگەر سەردانی گۆڕیان کرد بڵێن:((السلام عليكم أهل الديار)) واتە : سلاوی خواتان لێ بێت ئەی ئەهلی گۆڕستان و خاوەن باوەڕان دەفەرموێت ئەم سەلام کردن و قسەکردن و بانگ کردنە بۆ یەکێکە کە گوێی لێ بێت و بتوانێت وەڵام بداتەوە ئەگەر چی وەڵامی سەلامەکەش ئەو موسوڵمانە گوێی لێ نەبێت چ سوودێکی هەیە لەو سەلامەی کە موسوڵمان بیکات لە ئەهلی گۆڕستان (دەفەرموێت) نەخێر بەڵکو خاوەن گۆڕ ئەگەر یەکێك لە پەنایدا سەلامی لێ بکات لێی بە ئاگایە وە ئەگەر یەکێك نوێژ لە نزیکی یەوە بکات لێ ی بەئاگایەو دەزانێت وە پێی خۆشە پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت: ((كنت نهيتكم عن زيارة القبور فزوروها.....))[٤٢٤] واتە: سەرەتا قەدەغەم کرد لێتان کە بچن سەردانی گۆڕستان بکەن بەڵام ..... سەردانیان بکەن)[٤٢٥]. وە بەڵگەش بۆ ئەمە دەتوانین بڵێین قسەکەی هاوەڵی پایە بەرز (عەمری کوڕی عاص) (رضي الله عنه) کە لەسەرە

(٤٢١) بانظر : ((التذكرة)) للقرطبي (٢٤٧/١) ، و ((تأريخ الاسلام)) للذهبي (٩٨/١).

(٤٢٢) ابن القيم في ((الروح)) (ص: ٨) .

(٤٢٣) بیگومان ئەمە ناکرێت بە بەڵگە چونکە سەردانی کەعبە و بەردە ڕەشەکە دەکرێت و بێگومان هەردووکیان بەردن وە سەردانیشایان بە سەردان ناسراوە.

(٤٢٤) أخرجه : أحمد (١٣٤٨٧) وقال محققه : صحيح ،ومسلم (٩٧٧)، والترمذي (١٠٥٤)، وأبوداود(٣٢٣٥).

(٤٢٥) ابن القيم في ((الروح)) (ص: ٨) .

مەرگدا ووتی (ڕووی کردە دیوارەکەو زۆر گریا عبدالله ی کوڕی هەرچەندە دڵخۆشی دەدایەوە ئەو هەر گریانەکەی زیادی دەکرد ... کۆتایی یەکەی ئەوە بوو کە وەسیەتی کرد بۆعبدالله ی کوڕی و ووتی : (ئەگەر منتان خستە ناو گۆڕ و داتان پۆشیم بوەستن و پەلە مەکەن و بمێننەوە بە چوار دەوری گۆڕەکەم (ماوەی سەربڕینی ووشترێك و دابە شکردنی گۆشتەکەی) بۆ ئەوەی بە ئامادەبوونی ئێوە من تۆزێك ترسم لێ بڕەوێتەوە و دڵخۆش بم وە بیمەوە سەر خۆم و بزانم چۆن وەلامی نێرراوانی خوای خۆم بدەمەوە)[٤٢٦]

کەواتە دەکرێت ئەم فەرمایشتەی ئەم (صحابیە) بەڕێزە بکرێتە بەڵگە بۆ ئەوەی کە مردوو ئەگەر زیندوی لێ نزیك بێت دڵخۆش دەبێت بە ئامادە بووان و پێیان شاد دەبێت وە ئەمانەشمان تەنها بۆ زانیاری هێناوە چونکە هیچ بەڵگەیەکی (قرآن والسنة) لەسەر ئەم باسە نەهاتووە.(والله أعلم).

ئاگابوونی مردوو بە حاڵی زیندوو وخزم ودۆستانی

ئیبن و قەیم ـ رحمه الله ـ دەفەرموێت : (مردوو بە ئاگایە لە حاڵی زیندوو و لە خزمان و برایانی خۆی ، (عبدالله بن المبارك) دەفەرموێت : کردەوەی زیندووان دەکرێتە پێش چاوی مردووان ئەگەر کردەوەی چاکی تیا ببینن پێخۆشحاڵ دەبن و بەختەوەر دەبن بەو مژدەیە وە ئەگەر خراپەی تیاببینن دڵ تەنگ دەبن و دەڵێن خوایە بیگێڕەوە بۆلای خۆت)[٤٢٧] .

کەواتە بە ئاگا دەکرێن لە کاری کوڕ و کچ و خزمانی خۆیان .

ئەبو ئەیوبی ئەنصاری(رضي الله عنه) دەفەرموێت: (کاری زیندووەکان دەکرێتە پێشی چاوی مردووەکان، ئەگەر کارەکە چاك بوو مردووەکان دڵخۆش دەبن و مژدە ئەدەن بە یەکتری وە دەڵێن : پەروەردگار ئەمە نیعمەتی تۆیە داوتە بە بەندەکانت بەردەوامی بکە بۆیان ، ئەگەر خراپە ببینن دەڵێن : پەروەردگار بیان گێڕەوە بۆ لای خۆت)[٤٢٨] . وە ئەم نیشان دانە لە کاتی

---

(٤٢٦) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) (٣١٧)

(٤٢٧) ابن القيم في ((الروح)) (ص:٧) ، وقد ورد ذلك مرفوعاً أخرجه:أحمد (٣/ ١٦٥) ، والحكيم الترمذي في ((نوادر الأصول)) (ص : ٢١٣) ، و صحح معناه الصنعاني في ((سبل السلام))(١٦٢/٢).

(٤٢٨) أخرجه : عبدالله بن مبارك في: ((الزهد)) (١٤٩) وقال الشيخ الألباني في : ((السلسلة الصحيحة))(٢٧٥٨) إسناده صحيح.

هاتنی ڕۆحی تازەی مردووەکەیە بۆلای ڕۆحی مردووەکانی تر لە دوای هەواڵ پرسینی ناو گۆڕ و گەیشتن بە جیهانی جێگەی ڕۆحەکان.

أبـو درداء (رضي الله عنه) دەفـەرموێت : ((**إن أعمـالكم تعـرض علـى موتـاكم فيـسرون ويساءون**))[٤٢٩] واتە: کردەوەکانتان دەکرێتە پێش چاوی مردووەکانتان بە هەندێکی کـە چـاکە دڵخۆش دەبن وە بەهەندێکی کەخراپە دڵگران دەبن....

وە هەروەها (**مجاهـد- رحمـه الله-**) قوتـابی ئـیبن و عـەباس (رضي الله عنه) دەفـەرموێت : ((**إن الرجل ليبشر في قبره بصلاح ولده من بعده**))[٤٣٠] واتە : مردوو مـژدەی پـێ دەدرێـت بـە چاکی کوڕەکـەی لـە دوای خـۆی ، باشـترین بەڵگـەش لـە بـە ئاگـابوونی مـردوو لـە زینـدوو وەسێتەکەی (**ثابتی کوڕی قەیسە**) (رضي الله عنه) لە کچەکەیەوە دەفەرموێت : (سابتی کوڕی قەیـسی کوڕی شەماس کە گوێی قورس بوو ، ووتار بێژو زمان پاراوی پێغەمبەری بەڕێز بوو (ﷺ) ئەو پایە بەرزە شەهید بوو لە جەنگی یەمامە دا دوای ئەوەی کە موسوڵمانان سێ جـار بـەزین زۆر توڕە بوو کفنی پۆشی و چاڵی بۆخۆی هەڵکەنـد و فـەرمووی : بـە خـراپترین شـێوە بەرامبـەر کافران دەجەنگن ئێمە هەرگیز کە لە خزمەت پێغەمبەردا(ﷺ) بووین ئاوا نەدەجەنگاین دژ بە دوژمنانی خوای ، وە : شەڕی کرد تاکو شەهید بوو کە شەهید بوو قەڵغانێکی گران بەها بەسەر سنگی یەوە بوو بۆ ئەوەی شمشێر کاری تێنەکات، دوای شەهید بوونی یەکێك لـە موسـوڵمانان هات کە بینی کەسی لێ نی یە ، ئـەویش قەڵغانەکـەی لێ کـردەوەو لێ ی دزی سـابتی کـوڕی قەیسیش (رضي الله عنه) هاتە خەوی یەکێك لە سەربازەکان دوای مردنی بە ڕۆژێـك و فـەرمووی : بـە ئاگابەوە وەسیەتێکت بۆ دەکەم بەڵام نەکەی بڵـی ی ئەمـە خـەوە و ئـەنجامی نـەدەیت و جـێ بەجێی نەکەیت ، من دوێنی کەکوژراوم یەکێ لە موسوڵمانان تێپـەڕی بەلامـداو قەڵغانەکـەی دزیم کە پێمەوە بوو، وە ئەو جێگەیەشی کە لێ ی دەحەوێتەوە لـەو پـەڕی سـەربازگەکەوەیە و لەوێ شاردوێتی یەوە لە بەردەم ماڵەکەشی ئەسپەکەی بە یەك قـاچ بەسـتۆتەوەو قەڵغانەکـەی منیشی خستۆتە ژێر مەنجەڵێك و مەنجەڵەکەش کۆپانی ووشترەکەی داوە بە سەریدا ، بڕۆ بۆلای

---

(٤٢٩) أخرجه: ابن أبي الدنيا و أخرجه ابن المبارك والأصبهاني كما في ((شرح الصدور)) (ص: ٢٥٦) وفي ((أهوال القبور)) (ص: ١١٧) وقال محققه : أثر صحيح

(٤٣٠) صححه ابن القيم في كتاب ((الروح)) (ص: ١٢) .

خالیدی کوڕی وەلید(رضي الله عنه) کە سەرۆکی سوپایە ئەم خەوەی بۆ بگێڕەرەوە و پێی ڕابگەیێنە و پێی بڵێ با بچێت ئەو قەڵغانەی لێ بسەنێتەوە تۆش ئەگەر چوویت بۆ شاری مەدینە بۆلای جێنشینی موسوڵمانان ئەبا بکر (رضي الله عنه) ئاگاداری بکەرەوەو بڵێ : سابت ووتویەتی من ئەوەندە قەرزارم و ئەوەندەش پارەم هەیە لای خەڵك ، وەفلان کەسیش لە بەندەکانم ئازاد بێت ،نەکەی بڵێیت ئەمە خەوە و پشت گوێی بخەیت و جێبەجێی نەکەیت پاشان سەربازەکە لەو خەوەدا بەئاگا هات و چوو بۆلای خالید و خەوەکەی بۆ گێڕایەوە ، ئەویش چەند کەسێکی نارد بۆلای ئەوشوێنەی کە سەربازەکە قەڵغانەکەی لێ شاردبۆوە چۆن باسی کردبوو بەو شێوەیە بووە .

دوای ئەوە ئەوکەسە خالیدی کوڕی وەلید ڕەوانەی کرد بۆلای جێنشینی موسوڵمانان ئەبو بکر (رضي الله عنه) ئەویش خەوەکەی ثابتی (رضي الله عنه) بۆ گێڕایەوە ، ئەبوبکر (رضي الله عنه) وەسیەتەکەی جێبەجێ کرد بۆی وە دەفەرموێت : هەرگیز نەمان بیستووە مردوویەك لە دوای مردنی وەسیەتەکەی بۆ جێبەجێ کردبێت وەکو چۆن وەسیەتەکەی سابت (رضي الله عنه) جێبەجێکرا.....) [٤٣١].

ئەوشتانەی کە دەبێتە ڕێگر لە چونە ناو بەهەشت دوای مردن

ئەو شتانەی کە ناهێڵێت خاوەن باوەڕ یەکسەر بچێتە ناو بەهەشت و ڕێگردەبێت لێ ی :

یەکەم : قەرزاری (الدَّین):-

پێشتر باسمان کرد کە سەمرەی کوڕی جوندوب (رضي الله عنه) دەفەرموێت : ڕۆژێکیان پێغەمبەر(صلى الله عليه وسلم) فەرمووی : ((**هاهنا من بنی فلان أحد ؟....فقال ((إن صاحبكم قد حبس على باب الجنة بدين كانت عليه))**[٤٣٢]. واتە : ئایا کەسێك لە کوڕانی ئەو خێڵە لێرەیە؟... پاشان فەرمووی : ئاگادار بن ئەو هاوەڵەتان بەند کراوە لە بەردەرگای بەهەشت لەسەر قەرزێك کە لایەتی و نەیداوەتەوە .

---

(٤٣١) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٣٢٠) ، والحاكم في((المستدرك)) (٢٣٥/٣) وصححه على شرط مسلم ووافقه الذهبي .

(٤٣٢) أخرجه : الحاكم في ((المستدرك)) (٢٥/٢) وصححه ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (١٢٣١٦،٦٧٥٠) ، والبزار في ((المسند)) (١٣٣٨) ، وصححه الشيخ الألباني في ((أحكام الجنائز)) (ص:٢٦) ، وحسن إسناده الشيخ الأرناؤوط في ((جامع الأصول)) (٢٥٣٣).

دووەم : خۆ بەزل زانین و دزین لە دەسکەوت (الكِبروالغلول):-

ئەم دوو سیفەتە ناهێڵێت خاوەنەکەی بچێتە ناو بەهەشت دوای مردنیان ،(ثه وبان) (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە لە پێغەمبەری خواوە(ﷺ) کە فەرموویەتی : ((من فارق الروح الجسد وهو بريء من ثلاث دخل الجنة : من الكبر والغلول والدين)) [٤٣٣] واتە: هەرکەسێك کە ڕۆحی لە لاشەی جیابۆوە دەچێتە بەهەشت بەمەرجێك بەری بێت لە سێ شت: لە خۆ بە زل زانین وە دزین لە دەست کەوت وە لە قەرزاری ـ والعياذ بالله ـ

ئەو کارانەی کە ڕاستەوخۆ موسوڵمان پێیان دە چێتە بەهەشت

خوێندنی (آية الكرسي) لە دوای هەموو نوێژێکی فەرزەوە، ودووركەوتنەوە لە خۆبەزل زانین و نەدزینی دەسکەوت وقەرزاری:

لە ئەبی ئومامەوە (رضي الله عنه) پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((من قرأ آية الكرسي دبر كل صلاة لم يمنعه من دخول الجنة إلآ الموت)) [٤٣٤] . واتە : هەرکەسێك لەدوای هەموو نوێژێکی فەرز ((آية الكرسي)) یەکجار بخوێنێت هیچ شتێك ڕێگری ناکات لە چوونە بەهەشت تەنها مردن نەبێت . لە ڕیوایەتێکی تردا : ((.... فإذا مات دخل الجنة)) [٤٣٥] واتە: ئەگەر بمرێت یەکسەر دەچێتە بەهەشتەوە .. وە هەر لەو کردارانەی کە پێی دەچێتە بەهەشتەوە ئەگەر ئەو کەسە بێبەری بێت لەو سیفەتانەی کە لە فەرموودەکەی (ثوبان) ـ باسکرا ـ (خۆ بەزل زانین و دزینی دەسکەوت و قەرزاری) ...ئیبن و ڕەجەب دەفەرموێت : (ڕۆحی خاوەن باوەڕان و شەهیدان دەچنە بەهەشت کاتێ کە هیچ شتێکیان لەسەر نەبێت کە قەدەغەیان کات لە چوونە ناو

---

(٤٣٣) أخرجه : أحمد في ((المسند)) (٥/٢٨١) ، والترمذي في ((السنن)) (١٥٧٢) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٢٤١٢) واللفظ له ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي)) (١٢٧٨) ، وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (١٩٥٦) ، وفي ((السلسلة الصحيحة)) (٢٧٨٥) ، وفي ((المشكاة)) (٢٩٢١) .

(٤٣٤) أخرجه : النسائي في ((عمل اليوم والليلة)) (١٠٠) ، وابن السني في ((عمل اليوم والليلة)) (١٢١) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٧٥٣٢) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد)) (١٠/١٠٢) رواه الطبراني في ((المعجم الكبير والأوسط)) بأسانيد وأحدها جيد ، و صحح إسناده الحافظ في ((الكاف الشاف)) (١/٣٠٣)، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٩٧٢) ، وفي ((صحيح الجامع)) (٥/٣٣٩) .

(٤٣٥) أخرجه : البيهقي في ((شعب الإيمان)) (٢٣٨٥) .

بەهەشت ، وەکو چەند گوناهێکی گەورە کە سزایان لەسەر بدرێت یا مافی هەندێ لە خەڵکانیان لە سەر بێت وەیان ئەو گوناهە گەورانەی نەکردبێت گەروا بوو هیوا وایە ـ إنشاء الله ـ ڕاستەوخۆ بچێتە بەهەشت))[٤٣٦].

قسەکردن دوای مردن

هەندێ لە زانایان زۆر لەم شتانەیان گێڕاوەتەوە ... یەکێ لەو زانایانە ئیمامی پایە بەرز (إبن أبي الدنيا) یە کە ناوی کتێبەکەشی ناوە ((من عاش بعد الموت؟)) واتە: کێ ژیاوە دوای مردن وەهەندێك لە زانایانی تر لە نووسراوەکان و پەراوێزەکاندا بۆ ئێمەیان باس کردووە بە پاڵ پشتی إسنادی جۆراوجۆر وە چاکترین بەسەرهاتیشیان ئەمانەن :

یەکەم :بەسەر هاتەکەی زەیدی کوڕی خاریجە (رضي الله عنه):-

(نوعمانی کوڕی بەشیر) (رضي الله عنه) دەیگێڕێتەوە و دەفەرموێت : (کاتێ زەیدگوزەری دەکرد بەناو یەکێ لە کۆڵانەکانی مەدینەدا یەکسەر کەوت و وەفاتی کرد لە نێوان نوێژی نیوەڕۆ و عەسردا ، تەرمەکەی هەڵگیراو برایەوە بۆ ماڵی خزمانی و دووعەباو کراسێك درا بەسەر جەنازەکەیدا کاتێ نێوان (مغريب و عيشا) بوو واتە هەر لەو ڕۆژەدا (هەندێك لە ئافرەتانی ئەنصاریەکان کۆبووبوونەوە لە چوار دەوری و دەنگیان لێ بەرز بۆوە ، لەو کاتەدا گوێیان لە دەنگێك بوو لەژێر ئەو عەبایەی کە دابوویان بەسەریدا وە لەڕیوایەتێکدا (گوێیان لە دەنگێك بوو وەك زەنگێك لە سنگی یەوە دەبیسترا ، دەنگەکە ووتی بێ دەنگ بن ئەی خەڵکان دووجار ئەوەی دووبارە کردەوە ، ئەوانیش بلاوەیان لێ کرد وکەس لە ژوورەکەدا نەما تەنها ئەو جەنازەیە نەبێت دەنگەکەش هەر دەنگی زەیدبوو ئەوانیش هاتن و ئەو عەبایەی کە بەسەریەوە بوو لایان برد دوای ئەوە فەرمووی : ((محمد رسول الله النبي الأمي خاتم النبيين كان ذلك في الكتاب الأول)) . واتە : پێغەمبەری خوا (ﷺ) کۆتایی پێغەمبەرانە علیهم السلام هەرواش بوو لە کتێبی یەکەمدا، دوای ئەوە فەرمووی ڕاستی کرد ئەبو بەکری (رضي الله عنه) ڕاست گۆ و جێنشینی پێغەمبەری خوا(ﷺ) بە هێزو دەست پاك لە جەستەداو لە جێ بەجێ کردنی فەرمانی خوا هەرواش بوو لە کتێبی یەکەمدا، دوای ئەوە فەرمووی: ڕاستی کرد ڕاستی کرد

---

(٤٣٦) ابن الرجب في ((أهوال القبور)) (ص:١٤٦) .

ڕاستی کرد ناوەڕاستەکەیان بەندەی خوا عومەر(رضي الله عنه) ئەمیری باوەڕداران بەهێز لە جەستەداو لە جێ بەجێکردنی فەرمانی خوادا و لە لۆمەی لۆمەکاران نەدەترسا خەڵکانی قەدەغەدەکرد لەوەی بەهێزیان لاوازیان بخوات هەر بەو شێوەیەش بوو لە کتێبی یەکەم دا، دوای ئەوە فەرمووی : ڕاستی کرد (سێ جار) .... **عوثمان** (رضي الله عنه) ئەمیری باوەڕداران بەبەزەیی بەرامبەر باوەڕداران دوان ڕۆیی چوار مایەوە (وە خزمانی خێزان حەڵاڵ کرا وەك خەسو و ژن خوشك) بیرەکەی ئاریس ، بیرەکەی ئاریس چی یە؟ ڕۆژی قیامەت وا نزیك بۆوە ، خەڵکان هەندێکیان ئەوانی تریان خوارد خەڵکان شیرازەیان بچڕا و یاسایان لە نێوانیاندا نەما .... هۆ خەڵکان ڕووبکەنە خەلیفەی خۆتان واتە (**عثمان بن عفان**) گوێی بۆ بگرن و گوێ ڕایەڵی بکەن ، دوای ئەوە فەرمووی : سەلامت لێ بێت ئەی عەبدولاای کوڕی ڕەواحە ،(واتە: دیارە ڕۆحی عبدولاای بینیوە و هاتووە بۆلای) ئایا خاریجە وسەعدت ئاگادارکردەوە بەهاتنی من (کەلە جەنگی ئوحددا شەهید کرابوون) .

دەفەرموێت: پاشان دەنگەکە نەما،سەعیدی کوڕی موسەیەب دەفەرموێت: هەر ئەو ڕۆژە ئێوارەکەی یەکێك لە پیاوانی بەنی (خطمە) کە نزیك بوون لە بەنی (نەجار)ی دانیشتووی شاری مەدینە مردوو هەمان شێوە داپۆشرا و گوێمان لە دەنگی زەنگێك بوو لەسەر سنگیدا پاشان ئەویش هاتە زمان ووتی (برای بنی خاریجەی کوڕی خەزرەج ڕاستی کرد ڕاستی کرد ....) [٤٣٧] .

ئیسماعیلی کوڕی ئەبی خالید لە دوای لێکدانەوەی قسەکانی زەید دەفەرموێت : کە ئەو قسەیەی کرد و ووتی: دووان ڕۆیشتن و چوار مایەوە، دەفەرموێت : دووساڵ ڕۆیشتبوو لە خەلافەتی ئیمامی عوسمان وە منیش چاك خۆم بە ئاگا کردبوو بۆ ئەو چوارەی کە ئەو باسی کردبوو کە دێت لەمەودوا ، دەفەرموێت : لەو چوارەدا ئەوە بوو بوختانەکەی ئەهلی عیراق کە کردیان بۆ خەلیفەی بەڕێز عوسمانی کوڕی عەفان (رضي الله عنه) کاتێ هەستان بەکۆکردنەوەی کەسانێك بۆ کوشتنی ئیمامی عوسمان و هەڵکوتانە سەری و دەستیان کردە تا نەدان و بوختان کردن بۆ ئەمیرەکەیان وەلیدی کوڕی عوقبە . بەیهەقی دەفەرموێت : سەبارەت بە قسەکەی زەید کە ووتوێتی (بیری ئاریس) لەو کاتەدا بووە کە ئیمامی عوسمان ئەو مۆرەی لە دەستی

---

(٤٣٧) أخرجه: البيهقي في ((الدلائل)) (٥٦/٦) وقال إسناده صحيح ، وأنظر((شرح الصدور)) للسيوطي: (ص:٢٢٠)

پێغەمبەردابوو (ﷺ) دوای ئەو ئەبو بەکر پاشان عومەر دوای ئیمامی عومەر لەدەستی ئیمامی عوسمانی دابوو ، لەو کاتەدابوو ئیمامی عوسمان لەسەری شەشەم ساڵی خیلافەتی خۆیدا بوو ڕۆژێك لەسەر بیرێك کە ناوی ئاریس بووکە یەکێك بووە لە بیرەکانی شاری مەدینە، پێشتر خۆی کڕی بووی لە زەمانی پێغەمبەر(ﷺ) بۆ موسوڵمانان.لەو کاتەدا ئەو دانیشتبوو لەسەر بیرەکە و ئەو مستیلەیەی کە لە پێغەمبەرەوە(ﷺ) بۆی مابووەوە لە دەستی کەوتە خوارەوە و کەوتە ناو بیرەکەوە، دەفەرموێت : چەند کەسێکی بانگ کرد ئاویان لەبیرەکەدا نەهێشت زۆر گەڕان و ئەو مستیلەیەیان بۆ نەدۆزرایەوە هەر ئەوەش بوو دوا بە دوای وون بوونی مستیلەکە لە ناو بیری ئاریس کاربەدەستانی ئیمامی عوسمان لە عێراق هەمووی لێ ی هەڵگەڕانەوە و تانەیان لێدا و لەدوایی دا بەدەستی هەندێ لە چەپەڵەکانی ئەو کاتەی ئەهلی عێراق و میصر شەهیدکرا...)[٤٣٨] . هەروەها بەیهەقی دەفەرموێت :کەسانی تریش بە (إسناد صحیح) لێیان گێڕراوەتەوە کە قسەیان کردووە لە دوای مردنیان .

دووم :بەسەرهاتی (ڕەبعی کوڕی حەراش)ە (رضي الله عنه):

ڕەبعی کوڕی حەراش دەفەرموێت : (ئێمە چوار برا بووین : ڕەبیع لە هەموومان زیاتر نوێژی دەکرد و لە ڕۆژانی گەرمادا بەڕۆژوو دەبوو ، کاتێ کە مرد لە چواردەوری بووین یەکێکمان نارد بوو تاکو کفنی بۆ بکڕێت ، وە پۆشاکێکیان دابوو بە دەم و چاویدا پۆشاکەکەی لەسەر دەم و چاوی لابردو ووتی: السلام علیکم ، ئێمەش ووتمان : علیکم السلام برا ئەوە ئەڵێی قسە ئەکەی دوای مردن ؟ فەرمووی : بەڵێ دوای ئێوە من گەیشتم بە خوای خۆم گەیشتم بە خوایەك کە لێم تورە نی یە پێشوازی لێکردم بەبۆنی خۆشی ڕیحانەو ئاوریشمی بەهەشت)[٤٣٩] .

---

(٤٣٨) أخرجه: الطبراني في ((المعجم الكبير)) (٥١٤٤ ـ ٥١٤٥) ، والبخاري ((التاريخ الكبير)) (٣٨٣/٣) و رواه ابن منده وابو نعيم في ((معرفة الصحابة)) (٢٤٩٩)، وابن أبي الدنيا(٧٥) وابن النجار ، والبيهقي في ((دلائل النبوة)) (٥٧/٦) ، وقال : اسناده صحيح ،وانظر ((شرح الصدور)) (ص : ٢١٩) ، وقال القرطبي في : ((الإستعاب)) (٥٦١/١) رواته ثقات، وقال الهيثمي في : ((مجمع الزوائد)) :(٢٣٠/٧) رواه الطبراني ورجاله رجال الصحيح وقال ايضاً في : ((مجمع الزوائد)) (١٨٠/٥) رواه الطبراني في ((الكبير والأوسط)) بإسنادين ورجال أحدهما ثقات ،وقال ابن كثير في ((البداية))(٢٩٢/٦) قصة زيد بن خارجة و كلامه بعد الموت مشهورة مروية من وجوه كثيرة صحيحة .

(٤٣٩) أخرجه ابو نعيم في ((دلائل النبوة)) (٥٣٦) ، و في ((حلية الاولياء)) (٣٦٨/٤) ، وابن أبي شيبة ((المصنف)) (٢٢٦/٨).

بیرخستنەوەیەك (التذكرة)

بۆ بەبیرهێنانەوەی کەم نرخی ژیانی دنیا جارێکی تر خۆمان بە ئاگا دەهێنینەوە بەو فەرموودە (صحیح) انەی پێغەمبەری خوا(ﷺ) کە فەرموویەتی :

یەکەم : لە مسهری کوڕی سەعدەوە (رضي الله عنه) پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : ((**لو كانت الدنيا تعدل عند الله جناح بعوضة ماسقى كافرا منها شربة ماء ..**))[٤٤٠] . واتە : ئەگەر ژیانی دنیا هەمووی بەئەندازەی باڵە مێشولەیەك بەنرخ بوایە لای خوا نەیدەهێشت کافر قومێك ئاوی لێ بخواتەوە .

دووەم : لە (مستورد بن شداد) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (من لەگەڵ ئەو کۆمەڵەدا بووم کە لە خزمەت پێغەمبەردا(ﷺ) بوین و بەلای کارژولەیەکدا تێپەڕین کە مرداربووبۆوە، پێغەمبەر(ﷺ) فەرمووی : (تۆ بڵێ ی ئەم کارژۆڵەیە ئەوەندە بێ نرخ بووبێ لای خاوەنەکەی؟) دەفەرموێت : ئێمەش ووتمان ئەی پێغەمبەری خوا ئەوە لە بێ نرخیدا فڕێی داوە ، ئەویش فەرمووی :((**الدنيا أهون على الله من هذه على أهلها**)) واتە: (چەند ئەوان ئەو کارژۆڵەیەیان بەلاوە بێ نرخە خوای گەورەش زۆر زیاترە لەوە دنیای بەلاوە بێ نرخە)[٤٤١] . ئەم دنیایە شوێنی تۆ نی یە پشووی تیا بدەیت و دڵی پێ خۆش بکەیت و پاڵی لێ بدەیتەوە ، شوێنی ئەوە نی یە کە هەوڵ بدەیت بۆ هێنانەدی هەموو ئاواتەکانت چونکە تۆ ڕێبواری سەفەرێکی زۆر دووریت ، تۆزێك لێرە دەحەسێیتەوەو پاشان بەرێ دەکەویت بەرەو سەفەرە دوورەکەت .

سێیەم : لە ئەبو هورەیرەوە(رضي الله عنه) پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**الدنيا سجن المؤمن وجنة الكافر**))[٤٤٢] واتە : دنیا بەندیخانەی موسوڵمانەو بەهەشتی کافرانە ، جا ئاگادار بە !! ئەگەر خاوەنی بەهەشت بیت ، ئەوا بزانە کە ئێرە بەندیخانەیە .

چوارەم : پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**إذا أحب الله عبدا حماه الدنيا كما يضل أحدكم يحمى سقيمه الماءً**))[٤٤٣] واتە : گەر خوای گەورە بەندەیەکی خۆش بوێت دووری دەخاتەوە لە

---

(٤٤٠) أخرجه : الترمذي في ((السنن)) (٢٣٢٠) ، وصححه الشيخ الألباني في ((السلسلة الصحيحة)) (٩٤٠) ، وفي ((صحيح سنن الترمذي)) (١٨٨٩) .

(٤٤١) أخرجه: الترمذي في ((السنن)) : (٢٣٢١) ، و ابن ماجة في ((السنن)) (٤١١١) ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي)) (١٨٩٠) وفي ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٣١٩) .

(٤٤٢)أخرجه: أحمد في ((المسند)) (٣٢٣/٢) ، ومسلم في ((الصحيح)) (٢٩٥٦)، والترمذي في ((السنن)) (٢٣٢٤) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤١١٣) .

دنیاو لە دنیای دەپارێزێت چۆن ئێوە نەخۆشەکانتان ئەپارێزن لە ئاوی سارد نە بەری بکەوێت و نە بیخواتەوە . ئەو دنیایەی کە تۆ دڵت پێی خۆشە باش بە ئاگا بەکە ساڵ بە ساڵ بەرەو خرابتر دەڕوات ...

پێنجەم: پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**لم يبق من الدنيا إلاّ بلاءٌ وفتنة ...**)) [٤٤٤] واتە : خۆشی یەکانی دونیا ڕۆیشت و ئەوەی کە ماوە هەمووی بەڵاو فیتنەیە ، هەرساڵێك دێت بێ گومان لەو ساڵەی تر خراپترە ... هەتا دەگەن بە خوای خۆتان .دنیا ئەوەندە نازو نیعمەتی تێدا نی یە بۆ تۆ کە تۆ دڵت پێی خۆش بێت...

شەشەم : پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت : ((**ما الدنيا في الآخرة إلاّ كمثل ما يجعل أحدكم إصبعه في اليم فلينظر بم يرجع**)) [٤٤٥]واتە: نموونەی هەموو نیعمەتەکانی دنیا لە ئاست نیعمەتەکانی قیامەت دا وەکو نموونەی ئەو کەسە وایە کە پەنجەی بکات بە دەریایەکدا وە پەنجەی دەرکات چەندە دڵۆپەئاو لەگەڵ خۆی دەهێنێتەدەر ئەوەندە نیعمەت لە دنیادا هەیە لە چاو نیعمەتەکانی ڕۆژی دوایی .

حەوتەم : وە هەروەها پێغەمبەر(ﷺ) دەفەرموێت :((**إن مطعم بن آدم ضَرِبَ للدنيا مثلاً بما خرج من إبن آدم وإن قزّحه وملّحه ، فانظر ما يصير اليه ..**))[٤٤٦] واتە : ئەو خواردنەی ئادەمیزاد دەیخوات و پاشان دێتە دەر نموونەیەکی دونیایە ، گەر خواردنەکەشی جوان سوێر بکات وتام وبەهاراتیشی پێوە بکات تەماشاکە چارەنووس و کۆتاییەکەی بە چی دەگات. وە لە ڕیوایەتێکی تردا لە سەلمانەوە (رضي الله عنه)دەفەرموێت کەسانێك هاتنە خزمەت پێغەمبەری خوا

---

(٤٤٣)أخرجه:الترمذي في ((السنن))(٢٠٣٦)، والحاكم في ((المستدرك))(٣٠٩/٤) وصححه على شرطهما ووافقه الذهبي،وابن حبان في ((الصحيح))(٦٦٩)وقال محققه:إسناده صحيح على شرط مسلم،وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن الترمذي))(١٦٥١).

(٤٤٤) أخرجه :أحمد في ((المسند)) (٩٤/٤) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) (٨٦/٩) ، وابن ماجة في ((السنن)) (٤٠٣٥) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٦٩٠) وقال محققه: إسناده قوى ، وصححه الشيخ الألباني في ((صحيح سنن ابن ماجة)) (٣٢٦٠) .

(٤٤٥) أخرجه : مسلم في ((الصحيح)) (٢٨٥٨) .

(٤٤٦) أخرجه : الطبراني في ((الكبير)) (٥٣١) ، وأبو نعيم في ((حلية الأولياء)) (٢٥٤/١) ، وابن حبان في ((الصحيح)) (٧٠٢) وقال محققه : حديث صحيح .

(ﷺ) ئەویش فەرمووی: (خواردنتان هەیە؟) ووتیان بەڵێ .. فەرمووی: (خواردنەوەشتان هەیە؟) ووتیان : بەڵێ: (هەنگوین و شیر و ...هتد...) فەرمووی : (دەی پاڵێون و ساردی دەکەن ووتیان: بەڵێ ، فەرمووی : ((**فان معادهما كمعاد الدنيا يقوم أحدكم إلى خلف بيته فيمسكُ على انفِهِ من نتنه**))[٤٤٧] واتە: گەڕانەوەو کۆتاییان وەك کۆتایی کارەکانی دونیایە یەکێکتان هەڵدەسێت و دەچێتە پشتەوە لە ناوچەیەکی دوور لە خانووەکەی ڕۆی دەکات و لووتی دەگرێت لە تاو بۆگەنەکەی .

(٤٤٧) أخرجه : ابن مبارك في زوائد ((الزهد)) (٤٩١) ، والطبراني في ((المعجم الكبير)) : (٦١١٩) ، وقال الهيثمي في ((مجمع الزوائد))(١٠/٢٨٨) رواه الطبراني ورجاله رجال الصحيح ، وقال الشيخ شعيب الأرناؤوط في تحقيقه لـ ((مسند)) الإمام أحمد (٢٥/٢٥) .وفي تحقيقه لـ ((صحيح ابن حبان)) (٢/٤٧٧)إسناده صحيح على شرط الشيخين.

کۆتایی

ئەی موسوڵمانانی بەڕێز و خۆشەویست : ئەوەی کە دەبێت هەمیشە بیکەینە پێش چاوت ئەوەیە کە تۆ وەك گەشتیارێك وایت لەم دنیایەدا ودەگوێزرێیتەوە بۆ قیامەت وە ئەو ڕێگایەش دوورو درێژو ناڕەحەتە، کەواتە پێویستە هەموو پێویستی یەك ئامادە بکەیت بۆ ئەو گەشتە لە خواردن و خواردنەوەو ڕووناکی ڕێگە ، خواردن و خواردنەوەکە تەقواو لە خوا ترسی یە وە ڕووناکی ڕێگەی زانستە . ئەگەر وایە سوور بە لەسەر ئەو پێویستیانە و بیری مردن و ناخۆشی یەکانت هەبێت ، وە ئاگات لە قیامەت و لێ پرسینەوەو تەرازووی خوای گەورە و نامەی کردەوەو پردی (صراط) و بەهەشت و دۆزەخ هەبێت و لەیادیان مەکە. وە ئەو ئایەت و سوورەتانە بخوێنەوە کە زیاتر باسی ئەو دیمەنانەمان بۆ دەکات . وەك (القيامة - الإنشقاق - الواقعة - الإنفطار - عبس) وە چەندەهای تر وە بیری ئەو فەرموودەیە بکەرەوە کە پێغەمبەر(ﷺ) بە (إبن عمر) ی فەرمووە (رضي الله عنه) : ((كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل))[٤٤٨].واتە: لە دونیادا وەك کەسێکی نەناس و کۆچەر بژی و ڕەفتاربکە، ئێمەش بادونیا وەك خۆی بناسین و گۆڕمان بیرنەچێت و هەردەم یادی ئەو تەنهاییە مان لە دڵ و دەروندا بێت چونکە بەڕاستی گۆڕ خانەی تەنهایە وەك عوبەیدی کوڕی عومەیر دەفەرموێت : " يجعل للقبر لساناً ينطقُ به فيقول : ابن آدم كيف نسيتني أما علمتَ أني بيت الاكلة وبيت الدود و بيت الوحدة وبيت الوحشة"[٤٤٩] واتە: خوای گەورە گۆڕ دەهێنێتە زمان و دەڵێت : مرۆڤ چۆن منت لە یاد چوو ئەی نەت زانی کەمن خانەی خۆرە ، و خانەی کرم ، و خانەی ترس ،و خانەی تەنهاییم.

وە (إبن عمر) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (ئەگەر بەیانیت کردەوە چاوەڕوانی ئێوارە مەکە، ئەگەر ئێوارەت کردەوە چاوەڕوانی بەیانی مەکە). وە (عمر بن خطاب) (رضي الله عنه) دەفەرموێت : (هەموو ڕۆژ دەڵێن فلان و فلان مرد ، ڕۆژێکیش دێت بڵێن عمریش مرد) وە چەندەهای لەو

---

(٤٤٨) أخرجه: البخاري (٦٤١٦).

(٤٤٩) أخرجه: هناد في ((الزهد)) (٣٤١) وقال محققه : اسناده صحيح.

جۆرە . کەواتە (خوای گەورە هیدایەتت بدات) سوور بە لەسەر ئەوەی کە زۆر لە دوای جەنازەوە بڕۆی وە سەردانی گۆڕستان بکە وە زۆر لەگەڵ پیاو چاکان و پیاوانی باوڕداردا دابنیشە بۆ ئەوەی دڵت نەرم ببێت ، و بیری ئەو گەشتەت بکەرە بۆ قیامەت . وە ئەمانەش هەمووی وات لێ دەکات کە بە خێرایی بەرەو ڕووی ڕەزامەندی خوای گەورەبڕۆی بەدڵ و ئەندامەکانی لەشت . وە بزانە هەموو ڕۆژێك جۆرێك لە جۆرەکانی ئاگادارکردنەوەی مردنت دێتە پێش چاو ، ئنجا تۆش هەوڵ بدە کە خۆت گێل نەکەیت ، وە خۆت ئامادە بکە بۆی . بۆ نموونە مامۆستایەك تاقیکردنەوە بۆ قوتابی یەکانی دادەنێت هەموویان ئەگەر مەبەستیان سەرکەوتن و پاشە ڕۆژێکی چاك بێت ئەوا کۆشش دەکەن تاکو کاتی تاقیکردنەوەکە ، ئەی باشە ئەگەر بۆ تاقیکردنەوەیەکی ئەوەندە بچووك بەو شێوەیە خۆمان ئامادە بکەین دەبێ بۆ تاقی کردنەوەی خوای گەورە چۆن شایستەیە کە خۆمانی بۆ ئامادە بکەین .تا خوای گەورە بە یەکێك لەو یادکارانەت دابنێ و لێت خۆش بێت .

سبحانك اللهم ربنا و بحمدك اشهدان لا اله الا أنت استغفرك واتوب إليك

وآخر دعوانا أن الحمد الله رَب العالمين والصلاة والسلام

على نبينا محمد وعلى آله وصحبه أجمعين

سەرچاوەکان

١-القرآن الكريم .

٢- إتحاف النبلاء بفضل الشهادة و أنواع الشهداء / عبدالله بن محمد بن الصديق الغماري/ عالم الكتب / بيروت / الطبعة الثانية/ ١٤٠٥هـ .

٣-إثبات عذاب القبر / الحافظ علي بن حسين البيهقي / مكتبة التراث الإسلامي ـ القاهرة / ١٩٨٦ م.

٤-الأحاديث الطوال / الحافظ سليمان بن أحمد الطبراني / تحقيق : حمدي عبدالمجيد السلفي / مكتبة الزهراء ـ الموصل / الطبعة الثانية / ١٩٨٥ م .

٥-أحكام الجنائز وبدعها / الشيخ ناصر الدين الألباني/ المكتب الإسلامي ـ دمشق / الطبعة الجديدة/مكتبة المعارف ـ الرياض .

٦-إحياء علوم الدين / مع : (المغني عن حمل الأسفار) : الإمام الغزالي / تخريج : الحافظ العراقي / ١٩٣٩ م .

٧- الأدب المفرد / الإمام محمد بن إسماعيل البخاري / تحقيق : محمد فؤاد عبدالباقي/ المطبعة السلفية ـ القاهرة .

٨-الإذاعة لما كان و ما يكون بيت يدي الساعة / محمد صديق حسن القنوجي / تحقيق عبدالقادر الأرنؤوط / دار إبن كثير ـ بيروت/ الطبعة الأولى١٤٢٠ هـ .

٩-الأذكار المنتخبة من كلام سيد الأبرار/ الإمام يحيى بن شرف النووي / تحقيق : الشيخ عبدالقادر الأرناؤوط / دار ابن حزم / بيروت/ الطبعة السادسة/ ١٤١٧هـ.

١٠- إرواء الغليل / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ـ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٧٩ م .

١١- الإستيعاب في معرفة الأصحاب / مطبوع بهامش (الإصابة) / الحافظ محمد بن أحمد بن أبي بكر القرطبي /الطبعة الأولى ـ الرباط / ١٣٢٨ هـ .

١٢- الإصابة في تميز الصحابة / الحافظ أحمد بن حجر العسقلاني / دار العلوم الحديثة - الرباط / الطبعة الأولى /١٣٢٨ هـ .

١٣- إصطناع المعروف/ أبي بكر عبد الله بن محمد ابن أبي الدنيا/تحقيق: محمد خير رمضان/ الطبعة الأولى / دار ابن حزم- بيروت./٢٠٠٢م.

١٤- إعلام الموقعين / الإمام شمس الدين محمد بن بكر إبن قيم الجوزية / مراجعة : طه عبد الرؤوف سعد / دار الجيل ــ بيروت .

١٥- أضواء البيان / محمد الأمين المختار الجكني الشنقيطي / عالم الكتب / بيروت.

١٦- أهوال القبور وأحوال أهلها إلى النشور / الحافظ بن رجب الحنبلي / تحقيق : بشير محمد عيون / مكتبة دار البيان ــ دمشق / الطبعة الثانية / ١٩٩٤ م .

١٧- البداية والنهاية /الحافظ عماد الدين إسماعيل إبن كثير / مطبعة ابن كثير/ بيروت ــ لبنان.

١٨- بشرى الكئيب بلقاء الحبيب / الحافظ جلال الدين السيوطي /تحقيق : مشهور حسن محمد سلمان / مكتبة المنار ــ الأردن .

١٩- بلوغ المرام من أدلة الأحكام / الحافظ ابن حجر العسقلاني / تحقيق محمد أمين كتبي / دار الرائد العربي / بيروت / الطبعة الثانية / ١٩٨٧.

٢٠- تأريخ الإسلام / الإمام محمد بن أحمد عثمان الذهبي /تحقيق : د . عمر عبدالسلام التدمري /دار الكتاب العربي ــ بيروت / الطبعة الثانية /١٩٩٠ م .

٢١- التاريخ الكبير / محمد اسماعيل البخاري/ الطبعة الأولى / دار الكتب العلمية / بيروت/ ١٩٧٨م.

٢٢- تخريج أحاديث شرح العقائد / الإمام جلال الدين السيوطي / تحقيق: حمدي عبدالمجيد السلفي/ مكتبة دار الأقصى / الكويت / الطبعة الأولى / ١٩٨٥.

٢٣- التذكرة في أحوال الموتى وأمور الآخرة / الحافظ محمد بن أحمد بن أبي بكر القرطبي / تحقيق : يوسف علي بدوي / دار ابن كثير ــ بيروت/ الطبعة الأولى / ١٩٩٩ م .

٢٤- الترغيب والترهيب /الحافظ عبدالعظيم المنذري /تحقيق : محمد محي الدين عبد الحميد / المكتبة التجارية ــ القاهرة ، الطبعة الأولى /١٩٦٢ /مع طبعة .

٢٥- ترتيب صحيح الجامع / عوني نعيم شريف /مكتبة المعارف ــ الرياض/ الطبعة الأولى ١٩٨٧ م

٢٦- تفسير القرآن العظيم / الحافظ عماد الدين إسماعيل إبن كثير الدمشقي /دار مكتبة الهلال.

٢٧- تفسير النسائي / الإمام أحمد بن شعيب النسائي / تحقيق : صبري عبدالخالق ــ سيد بن عباس / مؤسسة الكتب الثقافية ــ بيروت / الطبعة الأولى /١٩٩٠ م .

٢٨- تنوير الحوالك شرح على موطأ مالك / الحافظ جلال الدين السيوطي / دار الندوة الجديدة / بيروت.

٢٩- تهذيب السنن / الإمام محمد بن أبي بكر إبن القيم الجوزية / تحقيق : أحمد محمد شاكر ــ محمد حامد فقي / مطبعة أنصار السنة المحمدية ــ القاهرة / الطبعة الأولى/ ١٣٦٨ هـ .

٣٠- تمام المنة في التعليق على فقه السنة/ الشيخ محمد بن ناصر الدين الألباني / المكتبة الإسلامية/ عمان / الطبعة الثالثة / ١٤٠٩هـ.

٣١- جامع البيان عن تأويل آي القرآن / الإمام محمد بن جرير الطبري / دار الفكر ـ بيروت/ ١٩٨٨ م .

٣٢- جامع بيان العلم و فضله / الإمام يوسف بن عبدالبر القرطبي / تعليق : محمد عبدالقادر/ مؤسسة الكتب الثقافية/ بيروت / الطبعة الثانية / ١٤١٨هـ.

٣٣- الجامع الصحيح مما ليس في الصحيحين / الشيخ مقبل بن هادي الوادعي / دار الحرمين ـ القاهرة / ١٩٩٥ م .

٣٤- جامع العلوم والحكم /الحافظ إبن رجب الحنبلي البغدادي / تحقيق : الشيخ شعيب الأرنؤوط ـ إبراهيم باجس / مؤسسة الرسالة ـ بيروت .

٣٥- حلية الأولياء وطبقات الأصفياء / الحافظ أبونعيم الأصفهاني / المكتبة السلفية ـ بيروت ، مع طبعة : دار الكتاب العربي / القاهرة / ١٩٨١ م .

٣٦- خطبة الحاجة / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ـ بيروت / الطبعة الثالثة / ١٣٩٧ هـ .

٣٧- الدر المنثور في التفسير بالمأثور / الإمام جلال الدين السيوطي / تصحيح : محمد زهري الغمراوي / المطبعة الميمنية ـ القاهرة / الطبعة الأولى /١٣١٤ هـ .

٣٨-الدرر المنتثرة في الأحاديث المشتهرة/الحافظ جلال الدين السيوطي / تخريج : محمد عبد الرحيم / دار الفكر / بيروت /١٤١٥ هـ ـ ١٩٩٥ م .

٣٩- دلائل النبوة / الحافظ أبي نعيم الأصفهاني / تحقيق: محمد رواس قلعجى ـ عبدالبر عباس / دار النفائس ـ بيروت / الطبعة الثانية / ١٩٨٦ م .

٤٠- دلائل النبوة / الحافظ أحمد بن حسين البيهقي / تحقيق : عبدالمعطي قلعجى / دار الكتب العلمية ـ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٨٥ م .

٤١- الرد على الجهمية / الإمام عثمان بن سعيد الدارمي / تحقيق : بدر البدر / الدار السلفية ـ الكويت / الطبعة الأولى / ١٩٨٥ م .

٤٢- الروضة الندية /محمد صديق حسن خان القنوجى/ تخريج : محمد صبحى حسن حلاق/ دار الندى/ صنعاء/ الطبعة الثانية/١٤١١هـ .

٤٣- رياض الصالحين / الإمام يحيى بن شرف النووي / تحقيق : عبدالعزيز رباح ــ أحمد يوسف دقاق / مراجعة: شعيب الأرنؤوط / دار الثقافة العربية ــ دمشق / الطبعة الثانية / ١٩٩٢ م .
٤٤- ذكر الموت / أبي بكر الله بن محمد ابن ابي الدنيا/ تحقيق: مصطفى عبد القادر/ المكتبة العصرية / الطبعة الأولى /بيروت /٢٠٠٦م.
٤٥- الرقة و البكاء / ابن قدامة المقدسي /تحقيق: طالب عواد/ دار الكتاب العربي/ بيروت/٢٠٠٦م.
٤٦- زاد المسير في علم التفسير / الحافظ عبدالرحمن بن علي بن محمد الجوزي / تخريج: أحمد شمس الدين / دار الكتلب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى /١٩٩٤ م .
٤٧- زاد المعاد في هدى خير العباد / الإمام محمد بن بكر إبن قيم الجوزية / تحقيق : عبدالقادر الأرنؤوط / مؤسسة الرسالة ــ بيروت / ١٣٩٩ هـ .
٤٨- الزهد / الإمام أحمد بن حنبل الشيباني / تحقيق : د. محمد جلال الشرف / دار الفكر الجامعي ــ مصر / ١٩٨٠ م .
٤٩- الزهد / الإمام عبدالله بن مبارك / تحقيق : حبيب الرحمن الأعظمي / دار الكتب العلمية ــ بيروت
٥٠- الزهد / الإمام وكيع بن جراح / تحقيق : عبدالرحمن عبدالجبار / مكتبة الدار ــ المدينة المنورة / ١٤٠٤ هـ .
٥١- زوائد تأريخ بغداد / د.خلدون الاحدب /: دار القلم / دمشق/ الطبعة الأولى / ١٩٩٦م
٥٢- سبل السلام / الأمام محمد بن اسماعيل الصنعاني / تصحيح : محمد عبدالرحمن المرعشلي / دار أحياء التراث العربي / بيروت / الطبعة الأولى / ١٤١٨هـ .
٥٣- سلسلة الأحاديث الصحيحة / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني :
المجلد الأول / المكتب الإسلامي / بيروت / الطبعة الرابعة / ١٩٨٥ م .
المجلد الثاني / المكتب الإسلامي / بيروت / الطبعة الرابعة / ١٩٨٥ م .
المجلد الثالث / الدار السلفية للنشر / الكويت / الطبعة الأولى / ١٩٧٩ م .
المجلد الرابع / المكتبة الإسلامية / عمان / الطبعة الأولى / ١٩٨٣ م .
المجلد الخامس / مكتبة المعارف / الرياض / الطبعة الأولى / ١٩٩١ م .
المجلد السادس / مكتبة المعارف / الرياض / الطبعة الأولى / ١٩٩٥ م .
٥٤- السنة / الإمام إبن أبي عاصم الشيباني / تحقيق : الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٨٠ م .

٥٥- السنة / الإمام عبدالله بن أحمد بن حنبل / تحقيق : محمد بن سعيد بن سالم القحطاني / دار إبن قيم ــ الدمام / السعودية / الطبعة الأولى / ١٩٨٦ م .

٥٦- سنن أبي داود / الإمام أبي داود بن سليمان بن الأشعث السجستاني / تحقيق : محمد محي الدين عبدالحميد / دار احياء التراث الإسلامي ــ بيروت .

٥٧- سنن إبن ماجة / الإمام محمد بن يزيد بن ماجة القزويني / تحقيق : محمد فؤاد عبدالباقي / دار الجيل ــ بيروت .

٥٨- سنن الترمذي / الإمام يحيى بن محمد بن عيسى الترمذي / تحقيق : أحمد شاكر ــ إبراهيم عطوة ــ محمد فؤاد عبدالباقي / دار احياء التراث العربي ــ بيروت .

٥٩- سنن الدارقطني / الإمام على بن عمر الدارقطني / تحقيق : مجدي بن منصور بن السيد / الطبعة الأولى ــ ١٩٩٦ م / مع طبعة : مكتبة المثنى ــ القاهرة.

٦٠- سنن الدارمي / الإمام عبدالله بن عبدالرحمن الدارمي / تحقيق : محمد أحمد الدهقان / دار احياء السنة النبوية / مع طبعة : دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى /١٩٩٦ .

٦١- السنن الكبرى / الإمام أحمد بن حسين البيهقي / حيداباد ــ الدكن / الطبعة الأولى / ١٣٥٢هـ مع طبعة : دار الفكر ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٩٦ م .

٦٢- السنن الكبرى / الإمام أحمد بن شعيب النسائي / تحقيق : عبدالغفار سليمان البزاري ــ سيد كسروى حسن / دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى ١٩٩١ م .

٦٣- سنن النسائي / الإمام أحمد بن شعيب النسائي / دار الكتاب العربي ــ بيروت / الطبعة الأولى/١٩٣٠ م .

٦٤- السنن الواردة في الفتن / الإمام ابي عمر و عثمان بن سعيد الداني / تحقيق : د. رضاء الله بن محمد المباركفوري / دار العاصمة / الرياض / الطبعة الأولى / ١٤١٦هـ .

٦٥- شرح إعتقاد أصول أهل السنة والجماعة / الإمام هبة الله إبن الحسن الطبري اللالكائى / تحقيق: د. أحمد بن سعيد الغامدي / دار طيبة للنشر ــ الرياض / الطبعة الخامسة / ١٤١٨هـ .

٦٦- شرح السنة / الإمام حسين بن مسعود البغوي / تحقيق : شعيب الأرنؤوط ــ زهير الشاويس / المكتب الإسلامي ــ بيروت / الطبعة الثانية/ ١٩٨٣م .

٦٧-شرح الصدور بشرح حال الموتى وأهل القبور / الحافظ جلال الدين السيوطي /مراجعة : جماعة من العلماء / مكتبة التحرير ــ بغداد .

٦٨-شرح العقيدة الطحاوية / الإمام إبن أبي العز الدمشقي / تحقيق : د. عبدالمحسن التركي ـــ شعيب الأرنؤوط / مؤسسة الرسالة ـــ بيروت .

٦٩- شرح لمعة الأعتقاد / ابن قدامة المقدسي / شرح : محمد صالَح العثيمين / مكتبة المعارف / الرياض / الطبعة الثالثة / ١٤٠٥هـ .

٧٠- شرح صحيح مسلم / الإمام يحى بن شرف النووي / دار الفكر / بيروت .

٧١-الشريعة / ابو بكر محمد بن الحسين الاجري / تحقيق: فريد عبد العزيز الجندي/دار الحديث/ القاهر/٢٠٠٥م.

٧٢-شعب الإيمان / الإمام أحمد بن حسين البيهقي / تحقيق : محمد سعيد زغلول / دار الكتب العلمية ـــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٤١٠ هـ .

٧٣-صحيح الأدب المفرد / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / دار الصديق للنشر والتوزيع ـــ عمان / الطبعة الأولى / ١٩٩٤م.

٧٤-صحيح إبن حبان / بترتيب ابن بلبان / الحافظ محمد بن حبان التبتي / تحقيق : الشيخ شعيب الأرنؤوط / مؤسسة الرسالة ـــ بيروت / الطبعة الثانية / ١٩٩٣ م .

٧٥-صحيح إبن خزيمة / الإمام محمد بن إسحاق إبن خزيمة / تحقيق : د . محمد مصطفى الأعظمي / المكتب الإسلامي ـــ بيروت / الطبعة الأولى/ ١٩٧٢ م .

٧٦- صحيح البخاري / الإمام محمد بن إسماعيل البخاري / المطبعة السلفية / الطبعة الثانية / ١٤٠٧هـ .

٧٧-صحيح الترغيب والترهيب / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني/ المكتب الإسلامي ـــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٤٠٢ هـ .

٧٨-صحيح الجامع / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ـــ بيروت / الطبعة الثانية / ١٩٨٦ م .

٧٩-الصحيح المسند مما ليس في الصحيحين / الشيخ مقبل بن هادي الوادعي/ مكتبة دار القدس / صنعاء / الطبعة الأولى / ١٩٩٦ م .

٨٠- صحيح سنن أبي داود /الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / مكتبة التربية العربية لدول الخليج / الطبعة الأولى/ ١٤٠٩ هـ .

٨١- صحيح سنن إبن ماجة / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / مكتبة التربية العربية لدول الخليج / الطبعة الأولى/ ١٩٨٦ م ، ١٤٠٧ هـ .

٨٢-صحيح سنن الترمذى / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / مكتبة التربية العربية لدول الخليج / الطبعة الأولى/ ١٩٨٨ م ، ١٤٠٨ هـ .

٨٣-صحيح سنن النسائي / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / مكتبة التربية العربية لدول الخليج / الطبعة الأولى/ ١٤٠٩ هـ.

٨٤- صحيح مسلم / الإمام مسلم بن الحجاج النيسابورى / تحقيق : محمد فؤاد عبد الباقى / دار احياء الكتب العلمية ـ بيروت / الطبعة الأولى / ١٣٧٤ هـ .

٨٥-صفة النار / الأمام ابي بكر عبدالله بن محمد بن ابي الدنيا / تحقيق : محمد خير رمضان يوسف / دار ابن حزم / بيروت / الطبعة الأولى / ١٤١٧هـ .

٨٦-ضعيف الجامع الصغير وزيادته / الشيخ محمد ناصر الدين الألباني / مكتبة الأسلامي / بيروت / طبعة الأولى / ١٤٠٨هـ.

٨٧-ضعيف سنن أبي داود / الشيخ محمد ناصر الدين الألباني / مكتبة المعارف / الرياض / طبعة الأولى الجديد /١٤١٧هـ.

٨٨-ضعيف سنن ابن ماجة / الشيخ محمد ناصر الدين الألباني / مكتبة الأسلامي / بيروت / طبعة الأولى / ١٤١٢هـ.

٨٩-الطبقات الكبرى / الإمام ابي عبدالله أحمد بن سعد / تحقيق : إحسان عباس / دار صادر ـ بيروت / ١٣٨٠ هـ .

٩٠- ظلال الجنة في تخريج السنة / الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ـ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٨٠ م .

٩١- عمل اليوم والليلة / الإمام أبي بكر إبن السني / تحقيق : عبدالقادر أحمد طه / مكتبة الكليات الأزهرية / ١٣٨٩ هـ .

٩٢- عمل اليوم والليلة / الإمام أحمد بن شعيب النسائي / تحقيق : د . فاروق حمادة / مؤسسة الرسالة ـ بيروت / ١٤٠٦ هـ .

٩٣- فتاوى علماء البلد الحرام/ جمع د. خالد بن عبد الرحمن الجريسي / الطبعة السادسة / الرياض/٢٠٠٨م.

٩٤- فتح الباري شرح صحيح البخاري / الحافظ أحمد بن حجر العسقلاني / مراجعة : الشيخ إبن باز ـ محب الدين خطيب ـ محمد فؤاد عبدالباقي / دار الكتب العلمية ـ بيروت / الطبعة الأولى/ ١٩٨٩ م .

٩٥- فقه السيرة / الشيخ محمد الغزالي /تخريج : الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / مطبعة حسان ـــ القاهرة / الطبعة السابعة / ١٩٧٦ م .

٩٦-الفهرس الموضوعي لآيات القرآن الكريم / جمع وترتيب : محمد مصطفى محمد/ بغداد / الطبعة الثانية / ١٩٨٤ م .

٩٧-الفوائد / الحافظ ابن القيم الجوزية / تحقيق : بشير محمد عيون / مكتبة المؤيد / الطائف/ الطبعة الثانية / ١٤٠٨هـ .

٩٨-الفوائد المجموعة في الأحاديث الوضوعة / للأمام محمد بن علي الشوكاني / تحقيق: محمد عبدالرحمن عوض / دار الكتاب العربي / بيروت / الطبعة الأولى / ١٤٠٦هـ.

٩٩- القاموس المحيط / العلامة فيروز آبادي / تحقيق : محمد عبد الرحمن المرعشلي / / دار احياء التراث الإسلامى ـــ بيروت / الطبعة الأولى /١٩٩٧ م.

١٠٠-الكافي الشاف في تخريج احاديث الكشاف / الحافظ ابن حجر العسقلانى / مطبوع بهامش تفسير الكشاف / تصحيح : مصطفى حسين محمد / دار الكتاب العربي - بيروت / الطبعة الثالثة /١٩٨٧م .

١٠١- الكامل في الضعفاء / الحافظ عبدالله بن عدي الجرجاني / دار الفكر ـــ بيروت / الطبعة الأولى/ ١٩٨٤م.

١٠٢- كتاب البعث والنشور / الحافظ أحمد بن الحسين البيهقى / تحقيق : عامر أحمد حيدر / مركز الخدمات والأبحاث الثقافية / بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٨٦ م .

١٠٣- كتاب الروح / الإمام شمس الدين محمد بن بكر إبن قيم الجوزية / مكتبة الشرق الجديد ـــ بغداد / ١٩٨٥ م .

١٠٤- كتاب الزهد/ الإمام هناد بن السري الكوفي / تحقيق: نبيل بن صلاح سليم / دارالبصيرة/الاسكندرية/ الطبعة الأولى /٢٠٠٥م.

١٠٥- كتاب الزهد/ الحافظ أبي الحسين البيهقي / تحقيق: نبيل بن صلاح سليم / دارالبصيرة/الاسكندرية/ الطبعة الأولى /٢٠٠٦م.

١٠٦- كتاب الصمت / الحافظ إبن أبي الدنيا / تحقيق : أبي إسحاق الحويني الأثري / دار الكتاب العربى ـــ بيروت / الطبعة الأولى/ ١٩٩٠ م .

١٠٧- كتاب الفتن/ نعيم حماد المروزي /تحقيق: أيمن محمد عزمة / المكتبة التوفيقية/ مصر-القاهرة.

١٠٨- كتاب فضائل الصحابة / الإمام أحمد بن حنبل الشيباني / تحقيق : وصى الله محمد بن عباس / دار العلم ــ جامعة أم القرى / الطبعة الأولى / ١٩٨٣ م .

١٠٩- كتاب القبور / الحافظ ابن ابي الدنيا / تحقيق : طاهر محمد العمودي / مكتبة الغرباء الأثرية / المدينة / الطبعة الأولى / ١٤٢٠هـ .

١١٠- كتاب المتمنين / الحافظ أبي بكر عبدالله بن محمد إبن أبي الدنيا / تحقيق : محمد خير رمضان / دار إبن حزم / الطبعة الأولى / ١٩٩٧ م .

١١١- كتاب المحتضرين / الحافظ أبي بكر عبدالله بن محمد إبن أبي الدنيا / تحقيق : محمد خير رمضان / دار إبن حزم / الطبعة الأولى / ١٤١٧ هـ .

١١٢- كشف الخفاء ومزيل الألباس / الأمام اسماعيل بن محمد العجلوني / تصحيح : احمد القلاش / مؤسسة الرسالة / بيروت / الطبعة السادسة / ١٤١٦هـ .

١١٣- اللآلي المصنوعة في الأحاديث الموضوعة / الحافظ جلال الدين عبدالرحمن السيوطي / دار المعرفة ــ بيروت / الطبعة الثالثة / ١٩٨١ م .

١١٤- لطائف المعاريف/ الإمام ابن رجب الحنبلي / تحقيق: محمد السيّد/دار الفجر/ القاهر/ الطبعة الأولى /٢٠٠٤م.

١١٥- لوامع الأنوار البهية وسواطع الأسرار الأثرية / محمد بن احمد السفاريني / مؤسسة الخافقين / دمشق / الطبعة الثانية / ١٤٠٢هـ .

١١٦- مادل عليه القرآن / العلامة محمود شكري الآلوسي / تخريج : الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ــ بيروت / الطبعة الثانية ــ ١٩٩٧ م .

١١٧- مجمع الزوائد ومنبع الفوائد / الحافظ علي بن أبي بكر الهيثمي / دار الكتاب - بيروت / الطبعة الثانية/ ١٩٦٧ / مع طبعة : بغية الرائد ــ تحقيق : عبدالله محمدالدرويش / دار الفكر ــ ١٩٩٤ م .

١١٨- مجموع الفتاوى الكبرى / شيخ الإسلام تقي الدين أحمد بن تيمية الحراني / الدار العربية ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٣٩٨ هـ .

١١٩- المحتضرين / أبي بكر عبد الله بن محمد ابن ابن أبي الدنيا/ تحقيق: مصطفي عبدالله/ المكتبة العصرية- بيروت / الطبعة الأولى /٢٠٠٦م.

١٢٠- مختصر إتحاف السادة المهرة / الإمام أحمد بن أبي بكر إسماعيل البوصيري / تحقيق : سيد كسروي حسن / دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٤١٧ هـ .

١٢١- مختصر العلو / الحافظ أحمد بن عثمان الذهبي / إختصار وتحقيق : الشيخ محمد ناصر الدين الألباني / المكتب الإسلامي ــ بيروت / الطبعة الأولى/ ١٩٨١ م .

١٢٢- مختصر الشمائل المحمدية / الأمام ابي عيسى الترمذي / اختصار : الشيخ محمد ناصر الدين الألباني / مكتبة المعارف / الرياض / الطبعة الثالثة / ١٤٢٠هـ .

١٢٣- المستدرك على الصحيحين / الحافظ أبي عبدالله الحاكم النيسابورى/ /مع طبعة:دار المعرفة / تحقيق:عبدالسلام علوشى / بيروت

١٢٤- مسند أبي يعلى / الحافظ أحمد علي بن المثنى / تحقيق : حسين سليم أحمد / دار المأمون ــ دمشق / الطبعة الأولى / ١٩٨٤م .

١٢٥- مسند الإمام أحمد / الإمام أحمد بن حنبل الشيباني / تصحيح : محمد زهري الغمراوي / دار الفكر ــ بيروت / الطبعة الثانية ــ ١٣٩٨ هـ . مع طبعة : دائرة المعارف / ١٩٧٤/تحقيق : أحمد محمد شاكر ــ مع طبعة : مؤسسة الرسالة ــ بيروت ــ الطبعة الأولى/ ١٩٩٨ / تحقيق : شعيب الأرنؤوط.

١٢٦- مسند البزار ((كشف الأستار عن زوائد البزار)) / الحافظ نورالدين علي بن بكر الهيثمي / تحقيق : حبيب الرحمن الأعظمي / مؤسسة الرسالة ــ بيروت / ١٩٨٥ م .

١٢٧- مسند الحميدي / الحافظ عبدالله بن زبير الحميدي / تحقيق : حبيب الرحمن الأعظمي / دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٨٨ م .

١٢٨- مسند الروياني / الحافظ أبوبكر محمد بن هارون الروياني / تخريج : صلاح بن محمد عويصة / دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٩٧ م .

١٢٩- مسند الشهاب / الإمام القضاعي / تحقيق : حمدي عبدالمجيد السلفي / مؤسسة الرسالة بيروت .

١٣٠- مسند الطيالسي / الإمام أبي داود الطيالسي / تحقيق : عبدالرحمن إبن الساعاتي / المكتبة الإسلامية ــ بيروت / الطبعة الثانية /١٤٠٠ هـ .

١٣١- مسند الفردوس (كتاب فردوس الأخبار) / الحافظ شيرويه بن شهردار الديلمي / تحقيق : فواز أحمد الزمرلي / دار الكتاب العربي / الطبعة الأولى ــ ١٩٨٧ م .

١٣٢- المسند المستخرج على صحيح الأمام مسلم / الحافظ ابو نعيم الأصبهاني / تحقيق : محمد حسن محمد / دار الكتب العلمية / بيروت / الطبعة الأولى / ١٤١٧هـ .

١٣٣- مشكاة المصابيح / الخطيب التبريزي / تحقيق: الشيخ محمد ناصرالدين الألباني / المكتب الإسلامي ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٦١ م .

١٣٤- مشكل الآثار / الإمام أبي جعفر الطحاوي / تصحيح : محمد عبدالسلام شاهين / دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٩٥ م .

١٣٥- المصنف / الحافظ أبي بكر عبدالرزاق بن همام / تحقيق: حبيب الرحمن الأعظمي / المكتب الإسلامي ــ بيروت / الطبعة الثانية / ١٩٨٣ هـ .

١٣٦- المصنف في الأحاديث والآثار / الحافظ أبي بكر إبن أبي شيبة / تحقيق:عبدالخالق الأفغاني / الدار السلفية ــ الهند / ١٩٧٩ م .

١٣٧- المعجم الأوسط/ الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني / تحقيق :محمد الطحان / مكتبة المعارف ــ الرياض .

١٣٨- المعجم الصغير / الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني / تحقيق :عبدالرحمن محمد عثمان / المكتبة السلفية ــ المدينة /١٣٨٨ هـ .

١٣٩- المعجم الكبير / الحافظ أبي القاسم سليمان بن أحمد الطبراني / تحقيق : حمدي عبدالمجيد السلفي / مكتبة الزهراء ــ الموصل / الطبعة الثانية / ١٩٨٥ / .

١٤٠- معرفة الصحابة / أحمد بن عبدالله أبي نعيم الأصبهاني / تحقيق: محمد رافي بن حاج / الطبعة الأولى /١٤٠٨هـ / الرياض.

١٤١- المقاصد الحسنة في الأحاديث المشتهرة على الألسنة / الإمام محمد بن عبدالرحمن السخاوى / تحقيق : عبدالله بن محمد الصديق الغماري / دار الكتب العلمية ــ بيروت / الطبعة الأولى / ١٩٨٧ م .

١٤٢- المنتخب من مسند عبد بن حميد / تحقيق : الشيخ صبحي السامرائي / عالم الكتب ــ بيروت / ١٤٠٨ هـ .

١٤٣- منهج على أبي طالب (رضي الله عنه) في الدعوة إلى الله / د. سليمان بن قاسم / دار الوطن / الرياض/ الطبعة الأولى / ٢٠٠٢م.

١٤٤- الموطأ / الإمام مالك بن أنس / تحقيق: محمد فؤاد عبدالباقى / مع طبعة : دار الندوة الجديدة ــ بيروت .

١٤٥- موسوعة اطراف الحديث النبوي الشريف /أعداد : محمد السعيد بن بسيوني زغلول / دار الكتب العلمية / بيروت.

١٤٦- النهاية في غريب الحديث والأثر / الإمام مجدالدين أبي السعادات إبن الأثير / تحقيق: ظاهر الزاوي ــ محمود محمد الطناحي / دار الفكر ــ بيروت / ١٩٧٩ م .

١٤٧- نهاية البداية / الحافظ اسماعيل بن عمر ابن كثير الدمشقي / تحقيق : محمد احمد عبدالعزيز / دار التراث الأسلامي / الأزهر .

١٤٨- نوادر الأصول في معرفة أحاديث الرسول (ﷺ) / الإمام أبو عبدالله محمد الحكيم الترمذي / تحقيق: أحمد السايح ــ السيد الجميلي / الطبعة الأولى / ١٩٨٨ / دار الريان .

ناوەڕۆك

١-	پێشەکی	٣
٢-	ئایا دروستە ئاوات خواستن بە مردن وداواکردنی ؟	٥
٣-	سودی مردن	١٢
٤-	یادی مردن و خۆ ئامادەکردن بۆ مردن	٢٠
٥-	نیشانەکانی عاقیبەت خێری	٢٧
٦-	نارەحەتیەکانی گیان کێشان	٣١
٧-	ئەوەی دەبێتە هۆی ئاسان دەرچوونی ڕۆح لە لاشە	٣٦
٨-	ئەوەی پێویستە لەسەر موسوڵمان ئەنجامی بدات پێش گیان کێشانی	٣٨
٩-	ئەو خاکەی ئادەمیزاد لەسەری دەمرێت و دەنێژرێت	٤٥
١٠-	ڕۆح کێشان	٤٧
١١-	ڕوون کردنەوەیەك :ئایا لە کوێ وە ڕۆح دەردەچێت؟	٥١
١٢-	ڕوون کردنەوەیەك (گۆڕەوشار)	٦٨
١٣-	ڕوون کردنەوەیەك (جێگەی ڕۆحەکان)	٧٠
١٤-	گیان کێشانی کافر	٧٣
١٥-	جۆرەکانی سزاکانی ناو گۆڕ	٨١
١٦-	سزاکانی ناو گۆڕ	٨٣
١٧-	هەندێك لەو کارانەی کە موسوڵمانی لەسەر سزا دەدرێت لە ناو گۆڕدا	٨٤
١٨-	یەکەم : درۆ کردن و پشت گوێ خستن ولەبیرچوونەوەی قورئان	٨٤
١٩-	دووەم : زمان پیسی و باسی پاشەملە	٨٧
٢٠-	سێهەم : نوێژ کردن بەبێ دەست نوێژ و سەرنەخستنی ستەم لێکراو	٨٩
٢١-	چوارەم : قسە کردن بێ شارەزایی و....ئەو دایکانەی کە منداڵەکانیان بێبەش دەکەن لە شیری خۆیان	٨٩
٢٢-	پێنجەم : سزادانی مردو بەشین و واوەیلاکردن لەسەری	٩١
٢٣-	شەشەم : ئەو غەیبەت کارانەی کە کەسایەتی و ڕێزی برایانی مووسڵمانی	٩٦

	خۆیان لەکەدار دەکەن	
٢٤-	حەوتەم : ئەو ووتار بێژە موسوڵمانانەی ئەوەی بە خەڵکی ڕادەگەیێنن خۆیان کردەوەی پێ ناکەن	٩٦
٢٥-	ئەو کردارانەی کە دەبێتە هۆی ڕزگار بوونی موسڵمانان لە سزای گۆڕ	٩٩
٢٦-	یەکەم : شەهید بوون لە پێناوی خوادا	٩٩
٢٧-	دووەم : مردن لە ڕۆژی هەینی دا یان لەشەوەکەیدا	١٠٠
٢٨-	سێهەم : پاسەوانی کردن لە پێناوی خوادا	١٠١
٢٩-	چوارەم : خوێندنی سوورەتی الملك	١٠٢
٣٠-	پێنجەم : مردن بە نەخۆشی سك چوون	١٠٣
٣١-	شەشەم : خێر و چاکەی بەردەوام	١٠٣
٣٢-	ئەوەی کە مردووی باوەڕدار سوودی لێ وەردەگرێت لە گۆڕدا	١٠٤
٣٣-	یەکەم : نوێژکردن لەسەر جەنازە و دوعاکردن بۆ مردووەکە	١٠٤
٣٤-	دووەم : شایەتی دان وباس کردنی مردووەکە بە چاکە لە لایەن خەڵکیەوە	١٠٥
٣٥-	سێهەم : دوعای موسوڵمانی بۆ مردووەکە	١٠٦
٣٦-	چوارەم : قەرز دانەوە بۆ مردوو	١١٨
٣٧-	پێنجەم : پاسەوانی کردن لە پێناوی خوادا	١١٠
٣٨-	شەشەم:خێرو چاکەی بەردەوام و نەبڕاوە لە دوای خۆی	١١١
٣٩-	حەوتەم : جێ بەجێ کردنی ئەو نەزرەی کە مردوو لەسەر خۆی بڕیاری داوە	١١٣
٤٠-	هەشتەم : ئەو کارە چاکانەی کوڕی خێرخوازی مردووەکە ئەنجامی دەدات	١١٤
٤١-	سەردانی مردووەکان لە گۆڕدا لە نێوان خۆیاندا	١١٧
٤٢-	نوێژکردنی مردووەکان لە گۆڕەکانیاندا	١١٨
٤٣-	دایەنگا کردن و شیرپێدان بە سەرجەم کۆرپەی باوەڕداران لە بەرزەخدا	١٢٠
٤٤-	ئایا مردووەکان گوێیان لەدەنگ و ئاخاوتنی زیندووەکان هەیە لەهەندێك کاتدا؟	١٢٢
٤٥-	ناسینی مردوو بۆ ئەو کەسەی سەردانی دەکات لە زیندووەکان	١٢٦
٤٦-	ئاگابوونی مردوو بە حاڵی زیندوو و خزم و دۆستانی	١٢٩
٤٧-	ئەو شتانەی کە دەبێتە ڕێگر لە چوونە ناو بەهەشت دوای مردن	١٣١

٤٨-	یەکەم : قەرزاری (الدَّین)	١٣١
٤٩-	دووەم : خۆ بەزل زانین و دزین لە دەسکەوت (الکِبروالغلول)	١٣٢
٥٠-	ئەو کارانەی کە ڕاستەوخۆ موسوڵمان پێی دەچێتە بەهەشت	١٣٢
٥١-	قسە کردن دوای مردن	١٣٣
٥٢-	بیرخستنەوەیەك	١٣٦
٥٣-	کۆتایی	١٣٩
٥٤-	سەرچاوەکان	١٤١
٥٥-	ناوەڕۆك	١٥٣

چاوەڕوانی ئەم بەرهەمانە بن :

١- ژیانی پێغەمبەری خوا ﷺ لە قورئان و فەرموودەکاندا/ بەرگی دووەم

٢- قیامەت لە قورئان و فەرموودە صەحیحەکاندا/ چاپی دووەم.

٣- دۆزەخ لە قورئان و فەرموودە صەحیحەکاندا.

خۆت ئامادە بکە بۆ سەفەرە دوور و درێژەکەت (مردن)

پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێك هەرگیز یادی مردنی لەبیر نەچێت ، چونکە یادکردنی مردن نیشانەی ووشیاری و زیرەکی یە وەك پێغەمبەر (ﷺ) دەفەرموێت : ((أفضل المؤمنين إيماناً ، أحسنهم خُلقاً ، و أكيسهم أكثرهم للموت ذكراً ، وأحسنهم لما بعده إستعداداً، أولئك الأكياس))

واتە : چاکترینی باوەڕداران ، خوڕەوشت جوانەکانیانن ، و ژیرترینیان ئەوان کە لە هەموویان زیاتر یادی مردن دەکەنەوە و خۆیان بۆ دوای مردن ئامادەکردووە بەڕاستی ئەوانە ژیرن.

پێغەمبەر (ﷺ) ڕۆژێکیان تەماشای گۆڕێکی کرد کە هەڵکەندرا بوو، لێی نزیك بووەوە وفرمێسك بە چاوەکانیدا هاتە خوارەوە و ڕووی کردە هاوەڵانی و فەرمووی: ((ياإخواني لمثل هذا [اليوم] فاعدّوا)).

واتە : ئەی برایان بۆ ڕۆژێکی وەك ئەمڕۆ خۆتانی بۆ ئامادە بکەن.

مافی لەبەرگرتنەوەی پارێزراوە

نرخ (٤٠٠٠) دینار